

Xenopoliana

Buletinul Fundației Academice „A. D. Xenopol” din Iași

În acest volum:

RITUALURI POLITICE ÎN ROMÂNIA MODERNĂ

Editori

Andi Mihalache & Adrian Cioflâncă

Semnează:

Arcadie M. **Bodale**, Suzana **Bodale**, Liviu **Brătescu**, Mihai **Chiper**,
Adrian **Cioflâncă**, Sorin D. **Ivănescu**, Constantin **Mihai**, Nicolae **Mihai**,
Andi **Mihalache**, Sorin **Mocanu**, Bogdan **Moșneagu**, Ionuț **Nistor**,
Paul **Nistor**, Cristian **Ploșcaru**, Alexandru **Zub**

Restituiri:

A. D. **Xenopol**.

Discurs la inaugurarea statuiei lui Alexandru Ioan Cuza din Iași

XIV, 2006, 1-4

P-187

Xenopoliana

Buletinul Fundatiei Academice „A. D. Xenopol”

XIV, 2006, 1-4

Coordonator

Alexandru Zub

VOLUM EDITAT DE:

Andi Mihalache

Adrian Cioflâncă

Tehnoredactare:

Mihaela Daniluc

Volum publicat cu sprijinul

**Direcției pentru Cultură, Culte
și Patrimoniu Cultural Național Iași**

ADRESA REDACȚIEI

RO-700107 Iași, Str. Lascăr Catargi 15

Tel./Fax: 00-40-232-212614

E-mail: institut@xenopol.is.edu.ro

Xenopoliana

Buletinul Fundației Academice „A. D. Xenopol”

XIV, 1-4

RITUALURI POLITICE ÎN ROMÂNIA MODERNĂ

volum editat de

Andi Mihalache & Adrian Cioflâncă

IAȘI, 2006

RITUALUL ÎNTOARCERII ÎN TIMP*

A pune la lucru memoria colectivă e o trebuință inexorabilă pentru oricine, mai ales în momente de impas. Loc comun, desigur, prea comun pentru a insista asupra-i, și totuși, sunt destule motive de popas în spațiul acestei teme. În fond, opina istoricul Pierre Chaunu, toate marile crize sunt maladii ale memoriei. Oamenii uită ceea ce ar trebui să aibă mereu înaintea, ca un *memento*, din experiența trecutului. Uită, preface, deformează, distrug.

În 1990, mi-a fost dat să iau parte la sfințirea unei troițe pe locul unde s-a petrecut cel mai groaznic omor din istoria acestui neam. Acolo, pe drumul oștilor lui Mihai spre Transilvania, aproape de Vălenii săi adoptivi, N. Iorga, *bradul bătrân*, a fost ucis la sfârșitul lui noiembrie 1940, în marginea unei păduri astăzi dispărute. Era ca o prevestire funestă pentru un neam întreg. Se spune că există o scrisoare de condoleanțe a Marthei Bibescu, trimisă cu acea ocazie familiei îndoliate. Scrisoarea rostea un „Dumnezeu să-l ierte“, după rânduiala creștină, însă adăuga aceeași formulă (cât de potrivită!) și pentru neamul românesc.

A urmat un teribil demisecol. Cele mai grozave experiențe, menite să ne schimbe sufletul însuși, după ideea preconcepută a „omului nou“, adică a neomului, s-au produs în acel interstițiu pe seama noastră. Odată cu pădurea de la Strejnic au dispărut clase sociale, instituții, valori incomensurabile, cultura spirituală însăși, cea prin care un neam poate spera să reziste furtunilor istoriei, fiind grav subminată. Consecințele abia dacă se pot închipui. A fost ca un „somn de moarte“, după expresia bardului pașoptist, reluată acum în imnul țării, un somn din care memorabila „toamnă a popoarelor“, din 1989, ne-a readus în adevăr, în starea de trezie.

Troița consacrată la 24 noiembrie 1990 poate simboliza, în felul ei, închiderea unei tragice paranteze în istoria acestui *neam românesc*, din care N. Iorga a făcut nu numai titlul unui semnificativ periodic, dar și o temă inepuizabilă de investigație. Ea invită la rememorare, meditație, angajament civic. Ne întoarcem, prin N. Iorga, la valorile tradiționale, cu nădejdea că „ceasul cel greu“ pomenit în ruga de pe troiță a trecut pentru noi, că un timp al speranței luminate de încredere în valorile perene se deschide acum înaintea noastră. „În

* Versiune contrasă a două texte publicate în vol. *Chemarea istoriei*, Iași, 1997, p. 159-161, 335-339.

noaptea de 27 noiembrie 1940, aici a fost ucis Nicolae Iorga, în al șaptezecilea an al vieții sale de grea muncă și credință dârză“, se spune în sobra inscripție de pe cruce, amintind oricui, laconic, locul unde a murit ca un viteaz, fără a sacrifica nimic din crezul său, unul din cei mai însemnați oameni ai acestui pământ.

Au trecut șaisprezece ani de la inaugurarea aceluia modest monument și mă întreb dacă amintirile pe care el ni le trezește mai pot servi astăzi la ceva? M-aș declara optimist, riscând un răspuns afirmativ. Comemorarea eroilor noștri rămâne o chestiune de echilibru la orice nivel, pentru individ ca și pentru o națiune. Căci nu există identitate, nici creștere spirituală fără memorie. Cu atât mai mult, fără ea, nu există resurrecție. Apelul la resursele memoriei și la ceremoniile care le conservă comportă, deci, un temei pragmatic, imediat, însă și unul de ordin superior: ne construim ordinea interioară, acea „adequatio rei et intellectus“ prin care teologii defineau mai demult adevărul. Claritatea gândirii nu se poate obține decât pe seama unui apel sistematic la memorie și la ritualurile ei, la experiența consumată în timp, adică la acea istorie pe care Kogălniceanu o imagina ca sursă de învățătură, de norme comportamentale, de „îndemn la slavă și la fapta bună“, descoperind în ea, pe urmele lui Cicero, un mijloc de a extinde oarecum viața prin „ispita veacurilor“. Fiindcă, se întreba istoricul, reluând antica formulă, „ce este vârsta omului, dacă memoria faptelor noastre nu s-ar uni cu veacurile cele mai dinainte?“ Infantilism continuu, încremenire în limitele propriei experiențe. Incapacitatea de a-și asuma trecutul e un semn de neorânduială a minții, cu atât mai gravă cu cât se cunosc urmările ei în istorie.

Alexandru Zub

STUDIUL RITUALURILOR POLITICE: O RETROSPECTIVĂ ISTORIOGRAFICĂ

Adrian Cioflâncă

Sărbătorile politice au devenit obiect de studiu pentru istorici la sfârșitul anilor '60 și începutul anilor '70, ca urmare a faimoasei „cotituri culturale“ în studiile istorice. Volumul III al lucrării *Faire de l'histoire* – sinteză publicată în 1974 care, așa cum se știe, și-a propus să inventarieze noile direcții din istoriografie de la acea vreme – înregistra, printre „noile obiecte“ ale studiului istoric, „sărbătoarea“. Articolul era semnat de Mona Ozouf și se ocupa de sărbătorile din timpul revoluției franceze de la sfârșitul secolului XVIII¹. Peste doi ani, Mona Ozouf dezvoltă acest articol programatic într-o carte – *La fête révolutionnaire. 1789-1799*² – care avea să devină emblematică pentru noua direcție de cercetare.

Studiul sărbătorilor politice a fost posibil ca urmare a concilierii epistemologice dintre istorie și antropologie. După al doilea război mondial, „le grand partage“ între istorie și antropologie, instituit în secolul XVIII și radicalizat în veacul următor, a început să-și piardă valabilitatea³. Granițele dintre cele două discipline au devenit tot mai permeabile, istoria și antropologia împrumutându-și metode, concepte, domenii de explorare, în cadrul unui proces tipic de hibridare epistemologică⁴.

Până atunci exista o severă departajare între domeniile și metodele de cercetare, din cauza „imperialismului“, a holismului celor două științe și a

¹ Mona Ozouf, *La fête. Sous la Révolution française*, în Jacques Le Goff, Pierre Nora (coord.), *Faire de l'histoire*, vol. III, *Nouveaux objets*, Paris, Éditions Gallimard, 1974, p. 256-277. Articolul a fost publicat în limba engleză (*The Festival in the French Revolution*), într-o formă prescurtată, în 1995: Jacques Revel, Lynn Hunt (eds.), *Histoires. French Constructions of the Past*, New York, The New Press, 1995, p. 408-412.

² Idem, *La fête révolutionnaire. 1789-1799*, Paris, Éditions Gallimard, 1976.

³ Gérard Lenclud, *Le grand partage ou la tentation ethnologique*, în Gérard Althabe, Daniel Fabre, Gérard Lenclud (eds.), *Vers une ethnologie du présent*, Paris, Éditions de la Maison des sciences de l'homme, 1992, p. 9-37; Idem, *Istorie și antropologie*, în Pierre Bonte, Michel Izard (eds.), *Dicționar de etnologie și antropologie*, Iași, Polirom, 1999, p. 345-347; François Furet, *L'Atelier de l'histoire*, Paris, Flammarion, 1982, capitolul „Histoire et ethnologie“, p. 91-98.

⁴ Procesul de hibridare a disciplinelor este descris de Mattei Dogan și Robert Pahre, în *Noile științe sociale. Interpenetrarea disciplinelor*, traducere de Nicolae Lotreanu, ediția a II-a, București, Editura Alternative, 1997, p. 108-116.

credinței că istoria și antropologia circumscriau două tipuri radical diferite de umanitate, cu moduri de cunoaștere deosebite. Antropologia se limita la studierea societăților primitive, „anistorice“, „reci“, din afara zonei civilizate, fără stat și cultură scrisă, în timp ce istoria își rezervase spațiul „civilizat“, „cald“, cu organizare statală și cultură scrisă. Istoria era interesată cu precădere de indivizi, antropologia de comunități, istoria scruta în special timpul, antropologia spațiul. Istoria căuta unicitatea și schimbarea, antropologia recurența și imuabilul. Istoria credita doar documentele scrise, antropologia prefera mărturiile orale, vizuale sau simbolice, istoria își construia demonstrația cu ajutorul cauzalității istorice, antropologia folosea cauzalitatea funcțională.

În competiția declanșată în secolul XIX pentru câștigarea statutului de știință⁵, antropologia s-a apropiat mai mult de științele naturii, de „nomotetic“, prin metodologia sa comparativă, clasificatoare și generalizantă. Istoria s-a clasat ca știință a spiritului, „idiografică“ și, sub influența istorismului (care favoriza evenimentul și narațiunea, politicul, particularul, intuiția și „studiul trecutului de dragul trecutului“⁶), s-a ținut pentru multe decenii departe de antropologie și, în general, de științele generalizante, teoretizante. Lucrurile aveau să se schimbe abia începând cu perioada interbelică și, mai cu seamă, după al doilea război mondial, când va veni rândul istoriei să tindă spre modelul științelor naturii⁷.

1. „Mariajul“ epistemologic între istorie și antropologie

Este de înțeles că această evoluție a fost influențată și de alți factori decât cei epistemologici. Cele două conflagrații mondiale și totalitarismele au pus în cauză ideea de progres, ce era una din sursele „marii despărțiri“. O altă schimbare de luat în seamă este scăderea importanței Europei, și, prin aceasta, decăderea eurocentrismului, care contribuia la rându-i la menținerea separației dintre antropologie și istorie. Prin descoperirea lumii a treia, spațiul s-a uniformizat și istoricizat; cu alte cuvinte, despărțirea „geografică“ între istorie și antropologie și-a pierdut relevanța. Științele au admis că nu există un singur tip de cultură spre care să tindă toate celelalte și nici un timp liniar care să facă această tendință implacabilă. Au devenit conștiente, prin urmare, de diversitatea culturilor și de multiplicitatea timpului. Această perspectivă „democratizantă“ a influențat în egală măsură modul de a privi alteritatea non-occidentală, dar și cultura occidentală însăși, în interiorul căreia au început a fi luate în considerare

⁵ Pentru „bătălia cunoașterilor“ din secolul XIX, vezi Michel Foucault, „*Trebuie să apărăm societatea*“. *Cursuri rostite la College de France (1975-1976)*, trad. Bogdan Ghiu, București, Editura Univers, 2000, p. 180 sqq.

⁶ Geoffrey Barraclough, *Main Trends in History*, New York, London, Holmes&Meier Publishers Inc., 1978, p. 12-14.

⁷ Georg G. Iggers, *Historiography in the Twentieth Century. From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*, Hanover and London, Wesleyan University Press, 1997, p. 3.

și investigate în mod sistematic diferențele etnice, de gen, de status sau stil de viață, precum și multiplele ritmuri după care grupurile își organizează viața⁸.

Modificările de concepție din interiorul celor două discipline oferă un alt set de explicații pentru apropierea lor. Pe de o parte, antropologia a descoperit istoricitatea și schimbarea, dinamismul fenomenului cultural, individul, evenimentul și politicul⁹, iar istoria, pe de alta, s-a arătat interesată de teorie și analiză, de regularități, de general și de perspectiva lungă, de realitățile de dincolo de cultura înaltă și de documentul scris, de comunitatea și cultura de dincolo de politic. După al doilea război mondial, după ce și-a croit metodologia în colaborare cu sociologia, economia sau demografia, istoria a experimentat, începând cu deceniul șapte, un prolific „mariaj” epistemologic cu antropologia, cu care și-a descoperit, au observat specialiștii, cele mai multe afinități¹⁰. Antropologia a contribuit, alături de lingvistică, semiotică, teoria literară, studiile culturale, filosofia poststructuralistă ș.a. la producerea „cotiturii culturale” în studiile istorice¹¹.

Paradoxal, deși dezinteresată în proiect de politic, antropologia este cea care, prin conjuncția cu istoria, a permis întoarcerea istoriei politice în sfera legitimă de interes a istoricilor, după ce a fost marginalizată, timp de mai multe decenii, de istoria socială postbelică¹². Acest lucru s-a produs printr-o „culturalizare” a politicului, studiul liderilor, al instituțiilor, al marilor decizii fiind dublat și întrucâtva eclipsat de cel al formelor discursive, ritualice, simbolice de expresie a puterii¹³.

Prin intermediul antropologiei, istoricii au trecut de la teoriile substanțialiste ale puterii la teoriile relaționale¹⁴, devenindu-le clar că puterea nu este

⁸ *Ibidem*, p. 6-7; François Furet, *op. cit.*, 94-95.

⁹ Gérard Lenclud, *Istorie și antropologie*, *loc. cit.*; Marie Odile Géraud, Olivier Leservoiser, *Noțiunile cheie ale etnologiei. Analize și texte*, trad. Dana Ligia Ilin, Iași, Polirom, 2001, p. 160-166.

¹⁰ Hervé Coutau-Bégarie, *Le phénomène Nouvelle Histoire*, 2e édition, Paris, Ed. Économica, 1989, p. 70; Geoffrey Barraclough, *op. cit.*, p. 51.

¹¹ John R. Hall, *Cultural History is Dead (Long Live the Hydra)*, în Gerald Delanty, Engin Isin (eds.), *Handbook of Historical Sociology*, Beverly Hills, Sage, 2003, p. 151-167.

¹² Pentru o imagine generală privind influența antropologiei asupra istoriei în general și a istoriei politice în special vezi André Burguiere, *L'anthropologie historique*, în Jacques Le Goff, Roger Chartier, Jacques Revel (coord.), *La nouvelle histoire*, Paris, 1978, p. 37-61; Georges Balandier, *Le politique des anthropologues*, în Medeleine Grawitz, Jean Leca (eds.), *Traité de science politique*, vol. I, *La science politique science sociale. L'ordre politique*, Paris, PUF, 1985, p. 309-333; Geoffrey Barraclough, *op. cit.*, p. 45-64.

¹³ Michael Mitterauer, *From Historical Social Science to Historical Anthropology*, în Miroslav Jovanović, Karl Kaser, Slobodan Naumović (eds.), *Between the Archives and the Field: a Dialogue on Historical Anthropology of the Balkans*, Belgrad, Graz, 1996, p. 11-20; Gareth Stedman Jones, *Une autre histoire sociale? (note critique)*, în „Annales. Histoire, sciences sociales”, n. 2, 53e Année, Mars-Avril, 1998, p. 389.

¹⁴ Sean Wilentz, *Introduction. Teufelsdröck's Dilemma: On Symbolism, Politics, and History*, în Sean Wilentz (ed.), *Rites of Power. Symbolism, Ritual and Politics since the Middle Ages*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1985, p. 3.

atât o posesiune, un privilegiu, cât un efect interacțional, rezultatul relaționării unui ansamblu de micro- și macro-puteri¹⁵. În formularea lui Michel Foucault, unul dintre cei aș popularizat printre istorici această viziune, „putere nu este ceva ce se dobândește, se smulge sau se împarte, ceva ce se poate păstra ori ce poate fi lăsat să scape; puterea se exercită din nenumărate puncte și această exercitare se face prin interacțiunea unor relații inegale și mobile”¹⁶.

În același timp, istoricii au descoperit versantul pozitiv al puterii, care nu a mai fost privită doar ca o instanță care neagă, reprimă, cenzurează, pedepsește, ci și ca una care creează, îndeamnă la acțiune, articulează relații, construiește semnificații. Georges Balandier sintetizează: „Puterea întemeiată numai pe forță sau violență nestăpânită ar avea o existență amenințată în mod constant. În același timp, puterea întemeiată numai pe iluminările rațiunii ar dispune de puțină credibilitate. Ea nu reușește să se mențină doar prin dominația brutală sau numai prin justificare rațională. Puterea se fabrică și se păstrează prin transpunere, prin producția de imagini, prin manipularea simbolurilor și prin organizarea lor în cadru ceremonial”¹⁷. *Așadar, puterea nu se exercită doar prin decizii politice și acte administrative, ci și prin politici simbolice de construcție a autorității*, în care simbolurile, imageria, ritualurile politice și alte forme publice de expresie joacă un rol foarte important¹⁸.

2. Două generații de istorie culturală

Prin cotitura culturală, istoria a admis ca premisă esențială de cercetare că relațiile de putere și celelalte forme de interacțiune dintre oameni au loc în interiorul unui idiom cultural care definește regulile jocului¹⁹, stabilește condițiile de posibilitate pentru acțiunea politică, generează idei politice, oferă resurse retorice, delimitează coordonatele legitimității și termenii rezistenței politice²⁰. Ca urmare, spre deosebire de istoria politică tradițională, care își focaliza atenția pe ideile politice ale liderilor, pe ideologia puterii, adesea decontextualizând, noua istorie are a explora cu precădere zona de interacțiune

¹⁵ Patricia O'Brien, *Michel Foucault's History of Culture*, în Lynn Hunt (ed.), *The New Cultural History*, Berkeley, University of California Press, 1989, p. 25-46; Sorin Antohi, *Putere, crimă și pedeapsă. „Surveiller et punir” după douăzeci de ani*, în *Exercițiul distanței. Discursuri, societăți, metode*, București, Nemira, 1998, p. 235-260.

¹⁶ Michel Foucault, *Voința de a cunoaște*, în *Istoria sexualității*, trad. Beatrice Stanciu și Alexandru Onete, Timișoara, Editura de Vest, 1995, p. 71.

¹⁷ Georges Balandier, *Scena puterii*, trad. Sanda Fărcaș, Oradea, Editura Aion, 2000, p. 18; am corectat traducerea după original – *Le pouvoir sur scènes*, Balland, 1988; traducerea românească prezintă numeroase erori, pornind de la titlu; numele autorului apare scris în mod eronat cu doi de „l” ș.a.

¹⁸ Peter Burke, *Istorie și teorie socială*, trad. Cosana Nicolae, București, Humanitas, 1999, p. 92-96.

¹⁹ Lynn Hunt, *Introduction: History, Culture, and Text*, în Lynn Hunt (ed.), *op. cit.*, p. 12 sqq.

²⁰ Miguel A. Cabrera, *On Language, Culture, and Social Action*, în „History and Theory. Studies in the Philosophy of History”, volume 40, number 4, December 2001, p. 98-99.

dintre stat și societate, adică ceea ce formează, după terminologia consacrată de Jürgen Habermas, sfera publică²¹. Doar în acest spațiu intermediar, cuvintele, ideile, valorile capătă putere, într-un proces regulat de comunicare pe verticală și orizontală, de negociere, apropiere și confortare a semnificațiilor, în urma căruia se coagulează cultura politică.

Importând conceptul de „cultură“ în accepțiunea sa antropologică, studiile istorice au preluat și nenumăratele probleme de definire și metodologie ridicate de acesta în dezbaterile teoretice dintre diferitele școli de antropologie²². Discuțiile cele mai importante, cu miza cea mai mare, au fost cele legate de gradul de autonomie și de influență care să fie recunoscut culturii. Cum se știe, istoria tradițională pune faptul cultural exclusiv pe seama marilor figuri, cărora le recunoștea autonomia deplină, puterea de a dispune separat, rațional și intențional de semnificații, în timp ce, la polul opus, istoria socială postbelică a negat sau minimalizat autonomia sferei culturale, reducând subiectivitatea și culturalul la simplul statut de re-prezentări ale contextului social. „Noua istorie culturală“ (numele sub care este cunoscută o primă generație a istoriei culturale, reprezentată de lucrările de la sfârșitul anilor '70 și din anii '80, ținând de generația a patra a Analelor, de școala microistoriei sau de „Alltags-geschichte“²³) a modificat legătura cauzală dintre actorii istorici și structura socială, pe de o parte, și acțiunile cu semnificație, pe de alta, cultura nemaifiind văzută nici ca produs exclusiv al raționalității actorilor istorici nici ca simplă funcție a socialului, ca repertoriu de semnificații al acestuia. Pentru istoricii noii istorii culturale, cultura joacă un rol activ în producerea acțiunilor și în configurarea semnificațiilor, identităților și intereselor. Misiunea istoricului este, în această viziune, să scruteze spațiul creat de interacțiunea dintre acțiunile actorilor istorici, realitatea socială și percepțiile culturale, plecând de la premisa că socialul devine factor istoric numai după ce este conștientizat, reprezentat²⁴.

O a doua generație a istoriei culturale²⁵ a mers mai departe, renunțând la această ultimă premisă, care păstra primatul cauzal al realității sociale sau al

²¹ Jürgen Habermas, *Sfera publică și transformarea ei structurală. Studiul unei categorii a societății burgheze*, trad. Janina Ianoși, București, Editura Univers, 1998; Shmuel N. Eisenstadt, Wolfgang Schluchter, *Introduction: Paths to Early Modernities. A Comparative View*, în Shmuel N. Eisenstadt, Wolfgang Schluchter, Björn Wittrock (eds.), *Public Spheres & Collective Identities*, New Brunswick, London, Transaction Publishers, 2001; vezi și Craig Calhoun (ed.), *Habermas and the Public Sphere*, Cambridge, Mass., MIT Press, 1992.

²² Pentru detalii, vezi Denys Cuche, *Noțiunea de cultură în științele sociale*, trad. Mihai-Eugen Avădanei, Iași, Institutul European, 2003; Georges-Hubert de Radkowski, *Antropologie generală*, trad. Florin Ochiană, Timișoara, Amarcord, 2000.

²³ Profilul acestei prime generații a istoriei culturale se găsește la Lynn Hunt (ed.), *op. cit.*

²⁴ Roger Chartier, *Cultural History: Between Practices and Representations*, Cambridge, Polity Press, 1988, p. 47 sqq; Idem, *Le monde comme représentation*, în „Annales ESC“, Novembre-Décembre 1989, n. 6, p. 1491-1504.

²⁵ Evoluțiile de după primul val de nouă istorie culturală sunt surprinse de Victoria E. Bonnell, Lynn Hunt (eds.), *Beyond the Cultural Turn: New Directions in the Study of Society and Culture*, Berkeley, University of California Press, 1999.

politicului, al sferei „obiective“, în relația cu sfera „subiectivă“, culturală. Noua direcție pleacă de la premisa că aparatul conceptual prin care individul aproprie și aranjează realitatea socială nu este produsul exclusiv al conștiinței proprii și nici nu este o simplă internalizare a realității sociale, ci constituie o sferă cu mare grad de autonomie (numită de istorici prin „discurs“, „metanarațiune“, „cultură“, „rețea categorială“) cu reguli proprii de semnificare, pentru care socialul este referentul material, nu și cauza, și care este în măsură să cauzeze acțiuni (inclusiv acțiuni politice), stabilind condițiile de posibilitate pentru acestea²⁶. Această viziune *performativă* asupra culturii²⁷, influențată în special de contribuțiile școlii filosofice și lingvistice de la Oxford²⁸, înlocuiește cultura pasivă din vechea paradigmă, care era văzută ca o funcție a socialului și/sau un simplu instrument al actorilor istorici.

3. Opțiuni metodologice în studiul ritualurilor

Toate acestea au implicații importante pentru *studiul ritualurilor*, temă care se pretează, atât pentru antropologi, cât și pentru istorici, la elaborate cercetări empirice, furnizând totodată terenul propice pentru verificarea utilității metodologice a reconsiderărilor epistemologice din ultimii ani²⁹. În antropologie, culturaliștii au fost cei care au emancipat ritualul de statutul său ancilar de funcție a socialului, rezervat de școala funcționalistă. În noua perspectivă, care a dominat teoriile postbelice, ritualurile și sistemele simbolice care îi stau la bază au fost asemănaute – sub influența teoriilor lingvistice – limbajului, fiind descrise ca sisteme de semnificații independente, cu reguli de organizare interne precise, care au ca rost comunicarea. Previzibil, atenția cercetătorilor s-a mutat de pe ceea ce realitatea socială reprezintă, pe ceea ce înseamnă simbolurile și pe ceea ce comunică ritualurile. Implicit se recunoștea culturii capacitatea de a influența organizarea socială – rolul activ, performativ al acesteia. Dar dincolo de acest consens minimal, opțiunile în interiorul modelului lingvistic al ritualului au fost multiple.

Fără a intra într-o discuție elaborată, să spunem doar că au existat două mari tendințe: una considerând ritualurile și sistemele simbolice din punct de vedere semantic, simbolic, semiotic, alta interesându-se de dimensiunea lor sintactică. Prima tendință, reprezentată de Victor Turner sau Clifford Geertz, a făcut loc abordărilor de tip hermeneutic, cercetătorii fiind preocupați în primul rând de interpretarea semnificațiilor simbolurilor utilizate în ritualuri, presupu-

²⁶ Miguel A. Cabrera, *op. cit.*, *passim*.

²⁷ Sarah Maza, *Stories in History: Cultural Narratives in Recent Works in European History*, în „The American Historical Review“, volume 101, number 5, December 1996, p. 1498.

²⁸ Oswald Ducrot, Jean-Marie Schaeffer et al., *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*, trad. A. Măgureanu, V. Vișan, M. Păunescu, București, Editura Babel, 1996, p. 503-507.

²⁹ Jean Copans, *Introducere în etnologie și antropologie*, trad. E. Stănculescu, I. Ciobănașu, Iași, Polirom, 1999, p. 110; Guy Bourdè, Hervé Martin, *Les écoles historiques*, Paris, Éditions du Seuil, 1983, p. 290-292.

nând că astfel obțin răspunsuri privind modul în care lumea este influențată³⁰. Cealaltă tendință, acuzând caracterul incontrolabil al metodologiei hermeneutice, și-a propus să stabilească doar regulile „sintactice“ care generează și structurează cultura, ritualurile și, prin ele, realitatea. Antropologi precum Edmund Leach, S. J. A. Tambiah³¹ sau Maurice Bloch au susținut că ritualurile nu comunică termeni, concepte, ci produc modele de experiență care ajută la înțelegerea implicită a sistemelor culturale. Cu alte cuvinte, ritualurile nu influențează oamenii comunicându-le informații, ci prinzându-i în situații standardizate care oferă modele de comportament și de gândire. Pe scurt, important este ceea ce face ritualul, nu ceea ce se spune cu prilejul lui. Această a doua tendință, atașată într-o mai mare măsură conceptului de cultură performativă și dinamică, a avut o influență importantă asupra studiului ritualurilor, deși regulile metodologice stabilite inițial nu au fost urmate strict. Astăzi, cercetătorii urmăresc să concilieze abordarea hermeneutică cu cea sintactică, conținutul și forma ritualului fiind socotite în egală măsură importante³².

Pe tărâmul istoriei, Robert Darnton, colegul lui Geertz de la Princeton University, a fost probabil cel mai influent adept al modelului hermeneutic în studiul ritualurilor. „[P]oți «citi» un ritual sau un oraș tot astfel cum citești un basm popular sau un text filosofic“, scria Darnton în *Introducerea* cărții sale cele mai cunoscute³³. „Textualizarea“ ritualului, a sistemelor simbolice în general³⁴, se întâlnește la majoritatea cercetătorilor din prima generație a istoriei culturale, aceasta poate și pentru că, învățați să studieze cu precădere documente scrise, istoricii au fost tentați să utilizeze lectura și interpretarea după modelul textual în cazul unor fenomene care erau, în fapt, dinamice, fluide, active. Ulterior, după modificările de percepție din antropologie, istoricii au luat la rândul-le în considerare caracterul dinamic și activ al culturii³⁵, privind ritualurile nu doar ca modalități de reflectare, de transpunere în limbaj simbolic a ordinii existente, ci și ca forme de acțiune ori ca medii în care ordinea este construită³⁶.

³⁰ Vezi Clifford Geertz, *Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture*, în *The Interpretation of Cultures*, Basic Books, 1973, p. 5; Victor Turner, *From Ritual to Theater: The Human Seriousness of Play*, New York, Performing Arts Publications, 1982, *passim*.

³¹ Edmund Leach, *Culture and Communication*, Cambridge, Cambridge University Press, 1980; S. J. A. Tambiah, *A Performative Approach to Ritual*, London, Oxford University Press, 1979.

³² Catherine Bell, *Rituals. Perspective and Dimensions*, New York, Oxford University Press, 1997, p. 61 sqq.

³³ Robert Darnton, *Marele masacru al pisicii și alte episoade din istoria culturală a Franței*, trad. Raluca Ciocoiu, Iași, Polirom, 2000, p. 15.

³⁴ Geoff Eley, *Is All the World a Text? From Social History to the History of Society Two Decades Later*, în Terrence McDonald (ed.), *The Historic Turn in the Human Sciences*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1996, *passim*; Lynn Hunt, *Politics, Culture, and Class in the French Revolution*, Berkeley, Los Angeles, 1984, p. 25.

³⁵ Pentru detalii, vezi Miguel A. Cabrera, *op. cit.*

³⁶ Vezi, de exemplu, Edward Muir, *Ritual in Early Europe*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997; Richard S. Wortman, *Scenarios of Power. Myth and Ceremony in Russian Monarchy*, vol. I (*From Peter the Great to the Death of Nicholas I*), Princeton, New Jersey, 1995.

În timp ce principalele dezbateri teoretice și metodologice privind ritualul au avut loc în spațiul anglo-saxon, Franța a fost locul în care au fost testate cele mai multe cercetări istorice empirice. Aici, interesul pentru sărbători, comemorări, ceremonii depășea cu mult sfera academică, fiind, am putea spune, un topos important în cultura politică din Hexagon. „Nici o altă națiune occidentală, observa Sean Wilentz, nu a fost mai conștientă – unii ar spune mândră – de propagarea ritualurilor politice și a simbolurilor decât Franța”³⁷. „Francezii sunt campioni tuturor categoriilor comemorării”, observa la rândul-i, nu fără ironie, Pascal Ory, într-un articol din „Magazine littéraire”, adăugând: „suntem comemorativi pentru că suntem francezi”³⁸. De fapt, interesul pentru expresiile și acțiunile simbolice a fost resuscitat de anul 1968, cu importante sale mișcări contestatatoare din întreaga lume, inclusiv din Franța³⁹. Influența lui mai '68 este admisă de Mona Ozouf, care vede în eveniment o răzbunare împotriva sărăciei ceremoniale a modernității⁴⁰. Analiza istorică, completa Roger Chartier, a avut sarcina de a vorbi, în limbajul și cu tehnicile sale, despre nostalgia produsă de un prezent care expulzase sărbătoarea definită ca act de participare comunitară⁴¹. Aproximarea bicentenarului revoluției franceze a fost un motiv în plus pentru ca intervalul 1968-1989 să fie dominat de interesul atât al istoricilor, cât și al opiniei publice pentru sărbătorile revoluționare.

În Franța anilor '80 avea să apară și interesul pentru sărbătorile puterii, ale suveranității. Aceasta mai ales după ce lumea politică de la Paris a sesizat utilitatea electorală a manipulării limbajului simbolic, invadând sfera publică cu ceremonii, comemorări, excedând și preocupând totodată lumea academică⁴². Ceremoniile regale au stârnit atenția istoricilor francezi la sfârșitul secolului XIX și în prima parte a veacului XX⁴³, dar, după al doilea război mondial când cauzele schimbării istorice au fost căutate în afara politicului, ceremoniile au apărut ca surse nerelevante, ca exprimând aparențe înșelătoare și artificiale, care nu spun nimic despre istoria profundă. Între timp, mai mulți autori de limbă

³⁷ Sean Wilentz, *op. cit.*, p. 5.

³⁸ Articolul a fost tradus în românește: Pascal Ory, *Comemorarea pe care o merităm*, în „Dilema”, anul I, nr. 9, 12-18 martie 1993, p. 14.

³⁹ Jean-Pierre Daviet, *Simbolicul în atelierul istoricilor*, în Monique Segré (coord.), *Mituri, rituri, simboluri în societatea contemporană*, trad. Beatrice Stanciu, Timișoara, AmarCORD, 2000, p. 236.

⁴⁰ Mona Ozouf, *La fête révolutionnaire*, p. 256.

⁴¹ Roger Chartier, *Lecturi și cititori în Franța Vechiului Regim*, trad. Maria Carпов, București, Editura Meridiane, 1997, p. 33 (capitolul „Disciplină și libertate: sărbătoarea”).

⁴² În 1981, François Mitterrand, abia ales președinte, i-a consultat pe istoricii care au studiat sărbătorile revoluționare, cerându-le să-l ajute cu sfaturi pentru propria inaugurare, vezi Sean Wilentz, *op. cit.*

⁴³ Cea mai cunoscută lucrare din această perioadă este cea a lui Marc Bloch, *Regii taumaturgi. Studiu despre caracterul supranatural atribuit puterii regale, în special în Franța și Anglia*, apărută pentru prima dată în 1924 și redescoperită de antropologia istorică franceză (vezi ediția românească, trad. Val Panaitescu, Iași, Polirom, 1997, și excelenta Prefață a lui Jacques Le Goff tratând receptarea cărții lui Bloch).

engleză (Ernst H. Kantorowicz, Ralph E. Giesey, Sarah Hanley, Richard A. Jackson, L. Bryant⁴⁴) au publicat, în Statele Unite și Elveția, cărți impresionante prin erudiție și studii de referință despre ceremoniile monarhice franceze, din care reieșea că ritualurile puterii au avut un rol important în formarea statului centralizat, în regularizarea vieții politice, în disciplinarea Curții, în promovarea, legitimarea unor valori care se vor întipări temeinic în cultura politică. Provoacă fiind de această versiune externă privind-le istoria, cercetătorii francezi au dat până la urmă răspunsuri autohtone de specialitate, prin care au asimilat și continuat explorările de tip antropologic dedicate monarhiei⁴⁵.

În acest moment, există o bibliografie bogată privind ritualurile politice din întreaga Europă⁴⁶, inclusiv Europa de Est⁴⁷, așa încât istoricii români care se apleacă asupra fenomenului pot găsi destule referințe și modele de analiză pe care să le aplice, să le testeze pentru a releva situația din țărilor române și din statul modern.

4. Contribuții românești

În România de până în 1989, studiul ritualurilor politice era ilicit din punct de vedere tematic, ținând de subiectele denunțate ca „irelevante“, „frivole“, de către materialismul marxist, dar mai ales din punct de vedere politic, fiind

⁴⁴ Ernst H. Kantorowicz, *The King's Two Bodies. A Study in Medieval Political Theory*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1957; Ralph E. Giesey, *The Royal Funeral Ceremony in Renaissance France*, Geneva, 1960 (vezi și Idem, *Cérémonial et puissance souveraine. France, XVe-XVIIe siècles*, Paris, Armand Collin, 1987); Sarah Hanley, *The Lit de Justice of the Kings of France: Constitutional Ideology in Legend, Ritual, and Discourse*, Princeton, 1983; Richard A. Jackson, *Vive le Roi! A History of the French Coronation from Charles X to Charles X*, London, Chapel Hill, 1984; L. Bryant, *The King and the City in the Parisian Royal Entry Ceremony. Politics, Ritual and Art in the Renaissance*, Geneva, 1986; Peter Burke, *The Fabrication of Louis XIV*, New Haven, Yale University Press, 1992.

⁴⁵ Alain Corbin, Noëlle Gérôme, Danielle Tartakowsky (coord.), *Les usages politiques des fêtes aux XIXe-XXe siècles, Actes de colloque organisé les 22 et 23 novembre 1990 à Paris par Le Centre pour recherches d'histoire du XIXe siècle (Paris I-Paris IV) et Le Centre de recherches d'histoire des mouvements sociaux et du syndicalisme (Paris I)*, Sorbonne, 1994, în care prima parte este dedicată „sărbătorilor suveranității“; Alain Boureau, *Le simple corps de roi*, Paris, 1988; Idem, *Les cérémonies royales françaises entre performance juridique et compétence liturgique*, în „Annales ESC“, Novembre-Décembre, 1991, n. 6, p. 1253-1264; *Le Sacre des Rois. Actes de Colloque international d'histoire sur les sacres et couronnement royaux (Reims, 1975)*, Paris, 1985; Jacques Le Goff, *Reims, ville du sacre*, în Pierre Nora (sous la direction de), *Les Lieux de Mémoire*, vol. 1, Paris, 1997, p. 649-786 (studiu publicat încă din prima ediție a lucrării din 1986); Jean-Claude Schmitt, *Riturile*, în Jacques Le Goff, Jean-Claude Schmitt, *Dicționar tematic al Evului Mediu occidental*, Iași, Polirom, p. 659-669 (lucrare publicată la Paris în 1999), etc.

⁴⁶ Pentru a nu încărca suplimentar aparatul critic, recomand consultarea bibliografiei comentate din Edward Muir, *op. cit.*, p. 262-268. Pentru monarhia britanică, vezi în special David Cannadine, *The Context, Performance and Meaning of Ritual: The British Monarchy and the „Invention of Tradition“*, c. 1820-1977, în Eric Hobsbawm, Terence Ranger (eds.), *The Invention of Tradition*, Cambridge, New York, London etc., 1984, p. 100-164.

⁴⁷ Vezi titlurile recenzate de Robert Justin Goldstein, *Political Mobilization in Nineteenth-Century Europe*, în „European History Quarterly“, vol. 32, no. 2, April 2002, p. 233-250.

socotit un memento, o alegorie, o critică indirectă la adresa imensului aparat cultic construit pentru a-l celebra pe Nicolae Ceaușescu. În acea vreme, foarte mulți dintre specialiștii în istoria României din afară, interesați de antropologia politică și de istoria culturală a politicului, tratau pe larg tocmai cultul personalității lui Ceaușescu. Ar fi de citat aici excelente studii, valabile și astăzi, exemplare încă din punct de vedere metodologic (și totuși, multe dintre ele, ignorate de istoricii români), semnate de Vlad Georgescu, Mary Ellen Fischer, Katherine Verdery, Trond Gilberg, Michael Shafir, Anneli Ute Gabanyi, Anca Giurchescu etc.⁴⁸.

După 1989, când au dispărut constrângerile politice, a fost rândul istoricilor din țară să-și arate interesul pentru politicile simbolice din perioada ceaușistă⁴⁹, perioadă care se dovedește a fi un teren extrem de fertil pentru

⁴⁸ Vlad Georgescu, *Politics, History and Nationalism: the Origins of Romania's Socialist Personality Cult*, în Joseph Held (ed.), *The Cult of Power. Dictators in the Twentieth Century*, Boulder, East European Monographs, 1983, p. 129-142; Mary Ellen Fischer, *Nicolae Ceaușescu. A Study in Political Leadership*, Boulder & London, Lynne Rienner Publishers, 1989; Idem, *Idol or Leader? The Origins and Future of the Ceaușescu Cult*, în Daniel N. Nelson (ed.), *Romania in the 1980's*, Boulder-Colorado, Westview Press, 1981, p. 117-141; Trond Gilberg, *Political Socialization in Romania: Prospects and Performance*, în Daniel N. Nelson (ed.), *op. cit.*, p. 142-173; Trond Gilberg, *Nationalism and Communism in Romania. The Rise and Fall of Ceausescu's Personal Dictatorship*, Boulder, San Francisco & Oxford, Westview Press, 1990; Michael Shafir, *Romania. Politics, Economics and Society. Political Stagnation and Simulated Change*, Boulder-Colorado, Lynne Rienner Publishers Inc., 1985; Idem, *Romania*, în Martin McCauley, Stephen Carter (eds.), *Leadership and Succession in the Soviet Union, Eastern Europe and China*, London, MacMillan in association with the School of Slavonic and East European studies, University of London, 1986, p. 114-135; Anneli Ute Gabanyi, *The Ceausescu Cult. Propaganda and Power Policy in Communist Romania*, București, The Romanian Cultural Foundation Publishing House, 2000 (cuprinzând paper-uri scrise în anii '70 și '80 pentru Radio Free Europe Research Department); Anca Giurchescu, *The National Festival „Song to Romania“: Manipulation of Symbols in the Political Discourse*, în Claes Arvidsson, Lars Erik Blomqvist (eds.), *Symbols of Power. The Esthetics of Political Legitimation in the Soviet Union and Eastern Europe*, Stockholm, Almqvist & Wiksell International, 1987, p. 163-171; Katherine Verdery, *National Ideology under Socialism. Identity and Cultural Politics in Ceausescu's Romania*, University of California Press, 1991 (lucrare concepută în anii '80 pe baza unor cercetări de teren făcute în România în anii '70).

⁴⁹ Vezi Adrian Cioroianu, *Ce Ceaușescu qui hante les Roumains. Le mythe, le représentations, et le culte du Dirigeant dans la Roumanie communiste*, avec une préface de Bogumil Jewsiewicki, deuxième édition révisée, Bucarest, Éditions Curtea Veche, L'agence universitaire de la francophonie, 2005; vezi și grupajul de articole semnate de Adrian Cioroianu în „Dosarele istoriei“ (nr. 72, 2002, cu tema „Ceaușescu: un sfert de veac de singurătate printre suptuși“, p. 1-51) și Idem, *Ceaușescu pe insula culorilor. Construcția unicității în plastica „omagiă” românească*, în Lucian Boia, Anca Oroveanu, Simona Corlan-Ioan (coord.), *Insula. Despre izolare și limite în spațiul imaginar. Colocviu interdisciplinar organizat de Centrul de istorie a imaginărilor și Colegiul Noua Europă, 19-20 martie 1999*, București, 1999, p. 280-311; Alice Mocănescu, *The image of the Leader in the Communist Period: the Romanian Case in the Ceausescu Era*, lucrare de MA, Central Europe University, Budapesta, 1999; Sanda I. Ducaru, „Religia” cincinală. Funcțiile sărbătorilor comuniste, în Lucian Boia (coord.), *Miturile comunismului românesc*, vol. I, București, Editura Universității București, 1995, p. 172-180; Cristina Petrescu, *Vizitele de lucru, un ritual al „epocii de aur”*, în *Ibidem*, vol. II, 1997, p. 105-114; P. Cernat, I. Manolescu, A. Mitchievici, I. Stanomir, *În căutarea comunismului pierdut*, Pitești, București,

analizele de tip antropologic. În plus – și acesta este marele câștig – au primit atenție și alte perioade ale istoriei românilor.

În acest moment, există istorici și chiar grupuri de specialiști care se revendică direct de la antropologia istorică și istoria culturală, făcând din sondarea imaginarului, a discursului, a simbolisticii, a ritualurilor preocuparea centrală a muncii lor de cercetare. Ar fi de pomenit aici nume ca Andrei Pippidi, care a publicat o colecție de articole menite a se constitui într-o contribuție la „teoria istoriei simbolice”⁵⁰; Alexandru-Florin Platon, autorul unui volum subintitulat „O introducere în antropologia istorică”⁵¹; grupul de la Cluj din jurul „Caietelor de antropologie istorică”⁵² reprezentat, printre alții, de Simona Nicoară, semnatara a mai multor lucrări de antropologie istorică, unele cu caracter teoretic, sintetizator, bazate în special pe studiile generațiilor a treia și a patra din școala Analelor, și altele cu caracter aplicat, explorând imaginarul revoluției pașoptiste⁵³, și Toader Nicoară, care a furnizat mai multe antologii și articole prin care a pus în circulație pentru publicul din țară titluri de referință din istoriografia franceză⁵⁴; grupul format în jurul regretatului Alexandru Duțu, reprezentat de nume precum Laurențiu Vlad, Ligia-Livadă Cadeschi, Iulia Motoc, Radu G. Păun, Cristina Codarcea ș.a.⁵⁵, Centrul de Istorie a Imaginarului

Editura Paralela 45, 2001, etc.; Mihai Teodor Nicoară, *Sărbătorile comuniste de la comemorare și celebrare la indoctrinare (1947-1953)* și Manuela Marin, *Cult și sărbătoare în România comunistă: cazul lui Nicolae Ceaușescu*, în „Caiete de antropologie istorică”, IV, nr. 1 (7), ian.-iun. 2005, p. 245-265, respectiv p. 267-291.

⁵⁰ Andrei Pippidi, *Despre statui și morminte. Pentru o teorie a istoriei simbolice*, Iași, Polirom, 2002.

⁵¹ Alexandru-Florin Platon, *Societate și mentalități în Europa medievală. O introducere în antropologia istorică*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2000; vezi și Idem, „*Tua sacratissima unxio... cordis intima penetret*”. *Corpul în ceremoniile medievale al încoronării*, în „Caiete de antropologie istorică”, IV, nr. 1 (7), ian.-iun. 2005, p. 13-28.

⁵² Vezi, în special, numărul cu tema „Sărbătoare, celebrare, comemorare”, editat de Simona Nicoară, IV, nr. 1 (7), ian.-iun. 2005, din al cărui sumar mai amintim: Sorin Mitu, *Sărbătoare, alteritate și conflict social în premodernitatea românească*, p. 133-150; Mihai Chiper, *Un dosar politic controversat: aniversarea revoluției pașoptiste la 1898*, p. 151-166; Andi Mihalache, *Mihai Viteazul și ceremoniile corpului absent (1864-1920)*, p. 167-191; Bogdan Moșneagu, *Ceremoniile publice, Biserica Ortodoxă și regimul carlist*, p. 217-227; Elena și Constantin Bărbulescu, *1 Decembrie la Cluj*, p. 293-312; Sidonia Grama, *Între spații ale amintirii și locuri ale memoriei. Comemorarea a 15 ani de la revoluție, în Timișoara*, p. 313-335.

⁵³ Simona Nicoară, *Istorie și imaginar. Eseuri de antropologie istorică*, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 2000; Idem, *Mitologiile revoluției pașoptiste românești. Istorie și imaginar*, Cluj, Presa Universitară Clujeană (mai departe PUC), 1999; Idem, *Metamorfozele sărbătorii sub impactul sensibilităților moderne (secolele XVI-XIX)*, în „Caiete de antropologie istorică”, IV, nr. 1 (7), ian.-iun. 2005, p. 111-132.

⁵⁴ Toader Nicoară, *Clio în orizontul mileniului trei. Explorări în istoriografia contemporană*, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2002; Idem, *Introducere în istoria mentalităților colective. Antologie*, Cluj, PUC, 1995; Idem, *Sub semnul interdisciplinarității. Istoria și științele sociale în secolul al XX-lea*, în „Identitate și alteritate. Studii de istorie politică și culturală”, nr. 3, 2002, p. 22-45; Idem, Simona Nicoară, *Mentalități colective și imaginar social. Istoria și noile paradigme ale cunoașterii*, Cluj, PUC, 1996 etc.

⁵⁵ Laurențiu Vlad (coord.), *Pouvoirs et mentalités. A la mémoire du Professeur Alexandru Duțu*, București, Éditions Babel, 1997.

de pe lângă Facultatea de Istorie a Universității București, condus de Lucian Boia, care a constituit o rampă de lansare pentru tineri istorici precum Adrian Cioroianu, Simona Corlan, Cristina Petrescu, Dragoș Petrescu⁵⁶, colectivul de istoria culturii condus de Alexandru Zub⁵⁷ la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” din Iași, care editează revista interdisciplinară, „Xenopoliana”, dedicată, în ultimii ani, preponderent studiilor de istorie culturală⁵⁸. Există, apoi, grupuri din afara istoriografiei, specializate în antropologie culturală, care frecventează cu succes subiecte de istorie: de exemplu, cel format în jurul Centrului Creației Populare Dolj și al revistei editate de acesta, „Symposia. Caiete de etnologie și antropologie”, Societatea de Antropologie Culturală din București, tutelată de Vintilă Mihăilescu, sau tineri specialiști în comunicare inspirați de Mihai Coman, fondatorul Facultății de Jurnalism și Științele Comunicării din Universitatea București și autorul mai multor studii în care subiecte de istorie recentă sunt privite din unghi antropologic⁵⁹.

Judecând sociologic această parte a istoriografiei românești, câteva observații se impun. Așa cum se poate sesiza ușor, antropologia istorică și istoria culturală atrag, în general, istorici tineri, dar care, mulți dintre ei, au avut șansa să se formeze în preajma unor istorici consacrați, care, înainte de 1989, au reușit să mențină legăturile cu lumea academică occidentală, să se țină departe de influența ideologiei și să întrețină oaze de cercetare în care standardele științifice au fost respectate. Încercând să valorifice și să continue acea parte respectabilă, recuperabilă a istoriografiei române din perioada comunistă și revendicându-se totodată de la școli și teorii care dau tonul în istoriografia occidentală, tinerii istorici care au optat pentru antropologie istorică/istorie culturală au dat scriiturii lor, implicit sau explicit, un aspect ușor polemic, reformator. Așa cum s-a întâmplat de multe ori și în Occident, opțiunea pentru o anumită tematică exprimă tacit și o poziție novatoare. Iar înnoirea ar trebui să se producă – cei mai mulți dintre cei invocați susțin acest lucru – prin importul masiv de teorii și metodologii occidentale. Din această cauză, multe din contribuțiile tinerilor istorici au rost recuperatoriu, vizând să pună în circulație nume și titluri care au creat școală în Europa, să adapteze teorii care au schimbat radical gândirea și metodologia istorică. Există însă o mare problemă: consultând bibliografiile lucrărilor tinerilor istorici pomeniți se poate observa că majoritatea sunt încă tributari istoriografiei franceze din anii '70-'80 (care i-a

⁵⁶ Am citat mai sus câteva volume coordonate de Lucian Boia, care se află sub tutela Centrului de Istorie a Imaginarului.

⁵⁷ Dintre publicațiile recente, vezi Alexandru Zub, Adrian Cioflâncă (editori), *Cultură politică și politici culturale în România modernă*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2005.

⁵⁸ Vezi, de exemplu, „Xenopoliana”, X, nr. 1-4, 2002, cu tema „Istoria culturală azi”, editor Andi Mihalache; Idem, XI, nr. 1-2, 2003, cu tema „History and Society since 1970”, editori Alex Drace-Francis și Andi Mihalache; Idem, XI, nr. 3-4, 2003, cu tema „Istorie și uitare în istorie”, editor Adrian Cioflâncă; Idem, XII, nr. 1-4, 2004, cu tema „A scrie și a citi. Practici, simboluri, tipuri de lectură”, editori Cătălina Chelcu și Andi Mihalache.

⁵⁹ Mihai Coman, *Mass media, mit și ritual. O perspectivă antropologică*, Iași, Polirom, 2003 (volum ce reunește studii publicate pe parcursul anilor '90).

influențat și pe magistrii lor), adică fazei de „copilărie“ a istoriei culturale, marcată de postulate postmarxiste. Între timp, în ultimul deceniu, așa cum am încercat să arăt mai sus, principiile de inteligibilitate ale istoriei culturale s-au schimbat destul de mult, iar principalele contribuții teoretice, epistemologice și metodologice au venit din spațiul anglo-saxon. Ar fi nevoie, prin urmare, dincolo de afinitatea tradițională cu istoriografia franceză, de un efort recuperatoriu suplimentar, prin care să fie luate în considerare lucrări esențiale publicate în spațiul anglo-saxon. Pe de altă parte, în ciuda unei prejudecăți destul de răspândite, tinerii istorici amintiți sunt, cei mai mulți dintre ei, foarte buni empiriști. Prin ceea ce au scris, au arătat o bună cunoaștere și manevrare a documentelor, editate sau inedite, într-un efort susținut, dar și dificil, de a dubla și susține considerațiile generale cu reconstituiri amănunțite. Studiile elaborate pe tema *ritualurilor domniei și monarhiei* sunt o bună dovadă în acest sens.

Lucrările scrise înainte de 1989 atingând această problematică pot fi numărate pe degete. Există, în primul rând, contribuțiile venite pe linia istoriei instituționale, semnate de Valentin Al. Georgescu (1980) și Andrei Pippidi (1983), care pornesc de la tradiția istoriografică creată de Nicolae Iorga, și măsoară aportul bizantin în definiția simbolică a puterii domnești⁶⁰. Cei doi istorici oferă un tablou foarte bine documentat al simbolisticii domnești, dar nu intră în detalii privind practica ceremonială. O altă serie de studii similare a venit din partea științelor auxiliare ale istoriei, mai exact a heraldicii, numele lui Dan Cernovodeanu, autorul unei sinteze în domeniu, fiind de menționat aici⁶¹. Trebuie amintită și contribuția punctuală la istoria ceremonialului domnesc semnată de Paul Mihail și I. Caproșu⁶². În fine, sunt de remarcat articolele Corinei Nicolescu, singurul istoric de dinainte de 1989 care s-a ocupat sistematic de istoria ceremonialului⁶³.

După 1989, starea de lucruri s-a schimbat destul de mult, prin lărgirea listei istoricilor care se interesează de problemă, dar și prin modificarea sensibilă a unghiului de abordare. Lista cuprinde acum nume ca: Radu G. Păun⁶⁴,

⁶⁰ Valentin Al. Georgescu, *Bizanțul și instituțiile românești până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, Editura Academiei, 1980 etc.; Andrei Pippidi, *Tradiția politică bizantină în țările române în secolele XVI-XVIII*, București, Editura Academiei, 1983.

⁶¹ Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977.

⁶² Paul Mihail, I. Caproșu, *Despre ceremonialul domnesc*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, Iași, VIII/1971, p. 397-399.

⁶³ Corina Nicolescu, *Le couronnement – „Încoronarea”*. *Contributions a la histoire du cérémonial roumain*, în RÊSEE, XIV, no. 4, Bucarest, 1976, p. 647-663; Idem, *Les insignes du pouvoir. Contribution à l'histoire du cérémonial du cour roumain*, în RÊSEE, XV, no. 2, Bucarest, 1977, p. 233-258.

⁶⁴ Radu G. Păun, *Sărbătoare și propagandă în Țările Române. Strategiile gestului și cuvântului (1678-1821)*, în „Buletinul Institutului de studii sud est europene”, tom III, 1995, p. 29-43, și tom IV, 1995, p. 7-28; Idem, *La circulation des pouvoirs dans les Pays Roumains au XVIIe siècle. Repères pour un modèle théorique*, în „New Europe College Yearbook 1998-1999” (vezi www.nec.ro), p. 265-310; Idem, *Încoronarea în Țara Românească și Moldova în secolul al XVIII-lea. Principii, atitudini, simboluri*, în „Revista istorică”, tom V, nr.7-8, 1994, p. 743-759; Idem, *Dinamica politică în reprezentare rituală. O motivă de încoronare copiată din Dionisie*

Mihai-Răzvan Ungureanu⁶⁵, Violeta Barbu și Gh. Lazăr⁶⁶, Veniamin Ciobanu⁶⁷, Sorin Iftimi⁶⁸, Marcela Ifrim⁶⁹, Nicolae-Șerban Tanașoca⁷⁰, Edda Binder-Iijima (Heidelberg)⁷¹, I. Ciupercă⁷².

Cât despre schimbarea perspectivei, semnificativ este, de exemplu, faptul că istoricul Andrei Pippidi a revenit în 1998, ca o completare la cartea din 1983, cu un articol sintetic în care preferă, după cum anunță din primul paragraf, „a începe cu «practica», lăsând «ideologia» la urmă”⁷³. Prin urmare, mutarea accentului de pe simboluri pe practici simbolice, care, cum am expus deja, s-a produs în studiile istorice occidentale⁷⁴, are ecouri și în România. Violeta Barbu și Gh. Lazăr, care inventariază majoritatea textelor liturgice utilizate în ceremonialul de încoronare, precizează că doar analiza cu mijloacele pragmatice poate indica exact locurile comune ale identității politice, așa cum se organizează ele în funcție de ceremonial⁷⁵. Radu G. Păun se apropie cel mai mult de această

Eclesiarhul (1813), în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. XVII, București, 1999, p. 75-91; Idem, *Legitimatio Principis: Nicolas Maurocordato ou le savoir du pouvoir*, în Laurențiu Vlad (coord.), *op. cit.*, p. 89-110; Idem, *Les fondements liturgiques du „Constitutionnalisme” roumain entre la Seconde et la Troisième Rome (XVe-XVIIIe siècles). Premiers résultats*, în RÊSEE, XXXVII, no. 3-4, București, 1998, p. 173-196; Idem, *Literatura encomiastică și mirajul puterii absolute în veacul XVIII*, în „Revista de istorie socială”, nr. II-III, 1997-1998, Iași, 1999, p. 295-332; Idem, *Sur l'investiture des derniers princes phanariotes. Autour d'un document ignoré*, în RÊSEE, XXXV, no. 1-2, București, 1997, p. 63-75; Idem, *Relicve și putere în secolul al XVIII-lea românesc. Dosarul problemei*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. XIII, București, 1999, p. 113-124; Idem, *Si Deus nobiscum, quis contra nos? Mihnea III: note de teologie politică*, în *Național și universal în istoria românilor. Studii oferite prof. Șerban Papacostea cu ocazia împlinirii a 70 de ani*, București, 1998.

⁶⁵ Mihai-Răzvan Ungureanu, *Câteva note privitoare la ritualul ceremoniilor domnești din vremea lui Mihail Sturdza. Sărbătorile instalării la putere (1834)*, în „Arhiva genealogică”, tom II (VII), nr. 3-4, 1995, p. 299-330.

⁶⁶ Violeta Barbu, Gh. Lazăr, *Coronatio. Tradiția liturgică în Țările Române*, în *Național și universal în istoria românilor*, p. 40-69.

⁶⁷ Veniamin Ciobanu, *Statutul juridic al Principatelor Române în viziunea europeană (sec. al XVIII-lea)*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1999, *passim*.

⁶⁸ Sorin Iftimi, *Izvoade privitoare la întocmirea alaiurilor de ceremonie la începutul secolului XIX* (în manuscris, consultat prin bunăvoința autorului).

⁶⁹ Marcela Ifrim, „Cu cele mai înalte ceremonii...”, în manuscris, disponibil pe Internet.

⁷⁰ Nicolae-Șerban Tanașoca, *Ultima ungere bizantină de domn român*, în *Național și universal în istoria românilor*, p. 105-109.

⁷¹ Edda Binder-Iijima, *Rites of Power at the Beginning of the Reign of Prince Charles, 1866-1881. Means of Legitimation of a Foreign Dynasty*, în RÊSEE, XXXII, no. 3-4, București, 1994, p. 211-217.

⁷² I. Ciupercă, *România în fața recunoașterii unității naționale. Repere*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1996, capitolul „Încoronarea de la Alba Iulia și rezonanța ei în epocă (15 octombrie 1922)”, p. 53-83.

⁷³ Andrei Pippidi, *Monarhia în Evul Mediu românesc, practică și ideologie*, în *Național și universal în istoria românilor*, p. 21-39.

⁷⁴ Vezi, suplimentar, Richard Biernacki, *Language and the Shift from Signs to Practices in Cultural Inquiry*, în „History and Theory. Studies in the Philosophy of History”, volume 39, n. 3, October 2000, p. 289-310.

⁷⁵ Violeta Barbu, Gh. Lazăr, *op. cit.*, p. 58-59.

exigență, evaluând mereu distanța dintre tradiția ceremonială și practica ritualică.

Din punct de vedere temporal, studiile citate reflectă secvențe din mai multe secole, dar nu oferă o imagine neapărat coerentă. Grație în special lui Radu G. Păun, care, dacă înțelegem bine, urmărește să producă o istorie a ceremonialului domnesc, secolul XVIII este cel mai bine acoperit. Secolul XIX, secol aglomerat de ritualuri politice, pentru care, spre deosebire de veacurile anterioare, există nenumărate surse, este subreprezentat în istoriografie. Până acum au fost reconstituite și analizate parțial circumstanțele ceremoniale ale urcării pe tron a lui Mihail Sturdza, Alexandru Ioan Cuza și Carol I, dar perioada șederii pe tron a acestora a fost practic ignorată.

Concluzii

Evoluția studiului ritualurilor politice este un bun indicator al schimbărilor tematice și metodologice din istoriografie produse în ultima vreme. Rezultat al unei fericite conjuncții epistemologice, interesul istoricilor pentru ritualuri a dus la experimente și inovații semnificative în câmpul scriiturii istorice. Este vorba nu doar de alte modalități de a formula adevărurile științifice, ci, așa cum am arătat, de perspective care reflectă chiar modificarea anumitor principii de inteligibilitate în istoriografie. Noua istorie culturală, cu diferitele ei faze, scoate cultura din rolul ancilar de subprodus sau reprezentare a realității sociale și politice, pentru a-i conferi putere causală. În cazul de față, studiul practicilor simbolice reprezintă o incursiune într-un alt mod, până acum puțin explorat, de a produce istorie.

Pentru istoriografia românească, tema ritualurilor politice are un mare potențial, aflându-ne abia la începutul abordărilor de acest tip. Direcția se dovedește benefică pentru concilierea explorărilor empirice, arhivistice, cu cele teoretice, după o lungă perioadă în care cele două opțiuni metodologice s-au menținut într-o artificială și nereproductivă separație.

CONTRIBUȚII PRIVIND CEREMONIILE ORGANIZATE PENTRU PRIMIREA ȘI ÎNSCĂUNAREA LUI MIHAIL STURDZA

Arcadie M. Bodale

Personalitate controversată încă din timpul vieții, Mihail Grigorie Sturdza este una dintre cele mai importante figuri ale istoriei noastre naționale. Din păcate, cu toate că în Arhivele din Iași și din București se păstrează numeroase documente referitoare la domnia sa, rolul său în modernizarea Principatului Moldovei rămâne, în continuare, aproape necunoscut. Ca o constatare generală, ce se bazează doar pe studierea incompletă a unora dintre documentele amintite, credem că opera reformatoare a lui Mihail Sturdza a pregătit și a asigurat succesul măsurilor legislative adoptate mai târziu, sub domnia lui Alexandru Ioan Cuza.

În ceea ce privește demersul nostru istoriografic, ținem să precizăm faptul că el nu își propune să epuizeze acest subiect, deoarece instrumentarul științific necesar specialistului care se ocupă de prima jumătate a veacului XIX este cu totul lacunar. Din păcate, nu există nici măcar un repertoriu al documentelor care se păstrează în Arhivele Naționale referitoare la această epocă, iar studiile consacrate sistemului de organizare instituțională a spațiului românesc lipsesc aproape în totalitate. În speranța unei viitoare lucrări dedicate acestui mare domn, în cele ce urmează ne vom opri doar asupra pregătirilor făcute de înalții dregători atât pentru întoarcerea principelui de la Constantinopol, cât și pentru înscăunarea sa.

Nicolae Iorga credea că Mihail Sturdza a fost ales domn de către Adunarea Obștească Extraordinară¹, potrivit *Regulamentului Organic*, dar și a *Regulamentului alegerii domnului Moldovei*². În realitate, Convenția de la Petersburg, din 17 ianuarie 1834³, prin care Turcia a recunoscut Regulamentul Organic,

¹ N. Iorga, *Istoria Românilor pentru poporul românesc*, Chișinău, Uniunea Scriitorilor, 1992, p. 191.

² Cândva, între anii 1830 și 1832, Gheorghe Asachi a făcut o traducere a acestui Regulament (Arh. St. Iași, Colecția Documente, pach. MLXXXIV, doc. nr. 86).

³ Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, București, Editura Albatros, 1971, p. 507; ****Istoria României*, vol. III, *Feudalismul dezvoltat în secolul al XVII-lea și la începutul secolului al XVIII-lea. Destrămarea feudalismului și formarea relațiilor capitaliste*, București, Editura Academiei, 1964, p. 988 și 996.

stipula în mod excepțional ca primii domni ai Principatelor să fie numiți. Ca atare, la 22 martie 1834, la propunerea Rusiei, Poarta a numit pe tronul Moldovei pe Mihail Sturdza, iar pe cel al Țării Românești pe Alexandru Ghica. În consecință, noul domn de la Iași a plecat, probabil la începutul lunii aprilie, spre Constantinopol pentru a primi firmanul de confirmare în scaun.

În cursul lunilor mai-iunie 1834, Mihail Grigorie Sturdza făcea drumul de întoarcere în Moldova. Credem că domnul a plecat în această călătorie cu o corabie, fiindcă, în acea vreme, drumul Galați-Constantinopol și retur era mai confortabil și mai rapid pe apă. Înainte ca domnul să ajungă la hotarul țării, Sfatul Ocârmuitor al principatului a luat măsuri pentru a-l întâmpina pe noul conducător potrivit rangului său.

Astfel, de primirea domnului Mihail Sturdza se ocupau toți miniștrii care alcătuiau Sfatul Ocârmuitor⁴ și Sfatului Administrativ Extraordinar al Moldovei⁵. Dintru început, probabil la propunerea acestor instituții, aga Gheorghe Asachi a fost desemnat vechil al călătoriei principelui de la Galați până la sosirea sa în Iași. Totuși, dregătorii care alcătuiau sfaturile amintite continuau să vegheze asupra acestei probleme. Astfel, ministrul Trebilor din Lăuntru a încredințat sarcina de a pregăti sosirea domnului în Iași secției a treia a Departamentului său⁶, iar Theodor Balș, ministrul apărării⁷, a întocmit programul întâmpinării principelui de către locuitorii aflați în drumul mării sale spre capitala țării⁸. Apoi, hatmanului Theodor Balș și vornicul Lupu Balș, ministrul justiției⁹, s-au

⁴ *Sfatul Administrativ al Moldovei (Sfatul Cârmuitor)* era format din miniștrii de interne (trebilor din lăuntru), de finanțe (marele vistiernic) și de externe (numit mare postelnic secretar de stat). El avea rolul de a face eficientă administrația locală, de a pregăti lucrările Adunării Obștești și de a propune acestui organ proiecte de legi cu caracter administrativ (*Regulamentul Organic al Moldovei*, în vol. Paul Negulescu și George Alexianu, *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, vol. I, *Textele puse în aplicare la 1 iulie 1831 în Valahia și la 1 ianuarie 1832 în Moldova*, București, 1944, p. 267; *Manualul Administrativ al Principatului Moldovei, cuprinzătoriu legilor și dispozițiilor introduse în țară de la anul 1832 până la 1855, inorânduite de o comisie din naltul ordin al Înălțimii Sale principelui domnitoriu al Moldovei, Grigorie A<lexandru> Ghica v<oie>v<od>*, tomul întâiu, *Întroducerea Regulamentului Organic, Divanul Obștesc, Sfatul Administrativ și Departamentul din Lăuntru*, Iașii, 1855, p. 17 și 29, în continuare: *Manualul Administrativ*, vol. I).

⁵ Acești dregători împreună cu miniștrii de justiție (marele logofăt al dreptății) și al apărării (hatmanul) alcătuiau *Sfatul Administrativ Extraordinar*, care se îngrijea de „chipurile alinării tuturor greutăților care s-ar întâmpla încă la întocmirile administrative” (*Manualul Administrativ*, vol. I, p. 17). Altfel spus, această instituție veghea la starea și nevoile poliției, pompierilor și a Eforiilor (*ibidem*, p. 38).

⁶ Arh. St. Iași, fond Ministerul de Interne, tr. 256, op. 281, ds. 610, f. 2, rezoluția marginală; idem, Colecția Documente, pachet CCXXXIV, doc. nr. 32.

⁷ Acest minister era denumit în acea vreme *Miliția Domnească* sau *Hătmania Moldovei*.

⁸ „*Dumnealui, hatmanul Balș, șeful Miliției, pe lângă docladul cu no. 1043 au pus în vedere sfatului închipuita de dumnealui programă pentru primirea domnului la sosirea înălțimii sale la Carantina Galații, precum și în trecire de la Galați la Iași*” (idem, fond Ministerul de Interne, tr. 256, op. 281, ds. 610, f. 2).

⁹ „[...] împlinitor datoriilor de vel logofăt” (*ibidem*, f. 33 și f. 41).

deplasat la Galați pentru a coordona¹⁰ alaiul ce urma să-l întâmpine pe Mihail Sturdza la ieșirea din Carantină¹¹. Firește, din această poziție, ei erau cei dintâi dregători ai Moldovei care puteau să se închine noului domn.

În conformitate cu sarcina încredințată, aga Gheorghe Asachi a primit programul întocmit de către Theodor Balș spre cercetare și spre a-l aduce la cunoștința Sfatului Administrativ Extraordinar al Moldovei¹². După aprobarea Sfatului amintit, programul a fost încredințat marelui postelnic, secretar de stat al Moldovei¹³. Prin urmare, ministrul de externe al principatului de la Est de Carpați l-a trimis Ministerului de Interne spre îndeplinire. În consecință, logofătul din Lăuntru „*au șe poruncit îndată lucrarea cuviincioasă*” „*pentru primirea domnului la Galați*”¹⁴. Este vorba de trimiterea programei primirii lui Mihail Sturdza tuturor instituțiilor aflate sub ascultarea sa și care se găseau în drumul noului domn spre capitala țării¹⁵. De asemenea, Departamentul Trebilor din Lăuntru trebuia să poruncească Eforiilor din Galați¹⁶, Bârlad¹⁷ și Iași, precum și Isprăvnicilor de Galați¹⁸, Tecuci¹⁹, Tutova²⁰ și Vaslui²¹, de a asculta de ceea ce le va porunci aga Gheorghe Asachi²². Această sarcină fusese împlinită de Ministerul din Lăuntru prin mai multe circulare încă de la 2 iunie 1834. Potrivit acestora, se arăta că „*aga Gheorghe Asachi vine acolo spre*

¹⁰ Vornicul Lupu Balș era „*împlinitorul datoriei de mare logofăt al Dreăptății, comănduitor la Galați spre întâmpinarea înălțimii sale, domnului stăpânitoriu Mihail Grigorie Sturdza voievod*” (*ibidem*, f. 41).

¹¹ Astfel, la 24 iunie 1834, în cazul deputaților care cereau să reprezinte fiecare dintre ei ținutul Botoșani în fața mării sale, Sfatul Ocârmuitor hotăra prin rezoluție ca „*rămâne aceasta la chibzuire boierilor, adică a dumnealui hatmanul <Theodor Balș – n.n.> și a dumnealui vornicul Lupu <Balș – n.n.>, împlinitorul datoriiilor de vel logofăt, ca pe care deputați vor încuviința dumnealor, aceia să înfășoșază bunele cuvântări domnului*” (*ibidem*, f. 33, rezoluția marginală). Ca atare, la 3 iulie, Departamentul din Lăuntru le scria celor doi că această pricină s-a trimis spre „*pliroforie [= cercetare – n.n.] dumilortale și <spre> punere în lucrare după chipul ce veți socoti*” (*ibidem*, f. 36).

¹² „*Acea programă dându-se spre inchipuire dumisale agăi Gheorghe Asachi, dumnealui au înfășoșat-o Sfatului*” (*ibidem*, f. 2).

¹³ *Ibidem*, f. 2.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Dintre toate isprăvnicile și efortiile anunțate, doar pentru Părcălăbia de Galați avem un document care atestă primirea acestui program (*ibidem*, f. 10).

¹⁶ *Ibidem*, f. 1 și 3.

¹⁷ *Ibidem*, f. 1 și 3.

¹⁸ *Ibidem*, f. 1 și 3.

¹⁹ *Ibidem*, f. 1 și 3.

²⁰ *Ibidem*, f. 1 și 3.

²¹ *Ibidem*, f. 1 și 3.

²² Sfatul Ocârmuitor „*au însărcinat pe gios iscălitul ca să facă cunoscut acelu Departament a da cuvincioasele porunci Eforiei din Galați și Leși, precum și ispravnicilor din drumul trecerii înălțimii sale de a să povățui întru toate pentru primirea domnului de cele ce va pune înaintea dumnealui aga Asachi, potrivit cu acea programă care s-au încredințat iarăși dumisale, poftindu-l verbale Sfatul <Ocârmuitor – n.n.> ca să meargă însuși în Drumul cel Mare spre punere la cale celor de cuviință. Iarăși, încât pentru primirea domnului la Galați, dumnealui logofătul din Lăuntru au șe poruncit îndată lucrarea cuviincioasă*” (*ibidem*, f. 2).

gătirea celor trebuincioasă în primirea domnului, ce are a sosi în cât de curând* și, ca atare, isprăvnicii trebuiau să asculte sfatul acestuia și, prin înțelegere cu profesorul școlii de acolo și cu eforia orașului, să se grăbească „a pregăti cu împlinire toate cele orânduite spre mulțămire întâmpinării mării sale, lui vodă”²³.

Cu siguranță, cele mai multe și mai grele treburi cădeau în sarcina isprăvnicilor și a eforiilor de Galați și de Iași, adică locurile unde începea și se sfârșea călătoria noului domn pe pământul Moldovei. Drept urmare, la circulara Departamentului de Interne, Pârcălăbia de Galați răspundea „Cinstiului Departament”, la 9 iunie 1834, „că potrivit cu programa împărțită ei și sfătuire ce s-ar urma cu dumnealui aga Asachi va fi cu tot dinadinsul stăruitori și sâlitori a aduci toati întru îndeplinire spre a nu aduci cea mai mică nemulțumire mării sale, având de mari bucurii cu toțâi de obște a alerga la asămenea lucrări și a nu cruța orici spre primirea în sânurile patriei patriei pe înălțimea sa, obștescul părinte”²⁴.

Totodată, Sfatul Administrativ l-a însărcinat verbal pe Asachi, căruia i se încredințase din nou programul primirii domnului, „ca să meargă însuși în Drumul cel Mare spre punere la cale celor de cuviință”²⁵. Cu toate acestea, aga Gheorghe s-a îmbolnăvit și nu și-a mai putut îndeplini sarcina încredințată. Prin urmare, la 5 iunie, Ministerul de Interne făcea cunoscut Isprăvnicilor Vaslui, Tutova, Tecuci și pârcălăbiei de Galați precum și eforiilor²⁶ orașelor Bârlad și Galați că „deși la 2 a curgătoarii <luni – n.n.> s-au scris acelor isprăvnicii și eforii ca dumnealui agăi Gheorghe Asachi să dei toate înlesnirile spre grabnică gătire celor trebuincioasă pentru primirea înălțimii sale, lui vodă. Dar fiindcă dumnealui aga s-au bolnăvit și în locul dumnealui vine spatarul Iordachi Iamandi” și, prin urmare să-l ajute pe numitul spătar la îndeplinirea instrucțiunile „ce va fi având”²⁷.

Se pare că la Iași domnului i se pregătea o primire cu mult fast. Din acest motiv, tot la 5 iunie, Departamentul din Lăuntru scria Visteriei „să binevoiască a slobozi 80 galbeni cu chip de împrumutare dumisale spatarului Vasile Beldiman, prezidentul eforiei”²⁸. Acești bani erau „întru gătire ci urmează a să faci din partea orașenilor pentru intrarea în oraș a mării sale, lui vodă”. De asemenea, cererea de împrumut era justificată prin faptul că eforia se găsea „la mare lipsă de bani <și> pentru a nu i să urma vreo sminteală”²⁹ acestei primiri.

Credem că în Moldova exista un vechi obicei ca fiecare dintre noii domni să fie primit cu alai la intrarea sa în țară. Prin urmare, între lunile mai și iunie

²³ *Ibidem*, f. 1.

²⁴ *Ibidem*, f. 10.

²⁵ *Ibidem*, f. 2 și 10.

²⁶ În perioada regulamentară, eforii (echivalentul primăriilor de astăzi) erau doar în marile orașe ale Moldovei.

²⁷ *Ibidem*, f. 3.

²⁸ *Ibidem*, f. 4.

²⁹ *Ibidem*.

1834, boierii pământeni și-au ales câte unul sau doi reprezentanți de ținut pentru a merge la Galați să-l întâmpine pe noul domn. Probabil, pentru această cinste erau aleși cei mai bogați și mai influenți boieri ai ținutului. Se pare că toți acești deputați trebuiau să înfățișeze domnului un „*înscris hiritisire*”³⁰ semnat de toți boierii ținutului de unde veneau³¹, în care era omagiată alegerea sa ca „*părinte al patriei*” și în care îl asigurau de credința și de supunerea lor³². Aceste alegeri erau făcute nu numai pentru a se respecta vechiul ritual de primire a domnilor numiți de Poartă, dar fapta lor era văzută drept un act „*de credință și împlinitor dorințelor așteptate*”³³ față de principii.

Chiar dacă exista tradiția de a se trimite deputați din partea obștii boierilor spre întâmpinarea domnului la intrarea acestuia în țară, la 11 iunie Ministerul de Interne a scris tuturor ispravnicilor de ținuturi³⁴ ca deputații aleși de „*obștea boierilor [...] să vie drept aice, în Leși, căci și cari va fi apucat a să porni la Galați s-au scris Pârcălăbiei*”³⁵ a le face cunoscut aceasta, ca să nu mai aștepte zadarnic acolo, ci să se întoarcă la Leși³⁶. Această poruncă a Departamentului din Lăuntru era dată în urma concluziilor la care ajunsese Sfatul Administrativ al Moldovei precum că în orașul Galați nimeni nu se va putea înfățișa domnului³⁷. Astfel, din pricina faptului că principele trebuia să rămână timp de o săptămână în carantină³⁸ și pentru că târgul de acolo se găsea în „*strâmtoare*”³⁹, Mihail

³⁰ *Ibidem*, f. 8 și 33.

³¹ La 24 iunie, boierii din Botoșani arătau Departamentului din Lăuntru că scrisoarea prin care vornicului Alecu Calimah, spătarul Costache Rusăz și stolnicul Mihalache Mavrocordat fuseseră aleși deputați ai aceluși ținut a fost „*rău alcătuită*”, fiindcă „*hârtie de alegire dumiilor sale iaste întru o cuprindere cu chear haritisire mării sali, iscăbind și dumnealor depotații împreună cu unii dein ținutași*” (*ibidem*, f. 33).

³² Obștea boierilor botoșăneni arăta în jalba din 24 iunie 1834 că după sosirea preainălțatului domn vor „*dovedi din însuși al nostru scris credința și supunerea către înălțimea sa*” (*ibidem*, f. 33v-34).

³³ *Ibidem*, f. 5 și 7.

³⁴ *Ibidem*, f. 5r-v și 6.

³⁵ Ispravnicia (prefectura) de Galați era numită „*Pârcălăbie*”.

³⁶ *Ibidem*, f. 5 și 7.

³⁷ Astfel, „*Ocârmuitorul Sfat cu dreaptă socotință au închipuit că înălțimea sa sosind în carantină și acolo făcând cele ale pravilii carantinești, neapărat înfășoșarea nimărui nu poate fi. Precum și, după împlinire aceștii pravili ieșind, strâmtoare ce să găsești în acel oraș <Galați – n.n.> il silește <pe domn – n.n.> cu grăbire a să porni de acolo. Și înfășoșarea oricăruie, neavând locul său în asămine prilej, s-au socotit de cuviință ca depotații din toate ținuturile complectarisindu-se aice, în oraș(ul) Leși, după suire(a) înălțimii sale pe tron să i se înfășoșezi*” (*ibidem*, f. 5; vezi și f. 7).

³⁸ Se pare că în vremile în care nu erau molime, călătorii stăteau în carantină doar o săptămână, dacă nu cumva acest hatâr fusese făcut doar pentru că cel care sosea era tocmai domnul țării (*ibidem*, f. 41). În rest, pravila cerea ca cei care intrau în țară să zăbovească timp de trei săptămâni în carantină (Paul Cernovodeanu, Cristina Feneșan, Georgeta Filitti, Adriana Gheorghe, Adrian-Silvan Ionescu, Șerban Rădulescu-Zoner, Marian Stroia, Luca Taftă, Raluca Tomi, *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, Serie Nouă, vol. II (1822-1830), București, Editura Academiei Române, 2005, p. 121).

³⁹ Probabil această „*strâmtoare*” se referă la foamea care bântuia Moldova în acea vreme. Totuși se pare că în Galați nu se trăia așa de rău precum susțineau autoritățile vremii, fapt dovedit de serbarea făcută acolo la înscăunarea lui Mihail Sturdza (*ibidem*, tr. 256, op. 281, ds. 626, f. 19).

Sturdza era silit „cu grăbire a să porni de acolo”⁴⁰. Prin urmare, Sfatul Ocârmuitor a „socotit de cuviință ca depotații din toate ținuturile conplectarișindu-se aice, în oraș(ul) Leși, după suire(a) înălțimii sale pe tron să i se înfățosezi”⁴¹. Pentru îndeplinirea rapidă a acestei porunci, Ministerul din Lăuntru scria Casei Poștelor „ca în minutul primirii să se pornească cu înadins și mergând pi la isprăvnicii cu plata procionului pi socoteala Visterii, întârzieri nici cum să nu facă”⁴².

Nu este exclus ca această hotărâre să fi fost făcută la indicația Rusiei, care urmărea, astfel, să diminueze din punct de vedere simbolic importanța sosirii domnului de la Constantinopol. Acest lucru este cu atât mai credibil cu cât prin tratatul de pace de la Adrianopol (2/14 septembrie 1829) se instituia *de jure* protectoratul Rusiei asupra Principatelor, iar suzeranitatea otomană devenea una pur nominală, fiind redusă la plata unui tribut anual și la actul de confirmare a principilor. În același sens, ocupația militară rusă (26 apr. 1828 – apr. 1834) și adoptarea *Regulamentelor Organice* trebuiau să pregătească înglobarea Principatelor Dunărene în Imperiul Țarist⁴³.

În urma acestor porunci ale Ministerului de Interne de a opri plecarea deputaților spre Galați, majoritatea isprăvnicilor au putut îndeplini hotărârea luată de către Sfatul Ocârmuitor⁴⁴. Mai mult, la 13 iunie 1834, ispravnicul de Suceava scria Departamentului de Interne „că la ținutul acesta n-au urmat asămenea socotiță de a mergi deputat din partea dumiilor sale boierilor ținutași la Galați spre întâmpinarea preainaltului stăpân, a mării sale, lui vodă, ci de aice s-au hotărât ca dipotații să meargă drept în capitalie Leșii spre a să înfățoșă către măriia sa din partea tuturor dumiilor sale boierilor ținutași”⁴⁵. Doar Isprăvnicii de Bacău⁴⁶ și Fălciu⁴⁷ scriau Ministerului din Lăuntru că nu au putut urma cele primite fiindcă deputații din ținutul lor au plecat la Galați mai înainte de primirea poruncii.

Totodată, se pare că cei care dobândeau privilegiul de a se înfățișa domnului se așteptau, tot potrivit unei îndelungate tradiții românești, să fie răsplățiți cu dregătorii. Din acest motiv, nu toți stăpânii moșiilor erau mulțumiți de rezultatul acestor alegeri. În acest sens, amintim tulburările pe care le făceau în ținutul Botoșani frații Ioan și Ilie Gherghel⁴⁸. Aceștia și-au alăturat sprijinul

⁴⁰ *Ibidem*, tr. 256, op. 281, ds. 610, f. 5.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*, f. 6.

⁴³ Pentru acest aspect vezi și Gabriel Bădărău, *Între pajuri și semilună. Raporturi politice româno-habsburgice (1683-1853)*, Cluj, <f. Editură>, 1996, p. 234-235.

⁴⁴ Arh. St. Iași, fond Ministerul de Interne, tr. 256, op. 281, ds. 610, f. 11-12, 14 și 17-18.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 15.

⁴⁶ Astfel, 12 iunie 1834, aceasta scria Ministerului din Lăuntru că nu a putut comunica obștii boierilor cererea sa ca „depotatul acestui ținut să meargă drept la Leși” fiindcă „dumnealor boierii de aici au trimis deputații la Galați mai înainte de primirea poruncii” (*ibidem*, f. 13).

⁴⁷ La 13 iunie, ispravnicul acestui ținut răspundea Departamentului din Lăuntru că „dipotatul alcătuit de către obștea boierilor de la acel ținut spre întâmpinare mării sale, lui vodă, s-au prilejit a să porni la Galați însă cu câteva zile mai înainte” (*ibidem*, f. 16).

⁴⁸ *Ibidem*, f. 8.

fraților Reclișești și nu recunoșteau „*socoteala ci s-au făcut de cătră preasfinția sa arhiereul Eliopoleos cu cei dintâi boieri ținutași*“⁴⁹, prin care fuseseră însărcinați trei dintre dâșii spre a veni la Iași⁴⁹. Din acest motiv, la 16 iunie 1834, Ministerul din Lăuntru cerea Vorniciei de Botoșani⁵⁰ ca pe răzvrătiți „*să-i facă să înțelegă a nu mai cerca zădărând această pricină, căci cu oricare mijlocire ar unelti osăbită prefacere nu să poate primi, fiindcă de cătră Sfat s-au cunoscut boierii însărcinați de reprezentanți și Sfatul au făcut raportul de cuviință*“⁵¹. Mai mult, boierii aleși „*au și venit aice, stând și așteptând dorita sosire a mării sale*“⁵², complotiștii neobținând nimic cu ambiția lor⁵³. În sfârșit, se porunca vornicului să arate celor nemulțumiți că dacă nu vor conțeni cu atățările, ministrul va fi „*sălit a pristavlisi mării sale, lui vodă, aceli de cuviință pentru a lor nesocotită cutezare [...] și în urmă să o plătească, cu căință*“⁵⁴. La 24 iunie, boierii ținutași de Botoșani răspundeau Departamentului că refuzul lor de a iscăli „*o hârtie de hiritizmos făcută pentru preainălțatul nostru domn*“ nu a fost pricinuit de către frații Gherghel și Reclișești, ci de faptul că alegerea vornicului Alecu Calimah, a spătarului Costache Rusăz și a stolnicului Mihalache Mavrocordat „*cu numire de depotați iaste făcută de însuși dumnealor fără să avem noi vreo știință. Și fiind această alegere de asăminea fire, nu ne-am cunoscut datori a iscăli aceea ce ne-au pus înainte*“⁵⁵. Apoi, se arăta că acea hârtie a fost „*rău alcătuită*“, fiindcă pe aceiași scrisoare în care s-au semnat ținutașii se află atât alegerea deputaților, cât și „*haritisire mării sali*“⁵⁶. Or, după opinia lor, omagiul locuitorilor din ținut față de domn trebuia scris pe o altă hârtie. Pentru aceasta, ei acuzau pe cei care s-au numit deputați că au făcut acest lucru nu prin „*scăpare din vedere*“, ci „*dinadins închipuire de înșălăciune ca să poată ademeni și pe alții să iscălească în acea hârtie, luând îndemnare de la iscăliturile dumilorsali*“⁵⁷. De asemenea, cei nemulțumiți arătau că „*dacă au fost a să face alegire, au trebuit să înștiințază pe toți aceia di la care acmu au trebuință a să iscăli și nici să cuvine a faci alegire fără știre(a) obștii în a căror nume dumnealor să numesc deputați*“⁵⁸. Totodată, ei mai arătau că „*diși au și făcut alegire aceasta cu îndosire, n-au trebuit a umbla cu vicleșug pe la casăle unora din boierii iscăliți în acea hârtie, înșălându-i că din poruncă s-au făcut așa și că este de neapărată trebuință a iscăli, adăogând și aceasta că nu este slobod a să faci altă alegire*“, așa încât unii dintre dâșii au fost înșelați și au iscălit, dar „*aflând vicleșugul dumiilor sali, ne-am adunat într-o unire, alcătuind altă hârtie ci este făcută fățiș și nu cu îndosire*“⁵⁹. Pentru

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Isprăvnicia (Prefectura) de Botoșani era numită „*Vornicie*“.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 33.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 33r-v.

această neorânduială, ținutașii îl învinovăteau pe „*dumnealui dregătoriul ținutului, spătarul Grigori Carp, unit fiind cu însămașii deputați și în loc să-i liniștească pe ținutași, dumnealui, dinpotrivă, au fost mijloc de unealtă întru asămînea intrigă, voind numai a faci mulțumire dumisale spătarului Roset. Pentru care, dumnealui n-au tăgăduit, paraponisându-să [= scuzându-se – n.n.] cătră noi de înșălăciune ce au făcut dumnealui spătarul Roset*“. În sfârșit, obștea boierilor arăta Departamentului că acuzele pe care i le aduc deputații nu sunt întemeiate, fiindcă ei nu au ales ca deputat pe comisul Ioan Gherghel și că Gherghileștii iscălesc împreună cu dâșii. Prin urmare, „*luăm îndrăzneală a ne tângui Cinstitului Departament pentru numire ce ne-au dat după răstălmăcire pârașilor noștri fără să fim certați sau ispitiți, pentru care nu vom lăsa cinste(a) noastră jâgnită după sosirea preainălțatului domn; că noi numai atunci ne-am îngrijii când am fi vicleni stăpânirii, pentru care vom și dovedi din însuși al nostru scris credința și supunerea către înălțimea sa, iar a recunoaște de deputați pe acie ci di la sine s-au ales, nici o pravilă nu ne va supune și chear înalta ocârmuire credem că nu ne va săli în asămîne*“⁶⁰. În fața acestei situații, la 24 iunie, această jalbă era repartizată secției a treia ca să o „*înfășoșeze Sfatului*“⁶¹. După cercetarea făcută în aceiași zi, această instituție a refuzat să ia o hotărâre asupra acestui conflict și a lăsat ca pricina să fie rezolvată de către „*chibzuirea dumnealui hatmanul <Theodor Balș – n.n.> și dumnealui vornicul Lupul <Balș – n.n.>, împlinitoriul datoriilor de vel logofăt*“⁶². Astfel, la 3 iulie 1834⁶³, Ministerul din Lăuntru scria celor doi boieri care se ocupau îndeaproape de întâmpinarea măriei sale „*ca pe cari deputați vor încuviința dumnealor, aceia să înfășoșeze bunele cuvântări domnului*“ Moldovei⁶⁴.

Totodată, dorința sârdarului Iordachi Chiriac, ispravnicul de Herța, de a primi învoire din partea Ministerului de Interne de a pleca spre Galați reprezintă o altă dovadă că acest drept de a se înfățișa măriei sale constituia o onoare pentru cel care îl dobânda⁶⁵. În urma rezoluției ministrului de interne din 20 iunie⁶⁶, secția a treia răspundea, la 21 iunie, acestui dregător că va putea să meargă împreună cu celălalt boier la Galați, dar numai „*lăsând împlinitor datoriilor postului ce ocârmuiești supt a dumatile răspunderi*“⁶⁷.

Totuși, probabil la cererea noului domn, care nu înțelegea să renunțe la onorurile de care avuseseră parte toți predecesorii săi, Sfatul Administrativ a

⁶⁰ *Ibidem*, f. 33v-34.

⁶¹ *Ibidem*, f. 33r, prima rezoluție marginală.

⁶² *Ibidem*, f. 36.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 33r, a doua rezoluție marginală și f. 36.

⁶⁵ Astfel, la 17 iunie, sârdarul Iordachi Chiriac, ispravnicul de Herța, arăta că „*obștea ținutului acesta [...] la alegerea ce-au făcut, au socotit pe mine împreună cu alt boieriu și m-au hotărât a mergi ca un depotat din partea ei spre întâmpinare(a) și heretesirea preainălțatului nostru domn*“, dar fiind „*în post dregătoresc și nu sunt iertat a ieși de la taht, după datorie mai întâi aduc la știința departamentului și rog ca să mi să facă cunoscut de am voie au ba*“ (*ibidem*, f. 19r-v).

⁶⁶ *Ibidem*, f. 19r, rezoluție marginală.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 19r, rezoluție marginală și f. 20.

revenit asupra acestei porunci. Această măsură trebuia să menajeze orgoliul principelui, cu atât mai mult în acel moment se credea că el fusese numit pe viață⁶⁸. Astfel, la 18 iunie, secretarul de stat al Moldovei scria Departamentului din Lăuntru că „Sfatul luând aminte asupra înfăptuirii depotațiilor ținuturilor, care după punere(a) la cale de mai înainte, atât aceste din ținuturile de sus, cât aceste din ținuturile de jos urma a să înfățișa la Iași după înscăunarea înălțimii sale și văzând că mai potrivit iaste a se înfăptuși să-i facă la Galați, îndată după ieșirea înălțimii sale din carantină, au însărcinat pe gios iscălitul ca să poftescă pe acel departament să facă de îndată cunoscut cui să cuvine pentru adunarea deputațiilor la Galați la vreme cuviincioasă”⁶⁹. Tot la 18 iunie, Departamentul cerea vornicului Lupu Balș, „însărcinatul boier spre aceasta <primirea domnului în satele din ținuturile de jos ale Moldovei – n.n.>”⁷⁰, ca să scrie deputațiilor de Vaslui, Fălciu, Tutova, Tecuci, Putna și Galați „ca în minuta ce s-ar chema de cătră dumneata, să vie acolo, la Galați, spre întâmpinarea mării sale, lui vodă”⁷¹. Prin aceasta, toți acești boieri erau puși sub ascultarea lui Lupu Balș⁷². De asemenea, la 18 iunie, se scria Casei Poștelor să trimită pe cheltuiala Visteriei „pacheturile” cu chemarea acelor isprăvnicii din Țara de Jos ca să vină grabnic la Galați, iar un alt pachet să fie trimis „cătră dumnealui vornicul Lupu Balș la Galați, unde să află”⁷³. Asemenea poruncă se trimitea și ținuturilor de sus⁷⁴ (Suceava, Neamț, Roman, Bacău, Herța, Dorohoi, Botoșani, Hârlău, Cărligătura și Iași), dar și celor de jos⁷⁵ (Vaslui, Fălciu, Tutova, Tecuci, Putna și Galați). În aceste scrisori se arăta că deși mai înainte „s-au scris aceli isprăvnicii ca depotatul din parte acelu ținut să vie aice, în Iași, spre a să înfăptuși mării sale, lui vodă, după suire în scaun, dar așa precum ocârmuitoriul sfat au închipuit că mai potrivit iaste a să întâmpina pe înălțimea sa la Galați, după ieșirea din Carantină, Departamentul se grăbește a scrie ispravnicilor să îndemne pe boierii depotați ca neapărat la 24 a curgătoarei luni să se afle la Galați, unde să găsească toți depotații ținuturilor, fără cea mai mică sminteală”⁷⁶.

În fața acestei noi porunci ca deputații aleși să meargă la Galați și nu la Iași pentru a-l întâmpina pe principe, între 22 și 23 iunie isprăvnicii Tutova⁷⁷, Bacău⁷⁸ și Herța⁷⁹ răspundeau Ministerului de Interne fie că această hotărâre

⁶⁸ Acest lucru era prevăzut nu numai în articolul 5 din Tratatul de pace de la Adrianopol, dar și în cele două firmare ale sultanului din mai-iunie 1834. Chiar domnul credea că „această domnie <este> legiuită și hotărâtă a fi pe toată viața noastră” (*ibidem*, tr. 256, op. 281, ds. 626, f. 1).

⁶⁹ *Ibidem*, tr. 256, op. 281, ds. 610, f. 21.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 23v.

⁷¹ *Ibidem*, f. 22.

⁷² *Ibidem*, f. 22 și 23v.

⁷³ *Ibidem*, f. 22, text tăiat.

⁷⁴ *Ibidem*, f. 23.

⁷⁵ *Ibidem*, f. 23v.

⁷⁶ *Ibidem*, f. 23.

⁷⁷ *Ibidem*, f. 24.

⁷⁸ *Ibidem*, f. 25.

⁷⁹ *Ibidem*, f. 26.

„întocma să va urma“, fie „că depotații din partea aceluși ținut sunt duși la Galați“. Doar isprăvnicia de Suceava a arătat Departamentului că nu poate aduce la știință deputaților noua poruncă de a merge la Galați, fiindcă aceștia „au apucat de s-au pornit mai înainte de primirea aceștii porunci drept la capitala Iași“, potrivit vechii porunci a aceluiași departament⁸⁰.

La începutul lunii iulie, Pârcălăbia Galați a fost înștiințată de către Ianul Damacianu că „măria sa, domnul Moldovei, negreșit vineri sara urmează a sosi în carantina Galați“⁸¹. Prin urmare, la 4 iulie 1834, pârcălăbul Ioan Cuza postelnic anunța de acest lucru Departamentul din Lăuntru⁸², anexând și scrisoarea grecească a numitului Damacianu⁸³. Din acest motiv, la 6 iulie, Departamentul scria isprăvnicilor Vaslui, Tutova, Tecuci și Galați, precum și Eforiilor Bârlad și Galați ca hatmanului Theodor Sturdza, „având însărcinare de mihmen“ să îi dea toate „științele ce să vor cere de dumnealui hatmanul pentru gătirile ce mai înainte s-au poruncit a să face în primirea domnului [...] fără sminteală“, fiind „împreună cu boierii rânduiți mai înainte spre întâmpinarea mării sale, lui vodă“⁸⁴.

În același timp, logofătul Dreptății fiind „comănduitor la Galați spre întâmpinarea înălțimii sale, domnului stăpânitoriu Mihail Grigorie Sturdza voievod“, trimitea Secretariatului de Stat al Moldovei programul călătoriei domnului de la Galați la Iași⁸⁵. Astfel, principele urma să stea o săptămână în Carantina de la Galați, de vineri, 6 iulie, până joi, 12 iulie 1834⁸⁶. Ieșind din Carantină, Mihail Sturdza urma să primească omagiile marilor boieri, cele ale deputaților de pe la ținuturi (aflați atunci în oraș pentru a-l întâmpina), precum și cele ale dregătorilor din ținutul Covurlui. Din acest motiv, principele a fost silit să-și petreacă noaptea în orașul de pe malul Dunării. În dimineața zilei de 13 iulie 1834, alaiul domnului se pornea la drum, pentru ca măria sa să ajungă la Tecuci în vremea prânzului și la Bârlad în seara aceleiași zile. După „masul“ pe care trebuia să-l facă la Bârlad, în dimineața zilei de sâmbătă principele pleca spre Vaslui, unde trebuia să ia „masa de amiază“ și spre Tatomirești, unde urma să înopteze. În sfârșit, duminică, 15 iulie, Mihail vodă trebuia să ajungă la Iași⁸⁷. Demn de remarcat este faptul că alaiul princiar era însoțit de călărașii

⁸⁰ *Ibidem*, f. 32.

⁸¹ *Ibidem*, f. 39.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ *Ibidem*, f. 40.

⁸⁴ *Ibidem*, f. 38.

⁸⁵ *Ibidem*, f. 41.

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ La 9 iulie 1834, marele postelnic secretar de stat al Moldovei scria Ministerului Trebilor din Lăuntru că „din înștiințarea dumisale vornicului Lupu Balș, împlinitoriu datoriei de mare logofăt al Dreptății, comănduitor la Galați spre întâmpinarea înălțimii sale, domnului stăpânitoriu Mihail Grigorie Sturdza voievod, Sfatul au luat știință că înălțime sa, care la 6 a curgătoarii au sosît în carantină. Joi, la 12, ieșind din carantină, va mânea la Galați. Vineri, în 13, masa de amiază va fi la Tecuci, sara masul la Bârlad. Sâmbătă, masa de amiază în Vaslui și sara <masul – n.n.> la Tatomirești. Iar duminică, în 15, va fi la Iași. Sosirea aceasta, gios

Departamentului din Lăuntru, în frunte cu Iordachi vătaful⁸⁸. Cu siguranță, în târgurile în care domnul lua masa sau înnopta aveau loc înfățișări și urale de bun venit, sănătate și domnie îndelungată din partea locuitorilor din acele părți. De asemenea, este firesc ca trecerea alaiului princiar prin satele Țării de Jos să fi fost de ajuns pentru a atrage curiozitatea sătenilor aflați de-a lungul drumului⁸⁹. Nu este exclus ca unii dintre locuitorii aflați pe marginea șoselei să fi fost aduși acolo de către dregătorii ținutului sau de către boierii locului pentru a face urări noului domn.

Faptul că secretarul de stat precizează în scrisoarea sa către Departamentul din Lăuntru ca acesta să poruncească ispravnicilor și eforiilor din drumul mării sale „*întocmai urmare*“⁹⁰ a acestui program, dovedește preocuparea Sfatului ca intrarea lui Mihail Sturdza în Iași să fie duminică. Această grijă se explică prin faptul că duminică era cea mai potrivită zi pentru pregătirea unei asemenea sărbători. Astfel, în vremea când domnul era pe drum, toată obștea orașului era la biserică, iar intrarea principelui în Iași trebuia să se petreacă după ieșirea oamenilor de la liturghie. Prin urmare, curiozitatea locuitorilor și pregătirile făcute de dregătorii Moldovei întru întâmpinarea înălțimii sale cu pompa cuvenită trebuiau nu numai să satisfacă orgoliul domnului, dar aveau menirea de a atrage bunăvoința noii ocârmuiri față de slujitorii care s-au ostenit spre a face plăcere noului lor stăpân.

În urma scrisorii ministrului Justiției, la 9 iulie 1834, secretarul de stat al Moldovei scria logofătului din lăuntru că Sfatul Administrativ îi cere „*să binevoiască a da de îndată poruncile cuvenite către ispravnici spre întocmai urmare*“⁹¹ a planului de călătorie a mării sale, ce i-a fost trimis de către vornicul Lupu Balș. Din acest motiv, ministrul de interne punea ca rezoluție pe acest document „*secție al 2-lea îndată să facă poruncile cuviincioasă dregătoriiilor însămnate aice, spre pregătirea trebuincioasă, dacă cumva de la boierii meimendari nu să va primi vreo deosăbită prefacire. Iulie 9*“⁹². Șeful acestei secții trimetea o zi mai târziu, la 10 iulie 1834, poruncă ispravnicilor Tecuci, Tutova, Vaslui și Iași să pregătească cele necesare pentru a respecta programul călătoriei domnului țării de la Galați spre capitală⁹³.

Cu toate aceste pregătiri, drumul nu a fost lipsit de incidente. Astfel, la stația de poștă Pereschiv s-a stricat una din trăsurile alaiului, așa încât acea „*căruță brașovancă*“ a fost lăsată pe seama căpitanului de poștă pentru a o repara

iscălitul are cinste, după a Sfatului însărcinare, a împărtăși Departamentului ca să binevoiască a da de îndată poruncile cuvenite către ispravnici spre întocmai urmare” (ibidem).

⁸⁸ *Ibidem*, f. 45.

⁸⁹ Și acum este obiceiul ca la trecerea unui alai prin sat, indiferent dacă este vorba de nuntă sau înmormântare, oamenii să se strângă pe la porți pentru a privi și a schimba diferite opinii în legătură cu ceea ce se întâmplă.

⁹⁰ *Ibidem*, f. 41.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ *Ibidem*, f. 42.

și a o trimite boierului gălățean de la care fusese împrumutată⁹⁴ de către pârcălabul de Covurlui, postelnicul Ioan Cuza, pentru a fi de folos alaiului domnesc⁹⁵.

Înainte de a sosi la Iași (15 iulie), Mihail Sturdza a luat măsuri pentru a face cunoscută alegerea sa ca domn în toate satele Moldovei⁹⁶, dar și pentru întrunirea Adunării Obștești.

Astfel, la 14 iulie 1834, medelnicerul Dimitrii Drăghici, șeful secției a treia a Departamentului din Lăuntru⁹⁷, trimetea porunca domnului țării⁹⁸ spre a fi îndeplinită de către ispravnici și de către privighetorii de ocoale. În acest sens, dregătorii ținuturilor trebuiau să trimită la fiecare biserică manifestul domnului către locuitorii țării⁹⁹. Acest manifest a fost tipărit la 9 iulie 1834¹⁰⁰, iar la 14 iulie¹⁰¹ era trimis isprăvniciilor de către Ministerul de Interne prin Casa Poștelor¹⁰². El trebuia să fie citit obligatoriu în toate bisericile din satele Moldovei în ziua de 22 iulie¹⁰³. Această lectură urma să fie făcută de către preoți într-o zi de duminică, după săvârșirea liturghiei, „în fînța a grămăzai satului spre obșteasca înștiințare a fieștecăruia”¹⁰⁴. Prin acest manifest, domnul arăta tuturor locuitorilor că fiind „această domnie legiuită și hotărâtă a fi pe toată viața noastră”, din iubirea către obște, va priveghea la „înflorirea stării voastre”¹⁰⁵. Totuși, pentru ca dorința sa de „îmbunătățire a stării voastre” să poată fi îndeplinită, principele cerea sătenilor să păzească și să proslăvească credința pravoslavnică; să lucreze pământul cu sârguință pentru că acesta este „adevăratul izvor al gospodăreștii îmbelșugări”; să împlinească poruncile domnești, care urmau să fie anunțate prin dregătorii ținutului; să săvârșească datoriile „legiuite către stăpânul moșiei și să dați ascultare vornicelului, pacinicilor și bătrânilor satului vostru, pe pilda strămoșască”; să repare drumurile, să dea în vileag și să prindă pe tâlhari, fiindu-le interzis a-i mai găzdui pe făcătorii de rele¹⁰⁶. Apoi, se porunca preoților, vorniceilor, paznicilor și

⁹⁴ Împrumutul acestei trăsuri este o dovadă că Mihai Sturdza a venit la Galați cu o corabie, căci altfel nu avea nici un sens ca pârcălabul Ioan Cuza să ia trăsuri de la boieri pentru a alcătui alaiul princiar.

⁹⁵ *Ibidem*, f. 44-47.

⁹⁶ Această trimitere „în țară a manifesturilor pentru sosâre în capitală a preînălțatului domn Mihai Sturdza voievod. 14 iulie 1834” (*ibidem*, tr. 256, op. 281, ds. 626, foaia de titlu).

⁹⁷ Idem, Colecția Documente, pachet CCXXXIV, doc. nr. 32; idem, fond Ministerul de Interne, tr. 256, op. 281, ds. 626, f. 2.

⁹⁸ Idem, fond Ministerul de Interne, tr. 256, op. 281, ds. 626, f. 2.

⁹⁹ Idem, Colecția Documente, pachet CCXXXIV, doc. nr. 32; idem, fond Ministerul de Interne, tr. 256, op. 281, ds. 626, f. 2-3.

¹⁰⁰ Idem, fond Ministerul de Interne, tr. 256, op. 281, ds. 626, f. 1.

¹⁰¹ *Ibidem*, foaia de titlu.

¹⁰² *Ibidem*, f. 3.

¹⁰³ Idem, Colecția Documente, pachet CCXXXIV, doc. nr. 32; idem, fond Ministerul de Interne, tr. 256, op. 281, ds. 626, f. 2.

¹⁰⁴ Idem, Colecția Documente, pachet CCXXXIV, doc. nr. 32; idem, fond Ministerul de Interne, tr. 256, op. 281, ds. 626, f. 2.

¹⁰⁵ Idem, fond Ministerul de Interne, tr. 256, op. 281, ds. 626, f. 1.

¹⁰⁶ *Ibidem*. Cu acest prilej, în manifest se arăta că fără găzduire tâlharii vor fi prinși cu ușurință, astfel încât aceste fapte rele aveau să fie stărpite (*ibidem*).

frunțașilor să se îngrijească de „*cisluirile*“ ce vor urma asupra satelor lor, pentru ca acestea „*să se chibzuiască cu bună cumpănire după starea și prilejire de îndemânare*“ a fiecărui sătean și fără asuprirea săracilor¹⁰⁷. De asemenea, locuitorii din fruntea satelor trebuiau să vegheze ca din cutia sătească să nu se mai facă nici „*cea mai mică rășluire la netrebnice cheltuieli*“, căci banii din acea cutie erau pentru nevoile obștești ale „*satului sau de agiutor către acei din săteni a căror stare*“ ar cere-o¹⁰⁸. În sfârșit, se arăta locuitorilor că vechile sarcini fiscale au fost desființate prin *Noul Așezământ* și le făcea cunoscut că dacă vor avea neplăceri din partea cuiva, vor putea să se adreseze dregătorului ținutului, iar de nu vor afla „*cuviincioasă îndestulare*“ la acesta, vor putea să-și caute dreptatea la domnie¹⁰⁹.

De asemenea, după sosirea în Iași, domnul a poruncit să se deschidă „*în cât de curând lucrările Gheneralniciei Obicinuite Obștești Adunări*“¹¹⁰. Membrii Adunării Obștești erau: „*preosfințitul mitropolit-prezidentul aceștii adunări*“¹¹¹, episcopii de Roman și de Huși¹¹², „*boierii deputați*“¹¹³ din partea ținuturilor¹¹⁴ și boierii cu dregătorie din capitală¹¹⁵, între care erau toți miniștrii Moldovei¹¹⁶. Prin urmare, între 22 și 28 iulie 1834, Departamentul Trebilor din Lăuntru făcea cunoscut acestor membri de drept ai Adunării „*ca în ceasul primirii aceștii, să te pornești a vini fără nici o întârziere aice, în Iași ca un depotat din parte ținutului. Și întrunindu-te cu boierii depotați ce să găsească așteptând să te înfășoșezi preosfințitului mitropolit, prezădentul aceștii Adunări spre începire(a) lucrărilor*“¹¹⁷. Trebuie precizat faptul că demnitatea de deputat aparține fiecăruia dintre ispravnicii ținuturilor¹¹⁸. Aceste porunci erau trimise pe

¹⁰⁷ *Ibidem.*

¹⁰⁸ *Ibidem.*

¹⁰⁹ *Ibidem.*

¹¹⁰ *Ibidem*, tr. 256, op. 281, ds. 629, f. 1

¹¹¹ *Ibidem*, f. 1, 4 și 9.

¹¹² De asemenea, la 28 iulie, Ministerul de Interne îi chema la Iași pe episcopii de Roman și de Huși, pentru ca împreună cu ceilalți boieri deputați ce se găseau în capitală să se întrunească Obșteasca Adunare (*ibidem*, f. 9).

¹¹³ Este vorba de spătarul Grigorie Codrean de Suceava, aga Alecu Sturdza de Roman, paharnicul Iordachi Milu de Roman, postelnicul Ioan Jora de Tutova, spătarul Grigorie Cuza de Vaslui (deși acesta rezida în ținutul Fălciu), postelnicul Ioan Cuza de Fălciu, sârdarul Iordachi Chiriac de Herța, de aga Iordachi Mălinescu de Cârlișuțura (*ibidem*, f. 1), de vornicul Ștefan Catargiu de Neamț, vornicul Sandu Crupenschie de Bacău, postelnicul Iorgu Ghica de Covurlui, banul Enacachi Ghergheli de Dorohoi, cămărașul Ioan Ghergheli de Botoșani și de banul Dimitrie de Iași (*ibidem*, f. 4).

¹¹⁴ *Ibidem*, f. 16.

¹¹⁵ *Ibidem.*

¹¹⁶ Din acest motiv, la 12 august vistiernicul Dimitrie Ghica scria Departamentului din Lăuntru că la 9 septembrie 1834 se va afla la Obșteasca Adunare după porunca domnului (*ibidem*, f. 17).

¹¹⁷ *Ibidem*, f. 1 și 4.

¹¹⁸ *Ibidem*, f. 6. De regulă, la sediul Ispravniciei erau sameșii de ținut (*ibidem*, f. 5), care aveau obligația „*ca în minutul primirii aceștii, să se escpeduiască dumisale și, totodată, să facă îndemnare <deputatului de acolo - n.n.> ca fără nici o întârziere neapărat să se afle aici, în capitală, spre Gheneralniciei Obicinuite Obștească Adunare*“ (*ibidem*, f. 2).

cheltuiala visteriei¹¹⁹, prin intermediul Casei Poștelor¹²⁰, sameșilor¹²¹, care trebuiau să le expedieze acestor deputați de ținut¹²². Despre îndeplinirea acestor porunci, isprăvnicile trebuiau să raporteze Departamentului din Lăuntru¹²³.

Dintre cei chemați, doar postelnicul Ioan Cuza, isprăvnicul de Covurlui¹²⁴, scria Departamentului din Lăuntru că nu poate „*veni la Iași spre întrunire la Obșteasca Adunare ca un depotat a ținutului*“ (25 iulie 1834)¹²⁵. El era împiedicat de faptul că „*sameșul ținutului, în temeiul poruncii de mai înainte ce au primit de la Vistierie, ieri s-au pornit a veni la Vistierie cu sămile cifertului 1-iu și al 2-le și tot istovul banilor spre închiere lor și istovire, și pentru aceasta n-am putut lăsa ținutul sângur*“¹²⁶ sau „*în căutarea vechililor, cari să aducă vreo sminteală și în urmă să viu eu în răspundere*“¹²⁷. Prin urmare, la 27 iulie 1834, secția a treia a Ministerului de Interne scria Visteriei „*de a întoarce pe sameșul de Galați la tahtul Pârcălăbiei, fiindcă postelnicul Cuza pârcălăbul chemat fiind întru întrunire către Obșteasca Adunare*“, chiar dacă sameșul de acel ținut „*nu au sfârșit încheierea sămilor*“¹²⁸. Tot acum, se scria Pârcălăbiei Galați ca postelnicul Cuza să vină la Iași „*spre întrunirea la Gheneralnica Adunare*“ și să-și lase vechil în postul său până la revenirea sameșului care se află pe drum, căci „*în acea cancelarie trebuie să să afle scriitori cărora să le fie cunoscute lucrările <ținutului>*“¹²⁹.

În schimb, isprăvnicia de Tutova raporta Departamentului Trebilor din Lăuntru că deputatul de la acel ținut, postelnicul Ioan Jora, era dus „*di aice la satul Zăpodeni de la ținutul Vasluiului*“, așa încât aceasta i-a trimis porunca primită la Zăpodeni¹³⁰. Fiindcă postelnicul Ioan Jora era prezidentul judecătoriei ținutului Tutova, Ministerul de Interne scrie omologului său de la Justiție¹³¹ ca, în timpul cât postelnicul Jora se va afla întrunit la Obșteasca Adunare, Logofeția Dreptății „*să regularisască ținere prezidentului acelu ținut în lipsa dumnealui postelnicul*“¹³².

¹¹⁹ *Ibidem*, f. 3.

¹²⁰ *Ibidem*. În fruntea Casei Poștelor era sărdarul Iordachi Roset, care a primit și el o poruncă similară cu cea a deputaților (*ibidem*, f. 1).

¹²¹ *Ibidem*, f. 5.

¹²² *Ibidem*, f. 2.

¹²³ Astfel, la 22 iulie 1834, sameșul ținutului Roman înștiința Departamentul din Lăuntru că porunca sa a fost trimisă „*boierului depotat acestui ținut, Alecu Sturdza*“, care se afla la Miclăușeni (*ibidem*, f. 5).

¹²⁴ Ioan Cuza era pârcălăb și deputat de Galați (*ibidem*, f. 6r, rezoluția marginală).

¹²⁵ *Ibidem*, f. 6.

¹²⁶ *Ibidem*, f. 6r-v.

¹²⁷ *Ibidem*, f. 6v.

¹²⁸ *Ibidem*, f. 6r, notă marginală și f. 8r.

¹²⁹ *Ibidem*, f. 7r, notă marginală.

¹³⁰ *Ibidem*, 10.

¹³¹ În Perioada Regulamentară, Ministerul de Justiție din Moldova era numit Marea Logofeție sau Logofeția Dreptății.

¹³² *Ibidem*, f. 11.

Această întrunire a Adunării Obștești era convocată pentru începutul lunii august¹³³ și, se pare, avea rolul de a pregăti înscăunarea lui Mihail vodă ca domn al Moldovei.

Această înscăunare s-a făcut cu mare pompă în ziua de duminică, 26 august 1834¹³⁴. Chiar dacă, cel puțin până în acest stadiu al demersului nostru științific, documentele tac în ceea ce privește desfășurarea ceremoniilor de înscăunare a lui Mihail Sturdza, ne putem imagina amploarea evenimentului prin comparație cu evenimente similare. Astfel, cu siguranță că noul principe a participat la o slujbă de consacrare a urcării sale pe tronul Moldovei, așa cum s-a întâmplat în cazul tuturor predecesorilor și a urmașilor săi. Cu acest prilej, credem că au fost organizate sărbători publice, ce erau menite să stârneasă entuziasmul locuitorilor. Din păcate însă, stadiul actual al documentării nu ne-a permis să adâncim aceste aspecte. Totuși, pe baza descrierii serbărilor organizate cu acest prilej în orașul Galați de către Pârcălăbia de acolo putem intui cum s-a desfășurat acest eveniment în capitală, dar și în celelalte orașe ale țării. Astfel, suntem convinși de faptul că în dimineața zilei de 26 august „s-au făcut rugăciuni la toate bisericile pentru sănătatea înălțimii sale“ nu numai în orașul de la Dunăre, ci în toate satele și orașele Moldovei, la care au participat „*toți di obști*“¹³⁵. În schimb, doar în portul țării în această zi „*vasăli aflătoari la liman aice, în cheli, și corăbii au înălțat bandiri naționale și a națiilor răspihtivi, înpodobind catargurile cu pavoazăli și, după oboiceul mărinării, urmând cu salvi di lovitur di tun*“¹³⁶. De asemenea, la Galați „*sara s-au dat o luminație di cătră toată obștea în numile înălțimii sale*“, așa încât „*s-au luminat tot orașul cu o mari luminari*“¹³⁷. Prin urmare, Pârcălăbia a socotit „*o asăminea bună plecari a obștii di aice*“ drept o dovadă de „*dragosti cătră înălțimea sa*“, așa încât a adus aceste manifestări la cunoștința Departamentului de Interne¹³⁸. Apoi, este posibil ca, pentru sărbătoarea suirii domnului pe tron, la Iași să se fi arborat steagul Moldovei, pe palatul domnesc și pe casele ministerelor principatului, dar și în celelalte orașe reședință de ținuturi, pe clădirile isprăvnicilor. De asemenea, credem că și în celelalte târguri importante ale țării s-au făcut „*luminări*“, iar în capitală să fi fost trase câteva lovituri de tun în cinstea măriei sale. Acest lucru este indicat nu numai de către ceea ce s-a petrecut la Galați, dar și de serbările prilejuite de alegerea lui Alexandru Ioan Cuza, la 5 ianuarie 1859. Astfel, alegerea lui Cuza a fost cinstită de ieșeni timp de patru zile, cu

¹³³ La 5 august 1834, Ministerul de Interne porunca Vorniciei de Aprozi să pregătească lucrările Adunării Obștești (*ibidem*, f. 16). De asemenea, se pare că la început Adunarea a fost convocată lunar, deoarece la 12 august 1834 vistiernicul Dimitrie Ghica răspundea Departamentului din Lăuntru că la 9 septembrie va veni la Obșteasca Adunare, dat fiind că în acea zi începeau lucrările acestei Adunări după porunca domnului (*ibidem*, f. 17).

¹³⁴ *Ibidem*, tr. 256, op. 281, ds. 626, f. 19.

¹³⁵ *Ibidem*.

¹³⁶ *Ibidem*.

¹³⁷ *Ibidem*, f. 19r-v.

¹³⁸ *Ibidem*.

procesiuni, iar serile acestor patru zile erau luminate cu sute de torțe¹³⁹. Asemenea torțe au fost aprinse și la București, unde, în seara zilei de 24 ianuarie 1859, chiar și casele particulare erau puternic luminate¹⁴⁰.

Iubitor de fast, Mihail Sturdza a continuat să organizeze diferite ceremonii și după alegerea sa ca domn¹⁴¹. Totuși, nici una din aceste serbări de mai târziu¹⁴² nu a avut amploarea celor organizate la începutul domniei sale, poate și pentru că ele nu s-au mai bucurat de sprijinul întregii clase politice așa cum s-a întâmplat în anul 1834.

Pe de altă parte, din punctul de vedere al demersului științific, recunoaștem necesitatea aprofundării desfășurării propriu-zise a ceremoniei de înscăunare, fiind obligatorie depășirea numărului redus de studii consacrate perioadei, dar și identificarea și adunarea într-un corpus al tuturor documentelor din Arhive referitoare la problemă. Credem că primirea și înscăunarea domnului Mihail Sturdza oferă o imagine a protocolului impus de uzanțele vremii și dau măsură organizării sistemului administrativ intern prin dispunerea în teritoriu, respectarea ierarhiei și eficiența în îndeplinirea poruncilor. Totodată, desfășurarea acestor evenimente face posibilă o analiză a stării politice și sociale a boierimii, care trebuia să-și definească poziția în raport cu noua domnie. În sfârșit, personalitatea activă a domnitorului se observă încă din aceste prime zile de domnie, recomandându-l pentru reformele ulterioare.

¹³⁹ Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, Chișinău, Universitas, 1992, p. 50.

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 57.

¹⁴¹ Astfel, la 23 octombrie, „după porunca preînălțatului domn di a să aduci 16 flăcăi și 16 fete spre a-i cununa și a-i înzăstra” (Arh. St. Iași, fond Ministerul de Interne, tr. 256, op. 281, ds. 660, foaia de titlu), Departamentul din Lăuntru trimitea poruncă isprăvnicilor „ca la 6 a viitoarei luni noiembrie să se aducă în Iași din tot ținutul câte un flăcău și o fată carii să fii învoiți pentru legiuita însoțări, având a să cununa în sfânta Mitropolie și osăbit a li să faci domnescul dar” (*ibidem*, f. 1). Cu acest prilej, se arată că ispravnicii trebuiau să puie în lucrare „prin protoiereul ținutului aflare unui asămenea tânăr și tânără din treapta locuitoarească birnică, fără alegire de bogat sau sărac, cari îi după voia părinților lor și în sloboda lor voie, pohvoliji și de canoanili bisericesti prin pecetluituri slobozate pe obicei de către protoiereu, împreună cu părinții părților sau, în lipsă de părinți, sieceli mai de aproape rudenie ce va fi având” (*ibidem*). Se pare că porunca domnului era pentru a „împlini scoposul de iubitor de oameni” (*ibidem*), cu atât mai mult cu cât la 8 noiembrie Sturdza își sărbătorea numele, așa încât căuta cu acest prilej să-și dovedească mărinimia. În acest sens, principele promitea fiecărei perechi pe care o va nași câte un dar de „una mie lei” (*ibidem*, f. 1v).

¹⁴² Căutând să obțină bunăvoința lui Mihail Sturdza, la 26 octombrie 1834, clerul și boierii Moldovei felicitau pe domnul și îi cereau permisiunea de a se construi în grădina publică un monument comemorativ pentru urcarea sa pe tron – 26 august 1834 (idem, *Colecția Documente*, pachet XLIX, doc. nr. 32 [pergamental a fost reinventariat în, pach. CCCXL, doc. nr. 47]). Diplomat abil, Mihail Sturdza hotărâ prin rezoluția domnească ca monumentul să fie ridicat pentru cei doi suverani: al Turciei și al Rusiei (*ibidem*, pachet XLIX, doc. nr. 32 [pergamental reinventariat în pach. CCCXL, doc. nr. 47]). Este vorba de ridicarea Obeliscului Leilor din Parcul Copou.

SĂRBĂTOAREA CULTURALĂ ȘI IMAGINEA PUBLICĂ A PUTERII ÎN MOLDOVA PRIMILOR ANI AI REGIMULUI REGULAMENTAR*

Cristian Ploscaru

Dintre procedeele sau strategiile prin care modernitatea asociază actul cultural de ritualurile puterii politice, conferindu-i substanță ceremonială și valoare propagandistică, sărbătoarea culturală a fost un element de noutate, foarte eficient în promovarea imaginii publice a regimului lui Mihail Sturdza, îndeplinind funcțiile unei politici premeditate cu valențe de „propagandă” și „cultură oficială”¹. Ea s-a integrat unui fenomen mai amplu, legat de ceremonia publică, manifestare experimentată într-o manieră inovatoare pentru Principate în perioada regulamentară, în conformitate cu noile semnificații ale noțiunii de public, cu modelul de referință rusesc și cu prevederile legiurii organice². În virtutea noilor reglementări și a intereselor de imagine ale puterii politice, ceremonia publică instituită sub egida domniei regulamentare a fost supusă unor reguli și proceduri precise de desfășurare³, având atașat un repertoriu simbolic

* Acest text continuă și completează studiul nostru *Politici culturale și influență franceză în primii ani ai regimului regulamentar în Moldova*, publicat în „Analele Științifice ale Universității Al. I. Cuza”, Iași, serie nouă, Istorie, LI, 2005, p. 111-142.

¹ Conceptul, având un conținut eminentamente modern, poate fi folosit, cu ajustările și prudența de rigoare, dacă se are în vedere caracterul pe care îl aveau asemenea manifestări, premeditate, regizate și cu interese clare în planul imaginii publice a puterii politice. Termenii de „propagandă” și „cultură oficială” sunt folosiți în accepțiunea dată de istoriografia franceză (François Furet, Robert Estivals, Jean Ehrard și Jacques Roger) pentru a desemna operele (cărți, periodice, picturi) și manifestările culturale care au beneficiat de patronajul și protecția regelui și a curții regale, a corporațiilor de tipografi și librari din Paris, reprezentând o cultură „proeminentă, dar fosilizată”, fidelă moștenirii secolului XVII (Carla Hesse, *Publishing and Cultural Politics in Revolutionary Paris, 1789-1810*, Berkeley, University of California Press, 1991, p. 13-20; <http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft0z09n7hf>).

² Vezi Cristian Ploscaru, *op. cit.*, p. 123-128.

³ Regulamentul Organic stipula că la „sărbărea înscăunării domnului” urma să se facă „țeremonia cerșută”, după un regulament ce trebuia întocmit de Sfatul Administrativ (*Reglement Organicesc a Moldovei cuprins în noi capite*, 1831, în *Regulamentul Organic al Moldovei*, Ediție integrală realizată de Dumitru Vitcu și Gabriel Bădărău cu sprijinul lui Corneliu Istrati, Iași, Editura Junimea, 2004, p. 171; Capul I, art. 47). Într-adevăr, cu prilejul înscăunării lui Mihail Sturdza, Gheorghe Asachi a elaborat „programa alcătuită pentru întâmpinarea, primirea și petrecerea Domnului până în capitalie”, programă care a fost aprobată de Hătmănie, de

repetitiv, care transmitea un mesaj coerent despre „măreția“ puterii și a persoanei care o deținea, constituind totodată o cale nouă de comunicare, prin gesturi și imagini specifice, cu „publicul“ moldovean, format din supuși „credincioși“ ai domniei⁴.

Noțiunea de *public*, folosită cu insistență în actele oficiale și producțiile culturale regulamentare, avea o valoare mai mult teoretică pentru realitățile sociale din Principate la început de secol XIX, ca element nou de vocabular⁵. Însuși cuvântul „public“ apare arareori în textele de la începutul veacului XIX și, fiind împrumutat pe căi culturale, semnificația contextuală a utilizării sale este destul de neclară, insuficient adecvată realităților sociale și politice din Principate⁶. În 1786, Alexandru Mavrocordat, domnul Moldovei, aducea drept „mărturie“ a „bunelor orânduielei folositoare obștei, ce am făcut Domnia Mea“, faptul că „prin scris în *public* [s.n.] s-au dat“ și, deci, „obștea“ avea cunoștință de ele⁷. Evident, date „prin scris în public“, hrisoavele respective nu erau transmise locuitorilor după noile proceduri moderne, prin „publicație“ într-un organ de presă sau monitor oficial, procedură de curând intrată în uz și în Occident, ci tot după vechiul obicei, al „înștiințării cu telal“, la biserică sau prin „înștiințare“ făcută de isprăvnicii, în zilele de târg⁸. În anii ocupației rusești (1828-1834), judecățile din sate și târguri, ținute la fața locului sau la isprăvnicie, erau încă anunțate în prealabil după „vechiul obicei“, prin „obștească publicație“, exprimare care făcea referire la practica de a aduce la cunoștința locuitorilor un anumit lucru „prin bataea de tobă pe toate ulițele în știința tuturor“⁹.

În Principate, manifestările specifice care ar putea fi asociate noțiunii de *public*, înainte de epoca regulamentară (adunări, sărbători sau procesiuni), se conformau întru totul tipului de comunicare socială specific societății tradiționale¹⁰. Ele aveau un conținut profund religios și se desfășurau în prezența

Departamentul din lăuntru și de Secretariatul de Stat (*Uricariul*, VIII, Iasi, Tipografia Buciumului Român, 1886, p. 179-184; 27 iunie 1834, *Marele Postelnic Neculai Suțu către dumnealui Aga Gheorghie Asachi*).

⁴ Mihai-Răzvan Ungureanu, *Câteva note privitoare la ritualul ceremoniilor domnești din vremea lui Mihail Sturdza*, în „Arhiva Genealogică“, II (VII), 1995, nr. 3-4, p. 299.

⁵ Primele semnalări ale utilizării cuvântului *public* sunt înregistrate în Principatele Române pe la 1782-1788 în *Sobornicescul Hrisov și Pravilniceasca Condică* (vezi *Dicționarul limbii române*, serie nouă, VIII, partea 5, *Litera P*, București, Editura Academiei, 1984, p. 1714-1715).

⁶ *Ibidem*, VIII, p. 1714-1716.

⁷ *Uricariul*, II, p. 73 (28 decembrie 1785, *Hrisov Sobornicesc pentru dani, schimburi și vânzări*).

⁸ Înainte de vinderea unei moșii, „dregătorii ținutului la care va fi moșia aceea să facă publicație în șasă luni la toate zilele de târg spre înștiințarea acelor ce rudenia și răzeșia le dă [drept de – n.n.] protimisă“ (*Uricariul*, II, p. 78; 28 decembrie 1785, *Hrisov Sobornicesc pentru dani, schimburi și vânzări*).

⁹ *Ibidem*, XV, p. 260 (21 iulie 1833, *Mărturie despre neorânduielele Kefalonilor*).

¹⁰ Despre caracterul devoțional și ceremonial al manifestărilor publice și funcția decorativă a „publicului“ în perioada prerreglamentară, vezi Radu G. Păun, *Sărbătoare și propagandă în Țările Române. Strategiile gestului și cuvântului (1678-1821)*, în *Sud-Estul și contextul european*, București, nr. 4, 1995, p. 7-24.

fizică sau simbolică a persoanei princiare – intercesare a voinței divine și „chip“ al lui Dumnezeu pe pământ – respectând dispunerea ierarhică a societății și un anumit ritual, bine precizat de tradiție și conform mentalităților dominante¹¹. Sărbătoarea însăși era un mod de reproducere prin ceremonial a ordinii celeste ideale, a păcii și armoniei inspirate de Dumnezeu. În cadrul acestora, producțiile culturale cu destinație „publică“, aparținând literaturii de ceremonial (orațiile și odele¹²), aveau o funcție rituală și simbolică specifică, apropiindu-l prin cuvânt pe domnul „stăpân“ de imaginea lui Dumnezeu, și se încadrau firesc în ordinea sărbătorii religioase, a „pomenirii“ și „prăznuirii“, valoarea culturală a textelor fiind auxiliară în raport cu actul de celebrare a domnului și familiei sale¹³. Astfel, poemele închinare domnilor cu diverse ocazii se pliau pe aceeași grilă culturală specifică orațiilor domnești și erau compuse pentru a fi rostite ca un act de devoțiune, menit să illustreze, prin compoziția lirică și mesaj, „pomenirea obștiei“ pentru opera de guvernare a domnului, restaurator și garant al ordinii sociale, al „bunelor rânduieli“ ale țării, „ce-n istorii să-ngropasă“¹⁴. În aceeași notă, „cuvântările“ laudative închinare câtorva domni fanarioți, similare orațiilor, făceau și ele apel la modelul biblic și la referința istorică, se revendicau de la „pilda“ unor conduite morale de inspirație biblică și de la modele legitime ale trecutului, cu trimitere explicită la „vechile așezăminte“ ale țării, „stricate“ de vitregia vremurilor și „prefăcute“ (reinstițuite) de către domnul elogiat¹⁵.

În anii ocupației rusești (1829-1834), nevoiți să se familiarizeze cu noua semnificație a noțiunii de *public*, omniprezentă în actele oficiale emise de autoritățile tutelare rusești¹⁶, boierii pământeni i-au adaptat sensurile concepției lor despre politică și societate, înlocuind deseori în limbajul uzual vechea formă

¹¹ Daniel Barbu, *La modernisation et le pouvoir des intellectuels*, în „Revue des Études Sud-Est Européennes“, XXX, nr. 3-4, 1992, p. 297.

¹² Vezi Dan Simonescu, *Literatura de ceremonial. Condica lui Gheorgachi (1762), studiu și text*, București, 1939; Idem, *Orațiile domnești la sărbători și la nunți*, extras din „Cercetări literare“, IV, București, 1941.

¹³ Radu G. Păun, *loc. cit.*

¹⁴ „Deci, dar, primește, stăpâne, / Toți supușii să s-adune, / Să cădem azi cătră tine / Cu smerită plecâciune / [...] / În vecinica pomenirea / Vacurilor depărtate“ (C. Conachi, *Moruz-Voievod*, în Idem, *Scrieri alese*, ediție de Ecaterina și Alexandru Teodorescu, București, Editura pentru Literatură, 1963, p. 63).

¹⁵ Într-o „cuvântare“ închinată aceluiași Alexandru Moruzi „la aducerea apei la Iași“, Leon Asachi cita de la început un fragment din Biblie (*Isaia*, cap. 41, stih 18-20), pentru ca apoi să-l invoce pe „Domnul Savaot“, care „au poruncit pământului celui uscat [...] de au izvorât ape și au băut până la sațiu tot norodul lui Israil“ (Gh. Ghibănescu, *Varia*, în „Ion Neculce. Buletinul Muzeului Municipal Iași“, fascicula 6, 1926, p. 284-286; 30 noiembrie 1805, *Cuvântarea lui Leon Asachi la aducerea apei la Iași*).

¹⁶ Resemantizarea noțiunii de *public* în Principate s-a produs sub impactul unui nou tip de comunicare între puterea politică și societate, introdus în mod sistematic de ocârmuirea provizorie condusă de Pavel Kiselev. Editarea actului oficial într-un buletin special, numit „Foaie oficială“, a devenit o practică procedurală și simbolică de autorizare a legitimității sale și de comunicare cu „publicul“ (vezi Cristian Ploscaru, *op. cit.*, p. 123-124; *Uricariul*, VIII, p. 167-169; 16 noiembrie 1832, *Proces-verbal în Adunarea Sfatului Administrativ, pentru întocmirea unui buletin oficial*).

de raportare la ansamblul comunitar, „obștea“, cu aceea de „public“¹⁷, fără a absorbi cu acuratețe semnificațiile ideologice moderne, liberale ale conceptelor de *public* și *opinie publică*, operațiune care necesita asimilarea unor elemente de gândire specifice culturii politice moderne de sorginte occidentală, accesibile pe de-a-ntregul doar elitelor care activau într-o societate deschisă dialogului și competiției dintre competențele culturale sau politice individuale și de grup¹⁸. În conformația proprie epocii, „publicul“ reproducea structura ierarhică a societății moldovene, fiind împărțit în „înălțul cliros și obștia boierească“, care formau „societatea politică“ a țării, „prostimii“, numită acum „plebe“, rezervându-i-se doar rolul de a privi și a aclama actele și ceremoniile publice.

Sub semnul unei dificile tranziții la formele moderne de viață publică¹⁹ și a persistenței practicilor tradiționale, în primii ani ai ocupației rusești, „sărbările“ publice se țineau, în continuare, cu prilejul marilor sărbători religioase, respectând un calendar al tradiției în care nu-și făcuse încă loc „sărbătoarea națională“. Dacă valoarea lor simbolică a rămas intactă, „urmând învechitelor datorii“ de celebrare a „strălucitei zile a nașterii Mântuitorului Nostru Isus Christos“ și a altor date marcante din calendarul ortodox, conținutul lor s-a modificat, ceremoniei religioase adăugându-i-se episoade de factură culturală, poezii și ode recitate de „junimea gimnaziei Vasiliene“, care-și etala astfel „buna creștere și învățătura“ dobândite în școală²⁰. De altfel, actul cultural închinat puterii avea să fie printre primele adăugiri la ceremonia religioasă tradițională, introdus în structura sărbătorii religioase în anii ocupației rusești. El era destinat să marcheze public intrarea Moldovei într-o nouă „epohă“, „de mai înalte cugetări“, pentru „a urma [...] paradigmei aducătoare statului de folosuri“, pentru „înbunătățirea inimei și a minței“, pentru cinstirea „sfintei noastre Religiei ortodoxă“ și pentru „învățături folositoare“²¹, urmând ca, totodată, să contribuie la orientarea gustului cultural al „publicului“ în direcția agreată de puterea politică²².

Limbajul actelor oficiale care reglementau desfășurarea acestor ceremonii reflectă cât se poate de sugestiv tranziția ritualului public dinspre religios spre

¹⁷ Într-un manuscris din epocă se argumenta utilitatea instituțiilor culturale înființate de Regulamentul Organic, deoarece ceea „ce învață tinerimea foarte de mare folos sunt *publicului (obștei)*“ (s.n.) (Cf. Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, III, București, 1910, p. 30).

¹⁸ Pentru formarea „opinie publice“ și a „spiritului public“ în Franța Vechiului Regim, înainte de Revoluție, vezi André Chénier, *Reflection sur l'esprit de parti*, în idem, *Oeuvres complètes*, Texte établi par Gérard Walter, Bibliothèque de la Pleiade, f.a., p. 226-245.

¹⁹ Pentru elita politică și administrativă a Moldovei din primii ani ai regimului regulamentar, „viața publică“ modernă și „civilizată“ însemna ieșirea din „negura vârvăriei“ și accesul la societatea „politică“, definită prin supunerea față de „dreptele legi“ și prin sânguința față de învățătura (*Uricariul*, VIII, p. 107; 1 iunie 1829, *Prospectul Albinei Românești*).

²⁰ „Albina românească“, nr. 102, 1 ianuarie 1831. Finalitatea culturală a acestor manifestări viza eficiența instituțiilor „naționale“ de învățământ, proaspăt înființate (V. A. Urechia, *Istoria școlilor de la 1800-1864*, I, București, Imprimeria Statului, 1892, p. 157).

²¹ *Uricariul*, VIII, p. 107-108.

²² Cristian Ploscaru, *op. cit.*, p. 126-141.

laic, punctată și de utilizarea unor noi termeni, dar și de resemantizarea unor expresii și simboluri mai vechi, având inițial un conținut eminent religios. Una dintre primele „serbări“ publice închinată puterii politice după noul ritual, în parte laicizat, agreat de autoritățile rusești și adoptat „pe nesimțite“ de elita pământeană, s-a desfășurat în 1832, pentru „a aduce o pargă a mulțămirilor noastre către E[xcelența] S[a]“ Pavel Kiselev²³. „Serbarea“, plănuită de Sfatul Administrativ și pusă sub autoritatea hatmanilor Anastasie Bașotă și Alecu Canta, a agăi Gheorghe Asachi și a parucicului Singurov, era numită „prăznuire“ (s.n.), cu un termen religios, și urma a se desfășura „la Socola în via D-sale Vist. Mihalache Sturdza“²⁴. În aceeași manieră, ceremonia publică ocazionată de sfințirea steagului miliției pământene avea să îmbine „exemplar“ componente ale ritualului religios tradițional – manifestarea avea loc pe 8 noiembrie 1834, „în ziua de sf. Arhangheli Mihail și Gavril“, steagul miliției urma a fi „sfințit“ printr-o slujbă ținută de mitropolit – cu noul repertoriu al „serbării“ publice – paradă militară, „iluminații“, jerbe de flori, alegorii reprezentând virtutea și artele, recitări de poezii – și cu elemente simbolice care trimiteau la personalitatea tutelară a lui „Vodă“, patronul întregii manifestări – 8 noiembrie era ziua sa onomastică, discursurile ținute de însuși Mihail Sturdza, de Neculai Canta în numele „obștei boierilor“ și de Teodor (Toderaș) Balș în numele miliției pământene²⁵.

Încă de la primele „serbări“ publice de acest tip, reprezentând o etapă de tranziție către „sărbătoarea națională“ modernă gestionată de puterea politică, ceremoniei oficiale i s-au fixat desfășurarea caracteristică și elementele simbolice de distincție, un „algoritm“ repetitiv care asigura impactul emoțional și participarea afectivă a „publicului“. Parada militară, salvele de artilerie, iluminarea, actul de milostenie și ospățul ceremonial aveau să fie principalele gesturi simbolice repetitive, nelipsite din arsenalul secvențelor cu valențe „propagandistice“ ale „sărbătorilor“ orchestrate de puterea regulamentară în Moldova, punând „publicul“ în contact cu puterea, influențându-i opiniile sub imperiul participării directe și al trăirii colective, legitimându-i implicit autoritatea. Astfel, cu ocazia plecării prezidentului Pavel Kiselev în Rusia și a despărțirii de țara pe care o administrase cu înțelepciune și cumpătate, protipendada Iașilor și înalții funcționari i-au oferit „un strălucit ospăț“ în casa hatmanului Teodor (Toderaș) Balș, însoțit de o reprezentație muzicală a „diletanților“ coconi boierești și a „capeliei miliției moldovene“, care au cântat *Doamne păzește pe împărat* și au recitat „versuri rosieni de d. Tumanski“²⁶. Cu prilejul „fericitei nașteri a unui strălucit fiu împărătesc [...] *Sultan Mehmet Murat* [s.a.]“, domnia dispunea ca „sfatul [administrativ – n.n.] să pue la cale

²³ *Uricariul*, VIII, p. 167 (Iași, 4 iulie 1832, *Sfatul Administrativ al Principatului Moldovei*, pentru o serbătorire a lui Kisseleff).

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*, VIII, p. 195-196 (1834, *Sfințirea Steagului Miliției Moldovei*).

²⁶ „Albina românească“, nr. 36, 12 aprilie 1834.

[...] ca în ziua de 15 a următoarei luni sara în Capitalie să să facă *înluminăție* și să să împărtaşcă și 5.000 lei în folosul săracilor dându-să și masă în casele Agiei otomanilor aflători în Capitalie [s.n.]²⁷. De asemenea, balurile de la curtea domnească, organizate cu o periodicitate mult sporită comparativ cu perioada anterioară, nu se rezumau la conversație, dans și jocuri de cărți, invitații beneficiind de nelipsitul „ospăț“ domnesc, la care se adăugau obișnuitele reprezentații ale „tinerimei noblesii din Eși“ [de la *Conservatorul filarmonic-dramatic* al lui Gh. Asachi – n.n.] și „*Juminații* [...] tare frumoasă [s.n.]”²⁸.

„Sarbarea“ închinată înscăunării lui Mihail Sturdza, organizată la 26-27 august 1834, avea să dea întreaga măsură a schimbărilor apărute în cadrul ceremoniei publice în Moldova. Ea a cuprins, pe lângă slujba religioasă tradițională, desfășurată la Mitropolie, mai multe episoade inedite, punând greu la încercare capacitatea organizatorică și imaginația celor desemnați să se ocupe de întregul ritual al petrecerii și înscăunării lui Mihail Sturdza. Slujba religioasă a ocupat un loc central, respectând preceptele tradiției, și având, totodată, rolul de a conferi legitimitate noului domn, ca „uns“ al lui Dumnezeu, și de a sublinia evlavia acestuia. Până la sosirea sa în „capitalie“, programa aprobată de Sfatul Administrativ dispunea că „se vor face pe la toate bisericile rugăciuni pentru păstrarea sănătăței Î[n]ălțimii S[ale]“, urmând ca Tedeumuri să aibă loc în prezența Măriei Sale în fiecare din târgurile pe unde avea să treacă alaiul domnesc²⁹. Desfășurarea serviciului religios propriu-zis al „ungerei“ domnului a ridicat anumite probleme, mitropolitul Veniamin Costache fiind obligat să răspundă „comisiei alcătuită pentru pregătirea programei înscăunării“ în legătură cu „obiceiul ceremoniei bisericești”³⁰. Cu toate că poate părea surprinzător pentru o elită (boierimea pământeană) profund atașată de tradițiile sale religioase, mai ales că era vorba de principalul ritual al legitimării puterii domnești, „comisia“ a dorit să pună în acord slujba religioasă cu întreaga desfășurare de forțe pe care o pregătea, introducând elemente noi, inclusiv în ceea ce privește actul „ungerei“ de către mitropolit. Astfel, înainte ca mitropolitul să citească molitva și să-l ungă pe domn cu sfântul mir³¹, acesta „va rosti următorul jurământ, după cuprinderea regulamentului organic”³², iar ceremonia religioasă urma a se încheia „cu următoarea formulă de jurământ a tuturor Dregă-

²⁷ *Documente*, în „Ion Neculce. Buletinul Muzeului Municipal Iași“, fascicola 6, 1926, p. 232-233 (7 noiembrie 1840, *Carte domnească pentru serbarea nașterii fiului împărătesc al Turciei*).

²⁸ Gh. Ghibănescu, *Varia*, în „Ion Neculce. Buletinul Muzeului Municipal Iași“, fascicola 6, 1926, p. 280-281 (7 decembrie 1841, *Un bal la Curtea domnească*).

²⁹ *Uricariul*, VIII, p. 181-183.

³⁰ Mitropolitul Veniamin a descris într-o „adresă“ etapele desfășurării slujbei „încăunării“, precizând că „acea rânduială“, cuprinzând „ceremoniile obicinuite“, este descrisă în amănunt „la cartea Domnului Cantemir [*Descrierea Moldovei* – n.n.] fila 127 cap. 3“, unde se „arată vechile obiceiuri“ (*Uricariul*, VIII, p. 185-186; Iași, 22 iulie 1834, *Răspunsul Mitropolitului Moldovei, pentru pregătirea programei înscăunării Domnului*).

³¹ *Ibidem*, VIII, p. 185, 190 (1834, *Programă de serbările ce au a se face în ziua întronării Domnului Mihai Sturdza V.*).

³² *Ibidem*, p. 190.

torilor Statului³³. De asemenea, imediat după ce „rădicându-se Domnul în picioare [...], să sue pe tron“, trebuia să se alătore cântării tradiționale – „Facă Domnul Dumnezeu prebine credincios Domnul nostru“ – „muzica militară [...] afară, iar compania miliției sloboade din arme o întreită salvă“³⁴.

Totuși, cea mai importantă „inovație“ legată de slujba înscăunării, care ilustrează caracterul regizat al ceremoniilor publice din vremea lui Mihail Sturdza, era reprezentată de faptul că, la dorința expresă a domnului, „comisiunea pregătitoare țineralnicei întronării“, condusă de Gheorghe Asachi și Vasile Beldiman, a selectat cu atenție publicul prezent la ceremonia religioasă a „ungerii“, distribuind „bilete de intrare în biserica Sf. Nicolae“³⁵. Ca urmare a adresei „comisiei“ organizatoare, Secretariatul de Stat a alcătuit o „listă, de numele mai însemnaților săi amploaiați, pe a căror nume, Comisia este poftită a slobozi bileturi“³⁶, iar „Departamentul Pricinilor din lăuntru“ i-a numit pe „amploaiații“ săi „vrednici de intrat în biserică și de privit ceremonia“³⁷. Lor li s-au adăugat alți dregători ai statului, deputații Adunării Obștești și boierii mai de frunte, alături de consuli și de subalternii lor mai importanți³⁸.

Celelalte „serbări“ publice care au compus întregul ceremonial al înscăunării lui Mihail Sturdza, desfășurate după un scenariu riguros elaborat de aga Gheorghe Asachi, reflectau, într-o anumită măsură, un entuziasm autentic, speranța cu care era întâmpinată noua domnie pământeană și promisiunile sale de propășire a principatului³⁹. Desfășurate în prezența „publicului din capitalie“, ele au avut, pe lângă elementul religios, un conținut cultural și de „spectacol“ public, cu scopul de a celebra cât mai insistent debutul noii domnii și a-i construi o imagine publică favorabilă, după o nouă rețetă, învățată în timpul ocupației rusești. În primul rând, „programa“ înscăunării a făcut loc întregului arsenal de elemente simbolice aferente noului tip de „serbare“ publică laică, care avea să fie practicat insistent și cu un vizibil succes în toată perioada domniei lui Mihail Sturdza⁴⁰. Caracterul „reprezentativ“ al acesteia, destinat să

³³ *Ibidem*, p. 191.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ V. A. Urechia, *op. cit.*, I, p. 266.

³⁶ *Uricariul*, VIII, p. 186 (25 august 1834, *Marele Postelnic către Comisia pregătirii întronării Înălțatului Domn*).

³⁷ *Ibidem*, VIII, p. 186-187 (25 august 1834, *Departamentul Pricinilor din lăuntru către Comisia ceremoniei Întronării*).

³⁸ *Ibidem*, VIII, p. 188 (*Programă*).

³⁹ Entuziasmul publicului, „aclamațiile de bucurie și de vie speranță“ ale locuitorilor Moldovei erau descrise cu multă convingere și cu o notă de „autentic“ de către J. A. Vaillant, care nu era printre cei mai fervenți adulatori ai lui Mihail Sturdza, dimpotrivă (*La Roumanie ou histoire, langue, littérature, orthographe, statistique des peuples de la langue d'or: Ardaliens, Vallaques et Moldaves*, Paris, 1844, 368; *apud* Mihai-Răzvan Ungureanu, *op. cit.*, p. 309-310).

⁴⁰ Studiind în detaliile și semnificațiile sale ritualul și episoadele concrete ale ceremoniei înscăunării lui Mihail Sturdza, Mihai-Răzvan Ungureanu surprindea câteva din elementele de esență privind scopul politic al „sărbătorii publice“: „Exhibând formele puterii și capacitatea de a le manevra prin ceremonii numeroase, adunând mulțimi și coborând în mijlocul lor [...], Mihail Sturdza a reușit ca, în numai jumătate de an, să fie acceptat de majoritatea corpului politic“, pentru ca apoi să izbutescă a „transforma [...] admirația în adulare“ (*op. cit.*, p. 300).

sublinieze prezența și acordul întregii „țări” la actul de consacrare a noii domnii, rezulta din grija cu care a fost stabilită componența alaiului care trebuia să-l întâmpine și să-l însoțească pe domn până în „capitalie” și cu prilejul tuturor episoadelor întronării⁴¹. Parada militară, ca simbol al autorității, cu caracter de „spectacol”, dar și de etalare a forței legitime administrată de stat, era prezentă în majoritatea episoadelor festive, de-a lungul drumului spre Iași și cu prilejul momentelor care urmau a se petrece în „capitalie” pe 26-27 august⁴². Prezența miliției naționale era însoțită și de repetate salve de tunuri, care anunțau „publicului” începerea unui nou episod al ceremoniei și, implicit, apariția în public a persoanei sărbătorite, domnul Mihail Sturdza⁴³. „Iluminația publică” cu felinare colorate în „politie [...] și pe la piețe” urma să cuprindă orașul în fiecare noapte de la sosirea domnului în „capitalie”⁴⁴ și până la încheierea „serbărilor” înscăunării⁴⁵.

⁴¹ „Programa” stabilea ca „la fiește Eforie pe unde are să treacă I. S. se va alcătui o deputăție de doi boieri, de prezidentul Eforiei [orașului – n.n.] și de doi negustori” (*Uricariul*, VIII, p. 180; *Marele Postelnic Neculai Suțu către dumnealui Aga Gheorghie Asachi*). De asemenea, la Galați, după ieșirea din carantină, domnul urma a fi întâmpinat de „dregătorii politice, [...] deputații ținuturilor, boierimea, negustorii”, care aveau să asiste la un Tedeum (*ibidem*, VIII, p. 182; *Marele Postelnic Neculai Suțu către dumnealui Aga Gheorghie Asachi*). La intrarea în Iași, Mihail Sturdza trebuia întâmpinat de un „alai”, o adunare formată din „Înaltul cliros, boierii și dregătorii Statului”, cărora li se adăugau „armăuții Agiei, [...] corporațiile” și „Eforia [orașului – n.n.] cu steagul ei” (*ibidem*, VIII, p. 184; *Marele Postelnic Neculai Suțu către dumnealui Aga Gheorghie Asachi*).

⁴² Domnul urma a fi întâmpinat la Galați, „la punctul debarcării” de către „o companie de miliție”, care „va sta în paradă” (*Uricariul*, VIII, p. 181; *Marele Postelnic Neculai Suțu către dumnealui Aga Gheorghie Asachi*). La ieșirea din carantină, Mihail Sturdza avea să fie însoțit la biserică de „o companie de miliție în paradă” (*ibidem*, VIII, p. 182; *Marele Postelnic Neculai Suțu către dumnealui Aga Gheorghie Asachi*). O paradă a miliției naționale, „așezată în front cu musică”, trebuia să-l întâmpine pe domn la sosirea în Iași în piața din fața palatului domnesc (*ibidem*, VIII, p. 184; *Marele Postelnic Neculai Suțu către dumnealui Aga Gheorghie Asachi*). Apoi, o altă paradă militară avea să-i dea onorul lui Mihail Sturdza în fața palatului domnesc, în ziua înscăunării sale, fiind compusă dintr-o „companie de infanterie cu colonelul și muzica” și „un escadron de călărime cu Hatmanul și muzica” (*ibidem*, VIII, p. 189; *Programă*). Ziua a doua a „serbărilor” publice avea să fie deschisă de o nouă „mare paradă militară” la Copou (*ibidem*, VIII, p. 193; *Programă*).

⁴³ Primele „salve de lovituri de tun” anunțau debarcarea lui Mihail Sturdza la „schela” portului Galați, fiind „trase” de marinari (*ibidem*, VIII, p. 181; *Marele Postelnic Neculai Suțu către dumnealui Aga Gheorghie Asachi*). În lipsa tunurilor, intrarea domnului în orașele și târgurile aflate pe traseul spre Iași avea să fie marcată de „sunetul clopotelor”, iar la Iași „trei lovituri de secălușe vor vesti sosirea Î[n]ălțimii S[ale]” și pe drumul prin oraș până la Palatul domnesc „se vor slobozi 101 secălușe” (*ibidem*, VIII, p. 182-184; *Marele Postelnic Neculai Suțu către dumnealui Aga Gheorghie Asachi*). În ziua înscăunării „trei salve slobozite la răsăritul soarelui, vor însemna serbarea ce are să urmeze”. Nu erau uitate nici „salvile, detunând la fieș care prenută” de la ieșirea „Măriei Sale” din Palat și până la intrarea în biserică, pe tot parcursul prezenței domnului în „public” (*ibidem*, VIII, p. 189; *Programă*). După slujba înscăunării, pe drumul până la Palat domnul „să întoarnă la Curte urmând sunetul clopotelor și salvele”. De asemenea, „cuvântul” domnului în fața Adunării de la Curtea domnească avea să fie anunțat printr-o „întreită salvă” a companiei de infanterie (*ibidem*, VIII, p. 192; *Programă*).

⁴⁴ *Ibidem*, VIII, p. 184 (*Marele Postelnic Neculai Suțu către dumnealui Aga Gheorghie Asachi*).

⁴⁵ *Ibidem*, VIII, p. 193-194 (*Programă*).

Încă de la Galați, proaspătul domn a oferit celor veniți să-l întâmpine o „masă [...] pentru 150 de persoane“, căreia i-a urmat un bal⁴⁶. În cea de-a doua zi a „desfătărilor publice“ dedicate întronării, „ospățul“ ceremonial era oferit „ofițarimei [...] în pavilion“ la grădina Copou, „iar ostașilor pe mese întinse pe afară“. În completare, „pe la cvartalurile Capitaliei se vor împărți la acei săraci bani, sub privegherea rânduiților întru aceasta“⁴⁷. Toate aceste elemente de distincție ale ceremoniei publice aveau să fie nelipsite la sărbătorile religioase și festivitățile laice orchestrate de puterea regulamentară în anii următori, sub supravegherea lui Mihail Sturdza și prin îngrijirea lui Gheorghe Asachi, fiind importante „ingrediente“ simbolice, cu trăsături de „spectacol“ ale „sărbătorii naționale“, care transmiteau un mesaj privind solidaritatea „națională“ în jurul tronului princiar și despre „măreția“ puterii politice.

Secvențele cu un conținut cultural integrate ceremoniilor înscăunării se pretează pentru o tratare aparte, datorită rolului major pe care aveau să-l joace în structurarea „sărbătorii naționale“ în vremea lui Mihail Sturdza. Ele au completat repertoriul simbolic al ritualului public (parada militară, salvele, iluminarea și ospățul festiv) și i-au adăugat o componentă „națională“ de substanță, capabilă să etaleze „publicului“ în mod direct prefacerile aduse de noua „epohă“ inaugurată de domnia lui Mihail Sturdza, „luminată de învățătură“ și „civilizată“ după exemplul națiilor „politice“ ale Europei, aducând puterii politice un capital de imagine publică și de recunoaștere socială din partea întregii obști, a „nației“⁴⁸. Porțile de triumf și reprezentările alegorice inspirate de modelul clasicist⁴⁹, pe de o parte, intonarea de poezii și ode⁵⁰, pe de altă parte, ca acte repetitive nelipsite din ceremoniile publice ale perioadei regulamentare, aveau să pună „publicul“ din Moldova în contact cu un nou tip de mesaj, exprimat prin imagini și cuvinte, cu valențe persuasive și propagandistice

⁴⁶ Manolache Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani*, II, Iași, 1857, p. 196.

⁴⁷ *Uricariul*, VIII, p. 193 (*Programă*).

⁴⁸ Cristian Ploscaru, *op. cit.*, p. 126-128.

⁴⁹ Entuziasmat de *Prologul* la piesa *Lapeirus*, de Wilhelm von Kotzebue, scris de Gheorghe Asachi, vel logofătul Iordache Catargiu, „ministru din lăuntru“, îi transmitea „mulțumirile obștii“ pentru reprezentare. Imaginea Moldovei urcând Parnasul către „lăcașul Muzelor“, povăuită de „duhul științelor“, era în ochii spectatorului de bună credință, cel pentru care „binele patriei“ era „acel mai înalt al său bine“, o „închipuță reprezentare“ a „strălucitei epoci a reformii“, gestionată de puterea politică. Opera culturală, „civilizarea“ în sine nu putea fi desprinsă de exercițiul guvernării, al „îmbunătățirilor în toate ramurile“ administrației statului („Albina românească“, nr. 20, 11 martie 1837; V. A. Urechia, *op. cit.*, I, p. 400-401; Iași, 1 martie 1837, Iordache Catargiu către Gh. Asachi).

⁵⁰ „Meditațiile“ lui Gh. Asachi, recitate de școlarii Gimnaziului Vasilian la festivitățile publice și publicate în „Albina“ (*Scrisoarea unui sihastru* – 1832; *Sămbăta moșilor* – 1832; *Anul Nou 1838*; *Meditație pentru ziua Anului Nou* – 1839; *Dorința folosului obștesc* – 1843), erau prelucrări după *Meditațiile* în stil clasicist ale lui Heinrich Zschokke (Gh. Asachi, *Opere*, II, ediție critică și prefață de N. A. Ursu, București, Editura Minerva, 1981, p. 860-864, 866-867). „Helicon, Parnas, Apollo, Muze [...] vin așa de des în versurile poetului; [...] Virgiliu, Horațiu, Collatius, Gracchi, Augustus, Orfeu, Euridice, Kolchos, Argonauți“, o sumedenie „de reminiscențe clasice, de comparații ce impestrează mai toate poeziile lui Asachi“ (Eugen Lovinescu, *Gheorghe Asachi. Viața și opera sa*, București, Editura Casei Școalelor, 1927, p. 127).

evidente și eficiente, construind statura dominantă a domnului, patron al așezămintelor și actelor culturale, fără a altera orientarea „națională” a demersului cultural, ci, dimpotrivă, folosindu-se de aceasta⁵¹.

Preferința pentru „cultura înaltă”, pentru teatrul și alegoriile clasice, pentru punerile în scenă axate pe pretențioase trimiteri la „spiritul anticilor”, morală, virtute și „înțeleaptă civilizație” au fost caracteristice lui Gheorghe Asachi, citate insistent în cuvântările lui Mihail Sturdza și pe gustul protipendadei. Aceste inserții culturale aveau să fie omniprezente în cadrul ceremoniilor dedicate înscăunării. La debarcarea lui Mihail Sturdza, în cuprinsul scurtei festivități de primire care a prefațat intrarea sa în carantina de la Țiglina, școlarii din Galați, „îmbrăcați în cămeșe și pantaloni albi”, au intonat cântarea *Azi Moldova se renaște, azi slava ei strălucește*, asociind explicit „renașterea” țării de numirea noului domn⁵². La ieșirea din carantină, domnul a fost iarăși întâmpinat, „la un loc potrivit”, de „scolerii și tinerimea cu profesorii, care [...] vor ura pe Î[nălțimea] S[a] cu un engomion” (odă – n.n.)⁵³. Ajuns la Iași, în drum spre Palat, Mihail Sturdza a trecut pe sub „patru porți de triumf [...], împodobite cu cele mai frumoase alegorii simbolice”⁵⁴, primul „împodobit cu țifra Măriei sale *cu coroană*” (s.n.), simbol explicit al puterii voievodale tradiționale, restaurată de noul „Vodă”⁵⁵. Al treilea arc de triumf întregea, printr-o serie de decorațiuni, eșafodajul simbolic al puterii princiare. Edificiul „în stil gotic și în asemănarea bisericii de Trei Sfinți” sugera calitatea domnului de ctitor și apărător al Bisericii ortodoxe, iar „atributurile științelor”, reprezentate alegoric, și inscripția de pe firmament îi atribuiă lui Mihail Sturdza titulatura de „fondator al culturii patriei”⁵⁶. Modelul princiar transmis prin imagini era explicat de Gheorghe Asachi, care, în prezența profesorilor și elevilor de la Gimnaziul Vasilian, rostea un „cuvânt” dedicat domnului, făcând trimiteri la ideea voltairiană a „principelui-filosof”, cu toate că se folosea de o referință antică, pomenindu-l pe Platon⁵⁷.

Manifestările care au urmat actului înscăunării, desfășurate după o regie riguros stabilită de *Programa de serbările ce au a se face în ziua întronării*⁵⁸, numite generic „desfătări publice”, au avut trăsături inedite, de „spectacol” public și „național”, inaugurând „sărbătoarea națională” specifică „fericitei epohi” deschisă de Regulamentul Organic și proaspăta domnie. Prin intermediul lor, puterea „stăpânitoare” și-a etalat în toată „splendoarea” caracterul patronal

⁵¹ Mihai-Răzvan Ungureanu, *op. cit.*, p. 330.

⁵² *Uricariul*, VII, Iasi, Tipografia Buciumului Român, 1886, p. 203, n. 5.

⁵³ *Ibidem*, VIII, p. 182 (*Marele Postelnic Neculai Suțu către dumnealui Aga Gheorghe Asachi*). La Bârlad, cel mai important oraș de pe traseu, domnul a audiat iarăși „un engomion”, recitat de „tinerimea scoalei” din târg (*ibidem*, p. 183).

⁵⁴ Manolache Drăghici, *op. cit.*, p. 197.

⁵⁵ „Albina românească”, nr. 63, 19 iulie 1834.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Uricariul*, VIII, p. 193-194.

și grandoarea, dominând toate gesturile culturale care vorbeau despre „înaintarea“ și „luminarea“ nației, atribuindu-și implicit meritele principale în această privință. În ziua întronării, după serviciul religios, „la 4 după prânz“⁵⁹, „publicul din leși“, cu protipendada în frunte, s-a adunat „în piața Grădinii publice“, la Copou, pentru a asista la „circul gimnastic“ și la „reprezentarea unei bătălii“, regizată „cu foc de artificie“⁶⁰, după ce a fost citită o scrisoare de omagiere a domnitorului din partea „obștiei“, iar elevii Școlii Vasiliene, îmbrăcați în costume albe, „romane“, au reprodus fragmente lirice din opera lui Asachi⁶¹. Imortalizarea momentului și invocarea domnitorului, patron al întregii desfășurări și depozitar al unui patrimoniu „național“ de încredere și speranță, s-a făcut prin intermediul unui act cultural cu caracter ceremonial, din „balonul aerostatic“ plutind deasupra grădinii Copou aruncându-se bilete cu versuri cât se poate de sugestive⁶². Spre seară, „diletanții moldoveni“ au susținut o reprezentare a piesei *Dragoș întâiul Domn suveran al Moldovii* în incinta Teatrului francez. Această „dramă eroică“ a lui Gheorghe Asachi, închinată „vechii slave“ a „întâiului nostru domn“, a folosit, după propria mărturisire a autorului, „toate aluziile atingătoare“ pentru a asemui pe capul noii ocârmuirii cu voievodul descălecător legendar al Moldovei. După vizionarea piesei, „mulțimea de privitori“ nu a întârziat să-și arate „cu înfocare [...] supunerea cătră persoana I[nălțimii] S[ale] și încrederea publică întru înțelepciunea guvernului său“⁶³.

Aceste puneri în scenă, menite să confere o legitimitate istorică de tip „național“ și o dimensiune „mitică“ noii domnii, aveau antecedente inspiratoare din vremea prezidenției lui Pavel Kiselev. De altfel, teatrul a fost una din primele instituții care, solicitând prezența colectivă a publicului, a experimentat un nou tip de manifestare publică și „populară“, având un conținut cultural explicit și potențial de elogiare a meritelor puterii politice. Încurajând dezvoltarea teatrului și îndemnând protipendada să se familiarizeze cu această „desfătare“ culturală, capabilă să cultive morala și „virtutea publică“, gustul pentru frumos și sentimentele înalte, prezidentului plenipotențiar avea să-i fie dedicată reprezentarea teatrală a piesei *Serbarea păstorilor moldoveni*, organizată de Gheorghe Asachi în onoarea sa (11 aprilie 1834). Ea a căpătat atributele unei sărbători culturale care ieșea din cadrul obișnuit al ceremoniilor tradiționale, dar și din tiparele unei puneri în scenă cu obiective strict culturale. Sub regia agăi Asachi, „cântece și danțuri“, care înfățișau „slava ostășească a vechilor moldoveni“, luptători de altădată împotriva „păgânilor“, au fost închinare „facerilor de bine a noului așezământ și mulțămirea locuitorilor

⁵⁹ *Ibidem*, VIII, p. 193 (*Programa*).

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Uricariul*, II, Iassi, Tipografia Buciumului Român, 1852, p. 389.

⁶² „Ziua de 26 august / Ziua cea mai strălucită în Moldova-au luminat / [...] Mihail, ce ni-i părinte împreună cu noi giură / De-a păzi pe totdeauna a credinții legătură / [...] Pe-a Patriei tron s-așezat în putere și mărire / [...] Dar mai mare slavă-i este a norodului iubire!“ (s.n.) („Albina românească“, nr. 76, 2 septembrie 1834).

⁶³ „Albina românească“, nr. 76, 2 septembrie 1834.

[Moldovei – n.n.] către bunul lor ocârmuitor⁶⁴. La sfârșitul reprezentației, „aplaozurile obștești“ nu au fost adresate actorilor, fiind dedicate lui Kiselev, care, jenat de „tămâierile“ lui Asachi, nici măcar nu era în sală⁶⁵. Cu toate acestea, regia a fost urmărită până la capăt și actorii au depus „o cunună de flori numite nemuritoare și de frunze de măslini“ în loja goală a generalului, în numele întregii asistențe, care a exprimat zgomotos recunoștința obștească, scandând „Vivat Prezidentul“⁶⁶.

Caracterul neobișnuit și oarecum artificial al „spectacolului“ punea astfel în evidență un repertoriu nou de gesturi simbolice – declamații, cântece, aplauze – prin care un act cultural destinat „iluminării obștești“ transmitea un mesaj explicit despre rolul patronal și „civilizator“ al puterii politice. Într-o manieră similară, Mihail Sturdza avea să beneficieze de omagieri identice, dar de o amploare mult accentuată. La sosirea în Iași, străbătând Ulița Mare spre Palat, domnul „s-a scoborât din caretă“, trecând „prin o ploaie de flori azvârlite de damele din trăsuri“⁶⁷, Eufrosina Asachi a recitat o odă compusă special de tatăl ei, iar mulțimea a aclamat, strigând „Vivat domnul nostru!“⁶⁸. La sfârșitul reprezentației teatrale amintite, Mihail Sturdza a fost aclamat zgomotos și publicul a primit iarăși „bilete“ conținând poezia dedicată zilei de 26 august 1834, distribuită și după-amiaza la grădina Copou⁶⁹.

Alt episod important care întregea semnificația „națională“ a sărbătorii a fost legat de prezentarea unui nou „cadru“ din istoria Moldovei, *Testamentul politicesc a lui Ștefan cel Mare*. Acesta a fost prezentat domnului încă de la 15 august, cu prilejul vizitei la Palat a corpului academic din „capitalie“⁷⁰. Desigur, realizarea acestui nou „cadru“, care făcea parte dintr-o „serie“ mai amplă, deschisă de *Traian și Dochia* și de *Alexandru cel Bun*, nu era întâmplătoare, urmând a fi închinat momentului festiv al întronării și personalității domnului Mihail Sturdza. Din punct de vedere cultural, Gheorghe Asachi s-a inspirat din istorismul iluminismului timpuriu, care conferise o funcție politică, socială și pedagogică reprezentării picturale a personajelor istorice „exemplare“, reflectând o concepție elaborată despre rolul legitimant, dar și „civic“ al istoriei, pentru cultivarea „virtuții“ în societate⁷¹. Beneficiind de limbajul familiar al

⁶⁴ „Albina românească“, nr. 36, 12 aprilie 1834; O. Lugoșianu, *O serbare la Iași*, în „Revista nouă“, VII, nr. 9, p. 339.

⁶⁵ T. T. Burada, *Istoria Teatrului în Moldova*, ediție și studiu introductiv de I. C. Chițimia, București, Editura Minerva, 1975, p. 100-101.

⁶⁶ „Albina românească“, nr. 36, 12 aprilie 1834. Cununa i-a fost înmănată ulterior lui Kiselev de către o deputație formată din vornicii Constantin și Lupu Balș și postelnicii Neculai Canta și Ion Ghica, ceea ce arată valoarea simbolică specială a „dedicației“ (V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, I, p. 259).

⁶⁷ Manolache Drăghici, *op. cit.*, II, p. 197.

⁶⁸ „Albina românească“, nr. 63, 19 iulie 1834.

⁶⁹ T. T. Burada, *op. cit.*, p. 102.

⁷⁰ „Albina românească“, nr. 72, 19 august 1834.

⁷¹ David A. Bell, *The Cult of the Nation in France. Inventing Nationalism, 1680-1800*, Cambridge, Massachusetts, London, Harvard University Press, 2001, p. 108.

imaginii pentru societatea tradițională, portretul istoric, imitând iconografia religioasă, avea un mare potențial de stimulare a solidarității comunitare, a unei memorii istorice de factură „națională”⁷². Portretul istoric a jucat un rol special și în structurarea discursului național, atașând imaginii, cu mare impact emoțional, textul explicativ, care transmitea în forme stereotipe și accesibile un mesaj referitor la „caracterul național”, la „patriotism” și „virtute publică”⁷³. În absența unui discurs cultural național care să fixeze canonic trăsăturile „caracterului național” și din care să se inspire, pictura istorică iluministă s-a raportat la antichitatea clasică, modelul de referință fiind dat de *Viețile paralele* a lui Plutarh, „un breviar al întregii societăți cultivate” franceze din anii Vechiului Regim⁷⁴. În cursul secolului XVIII, „galeriile de eroi” și „biografiile de oameni celebri”, foarte populare în Franța Vechiului Regim⁷⁵, au rămas fidele tipologiei artistice clasice, promovând primul „virtuții”, gustul pentru „grandios” și „punând arta în serviciul textelor”, al mesajului scris⁷⁶. Persistența acestui tipar pentru pictura istorică s-a datorat în bună măsură faptului că artiștii depindeau de „comenzile publice”, ale „Curtii” și Academiiilor, cu toate că enciclopediștii au criticat virulent „obsesia” imitației antice, preferând, pentru artele plastice, „frumusețea naturii”⁷⁷.

Acest tip de pictură istorică, executat în „serii” și „galerii”, s-a răspândit în întreaga Europă „civilizată”, în spațiile italian și german⁷⁸, dar și Rusia, încă din epoca Ecaterinei a II-a⁷⁹. Biografiile oamenilor celebri au căpătat un pronunțat aer aristocratic, privilegiind personajele regale și nobiliare medievale, în vremea lui Ludovic al XVI-lea, mai ales datorită „seriilor de picturi și sculpturi istorice” patronate de marchizul d’Angiviller, ministrul artelor, care le-a impus atenției saloanelor pariziene din anii ’70-80 ai secolului XVIII⁸⁰. Acest tipar istoric și

⁷² Alexandru Duțu, *European Intellectual Movements and Modernization of Romanian Culture*, București, Editura Academiei, 1981, p. 60. În 1830, tânărul român Constantin Leca, imitând modelul artistic al galeriilor de oameni celebri din Franța, „se indelectnicește la meșteșugul cel frumos al zugrăviei, săvârșind o icoană pe care înfățișează moartea lui Mihai Vodă cel Viteaz, a început o alta” și „închihuiește pe Eroul Ștefan cel Mare și săvârșindu-le, se gătește a veni cu amândouă în București, cu gând ca pe cea dintâi să o închine și s-o dăruiască școlaii Naționale din București, iar pe cea de al doilea să o închine gimnaziei Vasiliene din Iași” (V. A. Urechia, *op. cit.*, I, p. 155).

⁷³ Mihai-Răzvan Ungureanu, *op. cit.*, p. 317.

⁷⁴ Cf. David A. Bell, *op. cit.*, p. 108.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 108-109.

⁷⁶ Louis Trenard, *La fonction de l'histoire dans le mouvement de résistance aux lumières*, în „Synthesis”, București, Editura Academiei, IV, 1977, p. 131.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 132.

⁷⁸ David A. Bell, *op. cit.*, p. 108.

⁷⁹ Palatul Ermitaj, ridicat de Ecaterina a II-a, etala un lux clasic în stilul francez din epoca lui Ludovic al XIV-lea și Ludovic al XV-lea, pe care Gh. Asachi îl considera „un tribut adus Evropei civilizate” (Gh. Asachi, *Extract din jurnalul unui călători moldovean*, în Idem, *Opere*, II, p. 347-350), iar la Academia de Științe din Petersburg, statuia lui Petru cel Mare îl înfățișează pe țar, „nu [...] ca un monarh, ci chiar ca filozoful Arhimedes înadâncit în cugetări” (*ibidem*, p. 353-354).

⁸⁰ David A. Bell, *op. cit.*, p. 109.

artistic, împrumutat de Gheorghe Asachi din Italia și Rusia, luat și în Franța sub egida lui Ludovic al XVIII-lea și Carol al X-lea, a influențat realizarea *Cadrelor din istoria Moldovei* și nuvela sa istorică, popularizând un mesaj cultural menit a „formarisi duhul opștii și a evghenisi simțirile tinerimei [...] cu dragostea patriii și cu virtuțile publice”⁸¹. Tablourile cu scene istorice și descrierile ce le însoțesc, un fel de mici nuvele istorice, aveau drept scop declarat să formeze „gustul estetic de armonie și servesc junimei de suget de învățătură, iar societăței de conversare și petrecere”⁸². Comparațiile cu prezentul erau folosite pentru a sugera o anumită corespondență istorică favorabilă imaginii publice a ocârmuirii, apelând la un spirit clasicizant, ilustrat de citatele din autori antici⁸³. Caracterul biografic al expunerii istorice și aerul baroc al picturilor, abundând de „anacronisme”⁸⁴, creau punți simbolice de legătură cu prezentul, cu personalitatea patronală căreia îi erau dedicate și cu opera politică a acestuia. Din acest punct de vedere, figura lui Ștefan cel Mare, voievod biruitor asupra păgânilor, era adusă în prim-plan pentru a legitima puterea politică și „programul” anunțat de aceasta, vizând reîntoarcerea Moldovei la o „epohă” de măreție și slavă, la pace și belșug pentru toți „compatrioții”⁸⁵. Din perspectiva utilizării imaginii marelui voievod ca element simbolic esențial în ritualul „sărbătorilor naționale” orchestrate de Mihail Sturdza, prezența „cadrlui” reprezentând *Testamentul politicesc* la întrunirea din Sala Tronului, după slujba înscăunării, conținea în sine un mesaj care îndemna asistența la comparație și stârnea totodată emoție, contribuind la ritualizarea prezenței publice a domnului regulamentar⁸⁶. De altfel, statura istorică a lui Ștefan cel Mare a fost prezentă în cadrul festivităților și cu alte ocazii, spre exemplu, atunci când, la Galați, înainte de intrarea în carantină, Mihail Sturdza a fost întâmpinat de „120 scolari” în „câmeși și pantaloni de hasa [...] după modelul arcașilor din tabloul lui Ștefan Vodă din naintea cetăței Niamțu” (s.n.)⁸⁷.

Alt tip de serbare culturală care a căpătat repede veleități de „sărbătoare națională” dedicată „iluminării” nației a fost „examenul public cu ceremonie”. El fusese practicat în Moldova încă de la înființarea „clasului de hotărnicie” (1814), preluând modelul examenelor de sfârșit de an de la Academia domnească. În vremea lui Mihail Sturdza, serbarea școlară a devenit o veritabilă „instituție” cu veleități „naționale”, reglementată prin dispozițiile Epitropiei Învățăturilor Publice, care prevedeau ca nici un examen general să nu se

⁸¹ Gh. Asachi, *Opere*, II, p. 853.

⁸² Idem, *Alexandru cel Bun*, în Gh. Asachi, *Opere*, II, p. 63.

⁸³ Cu toate că putea apela la fragmente din cronicile moldovene sau analele străine referitoare la personajele istorice reprezentate, Gh. Asachi a preferat ca *motto*-uri citate din autori antici. Spre exemplu, pentru *Descrierea istorică a tabloului ce înfășoază pe Alexandru cel Bun, domnul Moldovei*, Gh. Asachi a ales un citat din Horațiu (Gheorghe Asachi, *Opere*, II, p. 827).

⁸⁴ Vezi comentariile critice ale lui Eugen Lovinescu, *op. cit.*, p. 133-146.

⁸⁵ Mihai-Răzvan Ungureanu, *op. cit.*, p. 317.

⁸⁶ Vezi „Albina românească”, nr. 76, 2 septembrie 1834.

⁸⁷ *Uricariul*, VIII, p. 181, n. 1.

desfășoare fără „ceremonii și serbarea cuvenită după înaintea publicație”⁸⁸. Rezumată inițial la audierea prestației elevilor și împărțirea premiilor pentru cei merituosi⁸⁹, serbarea școlară a devenit destul de repede o serbare culturală cu trăsături de „sărbătoare națională”, dedicată propășirii Moldovei și meritelor ocârmuirii. În Moldova, serbarea școlară „cu ceremonie” transmitea, printr-un limbaj al cuvintelor și imaginilor, mesajul solidarității „naționale” în jurul persoanei domnești, păstrându-și tiparul conceput de Gheorghe Asachi și întâietatea ca examen public pentru întreaga perioadă a domniei lui Mihail Sturdza. În schimb, Petrache Poenaru, corespondentul lui Gheorghe Asachi în Țara Românească, prin funcția pe care o avea în cadrul sistemului școlar, susținut de Eforia școalelor, atribuia aceleiași serbări o funcție publică și festivă, din care nu lipseau elogiile dedicate domnitorului, dar pleda pentru prezența publicului la examenele școlare ordinare și pentru întâietatea acestora în raport cu examenul de la sfârșit de an, după un criteriu utilitar, dar și „național”, conform căruia „obștea” s-ar „încredința că nu ar fi trebuință neapărată să-și trimită copii la școalele de prin străinătate în vârstă prea fragedă și să se întoarcă de acolo orice alt afară de români”⁹⁰.

Festivitatea de deschidere a Academiei Mihăilene (16 iunie 1835) avea să servească drept model pentru serbările școlare din vremea domniei lui Mihail Sturdza. În cel mai pur stil clasic francez din secolul XVIII, „sala cea mare” a Academiei era împodobită cu „statui alegorice ale Teologiei, Justiției, Științelor, Artelor frumoase”, care înconjurau „stema principelui și un basorelief de bronz, ce înfățișa pe zâna înțelepciunii ducând pe elevii săi în templul virtuții”⁹¹. Asistența avea o compoziție cu totul neobișnuită, alăturând corpului profesoral și elevilor pe dregătorii Sfatului administrativ, toți deputații Adunării obștești, înaltul cler în frunte cu mitropolitul Veniamin, consulii de la Iași, membrii societății de științe naturale, „boierii și străinii cei mai însemnați”⁹². A.D. Xenopol, surprins de amploarea acestor manifestări, despre care spunea că „nu știm să se facă și la alt popor”, punea pe seama „însemnătății pe care poporul o da învățătorei publice” întreaga desfășurare de forțe angajată cu prilejul serbărilor școlare⁹³. Desigur că istoricul ieșean nu putea găsi în Occident sau în Europa Centrală un corespondent de epocă al acestui tip de ceremonii școlare. Însă, după cum ne mărturisesc impresiile de călătorie publicate de Gheorghe Asachi cu prilejul vizitei făcute la Petersburg în 1830, ele urmează tiparul

⁸⁸ V. A. Urechia, *op. cit.*, I, p. 202 (20 iulie 1832, *Instrucțiunile pentru școalele ținutale*).

⁸⁹ *Ibidem*, I, p. 207 (Iași, 13 februarie 1832, *Ecsamen*); „Albina românească”, nr. 13, 14 februarie 1832.

⁹⁰ V. A. Urechia, *op. cit.*, I, p. 316 (28 iunie 1836, *Cuvântul lui Petrache Poenaru*).

⁹¹ A. D. Xenopol, C. Erbiceanu, *Serbarea școlară de la Iași cu ocaziunea împlinirii a cincizeci de ani de la înființarea învățământului superior în Moldova*, Iași, Tipografia Națională, 1885, p. 142-143.

⁹² „Albina românească”, nr. 49, 23 iunie 1835.

⁹³ A. D. Xenopol, C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 131.

serbărilor școlare de la Academia Imperială⁹⁴. Această practică era respectată în Rusia încă din vremea țarului Alexandru I și urma modelul festivităților culturale din Franța Vechiului Regim⁹⁵. De altfel, caracterul ceremonial al examenelor de la colegiile franceze persista încă din secolul XVII, candidaților netestându-li-se cu adevărat decât memoria⁹⁶. Într-un decor dominat de alegorii inspirate de antichitatea clasică, de fastuoase ornamente și tablouri reprezentând curtea și familia regală, se rosteau orații dedicate regelui de cei mai prestigioși literați ai epocii și se reproduceau bucăți lirice și dramatice ale autorilor în vogă⁹⁷. Desigur că Ludovic al XV-lea sau Alexandru și Nicolae I nu țineau discursuri cu aceste prilejuri, mulțumindu-se cu actul de consacrare simbolică a autorității lor. În schimb, Mihail Sturdza, un om inteligent, ținea „cuvântări” cu orice prilej potrivit, dorind să lege celebrarea autorității domnești de acte ce reflectau înaintarea Moldovei pe calea „civilizării” și „iluminării”, pentru a transforma în monopol personal întregul potențial de credibilitate furnizat de prefacerile culturale înnoitoare⁹⁸.

De altfel, tema „omului providențial” pentru progresul Moldovei, pentru accesul ei la „luminările Europei” avea să revină până la obsesie în discursurile sale și „mulțumirile obștești” care i se adresau în cadru festiv, cu cele mai diverse prilejuri. Caracterul artificial, regizat al „discursului” de proslăvire, dar și funcția sa inovatoare, decurgând din faptul că relua sistematic și stereotip formule retorice complet diferite, prin conținut și semnificație, de actele tradiționale de devoțiune, pot fi observate în practica instituită de Gheorghe Asachi de a pune elevii merituoși să reproducă la serbările școlare laudații întocmite de el, publicându-le apoi în „Albina românească”⁹⁹. Însuși numele de *Academia*

⁹⁴ Gh. Asachi, *Extract din jurnalul unui călători moldovean*, în idem, *Opere*, II, p. 355. Simon Dixon își explică „preferința pentru examinarea orală în educație” prin „prestigiul cuvântului rostit în rândul elitei” ruse, plecând de la importanța pe care o avuseseră ceremoniile religioase pentru comunicarea socială în Rusia (Simon Dixon, *The Modernisation of Russia 1676-1825*, Cambridge University Press, 1995, p. 158-159).

⁹⁵ La Academia de Științe din Petersburg, statuia lui Petru cel Mare îl înfățișează pe țar, „nu [...] ca un monarh, ci chiar ca filozoful Arhimedes inadâncit în cugetări” (Gh. Asachi, *Extract din jurnalul unui călător moldovean*, p. 353-354).

⁹⁶ Alfred Rambaud, *Histoire de la civilisation française*, II, *Depuis la Fronde jusqu'à la Révolution*, onzième édition, Paris, Librairie Armand Colin, 1926, p. 272 (vezi detalii la nota 1).

⁹⁷ David A. Bell, *op. cit.*, p. 109-115. Plafonul galeriei lui Carol al X-lea de la Luvru (1827), decorat de Ingres, reprezenta „zeificarea poetului grec Homer”, care era flancat de „faimoși poeți, muzicieni și artiști” (Albert E. Elsen, *Temele artei. O introducere în istoria și aprecierea artei*, II, traducere de Crișan Toescu, București, Editura Meridiane, 1983, p. 51).

⁹⁸ Vezi discursul său, în care vorbea despre „metodul de a paradosi în limba națională cu ajutorul acelor clasice, prin care în epoca cea nouă foarte au sporit în lume”, în V. A. Urechia, *op. cit.*, I, p. 288.

⁹⁹ Vezi cazul Zoitei Eftimie, elevă a școlii de fete, care a citit la serbarea sfârșitului de an școlar 1834-1835, desfășurată în prezența familiei domnești, o cuvântare cu laude și „închinări” la adresa lui Mihail Sturdza (V. A. Urechia, *op. cit.*, I, p. 292-293), reprodușă apoi în paginile „Albinei”; sau cazul, într-adevăr „spectaculos”, al vizitei lui Mihail Sturdza la Flămânzi în mai 1835, unde a fost întâmpinat de proprietarii din vecinătate și 1.000 de săteni, după care, în biserica satului, „un elev a rostit un discurs de ocaziune”, de bună seamă neîntocmit de el (V. A. Urechia, *op. cit.*, I, p. 299).

Mihăileană era închinat „întru memoria și slava strălucitului ei urzitor și drept semn al recunoștinței ce-i este datoare patria“. Pe lângă titlurile de „domn și părinte“, Gheorghe Asachi îi atribuia lui Mihail Sturdza titlul de „al patriei *luminători*, titlu cu carele vor ura pe Înălțimea Voastră veacurile viitoare“, așezându-l într-o descendență istorică ilustră, alături de Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Vasile Lupu și Dimitrie Cantemir¹⁰⁰. Pe linia aceleiași practici aferente „sărbătorii naționale“, conformându-se voinței domnești, Gheorghe Asachi și-a făcut un obicei din a edita în broșură odele și imnurile dedicate lui Mihail Sturdza cu ocazia diverselor ceremonii și „serbări“ care-i erau închinare. Spre exemplu, meditația *Privegherea ostașului moldovan* și imnul *Lucefărul lin*, compuse pentru „serbarea dată Pre Înaltului domn Mihail G. Sturza V.V. de corpusul ofițerilor“ miliției pământene (1837), erau tipărite într-o „ciudată broșură în formă de caiet de caligrafie“ și răspândite în public prin intermediul isprăvnicilor și școlilor ținutale¹⁰¹.

¹⁰⁰ Gh. Asachi, *Cuvântare la inaugurarea Academiei Mihăilene*, în idem, *Opere*, II, p. 466.

¹⁰¹ Eugen Lovinescu, *op. cit.*, p. 219.

PISICA, SICRIUL ȘI REVOLUȚIA: DIMENSIUNILE CULTURALE ALE UNUI RITUAL POLITIC LA 1848*

Nicolae Mihai

Unul dintre episoadele, aparent bizare, ale revoluției pașoptiste din Țara Românească este legat de ceremoniile prilejuite de arderea actelor Vechiului Regim, în septembrie 1848. El aduce în atenție un subiect încă absent în discuțiile de specialitate din spațiul românesc și anume cel al *sărbătorii revoluționare*. Este vorba de o sintagmă consacrată de cercetătoarea franceză Mona Ozouf, într-o lucrare devenită deja clasică. Înțeleasă ca spațiu creator al națiunii, instituind într-un spațiu festiv o nouă solidaritate, o nouă societate, sărbătoarea revoluționară acționează la un dublu nivel, pedagogic și utopic. Preluând practici populare, ea le confiscă și le schimbă sensul, introducând, afișând simboluri, gesturi, cuvinte-cheie, legate de reprezentările politice pe care liderii revoluționari le propun. Din această perspectivă, nu este o mare diferență între plantarea arborilor libertății la Paris, în 1792, și arderea Regulamentului Organic și a Arhondologiei la București, în 1848. Ambele sunt gesturi simbolice cu o puternică rezonanță la nivel colectiv, consacrand fie începutul unui noi perioade, fie decesul unui Vechi Regim.

Ceea ce propun în articolul meu este o analiză a elementelor care alcătuiesc ceremoniile arderii celor două acte la Craiova, în 8 septembrie 1848, pentru a încerca să descifrăm ce gesturi au fost puse în scenă, care sunt reprezentările din spatele lor, finalmente semnificațiile acestei practici festive politice.

Un element de bază care trebuie înțeles în legătură cu propagarea revoluției în rândul populației este legat de orizontul cultural care marchează fiecare palier social și care generează obstacole serioase în receptarea discursului modern. Această realitate va antrena adaptări, schimbări de perspectivă, reformulări din partea membrilor elitelor revoluționare în scopul accesibilizării mesajului transmis. Nu rareori noutatea ajunge să îmbrace un chip cunoscut, nu

* O primă versiune a materialului a fost prezentată în 2005, la colocviile Facultății de Comunicare cu titlul *Revoluția și reprezentările ei. Arderea Regulamentului Organic și a Arhondologiei la 1848*. De un real folos mi-au fost lecturile din cadrul bibliotecii Colegiului Noua Europă din București și a bibliotecii Maison des Sciences de l'Homme din Paris pentru care rămân profund îndatorat dlui Andrei Pleșu, dnei Anca Oroveanu, dnei Jeni Iordan și dlui Hinnerk Bruhns, cei care le-au favorizat.

neapărat vechi, dar oricum mai familiar. Eric Hobsbawm e printre puținii care au observat acest fenomen, el constatând printre primii că, în Europa Centrală și Răsăriteană, orice noutate care nu vorbește limbajul Fecioarei și a îngerilor riscă să nu fie receptat. Cunoscutul istoric nu oferă totuși explicațiile necesare pentru acest fenomen. În schimb, Alexandru Duțu, unul dintre puținii specialiști români cu largă deschidere spre istoria culturală, a sintetizat într-un curs ținut la EHESS principalele elemente care explică acest fenomen: este vorba în primul rând de o prezență continuă, fermă a Bisericii în viața comunităților locale din Balcani. Ca reprezentantă și garantă a funcționării memoriei liturgice, aceasta nu lipsea din viața cotidiană a oamenilor, controlând mai ales riturile fundamentale: naștere, căsătorie, moarte. Ei îi revenea totodată păstrarea memoriei celor dispăruți și, îndeosebi, a binefăcătorilor sau donatorilor. Și tot respectiva instituție este cea care va reactualiza memoria acestora, în timpul activării conștiinței naționale a acelor comunități, în perioada modernă¹. Sunt aspecte care au asigurat Bisericii un succes deplin la nivelul tuturor categoriilor sociale și care explică existența unei puternice mentalități religioase în societățile balcanice, prin excelență rurale și slab alfabetizate.

Nu vom intra aici într-o discuție amplă despre conținutul acestei religiozități populare care, deși modelată de Biserică, este departe de a se reduce doar la creștinism, ea incluzând numeroase elemente ținând de un univers magic, precreștin. Aceste elemente ne ajută să înțelegem mai bine subiectul de care ne ocupăm.

Confrunțați cu perspectiva eliminării de la putere în cazul unei intervenții militare rusești sau otomane, din ce în ce mai previzibilă, membrii guvernului revoluționar de la București, transformat între timp într-o locotenență domnească, decideau inițierea unor măsuri care să arate, într-o manieră simbolică, că restaurarea regimului regulamentar nu mai era posibilă. Ca reacție la presiunile Imperiului Țarist, în țară, în diferite centre urbane, s-au organizat o serie de ceremonii în jurul arderii unor acte definitorii ale fostei puteri regulamentare. Semnalul a fost dat la București, în 6 septembrie, ulterior fiind organizate ceremonii similare în Craiova, Râmnicu-Valcea, Târgu-Jiu, Buzău.

Analiza noastră se va sprijini doar pe informațiile depistate în legătură cu ritualul arderii Regulamentului Organic și a Arhondologiei (condica rangurilor boierești) în spațiul urban al Craiovei, la o distanță relativ scurtă de evenimentul similar din București. Pentru capitală, evenimentul a fost înregistrat ca atare de A. Ubicini, fost secretar al guvernului revoluționar, martor la o serie de alte evenimente din timpul revoluției pașoptiste din Țara Românească². Pentru Craiova deținem o descriere detaliată a respectivei manifestări dintr-o relatare

¹ Alexandru Duțu, *Y-a-t-il une Europe orthodoxe?*, în „Sud-Estul și Contextul European. Buletinul Institutului de Studii Sud-Est Europene“, București, VII, 1997, p. 37-38.

² Descrierea lui Ubicini este publicată în *Anul 1848 în Principatele Române*, V, p. 814-819, reluată în Cornelia Bodea, *1848 la români*, vol. III, *Revoluția în istoria contemporanilor*, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 285-289.

inclusă în publicația locală „Naționalul“, editată în timpul perioadei revoluționare. Dacă prima mărturie este una cu *circuit închis*, făcând parte din memoriile lui Ubicini, cealaltă este una popularizată într-un număr special al gazetei revoluționare craiovene, în scop propagandistic.

O lectură atentă a celor două mărturii ne arată o serie de elemente comune, dar și diferențe specifice care au marcat derularea celor două ceremonii revoluționare în centrele urbane menționate. Ele țin atât de un anumit tipar sau model în funcție de care a fost construit ritualul politic amintit, cât și de particularitățile culturale zonale. Ceea ce este demn de remarcat privește amestecul aparent paradoxal între elemente, simboluri moderne și practici populare. Ritualul politic îmbracă de la început forma unei ceremonii publice de îngropare. Sicriul în care sunt depuse actele semnificative pentru existența regimului regulamentar, muzica funebră intonată de fanfara militară, sunetul lugubru al clopotelor trase pentru înmormântare, culoarea neagră vizibilă în panglicile care împodobesc sicriile, toate sunt accesorii care sugerează nu doar îngroparea simbolică a respectivelor documente, ci decesul Vechiului Regim. Din moment ce acesta este proclamat oficial mort, nu mai există nici o rațiune pentru restaurare, pare să fie ideea sugerată de acest ceremonial, în contextul iminentei intervenții turcești care amenință viitorul revoluției. În caz contrar, pentru a discuta în termenii aceleiași „logici“ a universului popular, regimul restaurat ar fi asemenea acelor creaturi damnate care sub numele de strigoi sau moroi se întorc pentru a-i chinui pe cei vii.

Faptul că acest ritual politic îmbracă o asemenea formă nu este unul lipsit de importanță. El indică una dintre principalele mize ale acțiunilor guvernului revoluționar, aceea de a găsi modalitățile cele mai potrivite pentru a convinge și a-și legitima atât puterea, cât și deciziile. În acord cu noua viziune propusă de liderii revoluționari, legitimitatea acțiunilor sale este dată de o participare și o susținere cât mai largă în rândul tuturor categoriilor sociale. A găsi un limbaj eficient și credibil, larg comprehensibil, nu este atât de ușor. De aici vine interesul pentru o serie de practici populare care pot fi reinvestite cu sens, chiar dacă, aparent, ele își păstrează forma. Nu vom intra într-o discuție foarte largă pe această temă. Este cert, și antropologi ca V. Turner au subliniat acest lucru³, că ritualul este o formă de coeziune, de solidaritate colectivă, care permite și o comunicare directă, sensibil superioară unor încercări *administrative*, de difuzare a unor circulare referitoare la punerea în scenă a unor asemenea ceremonii. Crearea unei *comunitas* solide se sprijină foarte mult pe construcții ritualice. Practicile festive își găsesc cu siguranță un loc important pe care îl regăsim încă din Antichitate. Revoluția ca fenomen cultural are însă rolul său în supra și redimensionarea spațiului festiv tradițional care devine treptat politizat. Pentru consacrarea unor mesaje, a unor idei într-un spațiu public sensibil lărgit

³ Victor Turner, *The Ritual Process. Structure and autostructure*, Chicago, Aldine, Publishing Company, 1970; idem, *From Ritual to Theatre. The Human Seriousness of Play*, New York, PAJ Publications, 1982.

la nivel național, se apelează la ceremonii. *Ideea* este astfel susținută de *gest*, care uneori poate fi mai expresiv și care contribuie mai bine la fixarea celei dintâi în memoria comunității. Prin proclamarea separării de Vechiul Regim și implicit a denunțării maleficității acestuia se încearcă înlăturarea amenințării invaziei care amenință stabilitatea corpului social⁴.

La începutul lui septembrie 1848, în contextul proximei intervenții otomane, o serie de ceremonii derulate în toată țara, în centre urbane ca București, Craiova, Râmnicu Vâlcea, Tg. Jiu, Turmu Severin, Buzău, încercau să marcheze la nivel simbolic decesul Vechiului Regim și, implicit, inutilitatea acțiunii militare străine al cărei scop declarat era reintroducerea regimului regulamentar⁵.

Dincolo de declarațiile politice, protestele exprimate oficial și opiniile apărute în gazete, inițierea unor adunări festive, menite să consacre atitudinea guvernului revoluționar, care luase între timp forma unei locotenente domnești, servea pedagogiei utopice a revoluției⁶ în care solidaritatea națională proclamată și afișată era singura care conferea consistență și forță oricărei decizii luate de elita revoluționară. Aceasta arăta astfel că decizia ei era motivată la nivelul întregului corp național pe care o reprezenta, fiind departe de a fi inițiativa unui grup redus de persoane, cum acredita discursul contrarevoluționar.

Alături de alte practici festive precum ceremoniile depunerii jurământului pe „Constituție“ (*Proclamația de la Islaz*, din 9 iunie 1848) și aceasta se înscrie în scenariile revoluției. Fenomenul nu este nou, studii mai elaborate pe cazurile Europei occidentale și ale Statelor Unite demonstrând că revoluțiile au fost însoțite de o explozie festivă⁷. Principalele momente ale propriei istorii erau astfel inserate la nivelul memoriei colective printr-o serie de practici familiare maselor, folosindu-se un „limbaj“ accesibil lor, care permitea un atașament manifest față de ideile unei elite ce-și arogase dreptul de a reprezenta și a vorbi în numele celor mulți.

Nici pașoptiștii români din Țara Românească nu vor face excepție, pentru ei organizarea unor ceremonii speciale cu ocazia diferitelor evenimente ale revoluției fiind una dintre formele subtile de propagandă, dar și de creare a unei

⁴ Alain Corbin, Noëlle Gêrôme, Danielle Tartakovski, *Les usages politiques des fetes aux XIXe-XXe siècles*, Paris, Publications de la Sorbonne, 1994, p. 11.

⁵ O analiză aplicată pe cazul de la București găsim la Simona Nicoară, *Mitologiile revoluției pașoptiste*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1999, p. 254-258.

⁶ Sorin Antohi, *Civitas imaginalis. Istorie și utopie în cultura română*, București, Editura Litera, 1994, p. 64-103.

⁷ Mona Ozouf, *Les Cortèges Révolutionnaires et la Ville*, în „Annales. Economies. Sociétés. Civilisations“, no. 5, sep.-oct., 1971, p. 889-913; eadem, *Du mai de liberté à l'arbre de la liberté: symbolisme révolutionnaire et tradition paysanne*, în „Ethnologie française“, t. V, 1975, p. 9-34; eadem, *La Fête révolutionnaire, 1789-1799*, Paris, Gallimard, 1976; Michel Vovelle, *Les métamorphoses de la fête en Provence de 1750 à 1820*, Paris, Flammarion, 1976. Pentru o discuție mai largă despre virtuțile sărbătorii trimitem la Roger Chartier, *Lecturi și cititori în Franța Vechiului Regim*, București, Editura Meridiane, 1997, cap. *Disciplină și libertate: sărbătoarea*, p. 33-56; Paul Drogeanu, *Practica fericirii*, București, Editura Eminescu 1985.

solidarității naționale în spațiul public. Extinse de la nivel urban la cel rural, ele mizau pe dubla lor valoare pedagogică și utopică, încercând să acrediteze lipsa diferențelor sociale, coeziunea corpului național în jurul guvernului provizoriu și, implicit, a mesajului lansat de acesta.

Arderea unor simboluri ale Vechiului Regim, precum Regulamentul Organic și Arhondologia, respectiv Cronica rangurilor boierești, era un răspuns simbolic evident la ceea ce era apreciat ca o amenințare pentru existența regimului revoluționar. Acest act de violență simbolică pe care îl întâlnim până în zilele noastre (ce altceva reprezintă arderea portretelor lui Ceaușescu în decembrie 1989?) trimite oarecum la virtuțile cathartice ale defulării de tip carnavalesc. Pe de altă parte el poate fi legat și de răbufnirea unei lumi încă atașată culturii populare căreia îi erau specifice diferite forme de manifestare precum arderea documentelor scrise, simbol ale unei puteri de regulă detestate, sau blestemul.

O lectură a documentului care ne-a servit drept sursă indică clar nu doar amploarea acestor ceremonii, la care sunt convocați inclusiv copiii, ci și coabitarea între mesajul revoluționar și o serie de practici, care țin de universul culturii populare. Istoricul poate fi uimit să găsească atâta încăpățănare din partea unei mulțimi care vrea să spânzure o pisică, să ardă niște câini de mahala și care nu încetează să profereze blesteme, la o ceremonie al cărei sens este totuși unul politic.

O analiză a textului arată așadar că avem de-a face cu un fenomen cultural complex, ce se dezvăluie prin prisma martorului nostru, redactorul T. Strîmbeanu, cel care semnează relatarea detaliată a evenimentului în ultimul număr al gazetei revoluționare „Naționalul“, editată la Craiova. Mărturia sa surprinde evoluția gradată a evenimentului. Astfel, în seara de 8 septembrie, craiovenii reuniți în fața clubului revoluționar din oraș solicită imitarea gestului compatrioților lor bucureșteni. Încercările administratorului orașului, la acea vreme, ardeleanul Florian Aaron, de a calma grupul și a-i explica inutilitatea acțiunii, în contextul în care evenimentul se consumase deja în capitală, cu două zile înainte, nu întâmpină nici o înțelegere. T. Strîmbeanu notează refuzul celor prezenți, motivat de necesitatea de a oferi o replică „reacșionarilor care hrănesc o nădejde criminală de a mai număra zile de robie pentru țară“⁸.

Procesiunea care se organizează are două forme: pe de o parte, cea a unei înmormântări, pe de altă parte cea de celebrare a unui triumf. Ideea principală este aceea de consemnare a decesului Vechiului Regim regulamentar, ale cărui simboluri, ediția a doua a textului Regulamentului Organic și Arhondologiei, urmau să fie arse și îngropate, iar deasupra locului să fie înălțat un trofeu al libertății.

Participarea colectivă se extinde până la nivelul copiilor, simbol al inocenței și al purității revoluției. Sigur însă că fraze de genul „și pruncii de doi ani se informară că se va arde vrajmașul viitorului, ucigătorul naționalității“ sau

⁸ „Naționalul. Gazeta politica, literaria et economica“, anul I, nr. 6, 13 sep. 1848, p. 21.

„se electrizaseră toate inimile, iar reacționarii turbară. Prunci de la 4 până la 8 ani își luară posturile de cetățeni cu stindarde în mână“ țin de retorica revoluționară a textelor publicate în gazetele epocii, nu de exprimarea exactă a unor realități. Cine ar putea crede în transformarea subită a unui copil de patru ani într-un vajnic membru al Valahiei revoluționare, în contextul în care comisarii revoluționari întâmpinau serioase dificultăți în a-i lămuri pe țărani de transformarea lor subită în cetățeni, cu drepturile aferente?

Relatarea martorului nostru punctează însă capacitatea de manipulare a celor prezenți, mergându-se chiar până la instrumentarea celor mici ca dovadă supremă a forței revoluției. Cazul nu trebuie să ne surprindă, existând exemple elocvente pentru secolele XIX și XX.

Ceremonia se derulează pe un traseu simbolic, delimitat de două spații publice care au consacrat revoluția: Piața Școlii Centrale, unde se afla și sediul clubului revoluționar, și Câmpul Libertății, locul unde s-a depus jurământul pe Constituție. Întrucât orașul apare ca „un spațiu deschis pe care cortegiile revoluționare și-l însușesc“⁹, asistăm și în acest caz la o remodelare a arterelor de circulație, la recrearea și consacrarea unei topografii urbane definitorie pentru orașul revoluționar care reface legătura între urban (piețe, bulevarde) și natural (păduri, locuri virane definite prin denumiri gen *Câmpia Libertății*). Cu privire la ultimul, remarcăm o trăsătură specifică sărbătorilor revoluționare: închiderea timpului revoluționar se realizează într-un spațiu „care n-are nimic urban“¹⁰. Este vorba, desigur, de natură care este luată în posesie de revoluție și consacrată ca spațiu de naștere al noii solidarități naționale. Înțelegem mai ușor importanța acestei relații simbolice dacă avem în vedere faptul că sărbătoarea încearcă să facă din spațiul ceremonial un echivalent al timpului Revoluției.

Spre deosebire de ceea ce s-a întâmplat la București, craiovenii au ales o manieră originală de a aniversa acest eveniment. În primul rând, textul regulamentului nu a fost depus în sicriu, ci a fost legat cu o frânghie „pe un coșciug negru, ai cărui pereți erau plini de blesteme scrise cu cifre roșii; de ecstremitățile coșciugului se ținutură mai multe diplome de titluri militare și politice“¹¹. Mai mult, participanții au decis să lege o pisică de-asupra coșciugului, „supt cuvânt că acest dobitoc viclean, nemulțămitor și cu ghiară hrănitoare, meritează să-i facă doliul; apoi spânzurară coșciugul în patru furci cu bielciuge de fier“¹² și îl purtară prin piața Școalei, strigând „crăpă acum Satana, să moară pomenirea“, alții iarăși „s-a dus chiverniseala boerească“.

Asistăm nu atât la un ritual de înmormântare, cât la unul de blestem și chiar de exorcizare colectivă. Asocierea dintre un animal, care se bucura în imaginarul popular de o serie de conotații negative, și simbolurile Vechiului Regim, vine să întărească sensul depreciativ al acestuia și, implicit, sensul

⁹ Mona Ozouf, *Les cortèges révolutionnaires...*, p. 893.

¹⁰ *Eadem*, p. 895.

¹¹ „Naționalul. Gazeta politica, literaria et economica“, anul I, nr. 6, 13 sep. 1848, p. 20.

¹² *Ibidem*, p. 20-21.

ceremoniei. Evenimentul ar putea părea ciudat pentru contemporanii noștri, dacă nu am avea în minte analiza făcută de Robert Darnton unui masacru al pisicilor într-un atelier tipografic din Paris, la 1740¹³. În opinia istoricului american, acesta nu a reprezentat altceva decât o formă de protest din partea ucenicilor față de regimul aplicat de stăpânii lor, implicând însă forme specifice ritualurilor populare, ale căror manifestări și sensuri pot părea insolite celor de azi. Într-o manieră simbolică, respectivii ucenici și-au descărcat nemulțumirea asupra animalelor favorite ale proprietarilor. Deși nu dispunem de informații consistente pentru spațiul românesc, chinuirea animalelor pare să fie în epoca respectivă nu un spectacol gratuit, ci integrat unor ritualuri populare, păstrate până târziu în forme ca aceea descoperită de etnologii români sub numele de „tragerea în jujeu a câinilor“.

Compoziția socială a procesiunii imită, sugerează autorul relatării, anticele triumfuri romane. În fapt, referirea este de ordin cultural, căci, în practică, modelul transpus este unul de dată mult mai recentă, presărat și cu elemente care țin de scenografiile revoluționare ale epocii. Copiii rostind „ocări și blesteme asupra cadavrului“, poporul obișnuit, fanfara militară, preoți care precedau sicriul conținând textul regulamentului și celelalte documente reprezentative ale Vechiului Regim, garda națională care îl urma, fotoliul pe care stătea A. Dahlen, simbolizând România aflată pe punctul de a-și câștiga libertatea, constituiau componentele unei ceremonii deloc improvizate. Modul în care ea se derulează arată clar, fuziunea dintre elemente ce țin de ideologia revoluționară (organizarea festivă a unor replici cu sens politic, sacralizarea unor spații ale solidarității revoluționare precum celebrele Câmpii ale Libertății, reprezentările Revoluției glorioase) și elemente care aparțin practicilor populare (arderea unor documente ale puterii, specifice actelor de revoltă populare; ritualuri funebre, de blestem).

Semnalăm în mod special dialogul dintre reprezentantul în teritoriu al guvernului revoluționar, Florian Aaron, și mulțimea a cărei exaltare riscă să transforme o demonstrație politică într-un „carnaval“ popular. Numai astfel putem înțelege, la adevărata sa dimensiune, refuzul administratorului județului de a admite chinuirea și arderea unor animale, dincolo de cruzimea actului în sine. Arderea simbolurilor Vechiului Regim regulamentar și blestemarea lui de reprezentantul ierarhic al Bisericii sunt suficiente pentru a marca în memoria celor prezenți condamnarea eternă a unui regim politic perceput ca profund negativ. Demonstrația simbolică făcută de A. Dahlen întruchipa o Românie ce își rupsese lanțurile. Nu întâmplător, cortegiul era acompaniat de două simboluri: al patriotismului (stindardul tricolor) și al dreptății (balanța justiției), care întregeau în ochii celor prezenți contrastul dintre un trecut malefic și un viitor plin de speranțe.

¹³ Robert Darnton, *Marele masacru al pisicii și alte episoade din istoria culturală a Franței*, Iași, Polirom, 2000, p. 71-94.

Ieșirea funebră din oraș era încheiată cu o întoarcere veselă, în ritmul unui cântec al victoriei, interpretat de fanfara militară, și acompaniat de aclamațiile de bucurie, de descărcarea armelor (manifestare interzisă în perioada regulamentară). Punctul final este de data aceasta pensionul Lazaro-Otetelișan, „unde toți cetățeni<i> mulțumiră Demoaz<ei>li<i> Dalen care își înscrise numele în istoria liberării nații”¹⁴.

Din nefericire, această explozie de entuziasm marca mai mult defularea unei mulțimi care nu putea să nu fie îngrijorată de viitorul său, în contextul în care acesta risca să fie compromis de iminentele intervenții militare. Comentariile finale ale martorului nostru la adresa contrarevoluționarilor pot stârni astăzi zâmbetul, când știm care a fost epilogul episodului revoluționar din Țara Românească. Prin astfel de mărturii, analiza acestui moment istoric se îmbogățește însă substanțial, demonstrând că revoluția pașoptistă din spațiul românesc a fost un fenomen mult mai complex, în care au fuzionat atât elemente moderne, cât și practici populare. Dacă primele s-au bucurat de un interes prioritar din partea specialiștilor, mai ales la nivelul discursului, lipsa de interes față de ultimele (judecate aprioric ca nereprezentative sau secundare) și mai ales pentru studierea interferențelor dintre ele, a comportamentelor și practicilor la care au dat naștere, așa cum propun istoria culturală sau antropologia istorică, sărăcește iremediabil interpretarea pe care o putem oferi trecutului.

¹⁴ „Naționalul. Gazeta politica, literaria et economica“, anul I, nr. 6, 13 sep. 1848, p. 22.

ROLUL FUNERALIILOR ÎN CONSTRUCȚIA PANTEONULUI PAȘOPTIST

Mihai Chiper

În secolul al XIX-lea, funeraliile devin o parte extrem de influentă și intens utilizată a politicului. Este o practică familiară atât elitelor cât și mulțimii: cultul marilor oameni și cultul morții se unesc în momentul când personalitățile sunt petrecute pe ultimul drum. Practicile sunt specifice Franței, Parisului îndeosebi, caz atent studiat de către Avner Ben Amos¹. După cum se știe, conceptul „marilor oameni“, inaugurat în perioada iluministă, a fost dezvoltat de către pozitivism, care le atribuia acestora un mare rol în avansul umanității pe calea progresului. După modelul creștin, fiecare zi din noul calendar pozitivist era dedicată unei astfel de personalități politice sau științifice. La construcția cultului a contribuit enorm și romantismul. Romanticii au adăugat propriul concept al geniului, alt product al secolului XIX, descris ca o ființă excepțională, înzestrată cu o putere de creație impresionantă, dezinteresată, implicată în slujirea intereselor poporului și care nu manifestă nici un interes pentru slăbiciunile omenești². Prin urmare, plasarea „marilor oameni“ în genealogia simbolică națională nu putea fi lăsată la întâmplare. Potrivit pozitiviștilor, memoria morților trebuia păstrată de un sistem de ceremonii comemorative, care să mențină legăturile dintre generații diferite și să țină societatea unită. Acest cult avea și o valoare educativă: comemorările trebuiau să constituie fundamentele unei noi moralități seculare, contribuind, de asemenea, la îmbunătățirea vieții civice, la solidarizarea oamenilor. Cultul era unul social³. Influențele republicane franceze l-au determinat să aibă natură comunitară, dar în același timp să-și păstreze latura excepționalistă, romantică.

Nașterea culturii de masă la sfârșitul secolului XIX a contribuit într-un mod semnificativ la cultul marilor oameni, cu mult înainte de aniversările impuse de oficialități. Scurtele biografii de exemplu, laudele pentru faptele admirabile și sublinierea atașamentului pentru patrie ascultau de regulile genului hagiografic. Viața decedaților era plină de narativități teleologice, fără

¹ Avner Ben Amos, *Funerals, Politics, and Memory in Modern France, 1789-1996*, Oxford University Press, 2000.

² *Ibidem*, p. 144.

³ *Ibidem*, p. 145.

contradicții sau ezități care ar fi putut slăbi funcția exemplară a povestirii⁴. Memoria se afla în căutarea certitudinilor și era canonizată.

Dezvoltarea culturii de masă și mutațiile majore produse în conținutul comunicării sociale se cer conjugate cu noile tipuri de ritualuri de natură politică care își fac apariția în tinerele state naționale, cum este și cazul României. În a doua jumătate a secolului XIX, de la ceremoniile de curte și binecunoscutul cult al autorității domnului se făcea trecerea, toate pe fondul unei lipse de competiție politică deschisă, la ritualurile specifice concurenței politice, campaniilor electorale etc. Ele presupuneau strategii de influențare și de fidelizare a aderenților, o capacitate de manipulare a simbolurilor politice în scopul creării convingerilor, în paralel cu un tip de comportament care a determinat organizarea, ierarhizarea și competiția internă din interiorul organizațiilor politice. Mutația produsă era evidentă în ceea ce privește registrul adresabilității și accesibilității publice.

În asemenea chestiuni, fosta generație pașoptistă era mult mai experimentată: avea antrenamentul interacțiunii cu mahalaua, practică pe care conservatorii o vor blama cu vehemență și dispreț multă vreme. Perfecționarea practicilor de seducere și influențare a mulțimilor a însemnat constituirea unui adevărat cod de comportament ritualic, distinct și de multe ori eficient în comunicarea mesajelor politice. Câteva dintre observațiile adversarilor sunt sugestive. „Roșii au apucăturile sectelor religioase. Ei au ritul, disciplina, ceremonialul religiunii lor. Ei au cultul morților, pelerinagiile la mormintele străbunilor, adorațiunile sfinților, căci pe toți oamenii lor, după doi-trei ani de uitare, îi canonizează, îi fac sfinți. (...) Cu aceste ceremonii, cu aceste parastase politice este însărcinat șeful partidului care este mai mult un mare Pontif decât un om politic modern. El este însărcinat să rânduiască toate ceremoniile cultului lor, să serbeze misterele religiunii lor, să inițieze pe neofiți. La glasul lui se adună credincioșii la zile de jale sau de fericire ale sectei roșii...”⁵ Excelenta observație pune în lumină așadar dimensiunea ritualică a comunicării de care făceau uz foștii lideri pașoptiști. După cum am mai arătat și cu alte ocazii⁶, ei

⁴ *Ibidem*, p. 298.

⁵ „Albii și roșii. Discurs rostit de d-nul Nicolae Filipescu, Primarul Capitalei, în întrunirea de la 28 august 1894 în Sala Dacia”, București, Tip. G.A. Lăzăreanu, 1894, p. 11-12. Nicolae Filipescu observa că roșilor „le mai rămâne doar trecutul”. „Dacă dogma lor nu se împacă cu necesitatea unui program, ea din contră se întărește prin glorificarea trecutului transformat prin legende care par a fi un titlu mai mult pentru întemeierea dreptului lor divin. De aceea, vedem pe roșii în discuțiunile noastre de astăzi, invocând pe Costache Rosetti, amestecând în certurile noastre actuale persoana neașteptată a lui Tudor Vladimirescu și privind evenimentele din '94 prin prisma revoluțiunii de la '48. De aceea, zicem că ei sunt reacționari. Ei nu sunt oameni de progres, care să privească mișcările actuale politice și sociale cu acel spirit de cercetare care este caracteristică secolului nostru (...) Astfel când le ceri Roșilor o soluțiune privitoare la nevoile timpului nostru, ei ne răspund: «Așa a zis Rosetti, așa a grăit Brătianu» sau ne reiterează din Evangheliile lui Costache Rosetti sau crezul de la '48”.

⁶ Mihai Chiper, *Aniversări disputate ale revoluției pașoptiste (1859-1866)*, în „Xenopoliana”, 2003, XI, nr. 3-4, p. 198-207.

speculează cu multă abilitate momentele și locurile revoluției în lupta politică. Revenirea Goleștilor, a lui Ion Brătianu și C.A. Rosetti în țară, în 1858, se transforma într-o sărbătoare desfășurată pe Câmpia Filaretului, care devenise un loc tradițional de întrunire și de manifestații politice.

Ceea ce s-a studiat mai puțin și tangențial a fost cultura funerară a generației pașoptiste. Martirologia patriotică se dezvoltă în România modernă sub influența foștilor revoluționari, imitatori sânguincioși ai modelelor franceze, ei promovând o adevărată cultură cu interesante consecințe politice. Pașoptiștii învață România să înmormânteze, ei reușind să instituie paradigma modernă a cultului eroilor naționali. Mormintele sau trupurile neînsuflețite încurajează practici devoționale, etalate în numele unor valori sau idealuri⁷. Când spunem „cultură funerară“ nu ne referim la ceremonialul propriu-zis al înmormântărilor și la legătura acestuia cu datinile religioase, ci la dimensiunea ritualică, politică și simbolică conferită de colegii de generație sau de către grupurile care împărtășeau același set de convingeri, având ca rezultat transformarea morții într-un eveniment public, în scopul transmiterii de informații și de convingeri.

Putem aprecia că toposul romantic este prezent în cele mai multe discursuri, acțiuni și apariții publice ale pașoptiștilor. La 1860, redactorii „Românului“, unde *spiritus rector* era C.A. Rosetti, se înfiorau la gândul morților revoluției de la 1848⁸. C.A. Rosetti se „descoperea“ simbolic, la auzul veștii că guvernul luase hotărârea să aducă în patrie rămășițele lui Bălcescu și I.E. Voinescu. Pentru a întregi „acest fapt patriotic“, el cerea să se întoarcă în țară și țărâna „sărmanului Negulici“⁹. Povestea arhicunoscută a căutării rămășițelor lui Nicolae Bălcescu, prin a cărui dispariție timpurie se adunau motivele fabricării unui martir modern, ajungea o misiune de stat obsesivă, îndeosebi sub guvernele care aveau în componență foști membri ai revoluției pașoptiste. La 12 octombrie 1859, în înțelegere cu Vasile Alecsandri, ministru de externe, Cuza inițiază decretul nr. 450, referitor la aducerea în țară a rămășițelor lui Bălcescu și I.E. Voinescu, fostul ministru de externe în timpul revoluției și membru al loctenentei domnești. Argumentația este sugestivă pentru înțelegerea actului: „*Oamenii ce se jertfesc pentru o idee măreață și folositoare omenirii; acei care-și dau viața pentru binele și gloria patriei lor, merit recunoștință și respect. [...] Vă invităm domnilor miniștri a lua măsurile cuvenite, pentru îndeplinirea acestei sfinte datorii, către memoria acelor doi vrednici români, precum și pentru adunarea și publicarea manuscriptelor lui N. Bălcescu*“¹⁰. Consiliul de miniștri discuta cazul în ședința din 19 ianuarie 1860, prilej cu care se aducea pentru prima oară în discuție extinderea măsurilor „*la toți românii care au murit departe de țara lor pentru motive politice*“. Ministrul Culturii trebuia să trimită

⁷ Radu G. Păun, *Relicve și putere*, în „Studii și materiale de istorie modernă“, vol. XIII, 1999, p. 114.

⁸ *Țărâna lui Negulici*, în „Românul“, 23 ianuarie 1860, p. 66-67.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 315/1859, f. 4.

instrucțiuni la Paris, pentru ca agentul guvernamental de acolo să se ocupe cu dezgroparea și transportul în țară a rămășițelor lui I. Voinescu. Totodată, l-a însărcinat pe acesta să se înțeleagă cu reprezentantul guvernului napolitan din Paris pentru găsirea celui mai ușor mijloc de a se transporta cenușa lui Bălcescu de la Roma¹¹. Își puneau semnătura pe aceste dispoziții Ion Ghica și Vasile Alecsandri. Propunerea va fi repartizată ministrului Cultelor și Instrucțiunii publice, A.G. Golescu, care, în martie 1860, îi răspundea domnitorului, solicitându-i aprobarea bugetului pentru îndeplinirea operațiunii, adăugând însă pe listă noi nume. „*Cea dintâi îngrijire a fost de a cerceta dacă cu această ocazie nu s-ar putea aduce totodată cu puțină cheltuială rămășițele mortale a mai multor bărbați, ce au suferit și ei amarul exilului, murind în străinătate pentru una și aceeași cauză, precum sunt: Ioan Negulici¹², mort la Constantinopol, la anul 1851 și înmormântat la Pera; Grigore Iscovescu¹³, idem la 1853; părintele Atanasie Lusin¹⁴, idem la 1853, Romalo¹⁵ din Moldova, idem la 1849 și Grigore Ipătescu¹⁶, mort și îngropat la Brussa¹⁷*. Acțiunea va trece încă doi ani din cauza schimbărilor politice dar și din lipsa fondurilor. Abia la sfârșitul lunii mai 1863, Guvernul lua în discuție acordarea unei sume de 25.000 de lei pentru „lucrări relative la istoria națională”¹⁸. Interesantă ni se pare argumentația alocării acestei sume: „*Considerăm că răposatul N. Bălcescu, mort în exil și mormântat la Palermo, prin profunditatea istorică a scrierilor lăsate asupra epocilor celor mai interesante a istoriei naționale prin meritul literar a tuturor scrierilor sale și prin ideile mărețe de gloria patriei și binele omenirii pentru care și-a jertfit viața, are un drept incontestabil la recunoștința ce țara datorează bărbaților care s-au silit a onora prin scrierile și viețile lor și la remunerarea și încurajarea care rezultă din principiul pe care fondul menționat se regăsește stabilit în bugetul actual [...]. Considerăm că în urma morții numitului nu i se poate face altă remunerare decât a se aduce țărâna sa în pământul nașterii sale și de a-i publica scrierile în folosul istoriei și literaturii naționale*”¹⁹. În acest scop, Guvernul dispunea nu numai aducerea în țară a rămășițelor, ci și construcția unui mausoleu în care acestea urmau să fie păstrate

¹¹ *Ibidem*, dosar 215/1859, f. 7.

¹² I.D. Negulici, administrator al Județului Prahova, exilat care pleacă întâi la Brașov.

¹³ O rudă a artistului Barbu Iscovescu.

¹⁴ Nu figurează în listele exilaților și nici în tabla numelor din volumele de documente ale anului 1848.

¹⁵ Gr. Romalo, fiul „dum. Post Iordache Romalos”, liberal moldovean, exilat peste Dunăre la 14 iulie 1848. I se îngăduie întoarcerea în țară în septembrie, cu condiția să trăiască surghiunit la moșia sa, Pochidia, jud. Tecuci.

¹⁶ Membru în consiliul municipal al orașului București și funcționar superior în Ministerul de Finanțe. Exilat, pleacă mai întâi la Brașov.

¹⁷ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 215/1859. „*Despre aducerea în Țara românească a oaselor lui Nicolae Bălcescu din Palermo și I. Voinescu din Paris cu cheltuiala statului*”, f. 6.

¹⁸ *Ibidem*, dosar 229/1863, f. 9.

¹⁹ *Ibidem*, f. 9. De publicarea scrierilor urmau să se ocupe A.T. Laurian și A. Papiu Larian (f. 16).

„ca un monument de recunoștință din partea patriei“. Pentru realizarea monumentului se va insista ca arhitectul D. Dimitrie Berendei să pregătească un proiect²⁰. Abia în iulie 1863, după ce toate formalitățile diplomatice româno-italiene erau îndeplinite, Guvernul reușea să-l trimită pe profesorul Nicolae Ionescu la Palermo. Or, se cunoaște scrisoarea lui Ionescu din 23 octombrie 1863, prin care era enunțată imposibilitatea recuperării osemintelor²¹. Probabila locație a rămășițelor acestui sfânt secular al revoluției pașoptiste devenea țintă de pelerinaj academic în perioada interbelică, repetate misiuni cu caracter științific încercând să lămurească misterul locației și să-i reconstituie ultimele clipe ale vieții.

Întreaga perioadă a domniei lui Cuza a fost caracterizată printr-o atenție deosebită acordată dispariției tovarășilor de generație, prilejuri la care foștii pașoptiști arătau o adevărată solidaritate. Astfel, deși căzut într-o evidentă uitare, la moartea lui Ioan Cămpineanu, în iunie 1863, Consiliul de Miniștri se întrunea într-o ședință extraordinară pentru aprobarea unui credit special de 12.000 de lei, destinat înmormântării fostului camarad. „[...] în considerația eminentelor merite ale răposatului și serviciilor însemnate săvârșite statului de către acest domn bărbat în cursul vieții sale, servicii recunoscute și de adunarea electivă, care anul trecut i-au votat o pensie de 2.000 de lei pe lună cu titlul de recompensă națională“. La ceremonia funebră, organizată la 8 iunie, au venit corporațiile cu steaguri, gărzii militare, o mulțime imensă, întreaga Capitală²². Guvernul și mai toate autoritățile civile și militare au participat la această înmormântare. Cordoanele coșciugului erau purtate de N. Golescu, A. Panu, I.A. Filipescu și C. Fălcoianu²³. Escorta militară era formată din două escadroane de lăncieri, două companii de vânători și un batalion din regimentul al șaselea, conduse de un colonel, Lupașco, care împreună cu ministrul de război țineau să dea un ultim salut unuia din primii militari ai armatei române moderne²⁴. De la locuința de lângă Cișmigiu a decedatului, cortegiul funerar a străbătut o parte din străzile centrale ale Bucureștiului, până la biserica și cimitirul Sărindar. Rostind orații funebre, panegiristi C.A. Rosetti, M. Pascali și A. Panu au preamărit personalitatea lui Cămpineanu. Moartea acestuia se transforma astfel într-un prilej de rememorare a revoluției²⁵. În presă, apar semnele recunoștinței colective. „Fără Cămpineanu n-am fi avut 1848; fără dânsul am fi fost astăzi o provincie rusească și un pașalâc turcesc. Viața politică a Cămpineanului este cunoscută de națiunea întreagă, el a deșteptat simțămintele de libertate, de naționalitate în spiritele contemporanilor săi“²⁶.

²⁰ *Ibidem*, f. 15.

²¹ *Ibidem*, f. 42.

²² „Românul“, 11/23 iunie 1863, p. 510.

²³ *Ibidem*.

²⁴ „Monitorul“, 10 iunie 1863, p. 2.

²⁵ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 787/1863, f. 1.

²⁶ Enric Winterhalder, *O lacrimă la mormântul Cămpineanului*, în „Românul“, 14-26 iunie 1863, p. 518. „El era uitat de națiunea care sacrificase totul..., el bărbatul venerabil, gârbovit

Câmpineanu este socotit, în tradiția revoluționară românească, un fel de epigon al lui Tudor: „*cel dintâi după Tudor ce ridică în România stindardul libertății și al naționalității*“ ori „*cel care a ridicat drapelul deasupra palatului guvernului în 1848*“²⁷. În articolul „Necrolog Câmpineanu“, „Buciumul“ îl consideră „*cel mai mare român al epocii noastre de la 1830 până la 1848*“ față de care toți contemporanii, în special „*junimea română*“ și „*fostele clase inferioare sunt datoare să depună cel de pe urmă respect și stimă*“²⁸. Deși unora li s-a părut tardivă această recuperare a fostului pașoptist, ea pare să nu fi fost lipsită de unele discuții de culise. Semnificativă este relatarea ziarului oficial „Monitorul“, care ținea să combată „*aserțiunile calomnioase*“ ale „Românului“, din 11 iunie 1863, ce insinuau că guvernul ar fi intenționat o înmormântare fără pompă și onoruri publice a fostului tovarăș de generație. „Monitorul“ preciza că Guvernul a acordat sumele de bani necesare înhumării, lăsând familiei răposatului organizarea ceremonialului. Numai că prezența autorităților și armatei atesta contrariul. Realitatea era că, deși Guvernul se angajase să sprijine financiar înmormântarea, acest lucru se făcuse pe credit, astfel încât, chiar după câțiva ani, firmele implicate încercau să-și recupereze banii de la autorități.

Episodul dispariției lui Câmpineanu va fi primul dintr-o serie în care apărea prilejul unei dezbateri despre locurile rezervate în panteonul românesc. Comportamentul pașoptiștilor abundă în atitudini și comportamente similare. În general, ritualurile politice determină puterea pe două căi: în primul rând, ele se folosesc de simboluri pentru a descrie un grup de oameni ca o comunitate coerentă și ordonată, bazată pe valori și scopuri împărtășite; în al doilea rând, prin acțiuni simbolice, ele încearcă să demonstreze legitimitatea acestor valori și scopuri.

Există un repertoriu foarte divers de gesturi utilizate în ritualul funerar. De regulă, iese în evidență, o serie de acte destinate publicului: un cerc de apropiați care susțin discursuri în memoria celui dispărut, toasturi, pelerinaje la morminte, descoperiri simbolice, comemorări ocazionale, depuneri de coroane, mesaje și telegrame de condoleanțe. Luată în parte, actele de acest gen compun epilogul unei biografii care se transformă în prefața unei posterități. Cum se scrie și de către cine se scrie „prefața“ nu este un fapt lăsat la voia întâmplării. Panteonul are reguli stricte de organizare și de selecție. Dimitrie A. Sturdza publică „*La morminte de eroi*“²⁹ (1896), discursuri rostite cu prilejul funeraliilor

mai mult de suferință decât de vârstă... El era mort și a înviat prin moartea sa în memoria națiunii române... Dacă este trist a muri în floarea juneții, este și mai trist a supraviețui gloriei tale; el a avut această durere bând cupa amărăciunii până la fund (...) Un om cu mai puțină tărie sufletească ca Ion Câmpineanu ar fi ajuns mizantrop, el a rămas filantrop, căci iubirea lui pentru patrie, pentru națiune era atât de mare, atât de sublimă încât n-o putea smulge din pieptul său. Văzând că ideile sale prinseseră rădăcini în sânul națiunii, n-i păsa de indiferența ce se arăta persoanei sale; arhitectul primea a fi uitat și delăsat, știind că edificiul său este construit pentru eternitate“.

²⁷ „Românul“, 9 iunie 1863, p. 506.

²⁸ „Buciumul“, an I, nr. 45, 8 iunie 1863, p. 177.

²⁹ Dimitrie A. Sturdza, *La morminte de eroi*, București, Institutul de arte grafice Carol Gobl, 1896.

diferitelor personalități, printre care și a pașoptiștilor Ioan Brătianu, C.A. Rosetti, Mihai Kogălniceanu și Dumitru Brătianu, considerați actorii principali ai mișcării. La toate reținem genul hagiografic, dar mai ales faptul că pretextul morții este transformat într-un bilanț al epocii din perspectiva rezultatelor lui '48. În cele ce urmează, vom insista pe trei funeralii: ale lui Ion Heliade Rădulescu, C.A. Rosetti și Ion Brătianu. Din câte am observat, ele par cele mai reprezentative pentru generația pașoptistă prin amploarea publică acordată, prin discuțiile generate și ecourile produse.

1. Heliade pe ultimul drum

În ciuda antipatiei profunde atrase din partea foștilor săi camarazi și a caracterului capricios, Heliade rămâne o personalitate populară sau, oricum, suficient de controversată și de prezentă în memoria publică încât și moartea lui să nu facă excepție de la regulă. După 1859, revenit în țară, Heliade întâmpina un blocaj neașteptat. Foștii revoluționari, marcați de diferențele de vederi apărute în timpul exilului, cât și de suspiciunea proverbială a lui Heliade, erau decizi să nu-i permită accesul pe scena politică. Se poate vorbi de o asemenea conduită în special dacă urmărim câteva dintre acțiunile întreprinse de C.A. Rosetti și Ion Ghica. Primul semnal a fost transmis în luna mai 1859 de C.A. Rosetti, care, într-un binecunoscut articol, devastator pentru reputația lui Heliade, îl acuză că a susținut „pe rând toate partidele și toate regimurile“, apărând astăzi „stindardul ce l-a fost combătut în 1848“. Hotărât să-l „înmormânteze de viu ca să-l poată uita lumea“, Rosetti îi impută „trădarea“ comisă față de patrie pe care a comis-o prin intrarea sa în slujba turcilor, în 1854, și revenirea la București în calitate de secretar al lui Omer Pașa³⁰. Aserțiunile lui Rosetti, deși amendabile, speculează o greșeală politică a lui Heliade, rămas ultimul în serviciul turcilor, după ce ceilalți revoluționari fuseseră îndepărtați³¹. Firește, Heliade replica pe diferite căi.

Atacurile la Heliade declanșează o reacție notabilă a partizanilor acestuia. În apărarea onoarei „ilustrului nostru bărbat“ se ridică atât redactorul șef al ziarului „Naționalul“, Vasile Boerescu, scandalizat de limbajul „cum nu a mai văzut jurnalistică europeană“³², dar și diferiți simpatizanți din provincie, cum au fost preotul Cosma Moșescu din Brăila³³ și profesorul G. Popovici din Buzău. Instanța chemată să se pronunțe va fi posteritatea. „Posteritatea este judecătoarea cea mai competentă. Ea va ști a da ce este al său, atât d-lui

³⁰ „El a reintrat în patria sa cu armia străină, cu tabăra lui Omer-pașa, cu fes turcesc pe cap, cu uniformă turcească de cavaz, cu leafă și tainuri de cavaz turcesc, a călcat cu potcoavele sale cele turcești pe sânul maicii sale cel însângerat de sabie turcească în două rânduri în decurs de zece ani și a trecut cu armia cotropitoare peste mormintele tinerilor pompieri și a atâtor jertfe“. Vezi C. A. Rosetti, *Alegerile*, în „Românul“, III, (1859), nr. 52, 2-14 mai, p. 216.

³¹ *Ibidem*.

³² „Naționalul“, II (1859), nr. 44, 8 mai, p. 176.

³³ „Naționalul“, II (1859), nr. 48, 28 mai, p. 190.

*Eliade, cât și d-lui Rosetti*³⁴. Materialele semnificative tipărite cu prilejul acestei confruntări publice se pot regăsi (alături de un fragment lămuritor din *Suplimentul* lui N. Russo, de scrisori ale lui Al. Depărățeanu, N. Rucăreanu, apropiați ai lui Heliade), adunate într-o broșură menită să spele ofensa în fața opiniei publice, „*Acte proprii a contribui la mărirea conduitei politice a d. I. Eliad Rădulescu, Părintele Națiunei Române*“³⁵.

Justificările aveau un obiectiv precis, ele exercitând o presiune publică menită să înlăture obstacolele puse de foștii tovarăși în calea revenirii în viața politică. Aceasta se va vedea o dată cu interzicerea noului proiect editorial al „*Curierului românesc*“, reluat de Heliade împreună cu câțiva apropiați, în noiembrie 1859. La al treilea număr al său, la 13 decembrie 1859, ziarul este suprimat de Ion Ghica, atunci prim-ministru, invocându-se pericolul pe care această publicație îl reprezenta pentru viața publică³⁶. „*Naționalul*“ este cel care îi va lua apărarea lui Heliade³⁷. După o pauză de câteva luni, Heliade apare în paginile „*Seculului*“, unde redactor era amicul său, Gr. Busuioceanu. De la această tribună, ajutat de prieteni, va lansa atacuri la adresa foștilor lui camarazi, Rosetti și Ghica. În paginile „*Seculului*“, P. Grădișteanu era primul care observa³⁸ tendința de a segmenta activitatea lui Heliade în două jumătăți, „*până în '48, toată lumea se învoiește a recunoaște meritele, talentele, superioritatea d-lui Heliade*“³⁹. În paginile aceluiași ziar, G. Budescu perora în fiecare număr împotriva calomniatorilor lui Ioan Heliade⁴⁰, vizându-l în primul rând pe publicistul Radu Ionescu din „*Dâmbovița*“, cel care enunțase inconsecvențele lui Heliade, omul de la '48 și cel din 1869: „*Odată d. Heliade era omul cel mai cunoscut, cel mai adorat; (...) în timp ce în 1860, Heliade a fost un om căzut cu desăvârșire, care s-a făcut retrograd, conservator al trecutului și al oamenilor din trecut*“⁴¹. Izgonirea simbolică din panteonul pașoptist a fostului locotenent domnesc era consacrată de Eminescu: „*Aproape tot ce a făcut Ioan Eliad, modestul învățător de Sf. Sava, a fost caricat de Heliade Rădulescu. Oricine va scrie o istorie a culturii pe malurile Dunărei va trebui să vadă într-acest singur individ doi oameni cu totul deosebiți*“⁴².

Într-un asemenea context, dispariția lui Heliade, survenită la 27 aprilie 1872, resuscita adversitățile. De aceea, primele elogii funerare comiteau unele

³⁴ „*Naționalul*“, II (1859), nr. 47, 24 mai, p. 186.

³⁵ *Acte proprii a contribui la mărirea conduitei politice a d-lui Eliad Rădulescu, Părintele Națiunei Române. Redactate și editate cu spesele mai multor juni români*, București, Tipografia Jurnalului Național, 1859.

³⁶ Grigore Țugui, *Ion Heliade Rădulescu, îndrumătorul cultural și scriitorul*, București, Ed. Minerva, 1894, p. 54.

³⁷ Mircea Anghelescu, *Ion Heliade Rădulescu. O biografie a omului și a operei*, București, Ed. Minerva, 1986, p. 291, 337.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ P. Grădișteanu, *Răspuns Dâmboviței*, în „*Seculul*“, II (1860), nr. 27, 12 iulie, p. 105-106.

⁴⁰ „*Seculul*“, nr. 32, 29 iulie 1860, p. 1.

⁴¹ Radu Ionescu, *D. Heliade*, în „*Dâmbovița*“, II (1860), nr. 72, 6 iulie, p. 281-282.

⁴² Mihai Eminescu, *Monumente*, în „*Curierul de Iași*“, nr. 27, 11 martie 1877.

omisiuni notabile. „Trompeta Carpaților“ făcea loc pe prima pagină unui portret imens al răposatului, iar Cezar Bolliac îi schița un ultim portret jurnalistic, din care lipsea însă episodul pașoptist. Pentru orice este amintit, numai pentru rolul său din timpul revoluției pașoptiste. *„A face elogie lui Heliade ar fi o pierdere de timp. Școalele României, teatrul român, literatura română, limba română. Patria română ar pomeni în vecii vecilor: Heliade! Heliade ! Heliade! Heliade în toate, Heliade pretutindeni, Heliade a umplut toate, și a fost în toate o jumătate de secol între“*⁴³. Familia prefera o variantă publică a funeraliilor. Copiii Eufrosina, Virgilia și Ioan anunțau public locul și data exactă a ceremoniei la 30 aprilie, în Biserica Mavrogheni, invitând lumea să se alătore cortegiului funerar, care pleca de la domiciliul familiei din str. Polonă nr. 20. Caracterul deschis și public al ceremoniei era susținut puternic de Bolliac, care pleda pentru un accent național al funeraliilor: *„Când ducem pe Heliade la groapă, se cuvine ca toate școlile să fie închise și tot ceea ce ține de școli, profesori, studenți, școlari, cu toți aceia care au trecut prin școli, să fie în convoiul său. Bisericile numai să fie deschise, și clopotele Capitalei să bată pasul muzicii“*⁴⁴. Municipalitatea părea deschisă unei ceremonii populare, sponsorizate din fonduri publice. Prefectul Poliției, Basile Hiotu, avea de gând să-și ia rolul de maestru al ceremoniilor, însă Ministerul Instrucțiunii Publice abia aloca suma de 2.500 de lei, atât cât să poată ajunge la îngroparea unui om de rând⁴⁵. Deși Guvernul contribuia modest la pompa funebă, cortegiul era impresionant, după aprecierile presei aproximativ 10.000 participanți alegând să-l petreacă pe ultimul drum⁴⁶, *„toată inteligența română aflată în capitală și venită și de pe afară (...), toți fiii acelor boieri pe care Heliade i-a atras în asociațiune spre reformarea statului român“*. În cele din urmă, momentul era interpretat ca un ultim omagiu adus „pașoptistului“ Heliade, lipsit pe nedrept de onorurile cuvenite din partea Guvernului⁴⁷. *„... Nu s-a dat nici o onoare numelui cel mai pronunțat din 1848; nu s-a văzut în cortegiul locotenentului de Domn nici măcar o trăsură a domniei, nici o armă din armata română, nici chiar garda națională, nici chiar acei pompieri a căror reputațiune este strâns legată cu numele Heliade“*⁴⁸. Acuzat de boicot, comandantul Gărzii naționale, colonelul Zăgănescu, fostul pompier de la 1848, s-a văzut nevoit să explice public, timp câteva zile, motivele absenței sale din cortegiul lui Heliade⁴⁹.

⁴³ „Trompeta Carpaților“, 30 aprilie (12 mai), 1872, p. 1.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ „Trompeta Carpaților“, 7 (19) mai 1872, p. 1.

⁴⁷ *„Acela care a pregătit și a condus pe 1848, autorul programei din 1848, primul membru la Guvernului provizoriu aclamat de o țară întreagă, membrul locotenenței domnești recunoscute de toate puterile Europei prin consuli și agenți diplomatici din București (...). Nu s-a dat nici o onoare din partea Guvernului autorului programei care a servit ca bază Constituțiunii de care ne bucurăm și sub care trăim“*. *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *„Vă asigur că credințele politice ale colonelului Zăgănescu, șeful Guardiei civice din România, nu diferă în 1872 întru nimica de acelea ale căpitanului Zăgănescu șeful pompierilor*

Tratamentul „nedrept“ și „umilitor“ de care avea parte Heliade pe ultimul său drum îi apărea lui Bolliac ca o adevărată conjurație sau, oricum, în cel mai fericit caz, rezultatul sabotajului discret din partea oficialilor statului. Care ar fi semnele recunoștinței publice de care ar fi trebuit să aibă parte Heliade, în viziunea fostului pașoptist, recunoscut ca un temut publicist? Potrivit acestuia, ministerul Instrucțiunii Publice a refuzat să comunice despre deces tuturor directorilor de școli din țară și nu a dat ordin ca toate școlile, colegiile, facultățile și pensioanele din București să fie prezente în cortegiul. De asemenea, Ministerul Cultelor a mai refuzat să ceară Mitropolitului măsurile cuvenite: o enciclică pe țară să se tragă toate clopotele în ziua înmormântării și să trimită dispoziție ca în toate bisericile să slujească un preot; ministrul a refuzat să se pună careta domnească în cortegiul și, totodată, nu a acceptat să ceară „*ministerului de război reprezentarea tuturor armelor în cortegiul locotenentului de Domn, care a creat colonei, generali, creați de dânsul sau recunoscuți de Cuza vodă și recunoscuți și de Dinastie*“. Bolliac mergea până acolo încât susținea hotărât că, în seara dinaintea înmormântării, ordinele municipalității către corporații au fost anulate de către Consiliul de Miniștri, la cererea ministrului general din 1848, Christian Tell. Redactorul șef de la „Trompeta Carpaților“ adăuga faptul că însuși șeful gărzii era oprit să figureze în cortegiul „*ca nu cumva să se ia de către cineva că ar avea vreo afinitate cu 1848*“⁵⁰. Singura consolare pentru heliadiști a fost muzica gărzii naționale, dar și aceea s-a deplasat contra cost, „ca la orice muritor de rând“.

În ciuda acestui aparent boicot, se observă o organizare impresionantă. Comitetul Ateneului, Societatea pentru Învățătura Poporului Român, Consiliul de administrație a Clubului Uniunea Liberală invita publicul la marșul funebru. Întreaga presă se drapează în doliu⁵¹. Cortegiul parcurgea un traseu simbolic, adaptat geografiei și memoriei locurilor care îi marcaseră activitatea. O oprire a avut loc în fața Academiei, locul în care Bolliac ar fi afirmat „*aici are să se ridice statuia lui Heliade*“, strigare preluată de public⁵². În fața colegiului Sf. Sava avea loc o oprire neaprobată, iar în fața teatrului era rândul lui G. Sion să ia cuvântul. Semnificativ în cazul cortegiului funebru este amănunțita organizare, participanții fiind amplasați în apropierea corpului neînsuflit în funcție de relația avută cu acesta. Poziționarea în cortegiul funerar, apropierea sau depărtarea de defunct, ordinea în care erau acceptate coroanele de către familia celui dispărut, conținutul mesajelor transmise prin intermediul presei nu erau aleatorii. O genealogie simbolică a urmașilor celor de la 1848 se prezenta pe

din 48; că stima și respectul meu pentru reformatorul țării de la 48 a progresat cu experiența și timpul dobândit până astăzi“, susține acesta într-un drept la replică publicat în „Trompeta Carpaților“, 14 (26) mai 1872, p. 2. Colonelul precizează că a urmat cortegiul „mai în urmă“, deși ziarul stăruie că, „până nu va da martori mulți și de bună credință“ care să-l fi văzut, participarea lui tot improbabilă rămâne.

⁵⁰ „Trompeta Carpaților“, 7 (19) mai 1872, p. 1.

⁵¹ „Românul“, 30 aprilie 1872, p. 381.

⁵² „Trompeta Carpaților“, 7 (19) mai 1872, p. 1.

bulevardele centrale ale Bucureștilor. „Cordoanele carului erau ținute cele dintâiu, în dreapta, de vechiul genitore și crescător al școlilor române din toată țara românească, P. Poenaru, asistat de G. Esarcu, și de fiul amicului politic al lui Heliade și conlucrător cu dânsul în reforme, răposatul Grigore Canatacuzino – G. Gr. Cantacuzino –, de G. Sion și de alți membri ai Academiei: de cealaltă parte, la stânga, ținea cordonul d. Bolliac, ca reprezentant la presei, amic, asistat de descendentul în linie dreaptă a lui Ienăchiță Văcărescu, fiul lui Iancu Văcărescu, și de alte asemenea personaje; în urmă în celelalte cordoane, se țineau cel din dreapta, de fiul lui Dinicu Golescu cu care a preînceptat Heliade reformele, generalul Nicolae Golescu, asistat de mai multe personaje din 1848. De partea stângă a ținut cordonul generalul din 1848 Christian Tell, membru al locotenentei Domnești, care deși nu figura în program, s-a simțit dator și în drept în momentele solemne ca membru al locotenentei domnești, să țină cordonul în fața generalului Golescu”⁵³. Au mai participat frații Brătieni, Dumitru și Ion, cel din urmă venit special în noaptea aceea de la Pitești, principele N. Bibescu, Mihail Kogălniceanu. Așadar, mulțimea adunată de-a lungul itinerarului funerar nu era o simplă colecție de indivizi care s-a aflat acolo din întâmplare. Oamenii împărțeau motive comune care le explica prezența la fața locului⁵⁴. Câteva zile după aceea, presa reda integral câteva dintre discursurile ținute cu ocazia înmormântării. Evenimentul ținea și capul de afiș al presei din provincie, care prelua *ad-literam* relatările ziarelor centrale sau chiar își trimitea corespondenții în București. Așa cum vom vedea și în cazurile următoare, presa institua un tip special de comunicare publică, un spațiu unificator în care se populariza venerația față de marii oameni ai națiunii.

2. „Dormi în pace, părinte al patriei”

Gustul și aplecarea lui C.A. Rosetti pentru ceremonii și festivități era greu de concurat în epocă, sensibilitatea lui fiind pusă în valoare de o consistentă contribuție jurnalistică, vizibil centrată pe dimensiunea simbolică a momentelor solemne. La înmormântarea lui Ștefan Golescu, în august 1875, Rosetti asculta discursurile lui Kogălniceanu, I.C. Brătianu, B.P. Hasdeu, N. Ionescu, plângea la mormânt⁵⁵ și îi dedica pagini întregi de discursuri funebre. În 1874, Rosetti se amesteca în dezbaterile din Franța privind neglijența autorităților pentru funeraliile lui Michelet, reproducând articolul lui Auguste Vacquerie, „Le Rappelle, Livingstone și Michelet” din presa franceză, prin care se cerea aducerea la Paris a corpului „în numele fiilor Parisului, în numele tuturor națiunilor care au sorbit viață din învățământul Colegiului Franței”. C.A. Rosetti se anunța ca „unul din elevii săi români recunoscători și devotați” cu participare de 1.000 de

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ Avner Ben Amos, *op. cit.*, p. 328.

⁵⁵ C.A. Rosetti, *Goleștii, Națiunea și Guvernul*, în „Românul”, 13 septembrie 1875, p. 816.

franci⁵⁶ la fondurile unei asemenea ceremonii. Momentul nu a fost ratat de Rosetti. George Sion relatează un elocvent episod din 1876, când, fiind student la drept la Paris, beneficia de socializarea soților Rosetti. La aducerea rămășițelor lui Jules Michelet în Paris, o serie de studenți români – G. Cantacuzin, Mircea Rosetti, C. Arion și G. Sion – țineau cont de sfaturile Mariei Rosetti și reprezentau poporul român la ceremonie; delegația românească participa cu o coroană de frunze de stejar, copacul preferat al istoricului, remarcată și menționată de întreaga presă franceză ca un semn de originalitate⁵⁷. Mircea Rosetti nu se putuse abține de la improvizarea câtorva fraze la ieșirea din cimitirul Pere Lachaise⁵⁸. Același C. A. Rosetti, după vremurile tulburi ale Revoluției de la Ploiești, când fusese la un pas de a fi arestat la graniță, mergea la San Marco pentru a se descoperi înaintea osemintelor lui Daniel Manin, prieten al românilor și eliberator al Veneției la 1848⁵⁹. La 21 martie 1875, „Românul” îmbrăca haina cemită pentru moartea lui Edgar Quinet.

Erau însă onoruri pe care refuza să le rezerve sieși. În concordanță cu dorințele testamentare, comportamentul funerar al familiei Rosetti trebuia să fie unul privat, ferit de festivism public. Rezultatul va fi exact contrar. Interesul enorm pentru funeraliile celui care fusese unul dintre cei mai vizibili și vocali oameni ai revoluției, ai publicisticii și politiciii, a transformat un ceremonial destinat familiei într-o formă publică de venerație. „Românul” publica testamentul⁶⁰ și anunța sec înmormântarea lui, miercuri, 10 aprilie 1885, în cimitirul Șerban Vodă, cu mențiunea că nu se va trimite nici o invitație personală⁶¹. Rugămințile erau exprese: *„Să nu se facă pentru înmormântarea mea nici o ceremonie. Un singur preot, de mir. Carul simplu cu doi cai. Nici un doliu, nici în Camere, nici la poartă, nici chiar pe cai. Nici o invitare, ci numai un simplu anunț prin ziar fără invitare. Nici o paradă și nici gendarmi. Poliția să fie sigură că lumea n-are trebuință de gendarmi pentru ca buna cuviință să fie respectată”*⁶².

Rosetti se bucura de un aflux popular rar întâlnit. *„De două zile, o mulțime imensă a venit de-a văzut pe C.A. Rosetti. Ieri, îmbulzeala poporului a fost la culme. Mai multe școli au venit în corpore: gimnaziul Cantemir, Școala Comercială, Școala de fete Elisabeta Doamna, Liceul Sf. Gheorghe”*⁶³, consemna conștiincios „Românul”. Clubul tinerimii din Capitală vota o sumă importantă pentru executarea unei coroane pe mormânt. Întrunindu-se, Consiliul

⁵⁶ „Românul”, 20 aprilie 1874, p. 350.

⁵⁷ „Lupta”, 23 februarie 1893, nr. 1939, an X, p. 1.

⁵⁸ *Înmormântarea lui Michelet*, în „Românul”, 13 mai 1876, p. 422.

⁵⁹ „Românul”, 19 septembrie 1870, p. 817-818.

⁶⁰ Testamentul arse în incendiul din 25 ianuarie 1884. Rosetti nu a mai redactat unul, dar și-a scris ultimele dorințe la 29 septembrie 1884.

⁶¹ „Românul”, 19 aprilie 1885, p. 317.

⁶² Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altădată (1885-1888)*, ediție îngrijită de Tiberiu Avramescu, București, Editura Albatros, 2000, p. 13.

⁶³ „Românul”, 11 aprilie 1885, p. 321.

comunal vota ridicarea statuii lui C.A. Rosetti pe una din piețele Capitalei⁶⁴. Membrii liberali declarau doliu pentru trei zile. În diferite județe se formau delegații care își anunțau sosirea la București pentru a participa la ceremonia funebră⁶⁵. Ziarele „Națiunea“, „Drepturile omului“, „Telegraful“ și „Voința națională“ apăreau în doliu. „Voința națională“, sub portretul în tuș negru de pe prima pagină, scria în necrolog despre cel care luptase „*timp de jumătate de secol pentru regenerarea patriei sale*“. Din perioada amintită, se glorifica activitatea din exil, ca un moment de sacrificiu personal demn de urmat⁶⁶. „*Dormi în pace părinte al patriei; lacrimile noastre și ale generațiilor viitoare nu vor fi de ajuns (...), recunoștința țării, la a da țărâna mormântului tău dezrobirea căreia ai luptat toată viața, va încorona pururea memoria ta, a celui mai mare cetățean român*“. Cele trei zile în care corpul neînsuflețit stătuse au prilejuit un impresionant pelerinaj politic. Miniștrii, printre care D.A. Sturdza, se perindau, însuși regele făcând o vizită de condoleanțe d-nei Rosetti⁶⁷. Mulți țărani, printre care delegații ale Colegiului al III-lea de Argeș, pe care Rosetti l-a reprezentat în Cameră, îi aduc un ultim omagiu, în paralel cu mii de telegrame de condoleanțe din toată țara.

Ceremonialul cortegiului a fost atent gândit. Astfel, în curtea casei erau rostite cinci cuvântări: săteanul Mucenic Dinescu în numele plugarilor, Nicolae Ionescu în numele Adunării Deputaților, Nicolae Bordeanu, directorul ziarului „Națiunea“ în numele presei, Dimitrie Giani în numele prietenilor lui Rosetti și Dimitrie Tănăsescu în numele comercianților. La dorința expresă a lui Ion Brătianu, sicriul era dus până la carul funebru de foștii pașoptiști Dimitrie Brătianu, Ion Ghica, Costache Bălcescu⁶⁸, prințul Dimitrie Ghica, Grigore Serrurie⁶⁹. La moartea lui „Rusei“, cum i se spunea în popor, publicul înșiruit pe străzi era evaluat la 100.000 oameni, în cortegiu fiind aproximativ 10.000⁷⁰. Cortegiul era compus din trei care în formă de piramidă, încărcate cu cununi aduse de diferite delegații, societăți și prieteni, în spatele cărora se aliniau elevii și profesorii a șase licee și școli importante din capitală, delegații din toate județele formate din prefecti și deputați ori consilieri, delegații ale comercianților și diferitelor bresle, ale Lojei Masonice „Mircea Rosetti“, ale reprezentanților altor loji masonice⁷¹. „*Toate felinarele, pe parcurs, erau aprinse și cernite, toate casele au arborat pânze negre. Era o adevărată înmormântare națională*“, nota Bacalbașa.

⁶⁴ Constantin Bacalbașa, *op. cit.*, p. 14.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ „Voința națională“, 9 aprilie 1885, p. 1.

⁶⁷ *Moartea și înmormântarea lui C.A. Rosetti. Testamentul său și omagii aduse memoriei sale*, București, Tipografia „Românul“, Carol Gobl, 1885, p. 6.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 54.

⁶⁹ Constantin Bacalbașa, *op. cit.*, p. 14.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ *Moartea și înmormântarea...*, p. 55-56.

Parcursul cortegiului presupunea opriri simbolice în fața redacției „Românului“, în dreptul Palatului regal, unde garda era scoasă afară⁷², la edificiul Băncii Naționale, împresurat cu o fâșie de crep negru, la fel ca multe balcoane îmbrăcate în postav negru, unele având și portretul lui Rosetti, în timp ce pe dealul Mitropoliei și pe al Filaterului mii de oameni salutau cortegiul. La cimitirul Belu, înainte de a fi pus în groapă, corpul era învelit într-un număr al „Românului“ din 10 aprilie, tipărit pe mătase albă⁷³, având deasupra o cunună alcătuită din condeie de fier aurit. Evident, subiectul înmormântării lui Rosetti era îndelung comentat și prezent în presă timp de câteva zile după eveniment, peste timp, constituindu-se o adevărată tradiție aniversară. Mai ales la jubileul revoluției din 1898, asistăm la rememorări legate de cei dispăruți. „Adevărul“ marca 13 ani de la dispariția lui C.A. Rosetti, prezentându-i mormântul și casa și caracterizându-și redactorii „*copiii săi spirituali, însărcinați să reia steagul și să facă un nou 1848*“⁷⁴. Astfel, „Adevărul“ îi prăznuia memoria, „*iar faptele i le dă ca pildă generațiunilor care vin*“, în timp ce „Dreptatea“ se indigna că guvernul nu luase nici o măsură pentru cuvenitul pelerinaj la mormânt⁷⁵, în 1898, deși în anii din urmă „*exploatase sfânta memorie a lui C.A. Rosetti*“.

3. Brătianu – parte a Panteonului

Într-o măsură mai evidentă decât în cazul tuturor pașoptiștilor dispăruți, moartea lui I.C. Brătianu apărea strâns legată de momentul 1848. Era o consecință a funcțiilor politice deținute, a poziției simbolice tutelare avute asupra liberalilor, care îl propulsaseră spre un apogeu al notorietății publice, cât și a faptului că acțiunile sale puteau fi integrate lesne în cultul politic modern, legat de destinul marilor oameni ai națiunii. Ultimele săptămâni ale vieții lui Brătianu fuseseră un subiect de dezbatere și atenție publică, presa relatând amănunțit orice modificare a stării de sănătate. Începând cu jumătatea lunii mai, buletinele medicale, deseori contradictorii, erau plasate cât mai sus pe prima pagină ziarelor. Națiunea era la curent. Se crea un tip special de comunicare. Diagnosticul pus de medici, la fiecare oră, era dublat de reacțiile cetățenilor. Ziarele centrale se laudau că trimișii speciali la fața locului transmiteau din două în două ore informații privind evoluția sănătății liderului liberal. Telegramele sosesc de la cititori pentru a cere știri amănunțite despre cum evoluează situația. O stare de așteptare și tensiune transpăreau din întreaga presă, aflată într-o evidentă creștere de audiență spre sfârșitul secolului.

De aceea, primele reacții la vestea decesului prefigurau, fără ocolișuri, o consacrare de netăgăduit: „*Numele lui Ion. C. Brătianu face parte de drept din Panteonul Român*“⁷⁶. „*Ion Brătianu a făcut parte din frunțașii generației gene-*

⁷² *Ibidem*, p. 57.

⁷³ *Ibidem*, p. 58.

⁷⁴ Constantin Mille, *O aniversară*, în „Adevărul“, 9 aprilie 1898, an XI, nr. 31-38, p. 1.

⁷⁵ *La mormântul lui C.A. Rosetti*, în „Dreptatea“, 9 aprilie 1898, an. III, nr. 681, p. 1.

⁷⁶ „Adevărul“, 5 mai 1891, p. 1.

roase și patriotice din care a ieșit în Moldova și în Valahia cea pleiadă de bărbați cărora România datorează regenerarea sa. Țara vede cu durere cum ramurile arborelui din 1848 cad una câte una, plătind fiecare tributul său natural, dar se mângâie văzând că din rădăcina lui au crescut și înflorește lăstarele naționalităților și libertăților noastre⁷⁷. Într-adevăr, moartea lui Brătianu era resimțită puternic de simpatizanții politici și nu numai, semnele publice ale doliului fiind expuse cu ostentație. Prăvăliile din capitală ale căror proprietari erau liberali sau simpatizanți arborau drapelul tricolor în bernă, imediat ce știrea decesului se răspândea⁷⁸. De altfel, presa trecea amănunțit în revistă toate drapelurile arborate în doliu de la casele din cartiere⁷⁹. La Florica au fost trimiși de îndată un fotograf și sculptorul Ioan Georgescu pentru a-i realiza masca mortuară⁸⁰, ceea ce face parte de fapt din voga cultului geniului, regăsită în romantismul german al *Sturm und Drang*-ului: chipul unui om era considerat, prin extensie și metonimie, imaginea sufletului și geniului. Curentul general era să se dea „onorurile naționale și populare” lui Brătianu în Capitală⁸¹. A doua zi după stingerea din viață, o comisie compusă din cei mai marcanti membri ai clubului liberal-național și din mari comercianți din Capitală pleca la Florica pentru a insista pe lângă Pia Brătianu ca înmormântarea soțului să se realizeze la București. În cazul în care obțineau încuviințarea, corpul ar fi fost expus la Mitropolie și apoi înhumarea s-ar fi realizat în ziua de 8 mai, „după ce corpul va fi dus pe Câmpia Filaretului, unde a început viața politică a fostului bărbat de star”⁸². Ideea mutării ceremoniilor la București era însă abandonată de către liderii liberali din cauza voinței neclintite a familiei de a respecta dorințele defunctului, nu înainte de a plănuși, în chip forțat, să aducă totuși trupul la București pentru ceremonie, urmând ca înhumarea să se realizeze la Florica⁸³. Motivațiile, care la vremea respectivă erau întoarse pe toate fețele, luau și o turnură anti-carlistă. „Adevărul”, cunoscut pentru politica sa anti-monarhică, lansa suspiciunea că însuși regele ar fi stăruit pe lângă D.A. Sturdza, pentru ca acesta să înduplece clubul liberal să renunțe la inițiativa mutării funeraliilor⁸⁴. Ca măsură de compensație se propunea ca, în momentul în care se va face înmormântarea la Florica, în București să se officieze un Te-Deum la Biserica Sf. Gheorghe Nou. Rămâne de cercetat cât de este reală această informație și de ce ar fi recurs Carol la asemenea rugăminți, dacă nu cumva din temerea că

⁷⁷ *Ibidem*. „Românul” din 5 (17) mai 1891, într-o succintă biografie, insistă pe faptul că a luat parte la revoluție ca membru al guvernului provizoriu și că a fost exilat până în 1857, fiind condamnat pentru complot împotriva lui Napoleon al III-lea. La fel procedează și „Națiunea” din 5, 7 mai 1891.

⁷⁸ „Adevărul”, 5 mai 1891, p. 3.

⁷⁹ „Românul”, 7(19) mai 1891, p. 1.

⁸⁰ „Națiunea”, 8 mai 1891, p. 3.

⁸¹ „Adevărul”, 5 mai 1891, p. 3.

⁸² „Adevărul”, 6 mai 1891, p. 1.

⁸³ „Românul”, 7 (19) mai 1891, p. 1.

⁸⁴ „Adevărul”, 7 mai 1891, p. 1.

afluența la cortegiul lui Ion C. Brătianu ar fi intrat în competiție cu manifestările Jubileului domniei lui Carol I. Oricum, „Lupta“ afla că partidul liberal își propunea un doliu de 10 zile, până la 15, astfel încât nici un fruntaș al acestui partid nu avea să ia parte la serbările jubileului regelui.

Funeraliile căpătau proporții naționale. Zece mii de cocarde erau confecționate pentru a fi împărțite persoanelor prezente⁸⁵. Presa dădea amănunte despre catafalc, despre sutele de coroane depuse, înfățișa aflusul mulțimii din toate colțurile țării, felul cum se aglomerau delegațiile din județe. Trenurile spre Florica dinspre București erau suplimentate cu o serie de curse speciale⁸⁶. Însuși regele venea „să-și ultimul adio de la cel mai bun prieten al său”⁸⁷. „Românul” susținea necesitatea unor funeralii de stat și a doliului național. „În ziua de 8 mai, toate stabilimentele publice și private vor trebui să fie închise, toți lucrătorii, funcționarii, comercianții vor trebui să aibă concediu, spre a putea să-și dobândească una din cele mai sacre devoțiuni”⁸⁸. Orașul Pitești se drapa în doliu, iar Florica devenea un centru de pelerinaj național; se aproxima că 10.000 de cetățeni, veniți din întreaga țară, participau la ceremonie⁸⁹. Mulțimea impresionantă defila pe dinaintea defunctului expus sub un baldachin, făcut din ramuri de stejar și împodobit cu numeroase coroane. Regele era reprezentat la înmormântare de principele Ferdinand, însoțit de fratele său Wilhelm. La mormânt, coșciugul era dus de membrii familiei și de cei ai clubului liberal: Vintilă Brătianu, Dan Brătianu, dr. Cantacuzino, Fleva, Beldiman, Pherechidi, Nae Romanescu, Ion Nițescu, Vulturescu, Bursan, Telemac, E. Costinescu, Dimancea, Moruzzi ș.a.⁹⁰. Sute de coroane din partea instituțiilor, asociațiilor și persoanelor fizice acopereau mormântul. Oficiul divin era înfăptuit de Î.P.S. Mitropolitul Primat cu arhierii și preoți aduși din Capitală. Ca unui fost demnitar, onorurile militare erau ținute de trupele militare din Câmpulung și Pitești, regimentul 4 din Pitești, regimentele din Călărași și cel de artilerie, Regimentul 30 dorobanți din Câmpulung⁹¹.

În discursurile susținute, momentul 1848 ocupa un loc central. „Grea a fost lupta stegarilor din 1848, dar ei au învins, încet cu încetul au devenit o națiune de oameni liberi, și prin libertatea dobândită ne-am dezvoltat, în scurt timp, miraculos în toate direcțiunile, am devenit un popor respectabil și respectat, am recăpătat acea pozițiune pierdută de secolii, de a fi sentinela neadormită a Europei Occidentale în Orient. În această luptă, toți bărbații acestei mari generațiuni a renașterii neamului nostru au lucrat într-un mod care va atrage în veci asupra lor admirațiunea posterității”⁹². Momentul înmor-

⁸⁵ „Adevărul”, 8 mai 1891, p. 1.

⁸⁶ „Românul”, 7 (19) mai 1891, p. 1.

⁸⁷ „Adevărul”, 9 mai 1891, p. 1.

⁸⁸ „Românul”, 7 (19) mai 1891, p. 1.

⁸⁹ „Românul”, 10 (22) mai 1891, p. 1.

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ „Adevărul”, 9 mai 1891, p. 1.

⁹² *Discursul d-lui Sturdza*, în „Națiunea”, 10 mai 1891, p. 1.

mântării era înțeles ca începutul unei posterități bine meritate. Anii care veneau aduceau cu ei comemorările⁹³, iar parastasul politic se perfecționa continuu.

Concluzii

În mod evident, funeraliile politice din a doua jumătate a secolului XIX erau mai mult decât o operațiune administrativă uzuală. În cazurile analizate, Heliade, Brătianu și Rosetti, desfășurarea ceremoniilor puna în evidență moștenirea pașoptistă și apartenențele la grupurile sociale generatoare de merit, prestigiu public și onoare. Ele jucau un rol major educativ, în sensul extins, al exemplarității în fața opiniei publice și al schimbului de valori⁹⁴. Totodată, aveau o funcție ambivalentă în cadrul memoriei naționale: priveau în urmă, reflectând stima curentă de care se bucurau marii oameni, pe baza realizărilor lor; în același timp, ele făceau un pas mai departe, fiind o încercare de a influența posteritatea. În ansamblu, deveneau un episod semnificativ al negocierii memoriei colective. Momentul de trecere al marilor oameni în posteritate beneficia de ritualuri mediatice și simbolice negociate între actorii vieții politice și culturale. În acest puzzle, un rol tot mai evident îl juca presa, care funcționa ca un adevărat spațiu național al comunicării.

⁹³ Demetru M. Marinescu, *Discurs pregătit pentru a șaptea aniversare a morței lui I.C. Brătianu*, f.a., f. ed.

⁹⁴ Paul C. Rosenblatt, R. Patricia Walsh, Douglas A. Jackson, *Grief an Mourning on Cross – Cultural Perspective*, USA, HRAF Press, 1976, p. 87.

RITURI FUNERARE ȘI RETORICI PATRIMONIALE: ÎNMORMÂNTAREA LUI AL. I. CUZA

Andi Mihalache

1. Ne-am adunat aici...

A fi prezent la o înmormântare presupune să te situezi în grupul celor care se declară marcați de pierderea cuiva. Participând, înseamnă să accepți faptul morții, contribuind la întruchiparea lui și la căutarea unor remedii simbolice: aceleași gesturi, aceleași emoții par că ne apără de hazard, că evidențiază un sens anume al existenței noastre. De aceea, funeraliile sunt ocazii în care oamenii caută să își exprime apartenența la o comunitate, împărtășirea unor valori sau unui trecut comun, familial și social. Prin aceste rituri, grupul se regăsește și se reconfirmă ca atare, moartea unuia dintre noi îndemnându-l să strângă rândurile și să încerce o nouă comuniune, prin intermediul unor gesturi prestabilite¹: a lua parte la cortegiu și a te conforma comportamentelor prestabilite este același lucru cu a figura o nouă coeziune².

Ritul funerar implică așadar voința noastră de a pune în scenă ultimele contacte ale viilor cu morții și noile relații pe care decesul unui semen le suscită printre cei rămași în viață³. Ritualurile morții nu au decât un singur destinatar, viii, funcția vitală a ceremoniilor fiind aceea de a-i deculpabiliza, reconforta și revitaliza⁴. Prin urmare, imaginarul funerar apelează frecvent la anumite gesturi și simboluri pentru a „îmblânzi“ ruptura cu mortul, a-l pune la locul lui și a-i pregăti de pe acum o eventuală posteritate. Acestea fiind mizele, corpul lipsit de viață devine un obiect socio-cultural și suportul unui cult spontan, care-i readună pe supraviețuitori⁵.

Ritualul fiind o formă de comunicare simbolică, înmormântările sunt ocazii de a recapitula cunoștințele, de a rememora prietenii, de a verifica loialitățile⁶. Ele pun în scenă rolul pe care defunctul l-a jucat în colectivitate, din aureolarea lui deducându-se, totodată, identitatea și coeziunea celor care se

¹ Julien Potel, *Les funéraires une fête? Que célèbrent aujourd'hui les vivants?*, Paris, Les Éditions du Cerf, 1973, p. 21.

² *Ibidem*, p. 27-28.

³ Louis Vincent Thomas, *Rites des mortes*, Fayard, 1985, p. 16.

⁴ *Ibidem*, p. 121.

⁵ *Ibidem*, p. 120.

⁶ Julien Potel, *op. cit.*, p. 22-26.

recunosc în el⁷. Doliul se năștea din culpa de a-l fi lăsat pradă morții, iar tristețea arătată rudelor îndurerate concretiza funcția expiatorie pe care imaginarul nostru o atribuie ritului: aceea de a curăța resentimentele și remușcările⁸.

Înmormântările ne ajută să demonstrăm nu atât importanța societății, cât mai ales aceea a oamenilor care o formează⁹. Din acest motiv, considerăm că moartea provoacă o pierdere de neînlocuit, ritualul funerar având menirea de a sublinia ireparabilul, unicitatea individului, importanța lui pentru grupul de apartenență. Iar implicarea comunității îi ajută pe îndoliați să se definească în funcție de faptul pierderii, metafora corpului amputat rezumând starea de lucruri, făcând-o publică. Mai mult, când moare un șef de stat, societatea ritualizează această „împuținare“, străduindu-se să ia parte, *ca întreg* (mai bine zis ca metaforă corporalizată a acestui întreg), la ceremonia de despărțire¹⁰. Cu o singură mențiune: protejându-și îndoliații, societatea se apără de fapt pe sine¹¹. Nu este deci vorba de a consola familia, ci de a opera o revitalizare colectivă, compensatorie, contrabalansând o pierdere comună¹².

Astăzi camuflăm moartea, funeraliile fiind puse în scenă în așa fel încât să semnifice exact opusul realității care le provoacă. Dar nu a fost așa din totdeauna¹³. Înmormântările secolului XIX erau un pretext de a consolida relațiile dintre foștii prieteni sau comilitoni, dându-le senzația unei experiențe comune și prilejul de a atribui dispariției individuale niște sensuri generale, colective¹⁴. Ele îi determinau, pe cei direct implicați, să accepte pierderea într-o manieră publică, ajutați de asistența care, prin simpla ei prezență, teatraliza și „corporaliza“ momentul, dând de înțeles că cei de față reprezentau societatea întreagă, afectată de respectivul deces¹⁵. Vom exemplifica spusele noastre, invitând cititorul în România anului 1873: o țară confruntată nu atât cu moartea fostului său domnitor, Al. I. Cuza, cât mai ales cu dificultatea de a-i gestiona posteritatea imediată.

2. Invitație la remușcare

În urma unei crize severe de astm, Alexandru Ioan Cuza, primul domn al Principatelor Unite, închidea ochii la 3 mai 1873¹⁶, într-un hotel din Heidelberg.

⁷ Louis Vincent Thomas, *op. cit.*, p. 156.

⁸ *Ibidem*, p. 126.

⁹ Vanderlyn R. Pine, *Social meanings of the funeral* în Idem, (ed.), *Acute Grief and the Funeral*, Springfield, Illinois, Charles C. Thomas, 1976, p. 115.

¹⁰ *Ibidem*, p. 120.

¹¹ Louis Vincent Thomas, *op. cit.*, p. 184.

¹² *Ibidem*, p. 127.

¹³ Avery D. Weisman, *Why is a funeral?*, în Vanderlyn R. Pine (ed.), *Acute Grief and the Funeral*, Springfield, Illinois, Charles C. Thomas, 1976, p. XIII.

¹⁴ Paul E. Irion, *The funeral and the bereaved*, în *Ibidem*, p. 36.

¹⁵ *Ibidem*, p. 37.

¹⁶ Mai exact, decesul a avut loc la ora unu și jumătate noaptea. Este un amănunt important, ignorat pe moment, de dragul coincidenței cu data de 2 mai 1864 (lovitura de stat și debutul marilor reforme), care nu îl mai mângulea pe defunct, dar îi consola oarecum pe supraviețuitorii săi: dacă s-ar

Dacă nefericitul deznodământ s-ar fi produs în țară, și nu peste hotare, după șapte ani de exil, cu siguranță că știrea nu ar fi provocat atmosfera apăsătoare, instalată o dată ce presa și Monitorul Oficial confirmau decesul, două, respectiv trei zile mai târziu. Irevocabilul producându-se, opinia publică selecta acum toate circumstanțele agravante, toate ingredientele necesare unei vinovății colective. Altfel spus, se contura imaginea unui conducător care făcuse numai bine și fusese răsplătit numai cu rău: reformator altruist, neatașat de putere, foarte popular printre oamenii simpli, printre țăranii¹⁷ împrorietăriți de el; înlăturat însă de la tron printr-o conspirație și mai ales prin trădarea armatei, al cărei părinte se considera¹⁸; surghiunit printre străini¹⁹, pleca *ad patres* la numai 53 de ani, în urma unei afecțiuni respiratorii, boala romanticilor cum se spune. Moartea lui Cuza punea într-o altă lumină felul în care românii se despărțiseră de el, concluziile acestei recapitulări nefiindu-le tocmai favorabile. Toată lumea știa că domnitorul fusese atacat în timpul nopții, de oameni înarmați care îl sileau să semneze abdicarea pe loc. Mulți se grăbeau să salute inițiativa, considerând că Al. I. Cuza permanentiza o guvernare autoritară și nu era capabil să gestioneze aducerea unui principe străin²⁰. Dar o dată cu vestea morții sale, acest episod era lecturat cu totul altfel: ziua de 11 februarie 1866 nu mai era privită prin prisma învingătorilor, ca o primă etapă a eforturilor de a impune o dinastie viabilă, ci din perspectiva învinsului, a omului de bine obligat să plece din țară. În postumitate, trădarea²¹ și exilul căpătau alte accente, transformându-se

fi stins, într-adevăr, cu o zi înainte, deci pe 2 mai 1873, Cuza ar fi lăsat posterității imaginea unui om care trăise pentru o dată anume, împlinindu-și destinul și murind împăcat cu sine.

¹⁷ În accepție romantică, țăranii formau poporul „autentic”, necorupt, păstrător atemporal al trăsăturilor și calităților neamului. Prin urmare, dacă un om politic le arăta înțelegere ori simpatie, împrumuta ceva din însușirile lor pozitive. Astfel ne explicăm și acele legende în care domnitorul umbra prin țară deghizat în straie țăărănești, făcând dreptate sătenilor ori de câte ori îi stătea în putință.

¹⁸ Deși Alexandru Beldiman, prefectul poliției, îl prevenise de eventualitatea unei lovituri de stat în noaptea de 10 spre 11 februarie, Cuza se arătase optimist, din simplul motiv că era păzit de un corp de armată creat chiar de el: „dragii mei vânători”, cum le spunea domnitorul. Complicitatea acestor militari la complot îi dovedea lui Cuza netemeinicia încrederii sale.

¹⁹ A contat mult o similitudine biografică, domnul Unirii murind la nici patru luni după dispariția, tot în exil, a celui care îl sprijinise cândva, Napoleon III. Interesant este faptul că imaginea de „binefăcător” a fostului împărat se impusese definitiv după abdicarea lui Cuza, rivalitatea crescândă dintre francezi și prusaci făcând din „neamțul” Carol opusul perfect al fostul domnitor. Poezia lui Gheorghe Baronzii, *Date nefaste. La moartea principelui Alexandru Ioan I Cuza*, trata „în oglindă” moartea celor doi. Vezi „Trompeta Carpaților”, 3(15) iunie 1873, p. 3. Aceeași corelație o încerca și presa: „... Umbra lui Cuza Vodă urmăzând umbra lui Napoleon III...”. Vezi „Reforma”, duminică 6(18) mai 1873, p. 1.

²⁰ Autorii complotului de la 11 februarie se temeau că retragerea din proprie inițiativă ar fi mărit popularitatea lui Cuza, menținându-l ca etern contracandidat la tron. Au mai fost luate în calcul și riscurile care decurgeau din renunțarea benevolă la tron, aceasta făcând posibilă întoarcerea la situația din 1859. Vezi Dumitru Vițcu, *11 februarie 1866: hermeneutica unei pretinse revoluții*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»”, XXIX, 1992, p. 162-163.

²¹ Unii își aminteau acum că la ieșirea din țară, prin Predeal, la 14 februarie 1866, Cuza văzuse prin ușa deschisă a biroului vama lăptosă litografie înfățișând uciderea lui Mihai Viteazul. Le-a arătat-o vânătorilor de munte care îl escortau, spunându-le că ei își trădaseră domnul tot așa cum

din simple detalii ale momentului 1866 într-un fel de merite ale eroului greu încercat. Mai pe scurt, disproporția raporturilor de forțe dintre trădători și cel trădat inocenta victima, absolvind-o de toate păcatele atribuite până atunci.

În cazul unor personaje notorii, presa și întreaga societate se străduiau să empatizeze cu ultimele lor clipe, cu ultimele dorințe, gesturi, cuvinte. Romanticismul teatraliza moartea, reușita punerii în scenă datorându-se, evident, și muri-bundului. Acesta devenea, pentru câteva zile, obiectul unui cult care îi dramatiza dispariția, recompensându-l cu spectacolul afecțiunii și fidelității celorlalți. Vestea morții lui Cuza venise însă brusc, prin telegraf, luând prin surprindere și contrazicând ideea romantică despre moartea „bună“ sau „frumoasă“, în patul²² tău cum se spune, înconjurat de fideli. Respectiva atmosferă le-a lipsit românilor în mai 1873, frustrându-le imaginarul și accentuându-le sentimentul de culpă. Acesta era exacerbat nu de dispariția în sine, cât mai ales de moartea printre străini²³, statura eroică a lui Cuza consolidându-se, în ultima vreme, din cauza refuzului său de a se mai întoarce în țară. Cum orice *renunțare* schițează o *ascetică*, opțiunea fostului domn dubla semnificația sacrificială a exilului său. Și pentru că biografia *eroului* împrumuta multe motive din povestea *sfântului*, moartea transforma omul politic într-un fel de intercesor²⁴ între Dumnezeu și națiune.

Din cauza sănătății precare a fiului cel mare al domnitorului, Elena Cuza venea în România abia pe 25 mai, iar corpul intra în țară și ajungea la Ruginoasa pe 27, fiind înhumat două zile mai târziu, pe 29 mai 1873. Românii au avut deci suficient timp ca să își enumere toate aspectele pe care și le-ar putea reproșa, punându-le însă în seama unui mic grup de „suspecți“, de indivizi bănuți că nu împărtășesc îndeajuns durerea unanimă (domnitorul Carol și guvernarea conservatoare), întreținându-se confuzia între vinovăția conspiratorilor de la 11 februarie 1866 și impietatea celor care, în 1873, nu se arătau prea impresionați de moartea lui Cuza. Existau, într-adevăr, indicii care justificau ideea că cei de la putere tratau decesul lui fostului șef de stat doar ca știre de presă, ca fapt divers. Bunăoară, în ziua de 5 mai, când informația era publicată în „Românul“, sensibilizând întreaga țară, bucureștenii s-au arătat iritați de fastul cu care Carol întâmpina un oaspete neoficial, marele duce moștenitor al ducatului de Saxa Weimar. Primirea acestuia se făcuse cu muzică, chiar în palatul unde locuise Cuza, într-un moment când comportamentul sobru era mai indicat²⁵. S-au mai adăugat ulterior, anunțul mult prea sec din Monitorul

Mihai, la vremea lui, fusese părăsit de ai săi. Vezi Matei Ionescu, *Contribuții privind exilul lui Alexandru Ioan Cuza*, în „Studii“, 3/1969, p. 535-536.

²² „... Elu a muritu pe pamentu streinu, unde pôte nu a avutu nici unu preotu la patulu seu de agonie...“. Vezi „Reforma“, duminică, 27(8) mai 1873, p. 1.

²³ „... etemitatea se deschise pentru elu pe pământu streinu...“ (*Ibidem*, p. 1).

²⁴ „Trimeteți cerurilor străgătele voastre de durere și implorați de la sufletul lui Alessandru Cuza se roage Providența pentru Țara și poporul Român care l’au iubit atât de mult“ (*Ibidem*, p. 3).

²⁵ Gr. Chiriță, *Presa, opinia publică din România la moartea lui Cuza Vodă*, în „Studii“, 3/1973, p. 549-550.

Oficial²⁶, apoi hotărârea guvernului (din care cel puțin trei membri, N. Krețulescu, generalul I. Em. Florescu și C. Tell fuseseră colaboratori ai lui Cuza) de a nu declara doliu național și de a nu organiza funeralii de aceeași anvergură²⁷. Istoriografia perioadei comuniste a subliniat din răspuseri aceste lucruri, pentru a face antiteza dintre imaginea bună a domnului pământean și reaua credință a „neamțului“. De exemplu, s-a spus că trupele de dorobanți avuseseră misiunea să supravegheze gările, pentru a împiedica manifestările de simpatie față de fostul principe²⁸. Ținând însă cont că autoritățile fuseseră totuși acelea care incluseseră în protocolul funeraliilor venirea ministrului de război și prezența trupelor care să dea onorul, ideea reprimării gesturilor de simpatie nu ni se pare credibilă. Din binecunoscutele „Memorii“ redactate de un „martor ocular“ reiese clar că domnitorul în exercițiu nu se simțea cu conștiința încărcată: „... la moșia Ruginoasa, nu departe de Iași, se face înmormântarea prințului Cuza, cu toate onorurile militare și altele; din ordin de sus, ministrul de război și doi aghiotanți princieri au luat parte la ceremonia funebră, iar prințul Carol a trimis prințesei Cuza condoleanțele sale într-o scrisoare scrisă de mână sa. Delegațiuni ale tuturor autorităților și mai ales țărani, cari n'au uitat că prințul Cuza i-a împrumutat, au alergat cu miile spre a lua parte la această ceremonie, ce se face cu demnitate și strălucire“²⁹. Guvernanții s-au implicat, deci, atât cât să aibă un oarecare control asupra festivităților, să le anuleze tenta „de opoziție“, adevărata amploare dată evenimentului constituind meritul unui organism neoficial, Comitetul Național format cu acel prilej.

3. Ceremonii în concurență

Dacă ritualul zilei de 10 mai era optimist, regenerând societatea, scenografia comemorărilor îi obliga pe români să conștientizeze cât de mult au pierdut, îndemnându-i, în compensație, să fie mai atenți la felul cum își onorează valorile. Cu toate că aveau rosturi, regii și calendare diferite, uneori concurente, circuitul comemorativ și ciclul sărbătorilor princiere erau complementare, ultimul, esențialmente pozitiv, constructiv, acoperind, „vindecând“ rănile semnalate de cel dintâi. Unul din puținele momente în care alternanța nu a funcționat a fost acela al morții și înmormântării lui Alexandru Ioan Cuza. Domnia lui Carol fiind atunci la începuturile ei, să recunoaștem, cam dificile, incongruențele nu puteau lipsi³⁰. Mai precis, în mai 1873, preocuparea pentru

²⁶ Într-un chenar negru, însoțit de o cruce scria: „Dupe uă depeșă venită de la Heidelberg, s'a primit trista scire despre încetarea din viață, în acel orașiu, a fostului Domnitor Alexandru Ioan I. Resturile ilustrului repaosat se vor aduce în curend în țeră, la moșia Ruginosa“. Vezi „Monitorul Oficial al României“ nr. 98, duminică, 6(18) mai 1873, p. 693.

²⁷ *Ibidem*, p. 550.

²⁸ Afirmăția, mai mult retorică, aparținea lui Cezar Bolliac, fiind preluată *ad litteram* din „Trompeta Carpaților“ de către istoricii de mai târziu.

²⁹ *Memoriile regelui Carol I al României de un martor ocular*, vol. VII, Editura Ziarului „Universul“, vol. VII, [fără an], p. 29.

³⁰ De îndată ce s-a știut de moartea lui Cuza, gazetele s-au întrecut în comparații și antiteze, toate în defavoarea „neamțului“: „... Pe cându principele Cuza, omu din poporu și de origină

celebrarea, fără nici o rețineră, a zilei de 10 mai ca zi națională nu se înscria decât în seria strădaniilor de încetățenire a noii dinastii, dar intra într-un conflict involuntar cu vestea morții fostului domnitor³¹. Cum unii întrețineau bănuiala că oficialitățile voiau să facă neobservat tristul eveniment, pe motiv că ar mări popularitatea lui Cuza și l-ar umili pe Carol, sărbătorirea zilei de 10 mai, într-o atmosferă marcată de așteptarea trenului mortuar, a părut o sfidare, o prelungire a trădării de la 11 februarie. Una din numeroasele poezii anonime care circulau în epocă transpunea, într-o singură strofă, nemulțumirea contemporanilor: „... Ș-acumu cându ei la curte/ Pe alții îmbunéză/Și pe mormentu'ți chiefuri,/ Serbări organizează...“³². Mult mai sever, „Observatorul“ vitupera împotriva generalului Florescu, a lui C. Tell și a lui N. Crețulescu, reproșându-le că, în calitate de foști colaboratori ai lui Cuza nu ar fi trebuit să se îngrijească de serbarea zilei de 10 mai ci de clopotele care trebuiau trase pentru moartea fostului domn³³. „Românul“, oficios al opoziției liberale, semnala entuziasmul forțat al autorităților și lipsa de audiență a serbărilor din acel an, neuitând să sublinieze că pe Podul Mogoșoaiei nu fusese arborat decât un singur steag tricolor, la o casă evreiască³⁴. Dând amănunte, cei de la „Românul“ glosau: „... Cându serbamu noi pe Vodă Carolu, îlu serba tótă lumea; dzeci de mii de oameni eșiau la serbare, mai tóte ferestrele se decorau de tricolor, séra mai tóte casele străluciau de iluminățione. [...] Ei bine, ce se vede astădzi din tóte aceste? Nimicu. Vodă Carolu se închide în casarmă, ca se serbeze la unu dejunu acéstă dzi și totu restulu țerii, remâne rece. Noi, a căroru animă bate totu-de-una la unisonu cu a țerei, cum amu puté óre simți altu-felu?“³⁵. Se făcea aluzie la

obscură, fără a fi reprezentatul vre unui statu mare și puternicu sau coborătoru din regi și imperați, sciuse prin inima sa de adeveratu Român u ține susu și tare drapelu naționalității Române și a face să se respecte drepturile și demnitatea ei în afară. regimulu de astădzi o umilește înaintea oricărui princioru Neamțu, înainte oricărui agentu streinu“. Vezi „Reforma“, duminică 12(24) mai 1873, p. 1. Pus în balanță cu fostul principe, tânărul Carol nu avea atunci nici o șansă. Nu simpatia față de Cuza îndemna la asemenea paralele, ci impresia că adversarii politici, oricare erau ei, s-ar afla în relații mai bune cu Palatul. Nemulțumiții știau deci să sublinieze ironic, faptul că celor șapte ani de mari reușite (1859-1866) nu li se „replicase“ decât cu afacerea Strousberg.

³¹ Se spunea că decesul a avut loc „în preludiulu unor dzile nefaste în istoria țerei...“, făcându-se trimitere la apropiata sărbătorire a zilei de 10 mai. Vezi „Reforma“, duminică 27(8) mai 1873, p. 1. Evident, nu lipsea motivul invocat, în toată epoca modernă, de cei aflați temporar în opoziție, fie că erau liberali, fie că erau conservatori: cheltuielile exorbitante necesitate de festivități contrastau cu „criza“ în care se afla țara. Evident, această optică se schimba radical după ce constatările veneau la putere.

³² „... Doliul Țerii la moartea lui Alessandru Ion Cuza W., Iași, Tipografia Lucrătorilor Tipografi Români, 1873, p. 137. De fapt, era o preluare din „Noul Curieru Român“.

³³ *Ibidem*, p. 72-75. Se obiecta că la moartea fratelui lui Carol, survenită în iulie 1866, din cauza rănilor primite în bătălia de la Königgrätz, se trăsese rădăcina clopotele, iar armata noastră purtase doliu pentru un necunoscut, pe când în cazul lui Cuza nu se luase nici o măsură similară. Ba dimpotrivă, Tell era criticat pentru că organizase banchetul de 10 mai și defilarea soldaților cu torțe (Gr. Chiriță, *op. cit.*, p. 550).

³⁴ „Românul“, vineri 11 mai 1873, p. 1.

³⁵ *Ibidem*. „Românul“ publica aceste afirmații pentru a polemiza cu ziarul guvernamental „Pressa“. Relatările oficioase încercau totuși să dea o altă imagine a zilei de 10 mai, vorbind de sosirea familiei princiare în grădina Cișmigiuului, „... care era iluminată și unde s'a tras un foc de

faptul că domnitorul și consoarta sa, Elisabeta, onoraseră o recepție cu aproape 600 de invitați, la garnizoana St. George, unde toastul principal fusese rostit de generalul Florescu, în calitatea sa de ministru de război.

Nu știm dacă tonul funebru al presei reflecta cu adevărat starea de spirit a cetățenilor ori dacă ziaristii se străduiau să creeze o atmosferă corespunzătoare. La fel, nu știm câtă pioșenie se afla în spatele apelurilor la tristețe generală și câtă dorință de a folosi moartea lui Cuza pentru propaganda anti-carlistă. Sarcasmele nu putea ocoli subiectul zilei, liberalii reamintindu-i primului ministru conservator, Lascăr Catargi, că la trei-patru luni de la sosirea lui Carol în țară rupsesse relațiile cu Palatul. Presa lega această atitudine de faptul că fratele său, N. Catargi, fusese un apropiat al lui Cuza și, de aceea, numit prefect de Galați³⁶. Mai puțin acidă, „Trompeta Carpaților“, ziarul lui Bolliac, se situa, totuși, pe aceeași lungime de undă: „... Dziua de 10 Mai, aneversariul allū șeptelea allū suirii pre thronul României a Măriei Sélle principelui Carolū de Hohenzollern, nu s'a pututū serba în anul acesta cu multă bucurie, mai cu sémă în mâhnirea neconsolabilă a Româniloru pentru perderea marelui lorū bine-făcătoru Alexandru Ioan I, ast-felu că tôte stăruințele oficiale și officiose, spre a se putea da serbării accentuarea de vessellie ce comporta occasiunea, n'au putut produce decât rezultate palide...“³⁷.

După cum aminteam mai sus, s-a tot vorbit de o rea credință a autorităților, dornice să împiedice participarea țărănilor la înmormântare: „... locomotivele drumului de fer șuerau în tôte părțile de pre la 5 ore, aducând rânduri-rânduri trenuri încărcate de public.[...] Țerani erau prea pușini. Unul dintr-înșii, venit din Teleorman, istorisea în mijlocul unei grupe cum a putut ajunge până la Ruginoasa numai el singur, făcându-se nevădzut și lăssând în drum, pre mânele agenților administrativi, pre alți veri-uă noue înși cu care plecase...“³⁸. O delegație țărănească fusese sechestrată la Dorohoi circa patru ore, iar o alta, compusă din 30 de inși, fusese împiedicată să sărute sicriul³⁹. Înclinăm totuși să credem că aceste șicane nu erau consecința unui ordin expres, ci rezultatul excesului de zel al unor factori locali⁴⁰. De altfel, atmosfera încărcată de emotivitate și regrete predisunea la felurite suspiciuni⁴¹ și multiple antiteze între

artificiu. Înălțimile lor au stat mai bine de uă oră, ocolind grădina în mijlocul imensei mulțimi venită aci spre a asista la acéstă serbare...“ Vezi „Monitorul Oficiale al României“, nr. 103, duminică 13(25) mai 1873, p. 713.

³⁶ „Românul“, sâmbătă, 26 mai 1873, p. 1.

³⁷ „Trompeta Carpaților“, duminică, 13/25 mai 1873, p. 1.

³⁸ „Poporul“, 3 iunie 1873, p. 2.

³⁹ „Trompeta Carpaților“, joi, 17/29 iunie 1873, p. 2.

⁴⁰ „... Credemu că nu pușine la acestu reu suntu culpabili și oarecari autorități cari s'aru fi silitu să potolască enthusiasmul din excesu de zelu și dintr' unu simțimentu falsu de conservare...“ (Vezi „Trompeta Carpaților“, duminică, 27 mai/ 8 iunie 1873, p. 1). Cu toate că la Turnu Severin autoritățile împiedicaseră un parastas pentru Cuza, înfocatul său partizan, Cezar Bolliac, se arăta conștient de faptul nu Carol I dorise acest lucru.

⁴¹ „Trompeta“ critica oricum acele publicații care pretindeau că înhumarea avusese loc în cele mai bune condiții. Vezi „Trompeta Carpaților“, joi, 17/29 iunie 1873, p. 2.

trecurt și prezent. Cuza murind în exil, ziarele puteau prezenta funeraliile ca o reîntâlnire postumă între acest „părinte fondator“ și „orfani“ săi, țărani emancipați în 1864. Atenția dată intrării în țară a trenului funerar era și ea privită ca o recunoaștere tardivă a valorii defunctului, ca o revanșă simbolică față de episodul detronării sale. Chiar și întârzierea cu care trenul a ajuns la Ruginoasa s-a datorat îndelungilor opriri prin gări, unde populația ținea să îl onoreze pe Cuza, fie din grațitudine, fie din spirit de frondă față de noul regim (Ițcani, pe unde trenul intrase în țară, apoi la Verești, Dolhasca, Liteni, Pașcani).

Moartea unui conducător politic deschide o succesiune simbolică, declanșând lupta urmașilor pentru controlul memoriei sale și mai ales pentru auto-includerea lor în descendența celui dispărut. În cazul acestui tip de funeralii, cu o mare încărcătură de semnificații, este interesant de urmărit cine este realmente marcat de dispariția unei personalități și cine se raliază doliului din oportunism, situându-se retroactiv între apropiații acesteia, doar pentru a lovi, indirect, într-un adversar de conjunctură. Un exemplu ar fi ziarul liberal „Românul“. Se știe că gruparea care îl controla deținea un rol esențial în „monstruoasa coaliție“. În mai 1873 liberalii fiind însă în opoziție și certați cu domnitorul, gazeta lor era de părere că manifestarea de tristețe colectivă ocazionată de moartea lui Cuza constituia, din păcate, o dezaprobare a loviturii de stat de la 11 februarie 1866⁴², o dovadă că foștii aliați, conservatorii, compromiseseră proiectul inițial. Nu au lipsit luările de cuvânt prin care unii se desolidarizau de complotiști, transferând vinovăția pe seama unui grup restrâns de oameni. Și nu e deloc o întâmplare că orațiile funebre din 29 mai au fost rostite numai de liberali: A. Vizanti, N. Ionescu, M. Kogălniceanu. Procedând astfel, o parte a politicienilor se inocenta, cu scopul de a se revendica ulterior de la Cuza, și a se situa între descendenții și administratorii memoriei sale. Recuperarea și reidentificarea cu exilatul au fost procedee retorice frecvente, dintre vorbitori remarcându-se generalul Em. I. Florescu. Atacat vehement de presă, el încerca să se deresponsabilizeze armata, arătând că militarii implicați în complotul din 1866 nu reprezentau voința întregii oștiri⁴³.

Spre deosebire de așa-numitele „înmormântări civile“, laice și anticlericale din Franța, funeraliile oamenilor politici români mențineau liturghia în compo-

⁴² Observația poate fi citită și în *ibidem*, p. 1.

⁴³ Un grup de ofițeri condus de generalul I. Em. Florescu întocmise o petiție în care cerea lui Carol să reabiliteze onoarea oștirii, grav știrbită de complotiștii de la 11 februarie. Domnitorul evitase însă un răspuns clar. Se mărginea să-i pună pe militari sub acoperirea disciplinei militare, fiind prin urmare acuzat că aproba, implicit, încălcarea unui jurământ de credință. În contextul morții lui Cuza, vedem totuși că românii acceptau cu ușurință ceea ce refuzaseră până nu demult: dezvinovățirea armatei. Vezi Dumitru Vitcu, *Alexandru Ioan Cuza-anii exilului (1866-1873)*, în L. Boicu, Gh. Platon, Al. Zub, *Cuza Vodă în memoriam*, Iași, Editura Junimea, 1973, p. 557. Textul petiției și răspunsul domnitorului sunt redate în întregime de Ioan G. Valentineanu, *Din memoriile mele. Alegerea, detronarea și înmormântarea lui Cuza Vodă*, București, 1898, p. 115-117. Carol era de părere că inițiativa ofițerilor era o „infracțiune de la legea militară“, dar înțelegea sensibilitățile legate de onoare. Reamintea totuși că „datoria soldaților este de a susține Tronul și persoana prințului lor și de a nu se ocupa de politică“ (*Ibidem*, p. 117).

nența ritualului civic. Din acest motiv, pe lângă armată, o altă instituție pusă atunci sub lupa retrospectivelor acuzatoare a fost Biserica. Totul pornise de la o controversă iscată în jurul unui schimb de depeșe între Calinic, mitropolitul Moldovei, și Nifon, mitropolitul-primat al Ungro-Vlahiei. Primul îl invita pe cel de-al doilea să officieze slujba de înmormântare de la Ruginoasa. Bucureșteanul refuza însă, deși toată lumea știa că își datora ascensiunea tocmai fostului domnitor⁴⁴. El invoca trei argumente, pe care contemporanii le considerau mai mult pretexte: interdicția ca un arhieru să officieze în eparhia altuia, faptul că guvernul stabilise un program al funeraliilor iar cetățenii trebuiau să îl respecte și, nu în ultimul rând, caracterul apolitic pe care Biserica trebuia să îl aibă⁴⁵. Calinic riposta, observând că guvernul lăsa Bisericii „... libertatea a-și face programma ceremoniei religioase, rezervând pentru sine, ca în orice parte a lumii, regularea ceremoniei militaro-civile...”⁴⁶. Nifon a fost acuzat de servilism față de regim, comportamentul său părând să confirme observația că moartea lui Cuza nu a produs în Muntenia tristețea pe care a ea adus-o în Moldova⁴⁷.

4. De la București la Ruginoasa

Pentru a realiza o paralelă între ceremonialul planificat la București și pus efectiv în practică se cuvine să aruncăm o privire în cele două programe, pentru a vedea că, în ciuda deosebirilor, ele nu s-au exclus reciproc, ajungând la un compromis tacit:

„Programa pentru ceremonia înmormântării fostului domn Alecsandru Ion I

Convoiuil fiind a trece pe la frontiera Ițcani spre a veni la Ruginoasa, unde are să se facă înmormântarea, se va urma dupe cum se arătă mai jos:

1. La frontiera Ițcani, trupele concentrate, la sosirea corpului, vor prezenta armele, se vor trage trei salve. Se vor afla prezente toate autoritățile locale

⁴⁴ Ziarul „Poporul” din 7 iunie 1873 îl critica pe Nifon în următorii termeni: „... uă lipsă totale de recunoscință pentru binefăcătorul seu personal decă nu pentru liberatorul bissericii române de sub jugul patriarhiei Constantinopolei...” (p. 2-3).

⁴⁵ Nifon își exprima dezacordul față de inițiativa mitropolitului Moldovei: „nefiind conformă cu canoanele St. Nôstre Biserici nu adhez la propunerea ce-mi faci”. Invocând și programul întocmit de autorități, munteanul socotea că „... datoria oricărui bun cetățean și mai cu sémă a unui mitropolit, este să se supună guvernului...” („Poporul”, 3 iunie 1873, p. 2). Nifon nu se mărginea doar la refuz, el „făcându și observațiuni Mitropolitului Moldovii că-și calcă datoriile de prelat și face politică cu biserică...” („Poporul”, 7 iunie 1873, p. 3). În replică, moldoveanul îi amintea primatului că avea obligația de a fi un păstor pentru toți și „... nu d’a se terri pre dinaintea numai a celor ce au puterea...” („Poporul”, 3 iunie 1873, p. 2).

⁴⁶ „Poporul”, 7 iunie 1873, p. 3. Schimbul de telegrame este redat și în Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, vol. I, București, Editura Eminescu, 1987, p. 125-126.

⁴⁷ „Trompeta Carpaților”, duminică 27 mai/8 iunie 1873, p. 1; „...Guvernul de astăzi s’a alarmat de acestu doliu generalu alu țierii –politicii de la București, acei ce speculează situațiunile, au cercatu se denaturează sentimentele nôstre, prin ziarele lor, insinuând că aci este o manifestațiune politică moldovenească (s.a.) contra Domnului streinu. S’au amăgitu cu toții, pentru că doliul nostru nu avea nimicu ostilu pentru nime...”, susținea Cezar Bolliac. Vezi și *Doliul Țerii la moartea lui Alessandru Ion Cuza W...*, p. 56.

precum și șeful divisiunii a IV teritoriale, însocit de patru oficiări superiori și patru inferiori. Aceștia vor însoci corpul pene la Ruginósa, formând guarda de onóre.

2. La Ruginósa se vor afla trupele ce se vor transporta din Iași. La sosirea corpului, ele vor prezenta armele, având stégul și musica. În timpul trecerii corpului la biserică se vor trage trei salve. La ușile bisericeii, se vor așezda sentinele de sergenți. La capul sicriului vor fi oficiări cu săbiile în mână.

3. La ceremonialul înmormentării, patru coloneli vor ține cordónele sicriului. Majorii vor purta pernele cu insignele domnesci și cu decorațiunile. La coborârea în morment se vor trage trei salve.

4. Un adjutant domnesc va asista la acest ceremonial, din partea Domnitorului. D-nu ministru de resbel va represinta guvernul.

5. În ziua înmormentării, se va face un serviciu funebru în metropolia capitalei”⁴⁸.

Scenografia gândită de cei care, în termenii de astăzi ar fi catalogați drept „societate civilă” se prezenta după cum urmează:

*„Programulu Comiteturului Naționalu instituitu
pentru receptiunea în țéră și cermonia funebră a inmormântării*

DOMNITORULUI ROMANU
ALESSANDRU IOAN I CUZA VOEVOĐ

1. Comiteturulu naționalu din Iași cu delegații Județieiuru și a diferiteloru corporațiuni, in mare ținută de doliu cumu și o deputațiune de săteni se voru afla la frontiera (Ițcani) spre intimpinarea resturiloru mortale ale defunctului Domnu Românú Alessandru Iónu I.

Pe vagonulu transportatoru corpului se va ficsa, dreptu în midlocu, unu stindardu tricoloru cu armele Principelui reposatu și cu inscripțiunile următóre. «Uniréa, Votulu Universalu, Emanciparea săteniloru, Universitatea, Codicele Alesandru Iónu I, demnitatea Română și secularisarea monastiriloru inchinate». De a drépta și de a stânga vagonului se va planta câte unu scutu inconjuratu de o ghirlantă și purtându celu întâiu cifrele: 85 și 24 Ianuarie 159 iarú cela-laltu inscripțiunea: *Vox Populu, Vox Dei* cu inițialele A.J.C. de desubtu.

După terminarea rugăciuniloru cuvenite (*Trisaghion*) la intrarea corpului pe pământulu Românú se va rosti unu discursu funebru de intimpinare.

Comiteturulu împreună cu delegații Județieloru acompanziază convoiulu până la Ruginósa.

2. La stațiunile Burdujeni, Veresci, Dolhasca și Pascani, corpulu defunctului Domnu va fi intimpinatu cu buchete și cununi de flori de câte unu reprezentantu alu comitetului și delegațiunile județieloru respective. Ținută ca la § 1.

3. La Ruginósa intimpinarea se va face de reprezentanții tuturor județieloru din România.

⁴⁸ „Monitorul Oficiale al României”, nr. 102, sâmbătă, 12(24) mai 1873, p. 709.

Aicea, după terminarea rugăciunilor cuvenite, sicriul va fi înconjurat și dusu la biserică de săteni, profesorii învățământului superioru și alți delegați anume desemnați pentru acésta, la capu și la picióre voru merge câte doi studenți cu stindardele Universității fundate de reposatulu Domnu. Înaintea convoiului voru lua locu tóte delegațiunile diferiteloru societăți și corposățiuni, iaru după sicriu, imediatu va urma o delegațiune de *Săteni*. În urmă vine totu publiculu.

4. Corpulu fiindu depusu in biserică, pe lângă alte garde de onóre, va fi asistatu și de o gardă schimbătóre de săteni. La colțurile sicriului se voru asiedzia cele patru stindarde ale Universității, care voru rămânea acolo cât va sta și corpulu în biserică.

5. După terminarea ceremoniei religiose a înmormântărei se va rosti unu discursu funebru din partea Universității și altulu din partea Comitetului Naționalu, după care studenții voru depune pe sicriu o cunună de flori.

6. Corpulu transportându-se la grópă va fi purtatu totu de personalulu prevădutu la § 3.

7. În fine stindardulu de care se vorbesce la § 1, se va da spre păstrare și aducere aminte bisericeii din Ruginósa unde se înmormântéază ilustru defunctu.

Membrii Comitetului Naționalu:

Arhieru Bobulescu, Anastasie Fētu, Generalulu Duca, N. Culiano, Const. Cazimir, Dim. Gusti, Andrei Vizantini, Ión Manu, Pr. Al. Ghica, P. Poni, Al. Racovitză, Al. I. Gheorghiu, Dim. Tacu, Colonelu Gadela, V. Gheorghianu, Darzeu, Al. M. Siendre, Sc. Pastia, G. Tacu, T. Bonciu, Stefan Siendrea, Dim. Anghelu, N. Măcărescu, N. Dimitriu, P. Suci, Panaiténu Bardasare.

Programulu de faciă se va supune înaltei aprobări a înălțimeii Séle Dómnei Elena de către *Comisiunea executivă* alu acestui programu, alésă din sânulu Comitetului în ședința din 12 Maiu curentu și anume,

D. Gusti, Const. Cazimiru, N. Cauliano, A. I. Gheorghiu, Col. Gadela, Prințulu Al. Ghica, A. Vizanti.

Iași, 12 Maiu 1873⁴⁹.

Știind cum s-a desfășurat întreaga procesiune, nu putem decât să subliniem suficientele derogări de la cele stabilite de guvern, mâna liberă lăsată, în cele din urmă, familiei, apropiaților lui Cuza. Corpul lui Cuza era îmbrăcat *în costum civil*, așa cum plecase din palat în noaptea complotului⁵⁰, în sicriu aflându-se doar cele două săbii primite în cadou după venirea de la Constantinopol. Un corespondent care asistase la slujba desfășurată în capela cimitirului din Heidelberg remarca austeritatea decorului mortuar: „... în centrul bisericeii se afla, pre o mică înălțime, sicriul deschis, simplu și acoperit cu flori: într'însul jăcea mortul îmbrăcat în frac negru; pre învelitoarea de catifea, care acoperea

⁴⁹ „Reforma“, duminică, 27(8) mai 1873, p. 2.

⁵⁰ „Cuza era îmbrăcat în straie nemțești“, relatea un soldat aflat la palat în noaptea de 11 februarie 1873 (V. Adăscăliței, *Cuza-Vodă în tradiția populară*, București, Editura Eminescu, 1970, p. 270).

partea de jos a corpului, se vedea evanghelia și uă cruce⁵¹. Coroborată cu refuzul Elenei de a duce corpul prin Iași și București⁵², vestimentația simplă a mortului voia să spună că fostul domn nu mai păstra nici un element care să trimită la prerogativele unui șef de stat. Însemnele princiare prezente totuși la funeralii, cu voia guvernului, aveau un rol decorativ, nu revendicativ, necontrazicând politica de renunțare la orice pretenții, dusă de Cuza după pierderea domniei. Contemporanii chiar explicau modestia hainelor drept o dezinvestire dorită de familie, ca reproș metaforic pentru felul cum fostul domnitor fusese scos din funcție: „... orroarea [Elenei] d'a-l mai vedea în haina vanității de care îl dezbrăcasse tâlhăresc stupiditatea cónspiratoare...“⁵³. Dar să nu uităm că puterea ritualurilor stă tocmai în ambiguitatea lor. Ținuta civilă a defunctului se dovedea, până la urmă, o formă de subversiune simbolică⁵⁴: domnitorului în funcție nu i se contesta legitimitatea, Cuza-omul adjudecându-și, postum, dragostea foștilor săi supuși.

Oricâte rețineri ar exista, înmormântarea unui fost om de stat nu poate rămâne o chestiune de viață privată. Evenimentele petrecute în mai 1873 se însciau, așadar, în seria acelor funeralii pe care statul voia să le supravegheze discret, să le orchestreze semnificațiile, întâmpinând, desigur, o anume rezistență din partea familiei și a apropiaților defunctului⁵⁵. Astfel, înhumarea lui Cuza a avut câte ceva din ritualurile domestice, din ceremoniile oficiale ale puterii, dar și din funeraliile de opoziție. Ne gândim mai ales la rolul asumat de Comitetul Național, format la Iași, în ideea de a pregăti cele convenite pentru așezarea fostului domnitor la locul de veci⁵⁶. După cum am văzut deja, acest grup alcătuia un program autonom al funeraliilor, supunându-l apoi spre aprobare Elenei Cuza, și nu factorilor politici sau administrativi. Văduva și partizanii dispărutului hotărâu, în cele din urmă, elementele care trebuiau să contureze memoria mortului, în acord cu valorile comunitare și cu experiențele trăite împreună⁵⁷. De exemplu, ceremonialul stabilit de guvern prevedea că sicriul urma să fie purtat de patru ofițeri. Comitetul se opunea, impunând ca dintre cei patru, doi să fie civili⁵⁸. În cele din urmă, transportarea sicriului de la gara Ruginoasa până la biserică a fost făcută cu ajutorul a șase țărani și șase proprietari. În plus, pe durata celor două zile cât corpul a stat acolo, pentru a

⁵¹ „Poporul“, joi, 17 mai 1873, p. 2.

⁵² Gr. Chiriță, *op. cit.*, p. 550.

⁵³ „Poporul“, duminică, 3 iunie 1873, p. 2.

⁵⁴ Expresia „subvesiune simbolică“ este utilizată de Jean-Claude Bonnet, *Les morts illustres. Oraison funèbre, éloge académique, nécrologie*, în Pierre Nora (ed.), *Les lieux de memoire*, vol. 2, Paris, Gallimard, 1997, p. 1831-1854.

⁵⁵ Avner Ben-Amos, *Funerals, Politics and Memory in Modern France, 1789-1996*, Oxford University Press, 2000, p. 2.

⁵⁶ „Curierul de Iași“ din ziua de vineri, 25 mai 1873, anunța chiar pe prima pagină „Programa Comitetului Național instituit pentru recepțiunea în țară și ceremonia funebreă a înmormântării Domnitorului român Al. I. Cuza“.

⁵⁷ Avner Ben-Amos, *op. cit.*, p. 3.

⁵⁸ „Curierul de Iași“, vineri, 25 mai 1873, p. 1.

primi omagiul românilor, garda de onoare a fost asigurată de doi țărani și doi militari⁵⁹. Mult mai mulți aveau să vină la înmormântare, martorii estimând numărul curioșilor la circa 30.000: se stimula în mod evident implicarea oamenilor de rând, sugerându-se că voluntariatul lor era o probă a recunoștinței față de Alexandru Ioan Cuza, un prilej de a-l consacra drept unul din eroii în care societatea românească începea să se recunoască.

5. Ambivalența funeraliilor politice

Monitorul Oficial dăduse, la câteva zile distanță, atât știrea morții lui Cuza cât și aceea a altui principe, Gheorghe Bibescu, folosind o procedură similară: un chenar negru, o cruce și un mesaj succint, fără comentarii suplimentare. Ceea ce dovedește că zgârcenia relatării și sărăcia stilistică a anunțului mortuar se conformau unui formular tipizat și nu ascundeau o reticență specială față de domnul Unirii de la 1859. Cum înțelegem atunci interpretările atât de diferite date înmormântării de la Ruginoasa? Considerăm că reacțiile autorităților și acelea ale simpatizanților lui Cuza s-au înscris în așteptări, neputându-se vorbi de rea voință în primul caz și nici de un dolorism exagerat în al doilea. Cele două tipuri de conduite se circumscriu scenografiei ambivalente a ritului, despre care știm că e însărcinat, în primul rând, să pună distanță între cele două lumi, iar în al doilea să rețină cumva mortul printre noi⁶⁰. În prima lui ipostază, ritul conține o conduită de evitare, o strategie defensivă, „purificatorie“, prin care se minimalizează efectele decesului. Astfel ne și explicăm de ce momentul funebru a fost încadrat temporal de zelul imperturbabil cu care s-a sărbătorit ziua de 10 mai 1873, pe de o parte, și de vizita domnitorului la Iași, câteva zile după înhumare, pe de alta. Mai intra în calcul și o anumită coincidență: pe 27 mai, când trenul mortuar intra în țară pe al Ițcani, familia regală își anunța intrarea în doliu, dar nu pentru Cuza, ci pentru decesele a două din rubedeniile prusace⁶¹. Și cum asemenea măsuri scuteau șeful statului de obligația de onora ceremoniile publice, instituirea doliului facilita o explicație „diplomatică“ a reticenței cu care a fost tratat episodul Ruginoasa. Atitudinea lui Carol I nu ține însă de vreo adversitate politică, de vreo ranchiună personală, ci de unul din cele două coduri comportamentale posibile în asemenea ocazii: este vorba de eficacitatea rece a celor neimplicați afectiv în dispariția cuiva. Mai exact, ne referim la strategiile de exorcizare⁶² și neutralizare a pierderii, înclinate să dea întâietate acelor aspecte care grăbeau separarea viilor de mort, paseificarea defunctului, intrarea societății în normalitate și ieșirea din atmosfera funebră. Nu întâmplător, autori-

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ Louis Vincent Thomas, *op. cit.*, p. 125.

⁶¹ „În urma încetării din viață a Alteței Sèle Regale, Principele Adalbert de Prusia și a Alteței Sèle principesa de Liegnitz, véduva M.S. regelui Frederic Wilhelm III, curtea Înălțimilor lor a luat doliul pe 10 dzile, cu începere de la 27 mai curent“. Vezi „Monitorul Oficiale al României“ nr. 115, vineri 1 iunie 1873, p. 761.

⁶² *Ibidem*, p. 173-186.

tățile se grăbiseră să propună un program, luând astfel sub control mersul evenimentelor⁶³. În plus, venirea lui Carol I în capitala Moldovei, la câteva zile după cele petrecute la Ruginoasa, avea menirea de a îndemna societatea să ia distanță față de nefericita întâmplare, să limiteze doliul și să își reaccepte prezentul. Evident, prin excursia sa la Iași, domnitorul mai voia să echilibreze, tacit, raporturile simbolice cu predecesorul său, aflat într-o vertiginoasă creștere de imagine tocmai din pricina decesului și a aducerii corpului său în țară.

În a doua ipostază, intra în joc funcția explicit „maternă“ a funeraliilor, ostentația lor având rostul de a da unei vieți glorioase, o încheiere pe măsură: adică să completeze, să împlinească destinul postum al defunctului, să îi dea, grație fastului, o mai mare greutate⁶⁴. Prin urmare, simpatizanții eroului refuzau să accepte pierderea și insistau pe eforturile de reintegrare a exilatului în corpul social, pe strategiile de reținere a mortului, pe vinovăția față de el, pe imensa pierdere adusă de stingerea lui, pe lamentațiile prin care se dădea lui Cuza un fel de compensație postumă⁶⁵. E un comportament deloc special, chiar foarte firesc am putea spune. Fiindu-ne totdeauna greu să supraviețuim celor ce nu mai sunt, din pricina sentimentului de culpabilitate pe care ni-l creează, îndeplinirea scrupuloasă a doliului ne ușurează, împăcându-ne cu mortul și dându-ne voie să spunem că nu avem ce ne reproșa. De aceea, orice am spune, ceremonialul „mixt“ din mai 1873 cuprindea toate onorurile cuvenite unui fost conducător, îngăduind chiar și acele inovații care personalizau defunctul și dădeau evenimentului o încărcătură emoțională mai mare.

Funeraliile îngroapă un erou, dar restaurează, în același timp, loialitatea față de el. Ele consacără o absență și, totodată, inaugurează o genealogie, o filiație generică, valoarea unui individ văzându-se și din numărul celor care se simt mai săraci o dată cu dispariția lui. Prin urmare, toate formele de cinstire care izvorăsc din durerea și din inventivitatea comună sunt acte de rezistență, o ultimă modalitate de a-l reține pe celălalt, de a-i face dreptate, de a-i spune încă o dată câtă afecțiune există pentru el și cât gol rămâne după plecarea lui⁶⁶. Cortegiile funerare pun în scenă moartea, dar nu pentru a-i consacra triumful: dimpotrivă, ele caută soluții de a permanentiza raporturile cu decedatul. Este o regulă pe deplin verificată la funeraliile oamenilor politici, care comportă o dualitate⁶⁷ a semnificațiilor, presupunând despărțirea de o persoană și, totodată,

⁶³ Stabilirea ritualurilor de îndeplinit în asemenea ocazii implica, ca subînțeles, și limitarea perioadei de doliu pe care cei direct afectați tind să o mărească. Paul C. Rosenblatt, R. Patricia Walsh, Douglas A. Jackson, *Grief and mourning in cross-cultural perspective*, USA, Hraf Press, 1976, p. 90.

⁶⁴ Louis Vincent Thomas, *op. cit.*, p. 128.

⁶⁵ Bocetul înțeles ca omagiu adus defunctului, ca dovadă de afecțiune față de un om care se remarcase prin bunătatea lui, a fost semnalat de Ion H. Ciubotaru, *Marea trecere. Repere etnologice în ceremonialul funebru din Moldova*, București, Editura „Grai și suflet – cultura națională“, 1999, p. 207.

⁶⁶ David Le Breton, *Despre tăcere*, traducere de Constantin Zaharia, București, Editura ALL, 2001, p. 274.

⁶⁷ Se vorbea de „serbare funebă“, „dzi de doliu și de glorie...“, „serbare mărță și lugubră...“, „... mărței celebrări – funestă și națională“ (*Ibidem*, p. 61, 65, 78, 80).

reîntâlnirea cu ea ca erou, ca strămoș, ca viitoare statuie. De aceea, înmormântarea de la Ruginoasa corobora elemente din scenografia tradițională a morții (sicriul deschis, nășălia dusă de țărani, sărutarea sicriului sau a mâinii mortului⁶⁸, preoții, colivele, prapurii etc.) cu cele din ceremonialul civic și militari (coroane, drapele negre și tricolore, fanfare, gardă militară, hainele cernite⁶⁹, cele 21 de salve de tun, discursurile de ocazie, portretul defunctului⁷⁰, medaliile comemorative), încercând un melanj între jelirea de sorginte rurală și doliul de factură citadină.

6. Metafizica exilului

Cum am ajuns să credem că, protejându-ne morții, anulăm, într-un fel, pierderea acestor ființe dragi? Ne amintim, întâi de toate, că fantasma întoarcerii în pământul-mamă este universală, Biblia dându-ne primele exemple în acest sens⁷¹. În societățile arhaice, moartea „rea”⁷² era aceea care survenea departe de ai tăi, ea prejudiciind atât mortul cât și echilibrului celor vii⁷³: neavând posibilitatea de a face rânduielile convenite morților, ea crea o fisură, lăsa un loc gol, submina o textură socială. Din toate acestea nu a mai rămas decât preocuparea târzie, modernă, de a recupera rămășițele unui compatriot⁷⁴. Ea se îmbina foarte bine cu imaginea exilatului romantic, care împrumută și ea multe accente din psihologia agrară, sedentaristă a satului tradițional. Aici, totul depindea de valențele feminine⁷⁵ și materne ale pământului: sursă de fecunditate și loc al marilor transformări, pământul-mamă era un sediu al renașterii prin excelență⁷⁶. Astfel, înțelegem că efortul de a repatria dispăruții, îngropându-i în pământul părinților, era o chestiune de identitate culturală: a fi împreună cu familia, și

⁶⁸ „... Și țeranii pretutindenea sărutau secriul, c'o pietate religioasă...” (*Ibidem*, p. 127-128).

⁶⁹ „... un numeru de dame îmbrăcate în doliu...” (*Ibidem*, p. 82).

⁷⁰ În cazul lui Cuza, portretul apare în gară la Ruginoasa, când oamenii așteptau sosirea trenului. Vezi „...”, *Doliul Țerii la moartea lui Alessandru Ion Cuza W...*, p. 83.

⁷¹ Un exemplu de acum clasic de „repatriere” a rămășițelor este cazul lui Saul și al fiilor săi, morți pe teritoriul filistenilor. Vezi *Biblia*, I Regi, 31, 4-13. Vezi și Louis Vincent Thomas, *op. cit.*, p. 142.

⁷² În tipologia cântecului funerar un loc aparte îl ocupă bocetele pentru cei plecați de acasă. Vezi Ion H. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 220.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ Învățătorul I. Dăscălescu, din comuna Corni, de lângă Botoșani, dădea glas, la început de secol XX, credințelor populare legate de *instrăinare*, *delocalizare* și *moarte*: „... În crucea nopții l-au scos peste hotare, între străini. Pe la vămi au pus cazaci și au făcut închisori ca bietul Cuza să nu mai calce pământ românesc, nici să mai dea ochi cu noi țărani, dragii și bunii lui. L-au prăpădit și pace! Nimănui n-au spus adevărat. De întrebam de moarte, spuneau că trăiește; de întrebam de viață, spuneau că a murit. Noi bine nu știm nici astăzi de capătul lui Cuza. Dacă a murit fie-i țărâna ușoară” (V. Adăscăliței, *op. cit.*, p. 263).

⁷⁵ „Bocetul este o categorie folclorică prin excelență feminină. Rădăcinile arhaice ale acestei realități se leagă, în primul rând, de conceperea morții ca pe o întoarcere în trupul «pământului-mamă», al acelei «mame universale», deci ca o naștere în sens invers” (Ion H. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 206).

⁷⁶ Louis Vincent Thomas, *op. cit.*, p. 189-190.

după deces, constituia revanșa supremă față ruptura adusă de moarte⁷⁷. A te odihni printre ai tăi era tot una cu a-ți afirma propria perenitate, subscisă, evident, permanențelor grupului și succesiunii generațiilor⁷⁸. În acest context cultural, exilatul adus acasă părea un „fragment“ de lume care își regăsea, în sfârșit, locul unde completa și era completat, la rându-i, de alte „fragmente“. Finalitatea dată morții și reîntoarcerii în „pământul-mamă“⁷⁹ caută să reprezinte o concluzie logică a vieții înseși⁸⁰. Funerariile fac și ele partea din biografia individului, îi subliniază valoarea, adăugând un plus de greutate existenței sale. Înmormântarea este, în consecință, un act de reconfirmare socială, o reîntoarcere nostalgică spre un om, spre un prezent de curând pierdut și, nu în ultimul rând, o a doua naștere a individului, ca subiect demn de ținut minte.

Chiar dacă nu putem stabili un quantum al tristeții de la nord și de la sud de Milcov, îngroparea lui Cuza la Ruginoasa și nu în capitală, sugera totuși că moldovenii și-l revendicau parcă mai mult. Apărea astfel o potrivire între situația concretă (aducerea corpului în țară) și percepția liturgică, circulară asupra vieții: din pământ suntem făcuți și în pământ ne întoarcem⁸¹. Astfel, urmărind frecvența cuvintelor „exil“ și „țărăna“, desprindem cu ușurință câteva repere din filosofia spațiului și mai ales din metafizica exilului. Contrar însă abordărilor de până acum, nu ne preocupă imaginea de sine a surghiunitului, ci percepția pe care cei de acasă o au despre el. Disecția acestor reprezentări nu este chiar facilă, aici suprapunându-se fondul ancestral, de credințe agrar-chtoniene, cultul antic al morților și eroilor, reinterpretarea intelectualistă adusă de modernitate și, de ce nu, compatibilitățile culturale, balcanice și ortodoxe, dintre greci și români. Or, dacă exilul delocalizează eroul, repatrierea rămășițelor sale reîntregește, simbolic vorbind, teritoriul țării sale. Astfel, înhumarea domnitorului semnifică, în manieră romantică, atât o întoarcere la originile telurice⁸², din cosmogonia vetero-testamentară, cât și o revenire la rădăcinile etnice⁸³, întreținute de ideologia națională. Cele două viziuni se completeau

⁷⁷ *Ibidem*, p. 203.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 202.

⁷⁹ Unii cred că nu termenul „patrie“ ci „matrie“ ar mai potrivit cu stereotipurile vehiculate în imaginar. Ideea de patrie ar mai multe conotații feminine decât masculine, ea pretinzând niște legături de sânge și o formă de atașament specifică relațiilor materne (Jean Jacques Wunenburger, *Imaginarile politicii*, traducere de Ionel Bușe și Laurențiu Ciontescu-Sămfireag, București, Editura Paideia, 2005, p. 39).

⁸⁰ Vanderlyn R. Pine, *op. cit.*, p. 124.

⁸¹ „... Și ecă-ne adunați împrejurului corpului seu rece, pe acestu pamântu românescu pre care atâtu l'a iubit și pre care nu i-a fost datu a'lu revedea... Șapte ani de deșterare, età cum reintră în patria Lui – de astă-dată pentru vecinicie!...“ (*Ibidem*, p. 95).

⁸² Cuza nu se născuse la Ruginoasa, dar conacul dar conacul de aici se bucura de o oarecare notorietate, ajungând să fie socotit domiciliul cel mai reprezentativ al fostului domn. „... Ruginósa!... Câte suveniri doioșe sunt legate de numele tău!... Ferice însă de tine, căci ție ți-s' a datu gloria, de a cuprinde'n inima ta, de a legăna pe brațele tale osămintele celui mai mare Român...“ (*** *Doliul Terii la moartea lui Alessandru Ion Cuza W...*, p. 78).

⁸³ După șapte ani de domnie și alți șapte de exil, Cuza revenea acasă. Această coincidență cifrică facilita alegoriile vorbitorilor doritori să descopere închiderea „cercului“, misiunea dusă la

foarte bine, prelungind în epoca modernă vechea asociere dintre identitate individului și locul de unde el plecase în lume⁸⁴. Iar felul în care presa a relatat înmormântarea de la Ruginoasa ne mai dovedește că indivizi străini de cultura unei zone, cea rurală⁸⁵ în cazul de față, pot împrumuta temporar grila de lectură pe care aceasta o aplică lumii, făcând ca moldoveanul Cuza să pară exilatul prin excelență al politicii românești⁸⁶. Nu este un secret că în cultura populară plecatul de acasă, înstrăinarea sau „deștărarea” echivalau cu o moarte simbolică, fiind deplânse cum se cuvine. De ce? Cu fiecare individ plecat dintre ai săi, se înstrăina un petec din spațiul comunitar al obștii, imaginea de *întreg* pe care colectivitatea o avea despre sine fiind desfigurată de rătăcirile fiilor ei. Nașterea și moartea într-un același spațiu păreau că împlinesc un ciclu de viață, că îi dădeau un rost, defecțiunile survenite pe parcurs stricând, în accepție populară, dar și romantică, însăși ordinea naturii⁸⁷. Mai mult, glosele de agest gen se sprijineau și pe faptul că decesul lui Cuza era prematur⁸⁸, neașteptat, în orice caz provocat de șederea în străinătate. Potrivit viziunii organiciste care leagă corpul individului de acela al patriei, perturbarea adusă de ostracizare trecea drept o criză de sens, drept o anomalie care împiedica biografiile să își atingă plenitudinea. În cazul lui Cuza, transportarea trupului în țară și înhumarea acestuia în solul ei nu simbolizau doar revenirea domnitorului la matcă, în biografia lui românească, ci și un gest de recunoștință: pământul Ruginoasei oferea un loc de veci celui care dăduse pământ țăranilor. „... O! Nume cu splendoare/*sădit pe miriade de libere ogoare...*”⁸⁹, scria Alecsandri, inspirat de reîntâlnirea cu

bun sfârșit: „... Reintră pe pământul tău, Corp gloriosu alu unui sufletu mare și nobilu. Ferice de tine, căci ai știutu să asimilezi tronulu cu mormântulu!” (*Ibidem*, p. 82).

⁸⁴ „... rugați pe Dumnezeu pentru odihna sufletului aceluia care s-a născutu în acastă țără, astăzi atât de multu batjocorită, care a avutu suvenirulu și momentulu părinților și a familiei sale în acestu eroicu și sfântu pamentu, care singur a mai remasu recunoscătoru...”. Vezi „Reforma”, duminică 27(8) mai 1873, p. 2.

⁸⁵ Intenția de a recupera familiaritatea rurală cu moartea este observabilă, pentru Occident, încă din secolul XVIII. Tot atunci, oamenii începeau să nu pună accent pe obștescul sfârșit, subliniind mai mult integralitatea vieții. Ph. Aries, *Omul în fața morții*, vol. II, traducere de Andrei Niculescu, București, Editura Meridiane, 1996, p. 161.

⁸⁶ Surghiunul dublat de înlocuirea lui cu un german accentua ideea de înstrăinare: „... Alessandru Cuza au murit departe de Țara sa în durerea ecsilului și în fața tristei sfășieri a scumpei de cătră streini și slugile lor...” (*Ibidem*, p. 72).

⁸⁷ „Plângeau pietrele și chiar verdéța era în doliu...”, se scria în „Trompeta Carpaților” din 3/15 iunie 1873, p. 1. „... De la Pădurea Neagră colea până n Carpați / Danubiul tot geme și n vale se resfrânge / Cuvântul Cuza Vodă muri!... Îngenuncheați!”. D. Gusti, *Lamentu la moartea lui Cuza Vodă. 2 Maiu 1873*, în „Poporul”, duminică 3 iunie 1873, p. 3.) După cum se poate observa din aceste rânduri, nu s-a pierdut ocazia unor aluzii la Germania, justificate de o coincidență: fostul domnitor murise în țara de proveniență a urmașului său, ca și cum cei doi făcuseră un „schimb” de biografii.

⁸⁸ „... Betrânu? ... Ba încă giune... déru în pământu străinu/îndată albescu perii și dzilele declinu!...”, scria Alexandru Macedonski în poezia *La moartea lui Cuza*, publicată în „Columna lui Traian” din 1 iunie 1873, p. 149; În aceeași tonalitate, D. Gusti versifica: „... Da'ntré străini, viața e-o flóre fără față / O flóre fără miros... / Că n umbră nici zefirul, nici radza cu dulcetă / Nu pot ca s'o sărute, ea pere'ncetșor...” (D. Gusti, *op. cit.*, p. 3).

⁸⁹ Vasile Alecsandri, *Cuza Vodă (3/15 mai 1873)*, în *Opere complete*, vol. I, Poesii, București, Editura Minerva, p. 231-232. „... Părintele vostru, acela care v'a datu unu petecu de

vechiul prieten. Un poet anonim improviza și el pe aceeași temă: „... Plânge, plânge și iară plânge, / Opincuța'n orice satu / Și cu lacrimi de sânge / *Udă holda c'El i-a datu...*”⁹⁰. A recupera un exilat este același lucru cu a-i istoriciza exilul, reincluzând povestea lui atipică într-o mare narațiune colectivă⁹¹, din care surghiunul să nu lipsească, dar să nu reprezinte cel mai important episod. Iar versurile abia citate ne demonstrează că, în 1873, nu recuperam un marginal ci toată viața lui de dinaintea ostracizării. Nu este un secret pentru nimeni faptul că în acea epocă, *desituarea* era un echivalent geografic al extincției fizice, un reflex tardiv al unei concepții străvechi: nu supraviețuim decât în măsura în care știm să ne menținem sub privirile alor noștri⁹². Doar că intelectualii retrăduceau aceste prejudecăți ancestrale în parametrii mitologiei antice a eroilor⁹³, adusă și ea la zi, în folosul personalităților stinse de curând. În aceste condiții, exilatul reîntors în coșciug era repus, metaforic vorbind, în posesia unui pământ ideatic, întărindu-se imaginea *teritorializată* pe care conaționali o aveau despre ei înșiși. Oamenii existau deci în măsura în care ocupau un spațiu, cea mai pregnantă ipostază a eului romantic fiind aceea de autohton⁹⁴. Indivizii purtau amprenta locului în care trăiau, spațiul habitării conferindu-le niște calități active⁹⁵, pierdute însă dacă își părăseau țara: a locui un teritoriu fiind tot una cu

pământu, acela mare țeranu Cuza... astăzi nu mai este decâtu unu pamentu sfântu pentru noi...” Vezi „Reforma”, duminică 27(8) mai 1873, p. 1.

⁹⁰ *** „Doliul Țerii la moartea lui Alessandro Ion Cuza W...”, p. 139.

⁹¹ Peter James McCarthy, *The fantasy of exile. Some reflections on the margins of the „unhomelyconsciousness”*, Sydney, The University of Technology, 1995, p. 9.

⁹² Descriind detronarea lui Cuza potrivit imaginarii rural, un sătean din Gohor, de lângă Tecuci, poveste, tot în primi ani ai secolului trecut: „... l-o silit să zică că n-a mai fi domn, să-ș dea demisiia. Ș-o dat-o și l-o pus în trăsura și l-o scos afară din București și i-o tras clopotile să zică lumea că-i mort...” (V. Adăscăliței, *op. cit.*, p. 266). Ca primă ipostază a exilului, *devizualizarea* era un fel de „asasinare” simbolică. Nu întâmplător, misterul păstrat în jurul locului unde Cuza era ținut prizonier a favorizat răspândirea zvonului că domnitorul ar fi fost ucis (Vezi Dumitru Vitcu, *Alexandru Ioan Cuza – anii exilului*, în *Cuza Vodă în memoriam*, Iași, Editura Junimea, 1973, p. 553). Ca măsură de securitate dar și ca formă de discredit, ascunderea de ochii lumii poate fi observată foarte bine încă de la scoaterea lui din palat, când soldații primesc ordin să stea cu spatele. S-au adăugat și alte măsuri de secretizare, cum ar fi schimbarea cailor de poștă în afara barierei Ploieștilor, trăsuri cu felinare stinse, cai fără clopote, patrulile speciale care împiedicau contactul cu trecătorii (*Ibidem*, p. 554). Deși numărul complotiștilor nu putea fi foarte mare, aceste precauții s-au păstrat chiar și în memoria populară: „... n-am văzut cum l-a izgonit. Spunea unii că l-ar fi învelit c-un cearșaf și l-ar fi suit într-un rădvan și-a luat-o la goană” (V. Adăscăliței, *op. cit.*, p. 270).

⁹³ Pentru legătura dintre cultul eroilor antici și locul unde aceștia își aveau mormântul, vezi Stela Petecel, *Agonistica în viața spirituală a cetății antice*, București, Editura Meridiane, 2002, p. 38.

⁹⁴ O scurtă retrospectivă a comentariilor privitoare la filosofia locuirii găsim la Edith Wyschogrod, *Autochtony and Welcome: Discourses of Exile in Levinas and Derrida*, în „Journal of Philosophy & Scripture”, volume 1, Issue 1, Fall 2003, p. 38.

⁹⁵ Ernest Bernea, *Cadre ale gândirii populare românești. Contribuții la reprezentarea spațiului, timpului și causalității*, București, Editura Cartea Românească, 1985, p. 43. Atât bocetele ocazionate de vreo plecare de a casă (soldatul, mireasa) cât și categoriile de genul „drum”, „hotar”, „loc rău”, „venetic” spun multe despre această filosofie a spațiului. De altfel, fie că ne interesează ori nu acest subiect, cu toții știm cât de bine sunt ținute minte așa-numitele „vremuri de bejenie”.

a acumula timp, părea că exilatul devenea dintr-o dată un om fără prezent. Înstrăinatul era deci plâns poate nu atât pentru ceea ce lăsa în urmă, cât mai ales pentru ceea ce îl aștepta în față: condiția de venetic, de om fără apartenență, fără o identitate recunoscută, acceptată. Abandonând o geografie, el trăda o continuitate, risipind toată zestrea de trecutori agonisită până atunci. Trecerea hotarului fiind considerată un gest împotriva firii, o renunțare silită la un perimetru care te definea, plecarea destructura egoul și provoca un gol pe care comunitatea îl resimțea și îl exorciza. Situația se reglementa într-un fel atunci când ostracizatul revenea la baștină, viu sau mort, reînșușindu-și⁹⁶, metaforic, un teritoriu ideatic, primit ca moștenire încă din ziua venirii lui pe lume.

Pentru cultul eroilor esențială era *localizarea* acestora, legarea de o regiune în care s-au născut, au trăit sau au murit. Îngropat acolo, eroul se întorcea pe propriile urme, rămășițele lui autentificând, prin simpla lor înhumare, că locul respectiv a fost martorul unor fapte de luat în seamă. Mormântul cultiva o legătură preferențială, uneori mitică, între timpul eroului și geografia acțiunilor sale: cândva stăpân peste o țară întreagă, Cuza revenea într-o istorie rememorată în grabă, doar cu ajutorul unui spațiu restrâns, izolat, dar stabil, „locul de veci“. Deosebirea dintre *a deține* un teritoriu și aspirația întrucâtva inversă, de *a-i aparține*, indica atât o mutare de accente, de la registrul politico-juridic la acela metafizic și simbolic cât și o modificare a relațiilor între subiectul care posedă și obiectul posedat: cel din urmă avea ultimul cuvânt, anexând persoana „proprietarului“.

Pentru a releva relația dintre problematica exilului și înmormântarea lui Cuza, ne mai amintim că funeraliile simbolizează decesul, nu îl descriu⁹⁷. Iar înmormântarea nu este un instrument de negare a morții, ci un substitut al suferinței, un mijloc de a o personifica, deoarece, dincolo de faptul în sine, extincția implică și alte noțiuni cum ar fi individualitatea, istoria, imortalitatea. Decedatul onorat în ziua înmormântării sale nu este o persoană, dar nici un corp oarecare nu este, devenind, pentru câteva ore, un ideal al comunității din care făcuse parte⁹⁸. A celebra funeraliile însemna, deci, a explora timpul, toate faptele povestite și fixate în amintiri reconstruind biografia defunctului. Din acest tratament, el iese puternic cosmetizat, calitățile lui prevalând acum în fața defectelor⁹⁹. Și observând elogiile din 1873, fie ele în versuri sau proză, vedem că surghiunul căpătase, în ochii simpatizanților săi, toate virtuțile pe care ni le conferă, compensatoriu, absențele îndelungate din mediul de proveniență. *Depărtarea simplifică, unifică și monumentalizează*¹⁰⁰, distanța eliminând din câmpul nostru optic toate accidentele și lăsând să domine numai esențialul: reformele, în cazul lui Cuza.

⁹⁶ Jean Jacques Wunenburger, *op. cit.*, p. 41.

⁹⁷ Avery D. Weisman, *op. cit.*, p. X, XIII.

⁹⁸ *Ibidem*, p. XIV.

⁹⁹ Julien Potel, *op. cit.*, p. 15.

¹⁰⁰ Andrei Pleșu, *Pitoresc și melancolie. O analiză a sentimentului naturii în cultura europeană*, ediția a II-a, București, Editura Humanitas, 1992, p. 69.

7. Poetul și eroul

Moartea lui Cuza a fost onorată cu multe versuri, preluate de toate gazetele și răspândite chiar pe foi volante. Nău  e nimic surprinzător, acesta era gustul vremii. În acel moment, a crea o memorie era tot una cu a versifica niște fapte. Cu alte cuvinte, cine nu atrăsese atenția poeților nu făcuse nimic memorabil, ratându-și nemurirea. Nu este și cazul nostru, poeziile publicate în mai 1873 ținând să evedențieze că nerecunoștința de moment va fi compensată de reabilitarea din anii ce aveau să vină. Cum ne explicăm totuși acest context în care artistul și eroul erau judecați în funcție de aceleași criterii?

Esențiale sunt raporturile schimbătoare dintre „sine“ și „viața de apoi“, dintre impulsul creativ și dorința de imortalitate. La sfârșit de secol XVIII și început de secol XIX, se schimbau raporturile dintre administratorii unei posterități (poeții-cronicari) și beneficiarii acesteia (eroii), interesul reorientându-se de la indivizii despre care se făceau versuri, la persoanele care le scriau. Dar în acest punct clasicismul și romantismul se conciliau repede: poetul și eroul, creatorul și creația se confundau și obțineau, deopotrivă, accesul la imortalitate, mulțumită unui public pe care îl anticipau, dar de care nu se bucurau în timpul vieții. Poetul și eroul rămâneau vii și făceau schimb de egouri grație unui cititor virtual, ispitit să re trăiască, după moda romantică, viața personajelor preferate¹⁰¹.

În vremea clasicismului, celebritatea survenea din conformarea artistului la canoane universale¹⁰², atemporale și omnivalabile, strădania lui de a urma și perpetua niște idealuri de mult consacrate aducându-i recunoștința semenilor. Această concepție nu a afectat numai sfera intelectuală, căpătând în timp o relevanță socială mai largă. Bunăoară, omul politic era demn de remarcat dacă biografia lui imita oarecum faptele de excepție ale anticilor. Gustul romantic promova, dimpotrivă, derogarea voluntară de la modelele în vogă, originalitatea și revoluția, marginalizarea¹⁰³ poetului și ostracizarea eroului. Disprețuiți de contemporanii prea mercantili, ei erau onorați cum se cuvine abia de generațiile viitoare, capabile să le descopere adevărata valoare. Poetul anonim și eroul neînțeles promovau același tip de ascetică: ea consta în asumarea ingratitudinii de moment a celor din jur, înveșnicirea fiindu-le asigurată de o posteritate¹⁰⁴ lucidă, care îi repunea în drepturi. Discreditul antum promitea gloria postumă. Omul de litere continua să supraviețuiască „textual“, în cuvintele și ideile împărțășite de cititorii săi, iar omul politic își prelungea existența prin gesturile

¹⁰¹ „... Plângeți voi anime june de poeți, căci lira vóstră a perdutu unu idealu, pe care sciați alu cânta, cu atâta putere a sufletului care ne înălța inima până la Dumnedzeu...“. Vezi „Reforma“, duminică 27(8), maiu 1873, p. 2.

¹⁰² Andrew Bennett, *Romantic Poets and the Culture of Posterity*, Cambridge University Press, 1999, p. 22-24.

¹⁰³ Despre mitul poetului „paria“ a scris și Paul Benichou, *Les mages romantiques*, Paris, Gallimard, 1988, p. 163-173.

¹⁰⁴ Ideea romantică de „posteritate“ nu era un substitut al vieții sfârșite, ci condiția esențială a perenității poetului, a memoriei lui seculare, adevărata lui existență (*Ibidem*, p. 16).

exemplare, pe care urmașii înțelegeau să le omagieze într-un târziu. Conduita lor nu se adresează actualității, ci unui alt prezent, din care ei vor absenta. Poetul este immortalizat dacă este citit, iar eroul este menținut în viață dacă i se reiterează faptele.

Cele spuse mai sus își găsesc o bună exemplificare în reparațiile morale pe care românii voiau să le ofere pe loc răposatului domn Alexandru Ioan Cuza. Știm că pe urmele baladelor romantice germane, poeții noștri căutau să eufemizeze moartea, miza lor nefiind relatarea fenomenului, ci transformarea lui în simbol¹⁰⁵. Se impun totuși unele delimitări. La prima vedere, împrejurările dispariției și reîntoarcerii lui Cuza se puteau subsuma unui motiv omniprezent în lirica vremii, acela al mortului zbuciumat care se întorcea pentru a reproșa viilor o anume infidelitate¹⁰⁶ față de el. În accepția românească însă, macabrul lua o turnură sentimentală, idilică, mortul vindicativ preschimbându-se într-o „umbră“ senină, angelică¹⁰⁷. Acest „spectru“ exprima oare dorința de a încheia un armistițiu cu cel nedreptățit, amintindu-ne, în contra-partidă, propriile greșeli? Ținând cont că înainte de a măguli, posteritatea repara o injustiție, am înclina spre un răspuns afirmativ.

8. Iertare sau compasiune?

Cu toate că și unii prieteni, printre care și Alecsandri, recunoșteau că domnia lui Cuza ajunsese într-un impas, argumentele politice aduse de complotiști au fost contracarate, cu vremea, de o anumită nostalgie și culpă colectivă față de primul domnitor al Provinciilor Unite. Care erau resorturile ei: a) modul violent în care s-a acționat pentru a se obține abdicarea; b) participarea unei părți a armatei, care își trădase astfel liderul; c) faptul că domnitorul acceptase de multă vreme ideea abdicării în favoarea unui prinț străin; d) dorința lui de a se întoarce la Ruginoasa, ca simplu cetățean, și refuzul inițial al autorităților; e) deși Carol I l-a invitat ulterior în țară, ca deputat, memoria colectivă a înregistrat doar imaginea patriotului ținut departe de țară, într-o situație asemănătoare cu aceea a lui Nicolae Bălcescu; f) trecerea de la exilul impus la exilul asumat, Cuza câștigând prestigiul simbolic al ermitului, oferit de această ascetică de tip laic; g) utilizarea memoriei lui Cuza – „pământeanul“ de către antimonarhiști sau dușmani ocazionali ai lui Carol I – „străinul“: de exemplu, corectitudinea rece, prusacă, a lui Carol I favoriza, paradoxal, simpatia pentru slăbiciunile lui Cuza, perceput ca fiind mai uman, mai „de-al nostru“; i) ideea că Al. I. Cuza a realizat destule lucruri, favoriza prezumția că el ar fi reușit și mai multe dacă ar fi fost lăsat să continue.

¹⁰⁵ Grigore Țugui, *Balada romantică*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza“, 2001, p. 79, 111.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 38.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 114-117. „Umbra lui Mircea la Cozia“ nu era un caz singular, domnul Unirii de la 1859 apărând și el în această ipostază. „... Tu umbră sacră și eroică a lui Alesandru Ión Cuza, nu te depărta...“. Vezi „Reforma“, duminică 27(8) mai 1873, p. 2.

În intervalul de timp cuprins între moartea lui și înmormântarea de la Ruginoasa, ideile care reveneau cel mai des în evocările de circumstanță au fost: *trădarea inutilă*, *exilul nemeritat*, *moartea prematură*, *culpa politicianilor și durerea celor mulți față de pierderea primului domnitor al Principatelor Unite*. După ce repeta de cinci ori fraza „... a muritu în goană pe pamentu streinu...”, anunțul funebru din „Columna lui Traian” se termina cu butada: „... rareori nemurirea e mai victorioasă asupra morții, deru și mai rareori o națiune a fostu mai ingrată...”¹⁰⁸. Câtă remușcare, atâta melodramă, am comenta astăzi. Atunci însă, autoînvinovățirea ținea de lirismul romantic, preocupat în mod special de culpabilizări și de defularea lor prin mărturisire repetată¹⁰⁹. În antiteză cu pământul Moldovei care își reprimeea acum „copilul” alungat, Bucureștiul era descris ca un loc funest, unde se încheiase urât o poveste frumos începută la Iași. Iar percepția negativă s-a accentuat o dată cu certitudinea că în capitală nu urma să se producă nici un gest reparatoriu¹¹⁰. În absența altor onoruri, epitele, omagiile și majusculele proliferau. Astfel, declarându-l de îndată „allu treilea mare organisatoru allu României...”, „părinte și binefăcătoru... care allu țerei fusse tată”, „... Alecsandru Ion cel Mare...”, „alu nației părinte...”¹¹¹, intelectualii fideli fostului domnitor transformau lovitura de stat de la 11 februarie 1866 într-un fel de paricid, emfaza regretului postum încercând să echilibreze cumva decalajul dintre importanța domniei lui Cuza și maniera detronării sale. *Mortul* devenea pe dată *strămoș*, iar *rămășițele* sale se preschimbau imediat în *moaște*¹¹², decesul neaducându-i ieșirea definitivă din scenă ci, dimpotrivă, oferindu-i drept recompensă garanția înveșnicirii lui în memoria socială. Rapida includere în panteon a persoanelor față de care ne simțim oarecum vinovați dă satisfacție nu atât familiei sau eventualilor emuli, cât mai ales celorlalți, dornici să se consoleze cu ideea că au făcut tot ce se putea pentru a marca încărcătura momentului. Ei își procură astfel o deculpabilizare *sui generis*: fastul înmormântării repară întrucâtva greșelile față de cel plecat, omagiile de final fiind interpretate ca un act de curtoazie, ca o generoasă repunere în drepturi a eroului întors acasă. Așa că patetismul și lamentația sunt inerente contextului funebru, stingerea unei personalități înscriindu-se în seria acelor pierderi pe care nu le recunoaștem efectiv, ci le metaforizăm¹¹³. Și cum moartea demonstrează, într-un

¹⁰⁸ „Columna lui Traian”, 1 iunie 1873, p. 1 (129).

¹⁰⁹ Grigore Țugu, *op. cit.*, p. 56; „... Și acum, voi spirite mărginite și fatale din noaptea de 11 februarie 1866, plecați-vă genunchii la pamentu, inaintea victimei vóstre. Mărturisiți cerului crima de les-națiune pe care ați comis'o...”. Vezi „Reforma”, duminică 27(8) mai 1873, p. 2.

¹¹⁰ Directorul ziarului „Poporul”, N. Bassarabescu intervenea cu un articol intitulat *Remășițele lui Cuza*: „... Capitala mai cu sémă, din sânul căreia și-a luat sbor un moment ingratitudinea, este datóre lui Cuza Vodă cu un ultim adio, în care să-și exprime căința pentru greșelile ei...” („Poporul”, 6 mai 1873, p. 1).

¹¹¹ *** „Doliul Țerii la moartea lui Alessandru Ion Cuza W...”, p. 140.

¹¹² *Ibidem*, p. 79.

¹¹³ Un raționament similar aparține Juliei Kristeva, fiind însă aplicat la tematica doliului de Kari Weil, *Romantic Exile and the Melancholia of Identification*, în „Differences”, vol. 7, 1995, p. 124. Imaginându-și lumea morților în termenii lumii viilor, urmașii eroului neagă sau compensează irevocabilul plecării lui, prelungindu-i prezența printre contemporani.

mod zdrobitor, vulnerabilitatea individului, ea impune, în contrapartidă, surplusul de compasiune al colectivității. Acest excedent de afectivitate are rolul de a reechilibra raporturile noastre dispărute, în cazul lui Cuza vorbindu-se, în termeni hiperbolici, de „... sentimentul de *charitate națională* alu tuturor Românilor, astăzi când România a încercatu *o perdere atât de mare, cum n'a încercatu alta de la Ștefanu și Mihaiu încóce...*”¹¹⁴. În acele zile, românii erau îndemnați să verse lacrimi și să renunțe temporar la bucuriile obișnuite pentru a semnifica cât mai convingător gravitatea momentului. De ce? Paradoxal, doliul este depășit mai repede cu cât este împărțit de mai multă lume, numărul mare al persoanelor îndoliate contribuind la o refacerea mai rapidă a sensului vieții. Altfel, am avea un singur îndoliat, văduva, pe care ceilalți nu o pot integra, dar nici ignora¹¹⁵.

Acestea fiind gusturile vremii, abundența versurilor anonime, cu tentă populară, dădea de „doliu general” și impresia că fostul principe fusese iertat de ai săi, dispuși acum să ia în calcul numai rezultatele pozitive ale guvernării din cei șapte ani. Moartea îl scotea pe Cuza de sub incidența criteriilor după care fusese judecat până atunci¹¹⁶. I se găseau merite personale, în timp ce greșelile nu-i mai aparțineau în mod special, fiind atribuite contextului, responsabilității colective¹¹⁷. Decesul îl deculpabiliza întrucâtva, înlocuind *istoria* exactă, completă și controversată a faptelor sale cu *memoria* selectivă, cosmetizată a succeselor și calităților care îi asigurau admirația urmașilor. Generozitatea postumă față de Cuza nu era chiar gratuită, înmormântarea lui constituind un prilej de amnistiere generală și de reaşezare a discursului identitar. Implicit, românii făceau ca vina pentru înlăturarea domnitorului să pară un accident, opera unui grup de veleitari: de vreme ce atâta lume venise la înmormântare pentru a fi alături de fostul principe, actul de la 11 februarie 1866 nu ne reprezenta, era un rău extra-comunitar. Acest demers deculpabilizant reieșea cel mai ușor din felul cum Kogălniceanu scotea armata din culpă: „... nu armata l'a datu josu pe Vodă Cuza, căci nu se chiamă armată câțiva individzi obscuri, streini de inima națiunei. Aceste cuvinte stórse lacrimi din ochii tuturor oficelor ce'lu audziau, mai alesu din ochii D-lui Gen. Florescu, care nu era stăpânu pe lacrimile sale în totu timpul dicursurilor...”¹¹⁸. Indulgența față de

¹¹⁴ *** , *Doliul Țerii la moartea lui Alessandru Ion Cuza W...*, p. 122.

¹¹⁵ Paul C. Rosenblatt, R. Patricia Walsh, Douglas A. Jackson, *op. cit.*, p. 82-83.

¹¹⁶ „... Când mormântul se închide, pasiunile încetéză și historia începe. După cum cineva a fostu mare sau micu, mórtea este începutul nemuririi ori allu uitării eterne. Neapăratu ca pentru Vodă Cuza nimeni nu va mai sta la îndoială d'a-i offeri córona nemuririi”. Vezi Petru Grădișteanu, *Uă scrisóre a lui Vodă Cuza*, în „Trompeta Carpaților”, 24 iunie/6 iulie 1873, p. 1. Niște versuri anonime făceau și ele apel la „jertare”: „... Încetéză pasiune / Și tu ură, gelosie! / Veritate vin'de spune / Că fu fiu de Românie...” (*** , *Doliul Țerii la moartea lui Alessandru Ion Cuza W...*, p. 140).

¹¹⁷ „... Elu singuru de la sine n'a făcut rău, n'a căzutu decâtu în erorele generațiunei sale”, nuanța N. Ionescu în alocuțiunea de la Ruginoasa (*Ibidem*, p. 114).

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 121-122. În asemenea împrejurări nu se manifestă indulgență față de indivizi ci față de instituții, armata în cazul nostru, discursul împăciuitor al lui Kogălniceanu fiind reiterat de generalul Florescu, doar câteva minute mai târziu.

morți se dovedește a fi, de multe ori, pretextul unui compromis cu cei rămași în viață. Mai mult chiar, în loc să fie un *memento* al ideii de sfârșit, funeraliile politice alimentează din plin retorica „noului început”. Mormântul lui Cuza nu avea cum să facă excepție, el trebuind să întrețină, paradoxal, nu păreri de rău ci optimismul națiunii, imaginarul ei resurecționar: „... să fie altarul de credință...”, își doreau retorii vremii, „... de la care să ne întorcem reîntineriți, renăscuți...”¹¹⁹. Moartea răpea un individ, dar restaura imaginea de sine a comunității, greșelile ei politice nemaifiind definite ca eșecuri sau trădări ci ca suferințe colective, ca momente de cumpănă, iar cu timpul chiar ca merite, ca episoade din serialul „luptelor de veacuri”.

În ce măsură pot fi considerate funeraliile lui Cuza ca fiind „de opoziție”, cum obișnuiau francezii să spună în asemenea cazuri? Oricum, în atmosfera de doliu general, presa vedea un fel de contra-ofertă la „... o ceremonie rece, organizată de administrațiune, pre care eram deprinși a o vedea alte dăți și care consta în mai multe sau mai puține șiruri de soldați și în câțiva agenți polițienesci...”¹²⁰. Nimeni nu era exclus totuși, grupul aflat în fruntea convoiului format la gara din Ruginoasa fiind compus din membrii diferitelor societăți și corporații¹²¹. Stimulând integrarea socială și promovând consensul, înmormântările estompează conflictele sociale¹²². Nu întâmplător, în numărul pentru ziua de sâmbătă, 5 mai 1873, redacția ziarului „Românul” publica, pe prima pagină, acel mic anunț cu iz conciliator: „În momentul de-a pune supt presă, ni se comunică trista scire că principele Alexandru Ioan Cuza a repausatu la Heidelberg, unde mersese pentru câteva dzile. A ajunsu și acest Domnu alu Româniloru la acelu terminu fatale, unde tôte *resimțimintele, drepte seu nedrepte, trebuie să tacă*, pentru ca toți să nu se gândescă de câtu la uă parte bună ce avea: era Românu, avea un simțu naționale. Toți să-i dzică deru: fiă-i țerâna ușoră și eternă memoria”¹²³. Dacă plecăm de la distincția dintre consens

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 125.

¹²⁰ „Poporul”, 7 iunie 1873, p. 2.

¹²¹ *Ibidem*.

¹²² Avner Ben-Amos, *op. cit.*, p. 10.

¹²³ Am folosit expresia „în numărul pentru ziua de 5 mai...” deoarece vestea morții lui Cuza fusese aflată mai devreme. E posibil ca textul din „Românul” să fi fost introdus mai târziu, deși fusese redactat la timp. Dacă numărul pentru ziua de 3 mai era deja definitivat când știrea decesului ajungea în România, ne întrebăm de ce nu a apărut pe 4 mai, fiind lăsat abia pentru a treia zi de la moartea lui Cuza? Bunăoară, „Curierul de Iași” dădea totuși știrea pe 4 mai 1873, dar pe pagina a doua, la rubrica *Știri ultime*: „... După o depeșă sosită eri, se zice că fostul principe al României, Alecsandru Ioan I, a reposat în Heidelberg, de moarte subită”. Cum interpretăm aceste ezitări? Nu s-a crezut de la bun început în veridicitatea informației? Credem că motivul este altul. În epocă, unii observau coincidența cu cel mai important episod al domniei acestuia: 2 mai 1864 (Pentru încercarea de a face un arc peste timp între 1864 și 1873 vezi „Trompeta Carpaților”, duminică, 6/18 mai 1873, p. 3, și „Columna lui Traian”, 1 iunie 1873, p. 1). În întârzierea cu care știrea dispariției lui Cuza a fost publicată putem vedea, poate, tocmai încercarea de a nu alimenta analogiile dintre lovitura de stat de la 2 mai 1864 și stingerea lui din viață, adică prezentarea celei dintâi ca făcând parte din destinul domnitorului și al istoriei noastre. Inutil însă, paralelele de acest gen nu au lipsit deoarece păreau că reparau cumva neîmplinirile decedatului și greșelile

și solidaritate, putem spune că aceia care vin la o înmormântare nu împărtășesc neapărat aceleași credințe, dar simpla lor participare este un act public de aderență, creând condițiile unei comuniuni alegorice¹²⁴: „... vedeai la mormântul lui Cuza Vodă uă ceremoniă organizată de Țărani liberi din tôte unghiurile unei țerre; vedeai un popor întreg, în doliu, trecând peste toate peste tôte pedecelile puse de administrațiune și venind să-și exprime regretele pentru această colossale pierdere și să verse uă lacrimă pre mormântul aceluia de la care ține totul. Nimic artificiale nu se vedea aici: totul era simțământ, totul pornea din animă, și nici-uă-dată doliul unui popor n-a oferit un spectacul mai imposant și mai sublimu decât în această dzi de funerariu”¹²⁵. Consonanța sentimentelor reieșea și din conformarea la o suită de gesturi sau atitudini desprinse din moda Europei victoriene, unde funeraliile concretizau o reprezentare sinoptică a societății¹²⁶. Evident, la noi se întrevăd mai mult împrumuturi secvențiale, de suprafață, la nivelul vestimentației bunăoară, menite totuși să semnifice durerea unanimă a participanților, faptul că același defunct îi aduna, temporar, laolaltă. „Toată lumea aceasta era îmbrăcată în doliu...”¹²⁷, cei veniți la Ruginoasa trebuind să îmbrace „... frac, mănuși negre, cravată albă, o eșarfă de crep negru și o cocardă tricoloră la piept”¹²⁸. Expresii de genul „toată lumea”, „popor întreg în doliu” atrag atenția nu asupra aspectului cognitiv al funeraliilor, ci asupra

noastre față de el. Celor șapte ani de domnie le urmaseră, în contrapartidă, șapte ani de exil, pentru ca similitudinea dintre 2 mai 1864 și 2 mai 1873 să justifice și mai mult impresia că nimic nu fusese întâmplător, că se făcuse cumva dreptate și că repatrierea tardivă a domnitorului dădea sens întregii lui vieți. În această ordine de idei, Bolliac arăta că: „... acéstă trepasare a Lui, acéstă trămitere a inimei Séle în inimele Româniloru, a făcut-o heroulu in dziua chiar a manifestării misiunii Séle providințiali, a făcut-o tocmai in dziua de 2 Maiu cându Elu a proclamatu viața națională, politică și socială tuturoru Româniloru. [...] Dziua de 2 Maiu a fostu alésă spre înălțarea la ceruri a Aceluia ce a datu viață României...” (Vezi *** , *Doliul Țerii la moartea lui Alexandru Ion Cuza...*, p. 58).

¹²⁴ Distincția dintre consens și solidaritate, utilizată de Avner Ben-Amos, *op. cit.*, p. 10-11, aparține de fapt lui David Kertzer; consensul este un acord conștient al opiniilor, în timp ce solidaritatea este mai puțin analitică, având un caracter mai spontan, fizic.

¹²⁵ „Poporul”, 7 iunie 1873, p. 2.

¹²⁶ Astfel ne explicăm și dorința de a păstra imagini de la aceste evenimente, extrem de grăitoare pentru prestigiile simbolice și sociabilitățile dintr-o epocă dată. Nu transmitea, ca astăzi, un instantaneu, rostul clișeeilor fiind încă „heraldic”, ierarhizant. La acea dată se mai preferau diferitele specii ale desenului, limitele tehnicii nefiind, totuși, justificarea cea mai plauzibilă: spre deosebire de „exactitatea” fotografiei, picturalul putea să sugereze privitorului plusul de dramatism inerent momentului funebru. „... Un corespondent de la un jurnal ilustrat din Paris a asistat la înmormântarea prințului Cuza, unde a făcut mai multe schițe de ilustrații, care se vor publica, după cât știm, în *Le Monde illustre*” („Curierul de Iași”, vineri 25 mai 1873, p. 1). Informația era exactă: vezi *Les obsèques de prince Couza à Ruginoasa. D'après les croquis de m. Gabriel Bordèse*, în „*Le monde illustre*”, Paris, 1873, volumul 33, p. 80.

¹²⁷ *** , *Doliul Țerii la moartea lui Alexandru Ion Cuza W...*, p. 54.

¹²⁸ „Curierul de Iași”, vineri 25 mai 1873, p. 1. Eșarfă (albă sau neagră, după sexul defunctului) și mănușile negre erau accesorii de bază pentru îndoliații epocii victoriene. Despre cele din urmă se știe că erau atât de mult asociate cu decesul cuiva, încât știrea morții, trimisă prin poștă rudelor și prietenilor îndepărtați, era însoțită și de o pereche de asemenea mănuși. Vezi John Morley, *Death, Heaven and the Victorians*, London, Studio Vista, 1971, p. 21, 29.

aspectului lor fizic, practic¹²⁹. Imaginile difuzate de presă, cuvintele, muzica, oboseala drumului parcurs în urma dricului, senzația de a fi luat de mulțime, de a fi împreună cu alții și a simți aceleași lucruri pun la punct o versiune condensată a evenimentului¹³⁰. Toate aceste elemente compun un complex de semne subsumat „practicilor corporale“ (*bodily practices*) sau, poate mai corect spus, „practicilor corporalizate“, noi preferând însă, în cazul de față, un termen mai metaforic: *corporalitatea morții*. O dată cu extincția unei personalități, societatea se simte vulnerabilă, fiind tentată să folosească momentul funebru ca pretext de a-și strânge rândurile¹³¹. Conducerea mortului pe ultimul drum dă oamenilor șansa de a arăta că mai pot fi împreună și că își pot vizualiza idei abstracte, solidaritatea bunăoară, figurând-o fizic, prin corpurile lor¹³². În-mormântarea formează un complex semiotic în care sicriul pare în centrul atenției, fără a sta însă în centrul eforturilor de semnificare: el este doar semnificantul, *perenitatea corpului social* fiind semnificatul, ținta propriu-zisă a acestui tip de ceremonii. Cei prezenți la un ritual funebru pun în evidență, prin trupurile lor, persoana celui absent și totodată dau corporalitate morții. Aceasta nu ar exista fără un public care o pune în scenă. Dacă oamenii nu s-ar strânge să conducă decedatul pe ultimul drum, plecarea lui ar trece neobservată, la fel ca și moartea în sine. Pentru că sunt fenomene care nu capătă existență, adică relevanță socială, fără o consacrare de tip ritual. Prin urmare, la moartea lui Cuza, societatea se aduna tocmai pentru a se descrie ca întreg știrbit, lipsit de una din părțile lui esențiale.

9. Aparențele vieții, simptomele nemuririi

Ritualurile funerare născute din imaginația socială reconstituie sau restaurează atât valoarea celui care moare, cât și atașamentul celor care îi supraviețuiesc, dând o oarecare permanență legăturilor dintre cele două tărâmuri¹³³. Toaleta mortului și întreaga devoțiune care îl înconjură reprezentau tentative simbolice de a-l face încă prezent, de a-l mai reține puțin printre cei vii. Îmbălsămarea¹³⁴, masca mortuară¹³⁵, costumarea, priveghiul și orația funebră căutau

¹²⁹ Paul Connerton, *How societies remember*, Cambridge University Press, 1989, p. 102-103.

¹³⁰ Avner Ben-Amos, *op. cit.*, p. 5-6.

¹³¹ „... Un Domnu destronat și exilatu, departe de țara lui, murise pe pământu streinu și în jurul remășișelor sale mortale se adunase totu ce are România mai mai nobilu și mai generosu între fii sei...“.

¹³² „... Români din toate părțile și din toate clasele, cu o dulce și sântă religiozitate, vinu de incungiură cosciugulu Iubitului vostru soțu și alu nostru părinte!“; se adresa A. Vizanti văduvei lui Cuza. Vezi A. Vizanti, *op. cit.*, p. 8.

¹³³ David Le Breton, *op. cit.*, p. 273. Am citat din capitolul *Tăcerea și moartea*.

¹³⁴ „... unu soldatu, ce se afla lângă Corpulu prohoditu, se plecă cu religiozitate asupra lui și'n locu să sărute icóna, îi sărută mâna. – Dar ce-ai făcut, îi șopti pe dată unu altu soldatu de lângă dânsulu, ori nu scii, că este otrăvitu? – Ba sciu, dar ce'mi pasă, respunse acesta pe dată, cu lacrimile'n ochi, dacă a muritu Vodă Cuza, potu se moru și eu...“ (***, *Doliul Terii la moartea lui Alessandru Ion Cuza W...*, p. 128).

¹³⁵ La 8 decembrie 1873, fostul secretar al domnitorului, Arthur Baligot de Beyne, îi scria, din Paris, poetului Gheorghe Sion, precizând că la Heidelberg nu a putut lua un mulaj după față

să prelungească aparențele vieții, integrității corporale și respectabilității, concretizând dorința viilor de a amâna puțin despărțirea, de a menține mortul în prezent, de a prelungi vechile relații cu el¹³⁶. Aceste ultime gesturi de afecțiune conferă mortului însemnele demnității, îl purifică oarecum, pregătindu-l pentru viitoarea renaștere: imaginea „mortului frumos“ a fost dintotdeauna o dezmințire solemnă, o sfidare spontană, temporară a morții¹³⁷. De exemplu, dacă în vechea Eladă eroul era spălat cu multă luare aminte, uns cu ulei și parfumat cu esențe rare, ascunzându-i-se, pe cât posibil, rănile, în epoca modernă, mulți lideri erau îngropați cu uniformă, galoane și medalii. Antropologii sunt de părere că înfrumusețarea cadavrului determină destinul sufletului pe lumea cealaltă, influențând relația mortului cu divinitatea. A îngriji decedatul și a-i adresa niște cuvinte, ca și cum ar fi încă viu, însemna să întârzi cumva simptomele morții și să-i păstrezi sufletul în cele mai bune condiții, pregătindu-l pentru înviere. Cosmetizat astfel, mortul suporta bine trecerea pe celălalt tărâm și își sporea șansele de reînvia în bune condiții, nu ca strigoi. Mica sterilizare a cadavrului oferea o imagine acceptabilă a eroului, un instantaneu idealizat, în care oamenii vedeau premisa viitoarei puneri în bronz. „Mortul frumos“ era impulsul primar care stimula, în timp, apariția statuii¹³⁸.

Într-adevăr, nu putem vorbi *cu* cel plecat, dar ne adresăm lui, recunoscând astfel ambivalența defunctului, prezent încă, dintr-un punct de vedere, absent însă dintr-altul¹³⁹. Prin urmare, omagiatorii se adresau domnitorului ca și cum ar fi putut comunica cu el: „... Ce mult ți-ai iubit țerra!...“¹⁴⁰; „Vézutu-te-am în pace suind scara mării / Și'n pace luând calea august'a nemuririi / O! Scump amic, Domn mare...“¹⁴¹; „... Țerra recunoscetóre / Rógă geniul Teu bunu / Să o fac'a merita / Bine-cuventarea Ta...“¹⁴². Îndoliații utilizau patru procedee retorice prin care înțelegeau să își exprime și să își trateze cumva culpa pe care o resimțeau: a) primul reprezenta un fel de distincție *post mortem*, evidențiind pierderea insurmontabilă, faptul că nimeni nu poate lua locul eroului¹⁴³; b) al doilea era, în realitate, o urare, un artificiu performativ care, după modelul

lui Cuza: după îmbălsămare sicriul a fost sigilat, iar la Iași nu găsise nici un specialist în asemenea chestiuni (Virginia Isac, *Contribuții la o biobibliografie Alexandru Ioan Cuza*, Iași, Editura Junimea, 2005, p. 76.). Pentru noi, important este faptul că s-a pus problema măștii mortuare, în acord cu moda europeană din acel moment.

¹³⁶ Louis Vincent Thomas, *op. cit.*, p. 158.

¹³⁷ *Ibidem*, p. 148-150. Bunăoară, cei ajunși la Ruginoasa remarcă „... figura maiestuoașă a acestui Mare Român care stă înghețat în sicriul seu“. Vezi Ioan G. Valentineanu, *op. cit.*, p. 124.

¹³⁸ Astfel, în scrisoarea deja menționată, în care vorbea de neputința de a-i face lui Cuza o mască mortuară, Baligot de Beyne se consola, totuși, cu ideea că principele va beneficia de un bust, cerut de Academia Română în ședința din 1/13 august 1873. Vezi Virginia Isac, *op. cit.*, p. 76.

¹³⁹ Louis Vincent Thomas, *op. cit.*, p. 157.

¹⁴⁰ „Columna lui Traian“, 1 iunie 1873, p. 151.

¹⁴¹ Vasile Alecsandri, *op. cit.*, p. 231-232.

¹⁴² G. Baronzi, *La mórtea princepelui Alesandru Ion I Cuza*, în „Trompeta Carpaților“, 3/15 iunie 1873, p. 3.

¹⁴³ „... se va transmite din generațiune în generațiune rarele calități ale marelui Domn...“ („...“, *Doliul Țerii la moartea lui Alessandru Ion Cuza W...*, p. 68).

retoricii iluministe, asimila moartea cu un somn liniștit, fericit, cu o odihnă bine meritată¹⁴⁴; c) al treilea a fost menționat deja, constând în obișnuința de se adresa mortului ca și cum ne-ar putea auzi¹⁴⁵, pentru a se sugera că relația cu el nu încetează, gratitudinea urmașilor menținându-l pentru totdeauna în atenția cetății; d) al patrulea este înrudit cu precedentul, Elena Cuza jucând rolul de substitut¹⁴⁶ al dispărutului și primind, de aceea, multe din elogiile destinate acestuia. Primele trei laitmotive pot fi remarcate într-o aceeași frază din discursul pe care A. Vizanti îl rostea la 29 mai 1873: „... *Tu Te-ai dusu de la noi* pentru a’Ți lua locul predestinat alături cu spiretele marilor noștri Eroii; ne-ai părăsitu lăsându în urma’ți *un deșertu imensu* și inimele noastre adâncu sfășiete de durere!... *Dormi în pace! Fii fericitu!*... Românii nu voru uita niciodată meritele și faptele Tale ilustre, iar *numele Teu va fi în veci sepātu pe lespedeā inimei lorū întristate*...”¹⁴⁷. Al patrulea motiv reieșea dintr-un paragraf imediat următor, unde vorbitorul orienta atenția asistenței asupra văduvei, prezentând-o ca pe un fel de moștenitoare a calităților defunctului: „... Și Voi Măria Ta, Voi nobilă soție care atât de multu Lu-ați onoratu și urmăritu în tendințele Lui patriotice, pe cându era în viațiā, iar astăzi cu atâtă zelu și magnificență’l dați cele din urmă probe de iubire și pietate, ce așu putē dzice ca să ve consolezu și să ve alinu amara durere ce ve consumă? [...] Priviți!... Unu poporu întregu împărtășește cu Voi adâncu întristare ce vă cuprinde! [...] Consolați-ve dar, Dómnă, și recunoșceți că dacă perderea ce ați incercatu este ireparabilă, in schimbu ve rămâne imaginea vieței cu faptele sale cele mari, și unu nume care pretutindene intimpină respectulu, iubirea și recunoștința”¹⁴⁸.

¹⁴⁴ „... Dormi în pace mare Domnu al țerei!...”, spunea Kogălniceanu în cuvântarea lui de la Ruginoasa (*Ibidem*, p. 125).

¹⁴⁵ În cultura funerară creștină, cadavrul nu este conceput ca o rămășiță abandonată de moarte, ci drept însăși persoana pe care anturajul ei a cunoscut-o. Umanitatea trupului se păstrează, mobilizează respectul, astfel încât defunctului i se vorbește cu voce tare, spre a se evoca momentele frumoase, neînțelegerile, greșelile față de el (David Le Breton, *op. cit.*, p. 263-264).

¹⁴⁶ Louis-Vincent Thomas, *op. cit.*, p. 165. Secolul XIX aducea noi raporturi familiale și „noi plaje de afectivitate” în domeniul funerar, dându-se frâu liber durerii. Una din schimbările însemnate, vizibilă chiar în mediul aristocratic, era ieșirea văduvei din izolare și participarea ei la ceremonia mortuară. Vezi Philippe Aries, *op. cit.*, p. 300. Revenind la contextul înmormântării lui Cuza, observăm felul cum soția îi prelua imaginea: „... în aceste momente grele, cându simțulu și mândria noastră națională sântu atât de mult espuse, gândiți-ve că glorioasă și virtuoasă soție a lui Alesandru Ioan Cuza, Elena, Dómnă Românilor, încă trăese!”. Vezi „Reforma”, duminică 27(8) mai 1873, p. 2.

¹⁴⁷ A. Vizanti, *Discursu funebru pronunțatu la ocasiunea inmormântării Domnului Românilor Alesandru Ioan I în 29 Maiu 1873*, Iași, Tipografia Buciumului Român, 1873, p. 7.

¹⁴⁸ *Ibidem*, p. 7; Dacă Alexandru Ioan Cuza era prezentat ca părinte al patriei, Elena îi prelua din atribute, fiind numită de Kogălniceanu „... Ilustră Dómnă, sântă și mumă a românilor...”. Vezi „... *Doliul Țerii la moartea lui Alesandru Ion Cuza W...*”, p. 121. Același ton transpare din relatarea ceremoniei propriu-zise: „... Dómnă Elena, care accepta cortegiulu pe treptele Palatului, tristă, palidă ca o martiră, sfântă ca unu sacrificiu, admirată cu pietate și adorată în cugetu de mulțimea ce inunda preste tot spațioasă ogradă a Palatului...” (*Ibidem*, p. 86). Avalanșa scrisorilor de condoleanțe având-o ca destinatar pe Elena Cuza, scenariul funerar impunea de la sine „uitarea” Mariei Obrenovici și trecerea tuturor păcatelor în contul camarilei, al

Pentru a explica mai bine importanța Elenei Cuza în dramatizarea funeraliilor de la Ruginoasa, trebuie să amintim un lucru: ca să vizualizeze ideea de doliu, arta funerară din secolul XIX propunea cel mai adesea imagini feminine¹⁴⁹. Jelitul fiind considerat așadar un atribut și un privilegiu al feminității¹⁵⁰, îngrijirea mortului prezenta evidente valențe materne¹⁵¹. De aceea, ultima primenire nu era încredințată întâmplător femeilor, solicitudinii și dorinței lor de a securiza corpul¹⁵². Ele fiind acelea care dau viață, par cele mai nimerite să pregătească rămășițele pentru reînviere, dându-le, pe moment, aparențele neschimbării. Protejează astfel defunctul ca pe un nou-născut lipsit de apărare, încercând, prin devoțiunea și îngrijirea acordată, să îi asigure un drum lin în lumea de dincolo¹⁵³. Evident, văduva lui Cuza a fost însărcinată cu această misiune de conservare temporară (francezii îi spun „maternage“), devotamentul ei conjugal îndreptând parcă mai multe trimiteri la relația mamă-fiu. În mai 1873, au și apărut, de altfel, destule versuri cu tema *mater dolorosa*, simbol întruchipând poate mai puțin maternitatea biologică și mai mult legătura organică între patrie și cetățean, între națiune și fiii săi: „trupul țării“ trebuia să o resimtă recenta pierdere ca pe un fel de amputare¹⁵⁴.

răilor sfătuitori „... Muriși, fostu Domnulu alu țerei / De dânsa esilatu, / În brațul agoniei / Măhnitu: de toți uitatu, / Pe cându lacheii carii / Atâtu se lingușiau / Atunci cându cu'njosirea / La curte'ți se târau / Adzi veseli ospetédză / La alt stăpânu lachei... / În dzilele ferice, / Când mintea'ți cu vigóre / Dorea al țerei bine, / Putere și splendoare, / Cu șóptele loru false / Audzu'ți astupau / Și prin vârsări de sânge / Căderea își grăbiau...“ (*Ibidem*, p. 136).

¹⁴⁹ Louis Vincent Thomas, *op. cit.*, p. 191.

¹⁵⁰ „... Voi, mume de familiă, matrónene țerei și viitorului ei, spuneți copilașiloru voștri inocenți, *cu acele lacrimi pe care le aveți totu dauna în ochii voștri*, că celu mai mare domnu, Alesandru Ión Cuza a muritu.[...] Iaru voi copile gingașe, între lacrimile vóstre virginale, căutați spre ceriu și rugați pe bunul Dumnedzeu a ierta greșelile sele...“: Vezi „Reforma“, duminică 27(8) mai 1873, p. 2.

¹⁵¹ Louis Vincent Thomas, *op. cit.*, p. 151-152. Așa-numita „feminizare“ a doliului, cumva opusă tentației masculine de a monumentaliza răposatul, s-ar fi întemeiat, spun specialiștii, pe ideea că devotamentul și dragostea față de cineva conservă memoria respectivei persoane mult mai bine decât ar reuși-o statuile. Andrew Bennett, *op. cit.*, p. 78.

¹⁵² În acord cu sentimentalismul acelu timp, se considera că morții nu își pierdeau orice sensibilitate, că ei dorm și, în somnul lor, ei au nevoie de atașamentul, de supravegherea și grija noastră (Ph. Aries, *op. cit.*, p. 318, 324).

¹⁵³ Implicarea femeilor în ritualurile funerare legitima ideea că moartea întregeste viața. Iar în secolul XIX, această viziune părea cu atât mai populară cu cât însăși imaginea morții se feminiza: ingerul negru își pierdea chipul de adolescent neoclasic, din vremea lui Goethe, căpătând în schimb un trup sexuat, chiar cu unele trimiteri la motivul „femeii fatale“ (Michel Vovelle, *La mort en Occident. De 1300 à nos jours*, Paris, Gallimard, 1983, p. 587, 619).

¹⁵⁴ În poezia sa, *Mater dolorosa*, G. Crețeanu asocia în mod evident feminitatea, maternitatea și doliul: „Când rugele'nctară, când tot intră'n tăcere / Când negru vellu allu noptii pamentu-accoperi / Spre grópa-abia închissă, uă nobilă muiere / Păși cu maiestate, ș'acolo se opri. / Pe fația'i era scrissă adâncu ei durere; / Uă lacrimă sânge în céna-i licuri / Dar'cine era densa? De ce l'a ei vedere / Se lumină mormentul și mortul tresări? / Venia să dea și densa eterna sârutare / Acellui ce voise l'a patriei altare / S'aprindă focul sacru, ca'n timp de vitejii“ („Trompeta Carpaților“, 3/15 iunie 1873, p. 3).

10. Drumul spre statuie

Trecând peste toate hărțuilele partinice, Carol a știut să repare acele stângăcii de început, inițiind o strategie imagistică de lungă durată, o politică de echilibru simbolic între prezentul și trecutul românilor. Deținând un deosebit simț de compensare a inadvertențelor, Carol venea în Moldova¹⁵⁵ la scurtă vreme după înhumarea predecesorului și așa-zisului său rival. În „Curierul de Iași” se putea citi un scurt anunț: „Măria sa Domnitorul va sosi astăzi pe la 1 oară în urba noastră, după ce se va opri la Ruginoasa, unde va vizita pe principesa Elena Cuza...”¹⁵⁶. După două zile, același ziar descria vizita din Iași sub forma unui mic ritual de vizibilitate, din care deducem că domnitorul Carol încerca să detensioneze atmosfera, să se facă acceptat, să iasă din umbra în care îl împinseseră ultimele întâmplări: „... Pe la 7 oare Măria Sa a ieșit la preumblare la Copou, unde se aflau nenumărate trăsură. Măria sa era din toate părțile cu cordialitate salutat. Sara tot orașul a fost iluminat. Eri [9 iunie] pe la 8 ½ oare dimineața a avut loc pe platoul Copoului o revistă generală a trupelor garnizonate în Iași. Măria sa a sosit la oara precisă, în trăsură până la barieră, de unde s-a urcat călare pe un cal murg, și apoi însoțit de o numeroasă suită de ofițeri superiori, s-a dus la locul destinat pentru revistă [...] În convorbirea Sa se servea de limba română, câte o dată și de cea franceză. [...] Orașul părea în zi de sărbătoare”¹⁵⁷. Ingredientele militare și mondene ale vizitei de la Iași, „optimiste” prin natura lor, îmbunătățeau în mod evident starea de spirit, mutând atenția de la trecutul recent îngropat la Ruginoasa către prezentul și viitorul reprezentat de tânărul domnitor. Acesta știa prea bine ce susceptibilități are de menajat, toate vizitele sale în „a doua capitală” a țării având, probabil, ca principal impuls, avertismentul primit în aprilie 1866: în plin plebiscit, ieșenii declanșau o mișcare separatistă¹⁵⁸.

Analiza noastră a urmărit niște discursuri și comportamente aparent contradictorii: 1) pierderea unui om politic, declarată imediat ca fiind ireparabilă; 2) disimularea morții sale, sub acoperirea festivităților civice (10 mai) și funerare (27-29 mai) care certificau ideea că viața mergea înainte, noi continuând opera personajului în discuție; 3) soluții de împăcare onorabilă a celor două tendințe, discursul patrimonial născându-se din tensiunea existentă între cele două orientări. Miza acestor festivități era sensul existenței comunitare,

¹⁵⁵ „I.S. Domnitorul, Jui 7 Iuniu curent, însocit de D-nii miniștri P. Mavrogheni și B. Boerescu va pleca din capitală, la orele 7 și 10 minute séra spre a merge la Iași. M.S. Domnitorul va rămâne la Iași pene Duminică 10 iunie curent...” Vezi „Monitorul Oficiale al României”, nr. 120, joi, 7(19) iunie 1873, p. 785.

¹⁵⁶ „Curierul de Iași”, vineri, 8 iunie 1873, p. 2.

¹⁵⁷ „Curierul de Iași”, duminică, 10 iunie 1873, p. 1.

¹⁵⁸ Amănunte despre mișcarea separatistă din 3/15 aprilie 1866 găsim la Dumitru Vitcu, *11 februarie 1866...*, p. 174-178; Adrian Cioflâncă, *Naționalism și parohialism în competiție. Note pe marginea dezbatelor politice privind unirea Principatelor Române*, în Dumitru Ivănescu, Cătălin Turliuc, Florin Cântec, *Vârstele Unirii. De la conștiința etnică la unitatea națională*, Iași, Fundația Academică „A. D. Xenopol”, 2001, p. 109-134.

căutat chiar în resuscitarea legăturilor și a continuității temporale cu perioada în care defunctul se afirmase. Așa că intervalul 1859-1866 avea să fie catalogat ca origine a momentului 1912, când se inaugura statuia de la Iași. Cu o mențiune în plus: deși trecuse ceva timp de la moartea lui, Cuza nu putea fi declarat strămoș fără a-l patrimonializa, deopotrivă, și pe contemporanul lui, Carol, încă în viață. Altfel spus, „sanctificarea“ contemporanilor decedați oferă și celor rămași niște bilete în alb pentru panteon. În 1873, românii își exprimaseră părea de rău, durerea de a-l fi pierdut pe Cuza, ideea-cheie a ceremonialului religios fiind însă vinovăția lor față de domnitorul exilat. Peste aproape patru decenii, în 1912, statuia din Piața Unirii muta accentul de la omagiat la omagiatori: nu mai trimitea la culpabilități și regrete, având misiunea de a-l reintegra în mod festiv pe cel dispărut, de a-l include oficial în cărțile de istorie și, mai ales, de a sublinia că urmașii fuseseră vrednici de moștenirea primită.

Vedem astfel că funeraliile au niște funcții care *nu rezultă direct din necesitățile apărute o dată cu moartea cuiva*: ca orice alt ciclu de viață sau ceremonie calendaristică, ele servesc unor scopuri care nu au nimic de-a face cu evenimentul pus în scenă, cu dispariția propriu-zisă. Ritualurile de acest fel reînnoiesc raporturi mai vechi, facilitează schimburi de valori, transmit știri, ne arată în cine putem avea încredere și în cine nu¹⁵⁹. Gândindu-ne mai bine la înțelesurile lor „secundare“, putem afirma că funeraliile sunt ocazii de a reînnoi raporturile cu un timp pe care îl bănuim că ne epuizează, că ne face să ne pierdem consistența, extenuându-ne, îmbătrânindu-ne¹⁶⁰. Apelând la o memorie imediată, viii recompun trecutul defunctului și, totodată, și-l regăsesc pe al lor, retrăind evenimente de odinioară¹⁶¹. Omagiind defuncții, dăm o continuitate și un sens evoluției noastre. Ei reprezintă memoria societății, iar cultul dedicat lor încearcă o mediere între trecutul plin de certitudini și viitorul imprevizibil. Pe ei se fondează speranța de a depăși încercările care ne-ar putea compromite perenitatea. Locul acordat morților constituie, deci, gajul unui surplus de viață, verificându-se extraordinara putere de transfigurare a imaginarului social: o dată consumată tristețea despărțirii, morții sunt recuperați ceva mai târziu, ca strămoși, pentru ca serenitatea lor să servească echilibrului nostru. Ritul funerar realizează astfel o reînnoire a colectivității greu încercate, ceva mai târziu el constituind și un punct de plecare pentru recuperarea defunctului ca erou protector, ca model ori simbol de coeziune al grupului¹⁶². Dacă morții par că ne amenință și ne dezbină, strămoșii conciliază, ne împacă. După ce funeraliile despart lumea viilor de aceea a morților, ridicarea doliului deschide epoca reamintirii, de reintegrării mortului cu ajutorul comemorărilor¹⁶³. Acestea nu neagă pierderea, dar nici nu o monumentalizează, ci marchează sfârșitul

¹⁵⁹ Paul C. Rosenblatt, R. Patricia Walsh, Douglas A. Jackson, *op. cit.*, p. 86-87.

¹⁶⁰ Julien Potel, *op. cit.*, p. 17.

¹⁶¹ *Ibidem*, p. 26.

¹⁶² Louis Vincent Thomas, *op. cit.*, p. 215-219.

¹⁶³ *Ibidem*, p. 123.

jelitului, acceptarea pierderii printr-o simplă întoarcere la premisa că viața merge mai departe. Ele reprezintă un fel de reîntâlnire cu mortul și, totodată, a doua lui înmormântare, certificând faptul că el ține de trecut, că este inactual și că amintirea lui este un rezultat al bunăvoinței noastre de a-l păstra în memoria colectivă. Paradoxal, legăturile sociale se resudează mai mult în jurul unei persoane absente decât în contact cu aceea aflată zilnic sub ochii noștri.

În cazul lui Cuza, persista un bagaj de amintiri divizat pe două paliere, cel *cult* și cel *popular*: a) primul vedea perioada 1859-1866 ca un preambul necesar al noului regim, un interstițiu merituos, dar cu siguranță revolut; b) al doilea întreținea memoria fostului domnitor printr-un set de legende și practici devoționale de inspirație religioasă; insista nu pe imaginea omului de stat, a reformatorului, ci pe efigia exilatului, a binefăcătorului ținut departe de țară, între exilul lui Cuza și moartea lui prematură, românul de rând stabilind o legătură cauză-efect¹⁶⁴.

În acest context, derogările de la programul oficial al înmormântării (mai ales implicarea țăranilor alături de militari, impunându-se o paritate între factorul „civil” și acela „gubernamental”) confirmă ipoteza că asemenea ritualuri nu spun mare lucru asistenței dacă nu sunt inspirate din cultura, din tradițiile acesteia¹⁶⁵. O mai bună înțelegere a faptelor din mai 1873 ne este oferită, mai târziu de cele întâmplăte în mai 1912, când atât Cuza cât și Carol încăpeau deja în același panteon, eventualele speculații despre rivalitatea lor având numai rostul de a spori interesul pentru statuia din Iași. Cele două viziuni, elitistă și populară, nu erau separate de o distanță comparabilă cu aceea dintre adevăr și fals, dintre nou și rezidual, diferențele constând în gradul de recunoaștere și consacrare publică a percepțiilor despre eroul în discuție¹⁶⁶ (p. 91, borbeli). Ținând însă cont că venerația țăranilor pentru Cuza nu ar fi ajuns la noi dacă elitele nu ar fi făcut posibilă propagarea ei, luăm în calcul existența unor memorii concurente doar pentru a evidenția atât *autonomia factorului cultural*, a celui *religios-funerar cu precădere*, cât și întârzierea cu care acesta se lăsa influențat de actualitatea politică ori de ultimele interpretări ale istoriei academice.

În aparență, nu s-ar vedea nici compatibilitate între retorica patrimonială, obsedată să salvgardeze felurite valori și fenomenul extincției biologice, care ne pare, la o primă vedere, un aliat al uitării și, deci, principalul adversar al eforturilor noastre de a păstra câte ceva din vestigiile și din faptele de altădată. Lucrurile nu stau chiar așa. Țintă a unei călătorii fără întoarcere, tărâmul morților ajunge, paradoxal, să semnifice definitivul, neschimbarea, stabilitatea,

¹⁶⁴ „... Și ci-a făcut, ci-a dres, că l-a dat jos Carol...” spunea un interviuat din Pietroasa de Sus, județul Buzău, la câteva decenii după lovitura de stat de la 11 februarie. V. Adăscăliței, *op. cit.*, p. 269.

¹⁶⁵ Despre necesitatea ca ritualul modern să conțină noțiuni și practici preexistente, vezi Vanderlyn R. Pine, *op. cit.*, p. 115, 122.

¹⁶⁶ Ștefan Borbély, *De la Herakles la Eulenspiegel. Eroicul*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 2001, p. 91.

fiind invocat ca model, pentru conservarea celor rămase aici, pe pământ. Astfel, o comunitate văduvită de prezența unei personalități era repusă, oarecum, în posesia celui pierdut abia în momentul când acestea i se inaugura o statuie. Monumentul pune capăt „doliului“, regretelor și compătimirii lui Cuza: îl devictimiza, făcându-l apt de a fi analizat realmente, cu defecte și calități, fără suspiciunea relei voințe. Ni se pare că intensitatea, emfaza, cu care marcăm o stingere din viață, ar avea darul să o relativizeze, să îi micșoreze consecințele, să pară că în fața sorții putem riposta și reechilibra situația prin intermediul aparatului ritual. Iar moartea unui om important este prilejul de a ne schimba sau reevalua concepția despre sine, de a ne rearanja obiectele și relațiile prin care ne defămeam înainte de plecarea lui. Comemorându-l apoi, vrem să demonstrăm că nu acceptăm ca înmormântarea să fie sfârșitul unei povești și că o ducem mai departe, până devine statuie.

ORGANIZAREA CEREMONIILOR ÎNCORONĂRII DE LA 10 MAI 1881

Suzana Bodale

La o primă vedere, analiza unei încoronări și a serbărilor care o înconjoară ar putea să se facă după o schemă standard, deoarece, uneori, momentele ceremoniilor se repetă secole întregi. În cazul evenimentelor de la 10 mai 1881, situația este mult diferită, pentru că România se află în pragul unei realități noi, a consacrării unui regat constituțional, apropiat ca statut de variantele occidentale existente în epocă.

Proclamarea neașteptată a regalității, la 14 martie 1881, a degrevat ziua de 10 mai de tensiunile politico-diplomatice inerente (deoarece rapoartele diplomatice o tot aminteau ca o foarte posibilă dată a adoptării statutului de Regat), creându-se, astfel, un interval de timp rezonabil organizării detaliate a sărbătorilor încoronării. În consecință, 10 mai 1881 se prezintă ca un moment al bucuriei, fiind o chintesență a eforturilor politice anterioare, consacrate adoptării titlului de *Alteță Regală*, proclamării regatului și a rezolvării problemei dinastice. Astfel, sub coordonarea guvernului condus de Dimitrie Brătianu, sunt consacrate trei zile (10-12 mai 1881) acestor ceremonii. Ele prezintă două mari planuri, al încoronării propriu-zise și pe cel al sărbătorilor populare. De altfel, scopul prezentului studiu este de a analiza fiecare dintre componente, insistându-se asupra minuțiozității pregătirii și a simbolisticii atașate.

Încoronarea ni se pare foarte interesantă pentru că suntem în fața unor elemente de o noutate absolută. Astfel, se consacră un alt titlu monarhic, cel de rege, și, de asemenea, o situație inedită: faptul că această transformare se aplică în cazul unei domnii care dura deja de 15 ani, deci, era o schimbare „din mers“, dar care trebuia să se imprime ca atare în actele, uzanțele diplomatice și în mentalul colectiv.

Ceremonia cunoaște un preambul, pe 9 mai 1881, când se binecuvântează cele două coroane. Dacă amănuntul privitor la faptul că regele Carol I a purtat o coroană făurită din oțelul unui tun capturat la Plevna este arhicunoscut, mai puțin se știe despre alte proiecte privitoare la natura materialului acesteia. Ca atare, a existat propunerea venită din partea guvernului de a i se lucra o coroană de aur, cu pietre prețioase, foarte scumpă, de aproximativ o jumătate de milion

de lei¹, sumă ce avea să fie adunată prin subscripție publică². Carol refuza, așa cum a procedat mereu când considera că situația financiară a țării nu era foarte bună, ca de exemplu, în privința alocării unui buget, considerat de el prea mare pentru Casa Regală, sau a unei dote pentru Elisabeta, la sosirea în țară, după căsătorie.

Mai multe comentarii se impun asupra inițiativei de recuperare a coroanei voievodale a lui Ștefan cel Mare, pentru că, în epocă, se credea că aceasta mai exista, undeva, pe teritoriul Austro-Ungariei. De aceea, agentul nostru diplomatic la Viena, Ion Bălăceanu, era însărcinat să vorbească cu experți în domeniu, să o caute prin muzeele din Cracovia și prin bisericile din Praga, trimițând chiar în țară un catalog cu imaginile coroanelor descoperite³. În același sens, se pronunță și Hoyos, agentul austriac la București, care îi raporta lui Haymerle încă de pe 15 aprilie 1881: „Nu pot preciza care este situația exactă a acestei coroane, care, după unii, provine de la Ștefan cel Mare, după alții, de la prințul valah Mârza sau în posesia cui s-o fi aflând ea în Cracovia”⁴. Încercarea de a se recupera o asemenea coroană se leagă de dorința mai veche de a se legitima prezența dinastiei străine pe tronul României. De fapt, se căuta și crearea unui arc peste timp, care să realizeze continuitatea între glorioșii voievozi din vechime și noul rege. Titlul ar fi fost astfel mai ușor de acceptat, cu atât mai mult cu cât acesta fusese și unul dintre „argumentele strategice” ale lui I.C. Brătianu, care repeta sistematic că românilor le este specifică monarhia și că este dreptul lor să-și numească conducătorul după cum doresc, rege sau chiar împărat.

Eșecul acestui demers a trimis la ideea coroanei de oțel. De altfel, conducerea trupelor româno-ruse spre victorie în războiul de la sudul Dunării din 1877 a fost fapta cea mai de seamă a domniei lui Carol de până atunci și cea care l-a apropiat cel mai mult de suptii săi. Deci, practic, încoronarea de la 10 mai 1881 vine să confirme nașterea unui simbol al noului Regat, o coroană sobră⁵, cu siguranță, în spiritul unui Hohenzollern, dar ancorată în faptele de glorie ale posesorului său.

¹ De remarcat, prin comparație, că pentru toate activitățile din cele trei zile ale încoronării Camera a votat, pe 4 mai 1881, un necesar de 125.000 lei; v. și „Timpul”, 24-25 aprilie 1881.

² *Ibidem*, 4-5 mai 1881.

³ Ministerul Afacerilor Externe, fond Arhiva Istorică, vol. 133, f. 565-566 (în continuare: M.A.E., fd).

⁴ Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale-București, fd. Casa Regală, dos. 12/1881, f. 79, Hoyos către Haymerle, București, 15 aprilie 1881 (în continuare: D.A.N.I.C. București, fd.)

⁵ Constantin Moisil, *Însemnele regalității române*, în vol. *Regii României – o istorie adevărată*, f.l., Editura „Tess Expres”, 1998, p. 58: „Realizată de Arsenalul Armatei din București, coroana regală are o formă obișnuită pentru un însemn de asemenea rang, adică un cerc frontal de oțel, împodobit cu pietre oblonge, rombice și perle tot de oțel. De la marginea superioară a cercului, se desfășoară opt fleuroane mari, alternând cu opt fleuroane cu colți mai mici, terminați în perle. Din vârful fleuroanelor pleacă spre mijlocul coroanei opt lame înguste, de formă arcuită și împodobite cu mărgăritare, care se unesc într-un glob, în care se află înfiptă crucea «Trecerea Dunării». Toate elementele coroanei sunt de oțel, cu excepția căptușelii de catifea purpurie”.

Pe 9 mai 1881, Bucureștiul era deja pregătit pentru ceremonii. Astfel, sosiseră, pe lângă „deputățiiile“ din toată țara, mii de oameni îmbrăcați în straie de sărbătoare; se ridicaseră estrade pe principalele trasee ale serbărilor, iar magazinele și străzile erau ornate cu steaguri și ghirlande. De asemenea, principalele cotidiene tipăriseră încă de la 23 aprilie 1881 programul paradelor⁶, așa încât orașul era înțesat de oameni interesați de anumite momente ale evenimentelor. Cea mai mare aglomerație se înregistrează pe Calea Victoriei, Strada Carol I și pe Bibescu-Vodă, fiindcă pe aici trecea cortegiul care ducea la Mitropolie coroanele, de oțel pentru rege și de aur⁷ pentru regină. Așa cum remarca și presa vremii⁸, în jurul orei 17, circulația pe aceste artere era foarte anevoioasă, apariția „Cortegiului Coroanelor“ creând liniște printre asistență. Astfel, de la Consiliul de Miniștri spre Casa de Depuneri, Lipscani și până la Mitropolie, se îndreptau doi polițiști epistați, după care urma trăsura comisarului Lahovary, un pluton de roșiori, trăsura prefectului Capitalei (Radu Mihaiu), șareta închisă – de gală – cu șefii Camerelor (Ion Ghica și C.A. Rosetti) ce însoțeau coroanele, apoi, veneau trăsurile deschise ale miniștrilor și, ca ariergardă, un pluton de călărași. La Mitropolie, răsunau clopotele și trâmbițele, iar alaiul era întâmpinat de toți înalții clerici ai României vremii. Mitropolitul primat, respectiv, episcopul de Severin duceau coroanele în fața iconostasului, unde patru elevi ai Școlii Militare din București cu drapele formau garda de onoare din jurul altarului. Prin urmare, la ora 17, în toate bisericile din țară se oficia slujba de binecuvântare a celor două coroane, după care cortegiul se întorcea pe același traseu la Președinția Consiliului de Miniștri.

Preocuparea pentru festiv și paradele stradale era ilustrată prin defilarea pe muzică veselă de fanfară, în jurul orei 20, a purtătorilor de torțe, adică a ofițerilor și soldaților din toate armele. Apoi, între orele 21-24, perechea regală și oaspetele de onoare Leopold de Hohenzollern treceau prin București pentru a vedea stadiul pregătirilor.

În ceea ce privește motivele care au dus la defalcarea momentului binecuvântării coroanelor de cel al încoronării propriu-zise, credem că explicația rezidă în însăși natura actului care s-a realizat pe 10 mai 1881, când s-a produs consacrarea un regat constituțional, caracterizată prin detașarea de elementele ceremoniei religioase. Exista deja modelul clasic al încoronării lui Ludovic-Filip d'Orléans, care s-a limitat doar la a jura pe constituție. Pe de altă parte, nu trebuie să oțitem nici particularitățile religioase: suntem în fața unei situații când regele e catolic, regina luterană, într-o țară care putea accepta doar o ceremonie religioasă ortodoxă. Prin separarea celor două momente se permitea, practic, efectuarea unei slujbe de binecuvântare tradiționale, care să respecte credința românilor, deoarece, așa cum menționa și agentul diplomatic francez Ducros-Aubert, „*Carol fiind catolic, încoronarea nu se poate face într-o*

⁶ „Românul“, 23 aprilie 1881.

⁷ Coroana este executată de firma „Rish & Fiul“, de aur, fără pietre prețioase.

⁸ „Românul“, 11 mai 1881.

biserică ortodoxă, alegându-se terenul din fața Mitropoliei, astfel încât mulțimea să fie satisfăcută⁹.

Ziua de 10 mai, deja încărcată de semnificațiile mai vechi cunoscute, în anul 1881 a căzut, în chip sărbătoresc, într-o duminică. Încă de la orele 6 ale dimineții, se auzeau 21 de salve de tun în București și câte 101 de lovituri în județele unde exista această armă¹⁰. De asemenea, traseul care lega Gara „Târgoviște“ din capitală¹¹ de Mitropolie¹² era deja plin de oameni¹³, deși vremea era ploioasă, iar, la un moment dat, din această cauză chiar s-au impus schimbări în programul oficial.

De la zece și jumătate, pe ambele părți ale arterelor Victoria, Carol I și Rahova, cu drapelurile desfășurate, se întindeau trupele garnizoanei și cele ale gărzii naționale. Apoi, pe Bibescu-Vodă și pe Calea Rahovei, o latură era rezervată corporațiilor de meseriași, iar cealaltă elevilor de la liceele publice și private. Mai mult, de-a lungul Șoselei Mitropoliei erau înșirate toate delegațiile oficiale din țară¹⁴. Acestea începeau cu președintele Comitetului Executiv Permanent, C. Porumbaru¹⁵, și cu cel al Consiliului Comunal purtând drapelul. Continuau cu delegațiile rurale, „deputățiile“, care erau dispuse de la poarta interioară a Mitropoliei până la tribuna ridicată acolo, în direcția Camerei. În curtea importantului edificiu, s-a construit și estrada oficială, unde, până la ora 11, au sosit parlamentarii, agenții diplomatici ai puterilor străine¹⁶ și alți invitați speciali.

La orele prânzului avea loc plecarea majestăților lor de la Palatul Regal, pe traseul Calea Victoriei–Lipscani–Șelari–Calea Rahovei–Bibescu-Vodă, până la Mitropolie. Acest drum a fost marcat cu 101 salve de tun. Impresionantul convoi era alcătuit din prefectul capitalei, mareșalul Curții, fanfara roșiorilor, un

⁹ D.A.N.I.C., Microfilme, Franța, vol. 4, R. 47, f. 250, Ducros-Aubert către Saint Hilaire, București, 10 mai 1881.

¹⁰ „Românul“, 23 aprilie 1881.

¹¹ Acesta era locul de unde începea formarea convoiului festiv, după preluarea „actorilor principali“ sosiți cu trenul de la Cotroceni.

¹² Aici urma să fie oficiată ceremonia de încoronare propriu-zisă.

¹³ Pe Calea Griviței, întâlnim oameni la ferestre, la balcoane, pe acoperiș, lângă Palatul regal, deoarece credeau că de acolo se va forma cortegiul; v. și „Românul“, 11 mai 1881.

¹⁴ Au fost 146 delegați din Argeș, 52 din Botoșani, 57 din Brăila, 88 din Bacău, 108 din Buzău, 50 din Covurlui, 80 din Constanța, 120 din Dâmbovița, 49 din Dorohoi, 72 din Fălciu, 155 din Gorj, 91 din Ialomița, 196 din Mehedinți, 85 din Muscel, 59 din Neamț, 102 din Olt, 85 din Putna, 152 din Prahova, 77 din Roman, 114 din Romanați, 86 din Râmnicu Sărat, 47 din Suceava, 75 din Tutova, 133 din Teleorman, 54 din Tecuci, 64 din Tulcea, 165 din Vlașca, 57 din Vaslui; în total, aproximativ, 4.000 de delegați, pe stradă fiind însă mai multe persoane, deoarece mulți au venit cu soțiile sau chiar cu întreaga familie; v. și „Românul“, 23 aprilie 1881.

¹⁵ El era responsabil cu organizarea serbărilor.

¹⁶ Doar Austro-Ungaria a trimis un reprezentant special pentru a participa la încoronare, ceea ce a creat controverse, deoarece numitul a fost locotenent-mareșalul Bauer, guvernatorul Transilvaniei; faptul trădează însă dorința de a se lega niște relații oficiale noi, avantajoase la Dunăre; v. și D.A.N.I.C., fd. Casa Regală, dos. 12/1881, f. 81. De asemenea, a existat și un reprezentant din partea Spaniei, dar însărcinat cu o altă misiune, care a asistat din politețe și pentru a-și onora gazele.

escadron din acest corp de oaste, drapelele armatei, regele călare, înconjurat de Statul Major, trăsura reginei, aflată alături de cumnatul Leopold de Hohenzollern și de fiii acestuia (Ferdinand și Carol, prin care se legitima continuitatea dinastică), doamnele de onoare, iar, în final, un escadron de cavalerie. Pe toată durata deplasării au bătut clopotele și s-a auzit muzica militară. La poalele colinei Mitropoliei, cortegiul era întâmpinat de cele mai înalte fețe bisericești, în frunte cu Mitropolitul primat, la care se adăugau șefii celor două Camere și primul-ministru alături de soțiile lor.

Din acest tablou putem distinge clar simbolistica ceremoniei. Astfel, asistăm la o împletire, pe de o parte, între elemente ale tradiționalei „ungeri“, prin plasarea încoronării la Mitropolie și prin prezența celui mai înalt ierarh, iar pe de altă parte, la confirmarea regatului constituțional, prin rolul jucat de reprezentanții Parlamentului și al Guvernului.

Pe fundalul cântărilor religioase, mitropolitul întâmpina mai întâi alaiul cu *Sfânta Evanghelie* și cu crucea, apoi rostea *Psalmul al 8-lea*. În continuare, regele și regina, însoțiți de prințul Leopold de Hohenzollern și de cei doi fii ai acestuia, luau loc pe tronurile amplasate în pavilionul oficial, ridicat imediat la ieșirea din biserică ca să asiste la *Te Deum*-ul ținut de mitropolitul primat. Tot în acest scop au luat loc în aceeași tribună și membrii corpului diplomatic, suita regală, miniștrii etc. Cu acest prilej, marele ierarh spunea încă o rugăciune pentru coroane, stropindu-le cu agheasmă, ca o împlinire a binecuvântării săvârșite în ziua anterioară. Ulterior, în timp ce se cânta „Imnul Coroanei“, se apropiau de odoare cei doi președinți ai Camerelor, iar mitropolitul primat, respectiv cel al Moldovei și Sucevei îi întâmpinau, în timp ce coroanele erau ridicate pe perne de catifea roșie. Apoi, cu toții, se îndreptau spre treptele de jos ale estradei regale. Președinții primeau coroanele, le treceau către doi colonei din garda de onoare, mitropolitul primat intona încă o rugăciune, iar corul cânta „Mulți ani!“. Ulterior, Carol și Elisabeta semnau „Pergamentul Coroanei“, după ce același lucru fusese săvârșit de mitropoliți, președinții Camerelor, de președintele Curții de Casație, de primul-ministru, miniștrii și de Leopold, în numele fiului său Ferdinand, moștenitorul tronului, în vârstă de doar 16 ani. Între timp, corul cânta „Imnul național“, iar regele încredința documentul ministrului cultelor, Vasile A. Urechia, pentru a fi păstrat în Arhive.

Era, deci, o ceremonie extrem de simplă, care a creat un pic de nedumerire în epocă, mai ales printre reprezentanții diplomați ai unor monarhii tradiționale. De exemplu, White, trimisul britanic menționa: „*Coroanele nu au fost deloc purtate pe parcursul ceremoniei*“¹⁷. De asemenea, încă de pe 15 aprilie, Hoyos își informa guvernul de la Viena că: „*După cum am aflat din surse foarte sigure, nu va fi nici o încoronare în adevăratul sens al cuvântului, nici «o unger», ci totul va consta într-o ceremonie pur religioasă. În acest scop, majestățile lor se vor duce cu mare pompă și suită la Mitropolie și chiar acolo*

¹⁷ D.A.N.I.C., Microfilme, Anglia, vol. 22, R. 131, c. 182, White către Grandville, București, 11 mai 1881.

*îi va binecuvânta mitropolitul. Dacă ar sta la dispoziție coroana (amintită chiar în raportul de astăzi lit. B), atunci aceasta va fi adusă regelui, fără însă ca majestatea sa să o pună pe cap*¹⁸. Ducros-Aubert menționa la rândul său că: „Încoronarea a creat multe probleme, deoarece trebuiau conciliați monarhiștii tradiționaliști cu tendințele liberale ale Constituției. Astfel, s-a propus ca mitropolitul primat să ia coroana, să o dea președinților Camerelor, care, în calitatea lor de reprezentanți ai poporului, să-l încoroneze pe Carol, iar acesta pe regină. Acest protocol este în dezacord cu tradițiile Casei de Hohenzollern, prin urmare, s-a decis să fie aduse coroanele în fața majestaților lor și atât. Se rezolvă, așadar, și problema religioasă, pentru că regele este catolic, iar regina protestantă”¹⁹.

Acest tip de încoronare poate părea lipsit de elementul spectacular, dar considerăm că a reprezentat tot ceea ce se putea face în acord cu evoluția istorică a ideii de monarhie din ultima parte a secolului XIX. De „ungerea” tipic medievală nu putea fi vorba, fiind clar incompatibilă cu monarhia constituțională. Pe de altă parte, era puțin cam riscant să acorzi președinților Camerelor dreptul de a încorona prinți de sânge. Aceasta cu atât mai mult cu cât votul era cenșitar, deci, ideea că Parlamentul este într-adevăr mandatarul întregului popor este amendabilă. De asemenea, trebuie analizată și relația dintre puteri, căci e oarecum hilar ca aceia care au avut dreptul să-l încoroneze pe rege să-și piardă mandatul printr-un simplu decret de dizolvare semnat de șeful statului. Și, nu în ultimul rând, s-a ținut cont și de faptul că un Hohenzollern „nu putea primi coroana din noroi”, existând deja un model al încoronării consacrat în 1871, la Versailles, de împăratul Wilhelm. Confesiunile diferite ale majestaților lor făceau, practic, imposibilă încoronarea reginei de către rege, căci nimeni nu putea accepta impunerea catolicismului în fața luteranismului. Ținând cont de toate aceste elemente, remarcăm totuși că momentul nu a fost lipsit de încărcătura simbolică și că nu a părut banal sau improvizat. Era un melanj corect creat între tradiție (amintită prin desfășurarea ceremoniei la Mitropolie, prin Te Deum-ul de binecuvântare și sfințire oficiat de mitropolitul primat, prin cântările bisericești specifice) și uzanțele unui regim constituțional, consfințirea regatului constituțional fiind marcată, evident, de prezența celor doi președinți ai Camerelor. La toate aceste aspecte se adăugau, în mod fericit, conducerea coroanelor la baza tronurilor de toți cei patru importanți oameni de stat, mitropoliții, respectiv, șefii Parlamentului, precum și trecerea coroanelor celor doi colonei din garda de onoare pe durata semnării documentului încoronării. Faptul îi introducea pe reprezentanții armatei în ceremonie, adunând mai multe forțe în jurul tronului, amintind de una dintre atribuțiile vechilor spătari și, de ce nu, demonstrând legitimitatea momentului de la 10 mai 1881, dată de victoriile de la sudul Dunării din 1877.

¹⁸ D.A.N.I.C., fd. Casa Regală, dos. 12/1881, f.79, Hoyos către Haymerle, București, 15 aprilie 1881.

¹⁹ D.A.N.I.C., Microfilme, Franța, vol. 4, R. 47, f. 273v-274, Ducros-Aubert către Saint-Hilaire, București, 25 mai 1881.

Încoronarea a mai avut însă o parte oficială, și anume întoarcerea majestaților lor la Palatul regal pentru a primi felicitările corpului diplomatic, respectiv, ale diferitelor delegații. Deplasarea se făcea în aceeași ordine ca la sosire, prin Bibescu, Calea Rahovei, Carol I și Calea Victoriei. Pe lângă suita regală, mai participau corpul diplomatic, suita lui Leopold de Hohenzollern și mai multe grupuri, al veteranilor de la 1848, de la 1877, ale deputaților din divanele ad-hoc, trăsurile mitropoliților, ale senatorilor, urmate de cortegiul coroanelor, însoțite de patru generali, patru colonei și patru drapele decorate cu „Steaua României”. Mai veneau apoi trăsurile deputaților, ale Înaltei Curți de Casație, consiliului municipal București, ale delegațiilor comunale din Iași și Craiova, ale Academiei, ale rectorilor și decanilor de la Iași și București sau ale magistraților. Câte opt în rând urmau delegații din județe, profesori, elevi, studenți, meseriași, coloniile străine, iar, la final, un pluton de dorobanți²⁰. Trupele prezentau armele pe tot parcursul deplasării.

La Palat, în sunetele fanfarei care aștepta în curte, coroanele erau duse în Sala Tronului de către cei doi președinți, după ce, în prealabil, intraseră mitropoliții, membrii corpurilor legiuitoare, înalții magistrați, înalții clerici, rectorii și decanii. Președintele Senatului oferea coroana regelui, iar cel al Camerei, plecând un genunchi, prezenta coroana reginei, spunând: „Doamnă, națiunea privind-te, frumoasă se vede!”, după care săruta mâna întinsă de suverană. Astfel, totul era pregătit pentru momentul festiv al discursurilor, ținute de Ion Ghica, șeful Senatului²¹, căruia îi răspundea, ținând coroana în mână, Carol²² însuși.

²⁰ „Timpul”, 14 mai 1881.

²¹ „Sire, Doamnă. Astăzi, România se încoronează pe sieși punând coroana regală pe capetele majestaților voastre. Astăzi, ea culege laurii înțelepciunii și bravurii sale. Astăzi, vitezul ei căpitan, care a avut o nestrămutată credință în valorile națiunii, devotament pentru libertatea și binele ei, primește din mâinile națiunii și pune pe capul său, simbolul suveranității României, emblema stabilității și a asigurării viitorului. Poartă, Sire, poartă, Doamnă, cu fală și credință această coroană regală! Ea stă neclintită pe capetele voastre, căci s-a oțelit prin sângele nostru și s-a întărit prin devotamentul și iubirea noastră. Urmașii voștri o vor purta cu o la fel de mare mândrie și tărie și dinastia voastră va fi tot atât de națională ca și voi, prin credința, prin amoarea românilor. Trăiască România! Trăiască Regele și Regina ei! Trăiască dinastia!”; v. și „Românul”, 11 mai 1881.

²² „Prin serbarea de astăzi, se sfârșește un răstimp de 15 ani, atât de bogat în lupte grele și fapte mari. România s-a dezvoltat într-un mod deosebit sub paza Constituției și legilor sale. Neobosită muncă a oamenilor de stat, vitejia ostirii sale și nestrămutata mea încredere în puterea poporului au dus la bun sfârșit cea mai vie dorință a tuturor: astăzi s-a întemeiat regatul, o garanție sigură pentru viitor. Deci, primesc cu mândrie această coroană; ea e făurită din metalul unei guri de foc, stropită cu sângele eroilor noștri și sfințită de biserică, o primesc ca un simbol al independenței și al puterii României. Ca un scump odor, va fi mărturia timpurilor triste, dar glorioase: va aminti generațiilor viitoare vitejia străbunilor și legătura ce a fost între domn și popor. Și cea mai frumoasă coroană pentru regină, ca și pentru mine, va fi încrederea și iubirea poporului căruia îi aparțin toate gândurile și simțurile noastre. În fața acestor steaguri care au fălăit pe câmpul de luptă, în fața acestor coroane, simbolurile regatului și împrejurul cărora s-ar strânge poporul ca ostașii împrejurul acestor steaguri, în fața acestor prinoase pentru care s-au grăbit poporul spre capitală, ne unim în strigătul scump inimilor noastre: «Să trăiască iubita noastră Românie, astăzi încoronată prin propriile sale mijloace!»; v. și D.A.N.I.C., fd. Casa Regală, dos. 4/1881, f. 3.

Apoi, ministrul de interne anunța intrarea delegațiilor care prezentau felicitările din partea fiecăruia dintre cele 32 de județe. Erau admise maximum trei persoane, numele fiecărei comune fiind anunțat de către delegatul care făcea urarea, regina mulțumind de pe tron, iar regele și prințul moștenitor, stând în picioare. După aceea, fiecare delegație, acompaniată de muzică, era condusă spre locul unde avea să se desfășoare un mare festin.

Urmându-se o cutumă veche, delegații erau invitați la banchetul popular, care se organiza în Șoseaua Kiseleff, începând cu orele 15. Petrecerea a fost foarte animată, s-a jucat hora în sunetul muzicii de fanfară, iar, la un moment dat, și-a făcut apariția regele, care a fost puternic aclamat²³. Fiecare delegat a avut voie să ia ca amintire talerul de la banchet, care era de lemn sculptat, încrustat cu textul: „Serbarea încoronării Regelui Carol I” și în mijloc „1881”, „Carol I”, „Regina Elisabeta”²⁴. Grija pentru cei aproximativ 4.000 de delegați se vede și din implicarea autorităților pentru a le asigura condiții bune de cazare, prin răspândirea de către jandarmi în gară a unor fluturași cu adrese la care se găseau locuri de cazare, împărțite după gradul de confort, preț etc. Este un indiciu al faptului că acestora li se acorda atenția cuvenită, în acord cu misiunea cu care fuseseră însărcinați.

Un loc aparte îl ocupau serbările deschise larg publicului, care se remarcă prin număr, varietate, implicarea unor efective foarte numeroase, perfectă organizare și desfășurarea lor pe durata a trei zile. Relevante sunt cuvintele oficialului White, care remarcă că: „*De obicei, românii nu sunt adepții demonstrațiilor, dar acum, totul a fost frumos și foarte bine organizat, puțin credibil pentru o țară ca România*”²⁵.

Preocuparea deosebită pentru aceste demonstrații se lega de bucuria care trebuia să însoțească încoronarea și, cu siguranță, de zelul unor organisme publice. Practic, aceste parade au rămas cu adevărat în mentalul colectiv, despre ele scriindu-se, în primul rând, când se relata despre 10 mai 1881. Faptul este lesne explicabil, prin caracterul destul de închis al încoronării propriu-zise. În lipsa mijloacelor audio-video de astăzi, e clar că, deși mulți cetățeni erau prezenți pe traseu, foarte puțini oameni simpli au putut vedea evenimentul. Apoi, paradele au adus un plus de spectaculozitate. Atât de mult s-au impregnat în conștiința comună, încât, așa cum am mai menționat, chiar în multe lucrări cu caracter istoric, în monografiile închinat lui Carol, se suprapune data proclamării regatului peste cea de 10 mai 1881. Ziua 14 martie păstrează o semnificație „tehnică”, ascunsă ochiului românului de rând și nemarcată de nici o aniversare în viitor. De altfel, considerăm că a fost o situație care a convenit autorităților. Datorită cadrului festiv, paradelor expansive, relatărilor entuziaste ale presei, suprapunerii de semnificații, poporul a acceptat foarte ușor și normal noul titlu

²³ „Timpul”, 17 mai 1881.

²⁴ „Românul”, 11 mai 1881.

²⁵ D.A.N.I.C., Microfilme Anglia, vol. 22, R. 131, c. 190, White către Grandville, București, 13 mai 1881.

regal. A fost o tactică mult mai adecvată decât cea a unor dezbateri publice, de exemplu, asupra oportunității ca România să adopte un titlu caracteristic mai ales Apusului.

La succesul acestor sărbători au contribuit Camera, care încă de pe 4 mai 1881 vota bugetul ceremoniilor, Comitetul Executiv Permanent, iar, nu în ultimul rând, presa de toate culorile, care și-a adus din plin contribuția la dezvoltarea entuziasmului, prin relatările pe larg, prin angrenarea cititorului în elaborarea de propuneri pentru activitățile acelei zile²⁶ ș.a.m.d. Data de 11 mai 1881 a fost, indiscutabil, cea a defilărilor carelor alegorice, pentru care s-a pregătit dinainte un cadru propice (s-au ridicat tribune publice²⁷, folosite la toate paradele, s-a stabilit un program foarte riguros al acțiunii etc.). Propunerea a fost lansată public tuturor organizațiilor de meseriași care ar fi dorit să participe, iar implicarea acestora a depășit cu mult orice așteptare, fiecare corporație încercând să ofere o imagine a puterii ei printr-o desfășurare cât mai numeroasă și mai fastuoasă. Așa se explică și vehemența notei de protest și de dezmințire a *Comitetului executiv al comerțului, industriei, artelor, meseriilor și diferitor societăți din București* împotriva Prefecturii Poliției din capitală și a altor funcționari, care își însușiseră organizarea serbării și a cortegiului de la 11 mai: „*Această defilare a fost din dorința bucureștenilor, nu i-au obligat autoritățile, iar întreaga organizare a aparținut Comitetului executiv..., întrunit la «Concordia», pe 4 mai 1881, în Adunare generală*”²⁸, unde s-a stabilit și programul²⁹.

Este foarte posibil ca multe dintre modelele carelor să se fi inspirat din „Festzugul vienez”, din 1880. Au trecut pe linia care legau Șoseaua Kiseleff de Calea Victoriei, Bulevardul Academiei, Strada Colții, Piața Sf. George, Calea

²⁶ Unii cititori au manifestat un fin simț de observație, ca în exemplul: „S-ar crede de cuviință să se curețe străzile, maidanurile, locurile virane, mocirlele, podurile Dâmboviței; dărâmarea zidurilor, a ruinelor și a ulucilor deteriorați, cu aspect urât; ospătarii să aibă șorturile curate; oltenii să nu facă comerț cu oi; oamenii care au casele pe traseul convoiului să încerce să le «fețuiască»; să se curețe canalele; vânzătorii să țină prețurile moderate; toți invitații străini să aibă locuri suficiente în tribunele de la Mitropolie, de pe traseul defilării, de la Palat sau de la artificii etc.”; v. și „Românul”, 9 mai 1881.

²⁷ Lojele și estradele au fost proiectate de arhitecți, erau frumos decorate și împărțite de grade de confort. Astfel de construcții au apărut lângă Palatul regal, pe Bulevardul Academiei, la intersecția dintre Calea Victoriei și Carol I, lângă C.E.C., la poalele colinei Mitropoliei, în curtea acesteia etc. A fost și o afacere foarte profitabilă, deoarece o lojă pentru patru persoane costa 50 de lei, putându-se face rezervări pe mai multe zile; v. și „Timpul”, 4-5 mai 1881.

²⁸ *Ibidem*, 15 mai 1881.

²⁹ Programul stipulează, pe articole, din care spicuim aspectele mai importante: cu 6 m înaintea convoiului veneau președintele comitetului, flancat de un membru al comitetului central, în dreapta, și de unul al celui executiv, în stânga; câte șase în rând urmau ceilalți membri; grupurile erau dispuse pe șase secții; se defila cu pălăria în mâna dreaptă; ordinea trebuia respectată, în caz de dezordine, grupul respectiv fiind scos din cortegiu; atelajele trebuiau să aibă oameni de pază; forțe militare și civile ajutau la menținerea ordinii; grupul care întârzia era trecut la coada rândului; la ora 12, pornea defilarea, pentru ca, la aproximativ orele 14, să se treacă prin fața lui Carol, aflat în tribuna de lângă Academie; v. și „Timpul”, 9 mai 1881.

Moșilor, Piața Sf. Anton, Strada Carol I, Bulevardul Elisabeta³⁰ 40 de astfel de vehicule, reprezentând studenții, elevii, agricultorii, societatea dramatică, grupul comercial, societatea căilor ferate, grupul tipografilor, al giuvaergiilor, ceasornicarilor și argintarilor, al florarilor, societatea „Concordia română”. Urmau cofetarii, pârlărierii, modistele, pantofarii, brutarii, căruțașii, societatea „Tramway”-ul, a „Tirului Român”, a vânătorilor, cea israelită, germană, a „Tinerimii române”, a cârciumarilor, berarilor, lăutarilor, pescarilor, constructorilor, lăcătușilor, spălătoreselor și turnătorilor. De asemenea, au ținut să participe și societatea de bazalt, de gaz, societatea tapițerilor, săpunarilor, apei gazoase, reprezentanții fabricii de chibrituri, cei de la canalizarea Dâmboviței, de la fabrica de efecte militare, tăbăcarii și trăsurile de ambulanțe³¹. În ansamblu, această defilare a oferit o imagine a nivelului dezvoltării economiei României vremii. Mai mult, reprezenta și un omagiu adus regelui în ziua încoronării, care venea să-l completeze pe cel venit pe calea administrativă, din partea delegațiilor comunale. Seara a adus reprezentații de gală, gratuite, la Teatrul Național, prilej cu care s-a cântat pentru prima dată „Hora reginei”. Perechea regală și oaspeții din Germania au asistat până la orele 22, dar spectacolele au ținut toată noaptea.

Cea de a treia zi a ceremoniilor a fost una foarte ploioasă și, de aceea, s-a impus amânarea pentru 13 mai a defilării trupelor prin fața statuii lui Mihai Bravu și a focului de artificii³². De asemenea, suflul atmosferei de la București s-a extins în țară prin slujbele de binecuvântare ale coroanelor și regilor, dar și prin felicitările primite de autoritățile locale. Mai impresionant a fost numărul covârșitor al telegramelor private sosite la Palatul regal, cărora li se adăugau cele diplomatice, toate destinate aceluiași scop, al felicitării suveranilor noștri.

Cu siguranță, ziua de 10 mai 1881 a rămas în conștiința contemporanilor, mai ales a martorilor oculari, creând modelul celorlalte încoronări, fiecare, bineînțeles, brodată cu elemente specifice. Asistăm la nașterea unei tradiții, impresionându-ne atât respectul pentru simbolurile deja consacrate, cât și decența, dar și entuziasmul sub care s-au desfășurat ceremoniile primei noastre încoronări regale.

³⁰ *Ibidem*, 2-3 mai 1881.

³¹ „Românul”, 12-13 mai 1881.

³² „Timpu”, 12 mai 1881.

INAUGURAREA STATUII LUI ȘTEFAN CEL MARE. RITUALURI, NOSTALGII, POLEMICI (1883)

Liviu Brătescu

Anul 1883 poate fi considerat unul exemplar din câteva motive. Dacă ne gândim doar la semnarea tratatului de alianță cu Puterile Centrale, la începutul coagulării opoziției unite, ce avea să ducă, în cele din urmă, la căderea guvernului I. C. Brătianu (în 1888), dar și la incidentul creat de dezvelirea statuii din Iași a lui Ștefan cel Mare, credem că avem argumente suficiente pentru afirmația anterioară. Ceea ce ne propunem să analizăm în rândurile următoare este modul în care o putere, aflată la începutul unui lung asediu politic și mediatic, va reuși să organizeze o inaugurare de statuie, mult așteptată datorită încărcăturii simbolice a personajului căruia îi era dedicată. Pentru a înțelege cum a fost posibil ca un eveniment preconizat ca un moment de solidaritate să devină prilej de noi dispute pe frontul putere-opoziție, am considerat necesară și o scurtă privire asupra atmosferei politice interne din anii care au precedat evenimentul. În condițiile reverberațiilor pe care le are întreaga manifestare de la 5 iunie 1883 pe plan internațional, devin la fel de utile și câteva mențiuni referitoare la relațiile dintre România și Austro-Ungaria, vecin care avea să se considere afectat de unele discursuri rostite de către liderii politici prezenți la Iași¹.

Cunoscând faptul că statul are în general tendința de a fabrica sărbători și de a utiliza anumite simboluri pentru a-și justifica existența, dezvelirea statuii lui Ștefan cel Mare poate fi considerată un exemplu pentru modul în care societatea participa la serbări publice, politizate prin chiar faptul că exista o anume repetitivitate, iar autoritățile nu lipsesc niciodată. Mobilizarea care are loc în acest an ne duce cu gândul la faptul că reprezentanții guvernului în teritoriu, dar și cei de la centru, credeau că, pentru un segment tot mai important din populație, motivul sărbătorii devenea unul neinteresant și insipid în condițiile acutizării conflictului dintre liberali și conservatori (acestora aveau să se adauge la un moment dat și o grupare din Partidul Liberal). Exista, în același timp, și o încercare din partea celor de la putere, ca prin organizarea unor astfel de manifestări să se legitimizeze în fața electoratului, să atragă asupra lor simpatia de care se bucurau personaje istorice, precum Ștefan cel Mare.

¹ „Timpul”, 21 iunie 1883, p. 1.

Privind cu atenție întreaga perioadă scursă de la 1866, adică din momentul în care încep să se manifeste tot mai vocal pe scena politică, putem vorbi de o constantă în comportamentul politic al liberalilor, și anume tendința de a scoate sacrul din sărbătorile organizate, de a pune un accent tot mai puternic pe rolul națiunii ca personaj colectiv în desfășurarea unor evenimente istorice importante, dar și de a stabili legături între înaintași celebri precum Tepeș, Ștefan sau Mihai Viteazul, și acțiuni de tipul celor de la 1821, 1848, 1859 și 1866.

Într-un moment delicat, cum era acela al abdicării lui Cuza, autoritățile încearcă să mențină trează conștiința românilor prin organizarea unor spectacole de teatru ce au ca subiect, de obicei, teme patriotice și istorice. Scenariile acestor spectacole sunt și ele ilustrative pentru intențiile organizatorilor. Adesea, ele culminează cu victorii ale românilor asupra turcilor, iar eroii principali sunt, nu întâmplător, Mihai Viteazul sau Ștefan cel Mare². Există în acest an o coincidență interesantă. Deopotrivă, clasa politică românească și noul șef al statului sunt preocupați de plasarea sa simbolică în descendența unor mari voievozi. Dacă autorii Constituției din 1866 au folosit pentru Carol formula de voievod, pentru a face trimitere la calitatea sa de șef al armatei, domnitorul realizează, în intervențiile sale numeroase, trimiteri la trecutul istoric al românilor³.

Un eveniment similar celui din 1883 avusese loc în 1874, prilejuit de dezvelirea statuii lui Mihai Viteazul, precedată și ea de incidentele din anul anterior. Acestea fuseseră provocate de dorința liberalilor de a inaugura o asemenea statuie în București, iar pe de altă parte, de temerea manifestată de conservatori care credeau că manifestarea cu pricina ar fi deteriorat relațiile României cu Turcia și Austro-Ungaria⁴. Odată inaugurată statuia lui Mihai Viteazul, la 8 noiembrie 1874, Carol avea să reia, într-un discurs public, trimiterile istorice nu numai la domnia lui Mihai, dar și la cea a lui Mircea și Ștefan cel Mare, considerate exemplare pentru apărarea țării și păstrarea autonomiei⁵. Din acel moment, statuia avea să devină un adevărat reper pentru defilările și manifestările populare cu caracter politic ce se vor organiza în București⁶. Pentru a da o și mai mare încărcătură simbolică, Carol ordona la 5 septembrie 1877 ca tunurile de la Plevna să fie așezate de ambele părți ale statuii lui Mihai Viteazul: „umbra măreață a gloriosului domn va vedea astfel că oștenii români au rămas, până azi, fii ai eroilor de la Călugăreni”⁷.

² *Din viața regelui Carol I*, București, Editura Universul, 1939, p. 49.

³ Vasile Docea, *Carol I și monarhia constituțională. Interpretări istorice*, Timișoara, Editura Presa Universitară Română, 2001, p. 118, 130.

⁴ Dan Berindei, *Societatea românească în vremea lui Carol I (1866-1877)*, București, Editura Militară, 1992, p. 206; Confruntarea studenților liberali cu jandarmii de poliție avea să amâne dezvelirea statuii și era urmată de un proces intentat celor 30-40 de studenți participanți la incidente, în C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, vol. I, București, Editura Eminescu, 1987, p. 143-144.

⁵ Carol I, *Cuvântări și scrisori, 1866-1877*, tomul I, București, Editura Carol Gobl, p. 375.

⁶ Ion Scurtu, *Carol I*, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 89.

⁷ *Ibidem*, p. 105.

Revenind la Ștefan cel Mare, trebuie să spunem că statuia acestuia de la Iași are în spate o istorie care a făcut obiectul unor studii, motiv pentru care vom face doar câteva trimiteri la momentul apariției unui asemenea monument la Iași și la modul în care ea s-a impus pe agenda publică. Prezentată mai întâi ca o propunere a unui elev al lui Gh. Asachi de la Academia Domnească, în cadrul examenului de absolvire, sub forma unui arc de triumf pentru sărbătorirea victoriilor lui Ștefan⁸, ea a cunoscut o evoluție interesantă. Intenția de a marca într-un mod maiestuos importanța domniei lui Ștefan cel Mare pentru Moldova, avea să apară în 1856. Adversar al Unirii și susținător al mișcării politice care avea drept crez politic păstrarea identității moldovenești, Theodor Balș considera eficientă invocarea memoriei lui Ștefan tocmai în acele momente. Mai mult chiar, liderul politic moldovean credea că voievodul merita o recunoaștere publică pentru luptele duse în vederea păstrării autonomiei Moldovei⁹. Chiar dacă pentru Balș, Ștefan își ridicase un monument prin faptele și acțiunile săvârșite, ridicarea unui monument care să le glorifice era văzută ca o datorie de onoare pentru urmași, obligați să-i perpetueze memoria¹⁰.

Figura lui Ștefan cel Mare avea să stârnească din nou dispute în anii 1870-1871. Reapariția ideii unei statui a voievodului moldovean aducea în atenție câteva probleme. Mai întâi, faptul că ridicarea unui asemenea monument, preconizat sub forma unei urne simbolice, în care urma să fie pus pământ din toate zonele locuite de români, reclama un efort financiar considerabil, ce nu putea fi realizat decât printr-o colecție publică națională¹¹. Aflați în opoziție, dar reflectând și stilul lor temperamental de a face politică, liberalii declarau prin vocea lui I.C. Brătianu, la puțin timp după ce Ion Strat dădea asigurări lui Andrassy că statul român nu se va mai amesteca în viața politică a Transilvaniei, că românii au fost sfârâmați în mai multe bucăți și că trebuie avută în vedere refacerea unității¹². De la o astfel de declarație publică până la implicarea liberalilor radicali în acțiuni precum cea de la Putna din 1870 sau 1871 nu mai era decât un pas. Nedorind să piardă momentul de a fi cât mai vizibili, membrii grupării lui Vasile Boerescu, deși aflați în centrul scenei politice, susțin și ei cu toată forța impunătoarea manifestare¹³. Unul din discursurile cele mai radicale susținute la Putna avea să fie al lui A.D. Xenopol care vorbea la mormântul voievodului despre Marea Unire ca un proces inevitabil¹⁴.

⁸ Nicolae Grigoraș, *Statuia lui Ștefan cel Mare din Iași*, în „Cercetări istorice“, 1972, serie nouă (III), p. 282.

⁹ *Ibidem*, p. 283.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Virgiliu Z. Teodorescu, *Simboluri de for public dedicate cinstirii lui Ștefan cel Mare*, în „Revista arhivelor“, iulie, august, septembrie, nr. 3, 1993, p. 282.

¹² „Românul“, 4 iunie 1870, p. 341.

¹³ Apostol Stan, *Grupări și curente politice*, București, Editura Enciclopedică, 1977, p. 363-364; Dan Berindei, *op. cit.*, p. 206.

¹⁴ Vlad Georgescu, *Istoria ideilor politice românești, 1369-1878*, Munchen, Editura Jean Verlag, 1987, p. 179.

Începând de acum, Putna va deveni un loc de pelerinaj al românilor, dar mai ales al liberalilor, fapt demonstrat de organizarea în 1871 a unui congres al presei de nuanță liberală, după efectuarea unei excursii a participanților la mormântul lui Ștefan¹⁵.

O nouă fază începea cu 1875, când se punea problema organizării corespunzătoare unui asemenea eveniment. În condițiile în care suveranul nu ezita nici un moment când avea prilejul să facă referiri la locul lui Ștefan în rândul „eroilor naționali“ (în 1878 vorbind chiar despre a 12-a aniversare a suirii sale pe tronul lui Ștefan)¹⁶, era surprinzătoare lipsa unui sprijin financiar consistent din partea acelorași liberali, ajunși acum la putere, precum și apelul la colecte publice. Amânată din cauza războiului, activitatea comisiei, care cerea la 19 septembrie 1877 Primăriei Iași un loc de amplasare a statuii, avea să fie reluată în primăvara lui 1879, printr-o scrisoare de mulțumire adresată Consiliului Municipal Iași pentru contribuția de 10.000 de lei, semnată de Iacob Negruzzi, Stamatopulos și Nicu Gane. Treptat, implicarea autorităților avea să devină tot mai serioasă, iar dintre acestea cele mai vizibile erau Consiliul Municipal al Iașului, Ministerul Lucrărilor Publice, dar și Academia sau Universitatea. Primul rol al comisiei nou formate, în vara lui 1882, era găsirea unui loc pentru amplasarea statuii odată ce Primăria Iași fusese anunțată că monumentul era gata¹⁷. În acest moment apar, în mod firesc, câteva întrebări, dintre care cele mai multe gravitează în jurul motivului pentru care, terminată fiind în primăvara-vara lui 1882, dezvelirea statuii fusese amânată cu încă un an¹⁸.

Pentru a găsi răspuns la aceste întrebări trebuie să ne uităm atent la viața politică internă, dar și la mișcările de pe plan extern pe care le începe România în această perioadă. Cunoscând susceptibilitățile existente pe plan internațional față de manifestări care puteau duce la intensificarea naționalismului românesc, guvernul liberal evită o bună perioadă de timp să se implice în organizarea evenimentului, considerând, probabil, că înaintea unei serbări naționale era necesară o consolidare a relațiilor cu puterile vecine. Aceasta cu atât mai mult cu cât echipa din jurul lui I.C. Brătianu înțelesese importanța consolidării independenței, câștigată la 1877-1878 prin aderarea la un sistem de state care să garanteze securitatea granițelor și care să permită ca, după mai mulți ani de direcționare a energiilor naționale spre planul internațional, să se concentreze asupra organizării și reorganizării interne. Stimulul principal avea să îl primească România la Congresul de la Berlin, când elita politică românească a înțeles că în politica externă nu contează nici originea istorică comună cu unele din puterile aflate acolo și nici apartenența la aceeași familie regală a conducătorilor României și a Germaniei. În aceste condiții, semnalele de

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Carol I, *Cuvântări și scrisori*, tom II, p. 210; apud Vasile Docea, *op. cit.*, p. 118.

¹⁷ Nicolae Grigoraș, *op. cit.*, p. 290.

¹⁸ Dezvelirea statuii fusese programată pentru 14 octombrie, apoi 27 decembrie cu ocazia Sfântului Ștefan, dar din cauza vizitei în străinătate a lui Carol a fost amânată pentru ianuarie sau aprilie. Vezi „Curierul“, nr. 49, an XI, 16 mai, 1883, p. 3, 4.

bunăvoință oferite de Germania și Austro-Ungaria, cum ar fi recunoașterea independenței din partea dublei monarhii înaintea celorlalte puteri sau recunoașterea regatului, însoțite și de avertismente, cum ar fi disputa pe tema controlului navigației pe Dunăre pe care Austria și-l dorea foarte mult, nu puteau să treacă neobservate. Decizia de semnare a tratatului de aderare a României la Tripla Alianță avea să fie una greu de luat, în ciuda observațiilor deja amintite, în primul rând datorită deținerii de către dubla monarhie a câtorva teritorii locuite de români. În condițiile în care reprezentanți de marcă ai Partidului Liberal nu ezitau să vorbească despre existența unei populații românești în afara granițelor statului român, o apropiere de genul celei preconizate de Carol I și I.C. Brătianu trebuia pregătită cu multă grijă. Iar un eveniment de tipul celui de la Iași ar fi putut periclita întregul efort depus începând cu anul 1879.

În tot acest timp, politica internă românească devine una tot mai agitată. Aceasta, în primul rând, pentru că succesele de politică externă obținute de Partidul Liberal erau tot mai mult transformate în argumente pentru bătălia politică internă. Refuzul conservatorilor de a face parte din guvernul pe care I.C. Brătianu încerca să îl constituie cu prilejul proclamării regatului accentuează o ruptură începută prin darea în judecată a conservatorilor, în 1876. Dincolo de disputele politice obișnuite, exista o practică întâlnită mai ales la membrii PNL de a-și plasa multe din acțiunile lor politice curente într-o serie de gesturi cu semnificație istorică. Des întâlnită, revendicarea de la revoluția de la 1848 era însoțită, nu numai de liberali, dar și de Carol I, de o invocare a numelui și a faptelor unor figuri importante ale panteonului național. Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul sunt doar trei dintre cei al căror nume este pomenit în diverse prilejuri. În aceste condiții, ideea ridicării unei statui care să amintească românilor de cel mai mare voievod al Moldovei, nu avea cum să fie contestată în sine decât de cei care intuiau că organizatorii unui asemenea eveniment intenționau de fapt obținerea unui plus de imagine. Cine știa oare mai bine decât un revoluționar ca I.C. Brătianu ce valoare au miturile și simbolurile într-o luptă politică?

Dincolo de suspiciunile legate de o apropiere a României de Puterile Centrale, opoziția era nemulțumită și de încercarea guvernului I.C. Brătianu de a încerca o modificare a Constituției care, în condițiile alegerii unei adunări constituante puternic contestate, nu puteau să reflecte decât opiniile primului ministru. Încercările puterii de a dezbină opoziția, prin racolarea ca deputați a unor lideri junimiști, sau oferindu-le sprijin pentru anumite demnități publice (P.P. Carp, ministru la Viena, Titu Maiorescu, Vasile Alecsandri sunt aleși membri ai Academiei)¹⁹ nu avea să dea rezultate pentru prea mult timp. În scurt timp, lupta opoziției capătă o formă coagulată, beneficiind de existența unui comitet de conducere din care făceau parte Mihail Kogălniceanu, Gh. Mîrzescu, C. Suțu, Al. Holban, Gh. Vernescu, Al. Lahovary.

¹⁹ C. Bacalbașa, *op. cit.*, p. 154.

Sintagme precum „vizirul“, „viceregele“ sau „dictatorul“ apar în această perioadă, printre altele și datorită alegerilor pe parcursul cărora, opoziția se plânge de numeroase abuzuri din partea autorităților. Dincolo de epitetele folosite de adversari, guvernul avea motive să fie îngrijorat, în condițiile înfrângerii suferite de Dimitrie Ghica, președintele Senatului până atunci, la Colegiul I, chiar în București (considerat un fief al liberalilor), precum și victoria candidaților opoziției în aproape toate colegiile electorale ale Iașului. Ca o ultimă dovadă pentru radicalizarea conflictului dintre liberalii brătieniști și opoziția unită, putem aminti retragerea pușinilor reprezentanți ai celor din urmă din Parlament în semn de protest față de maniera de organizare și desfășurare a alegerilor²⁰. Date fiind elementele prezentate până acum, credem că putem înțelege atmosfera existentă în România anului 1883, în preajma inaugurării statuii lui Ștefan, și, mai ales, modul în care a fost posibil ca, tocmai într-un asemenea moment, să asistăm la un registru de acuzații reciproce deosebit de bogat.

Un efort organizatoric de tipul celui pe care îl depune acum guvernul liberal avea ca obiectiv declarat readeptarea memoriei lui Ștefan cel Mare. În ce măsură mobilizarea care avea să aibă loc urmărea o creștere a popularității guvernului liberal dar, mai ales, inducerea ideii că, deși contestați, liberalii se bucurau de simpatia populației, avea să reiasă clar din desfășurarea acțiunilor preconizate pentru zilele de 4, 5, 6 iunie 1883.

Timp de două săptămâni, Iașul devine, simbolic, capitala României, cel puțin prin numele și numărul personalităților care vin să participe la eveniment. Prezența autorităților locale la inaugurarea statuii se va face pe diferite paliere. Mai întâi, continuând o practică a anilor precedenți, în care profesorii universității (considerați probabil ceva ce azi am numi vectori de imagine) erau chemați la diferite slujbe religioase organizate pentru aniversarea suveranilor, reprezentanții în teritoriu ai guvernului trimit, cu prilejul zilei de 5 iunie, invitații personale cadrelor didactice de la toate facultățile pentru a participa la dezvelirea statuii lui Ștefan. Chiar dacă invitațiile sosesc în mod repetat nu numai din partea prefecturii, dar și a primarului, rectorul fiind de multe ori un intermediar al mesajelor oficiale, profesorii se arată reticenți dacă nu chiar indiferenți. Fără să justifice în vreun fel, unii dintre ei refuză să ia parte la întrunirile care aveau ca obiectiv pregătirea evenimentului. Alții, răspund la invitațiile dese ale rectorului, dar atunci când constată motivul pentru care sunt chemați, părăsesc rapid sala de ședințe, fără a semna măcar procesele verbale²¹. De multe ori, cvorumul necesar luării unei decizii în privința reprezentării la eveniment nu era întrunit²². Primarul cere și el o listă a profesorilor ce urmau să participe la comemorare, pentru a li se da bilete²³.

²⁰ *Ibidem*, p. 161.

²¹ Arhivele Naționale Iași (ANI), fond „Rectorat“, 1883, 22 mai, fila 21, 24 mai, fila 22, 25 mai, fila 23.

²² *Idem*, 26 mai, fila 24.

²³ *Idem*, fila 25.

Cu toate reticențele semnalate, mediul universitar ieșean își desemnează câțiva reprezentanți pentru a ține discursuri, în care accentul urma să cadă pe locul și rolul lui Ștefan în istoria românilor. Dacă în raport cu mediul universitar autoritățile au o atitudine mai „lejeră“, în privința participării funcționarilor publici se poate vedea, din corespondența reciprocă purtată în acest an, că se făceau puternice presiuni asupra celor care lucrau în administrație și justiție: mai întâi, pentru a confirma participarea la inaugurarea statuii și mai apoi pentru achiziționarea unor bilete de spectator la „piesa“ ce urma să aibă loc pe 5 iunie. Mai mult, funcționarilor li se cerea să precizeze dacă sunt sau nu căsătoriți, iar în cazul unui răspuns pozitiv se sugera achiziționarea unor bilete și pentru soțiile acestora. Printre cei care insistă pentru achiziționarea de bilete se afla nu numai primarul²⁴ sau prefectul²⁵, dar și președintele Tribunalului Iași, care se implica serios în mobilizarea localnicilor²⁶.

Participarea la manifestările din iunie căpăta alte valențe pentru cei care doreau să obțină niște câștiguri materiale. Zvonuri conform cărora mai mulți indivizi veniți din București ar fi cumpărat astfel de bilete pentru ca apoi să facă speculă cu ele, încep să circule cu asiduitate²⁷. Acuzații de același tip aveau să fie formulate de către opoziția locală la adresa autorităților din Iași, scandalul făcând chiar obiectul unei intervenții în Parlament a senatorului D.C. Lupașcu²⁸. Vânzarea biletelor²⁹ la tribunele ce urmau a fi construite în jurul statuii era expresia dorinței de a mai rezolva din problemele financiare pe care le ridica organizarea manifestărilor și nicidecum de a micșora numărul participanților. Dincolo de exagerările posibile ale presei apropiate de guvern, în privința publicului ce asistă la întreaga desfășurare de forțe, corespondența purtată între autoritățile locale în perioada 4-6 iunie³⁰, ne îndreptățește să credem că mobilizarea a avut drept rezultat sosirea la Iași a unui număr mare de cetățeni, realmente interesați să își exprime admirația pentru Ștefan. Așa cum era firesc, indiferent dacă era vorba de episcopul de Argeș, de reprezentanți ai Universității din București sau de simpli delegați ai diferitelor județe, la sosirea în gara

²⁴ ANI, fond „Prefectură“, dosar nr. 96, 1883, 30 mai, fila 6.

²⁵ Acesta trimite mai multe scrisori cu scopul deja amintit spre Președintele Curții de Apel, Procurorul general și primul procuror în ANI, idem, 30 mai, fila 5.

²⁶ Idem, fila 42.

²⁷ „Curierul“, 12 iunie, 1883, an 11, nr. 65, p. 3.

²⁸ „Pactul social“, 1 iunie, 1883, p. 1.

²⁹ ANI, fond „Prefectura“, dosar 96, 1883, 31 mai, fila 34; Președintele Curții de Apel și Procurorul general de pe lângă Curtea de Apel îl anunță pe Prefect că subordonații lor vor bilete (idem, fila 37).

³⁰ Unii reprezentanți ai localităților unde Ștefan avusese bătălii erau sosiți ca urmare a solicitării formulate de ministrul de interne, Moschuna, către prefectii acelor județe (ANI, Fond „Prefectură“, dosar 96, 1883, 3 iunie, fila 31). Același funcționar solicita delegațiilor să vină la sărbătoarea de la Iași în costume naționale. Vezi Nicolae Grigoraș, *op. cit.*, p. 302. Pentru o mai bună organizare este formată o comisie specială condusă de Dimitrie Gusti, care propune Consiliului comunal ca Piața Palatului să poarte numele voievodului moldovean, idee aprobată în unanimitate. Vezi „Curierul“, 5 iunie, 1883, p. 3.

orașului Iași ei sunt întâmpinați de garda civică, ce intonează diferite marșuri, însoțite de urale de entuziasm din partea asistenței³¹. Cu interes aveau să fie primiți și reprezentanții corpului profesoral din Oltenia, ce îl au în fruntea lor pe B.P. Hașdeu (anunțat că va ține un discurs public chiar de ministrul de interne!), și cei șase delegați ai „Societății lucrătorilor tipografi din București”³². Presa guvernamentală ne lasă a înțelege că dezvelirea statuii era așteptată chiar cu entuziasm de anumite segmente ale populației, fie din dorința sinceră de a lua parte la celebrarea domnitorului Moldovei, fie pentru că unii nutreau speranța unei „cosmetizări” a orașului³³.

Inaugurarea statuii declanșa manifestări similare, dar de mai mică amploare și în alte orașe. Ceea ce nu putea scăpa presei de opoziție era nu numai numărul mic al spectatorilor, dar și absența autorităților (la Fălticeni și Baia). Astfel de observații erau făcute din dorința de a arăta slabul ecou pe care îl mai avea guvernul liberal în țară și faptul că susținerea sa se mai găsea doar în rândul etnicilor evrei³⁴. De o mai mare atenție beneficiază ceremonia ce are loc la Târgu Neamț. Aici, locuitori ai județului Neamț și ai comunei Vânători se adună la marginea cetății pentru a rememora luptele lui Ștefan. Încercând să contrabalanseze afirmațiile formulate de opoziție, ziarul „Românul” scoate în evidență participarea comunității în ansamblul ei. Nelipsitul serviciu divin avea să fie urmat de discursuri ale primarului comunei Vânători și ale profesorilor de istorie. Banchetul, desfășurat pe parcursul întregii nopți, avea să prilejuiască noi discursuri omagiale, dar la adresa celor care avuseseră inițiativa ridicării statuii de la Iași. Surprinzător sau nu, invocarea lui Cuza în acest cadru, în șir cu toți cei cărora națiunea trebuia să le mulțumească, ne arată că, și după 17 ani de la abdicare, fostul domnitor beneficia de o bună imagine³⁵.

Odată cu apropierea zilei de 5 iunie, vocile contestatate ale guvernului se aud tot mai clar. Ca și cum nemulțumirile liderilor conservatori-liberali la adresa lui I.C. Brătianu nu erau suficiente, un incident neplăcut se petrece în primăvara lui 1883. Încercarea eșuată de a obține o audiență la regele Carol fusese considerată drept o nouă dovadă de sprijin față de I.C. Brătianu, chiar dacă se prezentase sub forma necesității de a respecta protocolul casei regale³⁶. Cu ajutorul ziarelor de care dispun, contestatarii lui Brătianu remarcă intenția cercurilor de la putere de a pune în scenă evenimentele în așa fel încât ele să semnifice un nou entuziasm față de liberali. Întrebarea este dacă nu cumva partidele în general încearcă să profite, în folosul imaginii lor, de asemenea manifestări.

Unele editoriale atrăgeau atenția asupra contrastului dintre organizarea fastuoasă a inaugurării statuii lui Ștefan și situația economică dificilă a țării.

³¹ „Curierul”, 5 iunie 1883, p. 2.

³² Idem, p. 3.

³³ „Curierul”, 29 mai 1883, an 11, nr. 59, p. 2.

³⁴ „Pactul social”, 8 iunie 1883, p. 1.

³⁵ „Românul”, 16 iunie 1883, p. 534.

³⁶ „Pactul social”, 5 iunie 1883, p. 2.

Ziare precum „Pactul Social“ atrăgeau atenția asupra posibilității ca obiectivul deja amintit al liberalilor să fie subminat de comparația făcută, în mod involuntar, între situația țării din acel moment și trecutul memorabil datorat „celui mai mare român al istoriei noastre moldovene“. Devine evident acum faptul că „eroul pe care Europa îl aclamase de scut al creștinătății“ era invocat pentru a realiza noi delimitări politice. Cu multă ușurință, ziaristii apropiați de conservatori trec de la eroica Moldovă a lui Ștefan, la guvernul liberal făcut vinovat pentru pierderea sudului Basarabiei, pentru acceptarea modificării articolului 7 din Constituție, pentru răscumpărarea drumului de fier și pentru problemele legate de ascensiunea Austriei în zona Dunării. Toată acestea erau prezentate ca dovezi ale incapacității liberalilor de a conduce țara, ale lipsei de patriotism³⁷. În strategia presei de opoziție intra acum și includerea unor discursuri susținute de foști colaboratori ai lui I.C. Brătianu. Noul adversar al guvernului, Dimitrie Brătianu, era citat în „Pactul Social“ din 4 iunie 1883, pentru comparația realizată între situația politică și economică a țării în timpul lui Ștefan și numeroasele dificultăți contemporane, cărora România trebuia să le facă față.

Cunoscând perpetuarea, la nivel discursiv, multă vreme după 1866, a distincției Moldova-Muntenia, precum și a sintagmei „voievod al Moldovei“ ne duce cu gândul la faptul că existau oameni politici moldoveni preocupați de o victorie simbolică pe seama muntenilor. Era un bun prilej de a se relua o temă mai veche: sacrificarea Moldovei de către Muntenia. Subiectul face, în mod surprinzător, la 24 de ani de la Unire, obiectul unei interpelări în Parlament din partea senatorului D.C. Lupașcu. Acesta considera nimerit momentul pentru a relua mai vechea temă a nedreptăților suferite de Moldova datorită acțiunilor inițiate și desfășurate de munteni de-a lungul timpului, identificați *in corpore* cu Partidul Liberal. Șansa care mai era acordată acestuia, pentru a-și dovedi bunele intenții, trebuia să se materializeze prin venirea lui I.C. Brătianu la Iași, dar și prin alocarea unei sume consistente de la bugetul statului pentru manifestarea din 5 iunie. Se considera că, în felul acesta, Guvernul liberal putea să își manifeste recunoștința pentru sacrificiul făcut de Moldova pe altarul Unirii³⁸. Pentru ca discursul lor să aibă și mai mult ecou la un auditoriu atent și sensibil la teme precum cele ale rolului pe care îl au străinii în societatea românească, opoziția conservatoare arată în intervențiile sale și atitudinea amicală a lui Carol față de unguri, evrei, nemți, italieni etc. Toate acestea erau considerate suficiente motive pentru ca opoziția să nu îl întâmpine pe rege la sosirea în capitala Moldovei³⁹.

Dincolo de tehnicile folosite de adversarii politici pentru a câștiga simpatia electoratului, opoziția avea dreptate măcar în câteva puncte, iar unul dintre acestea era amestecul autorităților centrale în organizarea și desfășurarea unui eveniment care putea fi lăsat foarte bine pe seama administrației locale. Dar în

³⁷ Idem, 4 iunie 1883, p. 1.

³⁸ Idem, 1 iunie 1883, p. 1.

³⁹ Idem, 5 iunie 1883, p. 2.

condițiile în care problema fondurilor avea să fie una destul de delicată, mai ales din cauza unui sprijin financiar redus din partea guvernului, implicarea Bucureștilor producea, pe bună dreptate, nemulțumiri. Modalitatea prin care această problemă avea să fie rezolvată, a fost aceea a colectei publice⁴⁰, susținute într-adevăr și de fonduri aprobate de Guvern⁴¹ și Camera Deputaților⁴², dar și de autoritățile locale. Ziarele apropiate executivului aveau să vorbească mai puțin despre astfel de probleme. Se ocupau mai mult de evenimentul în sine, căruia îi făceau o puternică propagandă prin publicarea unor articole despre Ștefan și despre programul după care urma să se desfășoare ceremonialul de la Iași. Aprobate mai întâi de Guvern, apoi în forma finală de către Carol, acesta era o descriere pe larg a tot ce urma să se întâmple la Iași în perioada 4-6 iunie. Multiplicat în sute de exemplare pentru a fi trimis în toată țara⁴³, scenariul era răspândit pe străzile Iașului și publicat în ziarurile apropiate liberalilor, unde apăreau, sub forma unei publicități plătite de autorități, în urma intervenției discrete a prefectului⁴⁴.

Sosit în Iași, conform programului, cu două zile înainte de eveniment, Carol aduce cu el un număr important de oameni politici și ofițeri. În trenul regal condus de generalul Fălcoianu, se aflau D.A. Sturdza, Stătescu, Chițu și Lecca, generalul Crețeanu, șeful casei militare regale plus generalul Theodori (medicul palatului), cei patru comandanți de corpuri de armată, plus diferite delegații din partea lor, care au posibilitatea, după depunerea unei coroane la statuia fostului domnitor⁴⁵, să intre în contact cu notabilitățile locale. Acestea, în frunte cu primarul orașului, îl primesc potrivit protocolului la peronul gării din Iași. Întâmpinat, mai întâi la Târgu Frumos, de prefectul județului, împreună cu președintele Consiliului Județean și adjunctul său⁴⁶, Carol era primit cu flori chiar și la Podul Iloaiei⁴⁷. Ceea ce s-a reușit, încă din primele momente ale sosirii suveranului la Iași, era formarea sentimentului că mai multe categorii sociale așteptau cu interes întreaga sărbătoare. Incriminată de opoziție, chemarea elevilor⁴⁸ din școlile primare, secundare, comerciale, tehnice și de

⁴⁰ Suma de 135.000 lei, cât a costat statuia, s-a strâns prin subscripție națională. La 20 mai 1883, Consiliul Municipal Iași a anunțat că fixează ziua de 5 iunie pentru descoperirea statuii lui Ștefan cel Mare în cadrul unei serbări naționale (Nicolae Grigoraș, *op. cit.*, p. 301).

⁴¹ La 3 iunie Consiliul Municipal a aprobat în unanimitate un fond de 27.038 lei pentru cheltuielile de inaugurare. Dar pentru că se hotărâse caracterul național al ceremoniei, Consiliul Municipal ruga ministerului de interne să ceară Adunării Deputaților aprobarea unui fond special și să restituie Primăriei Iași suma amintită (guvernul aproba însă doar suma de 10.000 lei, aceeași sumă punându-se și la dispoziția Primăriei Iași). Vezi *ibidem*, p. 302.

⁴² ANI, fond „Prefectura”, dosar nr. 96, 1883, 28 aprilie, fila 8.

⁴³ Ministrul de interne vorbește de 600 exemplare (Idem, 1 iunie, fila 33).

⁴⁴ Prefectul cere funcționarilor din subordinea sa să trimită redactorului șef al ziarului „Liberalul” anunțul publicitar (pentru pagina 1) cu programul manifestării. Tot el pretinde să fie informat și despre costul punerii în aplicare a dispozițiilor sale, în idem, fila 10.

⁴⁵ „Românul”, 3 iunie, 1883, p. 491.

⁴⁶ ANI, fond „Prefectura”, dosar 96, 1883, 2 iunie, fila 16.

⁴⁷ „Curierul”, 5 iunie, 1883, anul XI, nr. 62, p. 10.

⁴⁸ În circulara Guvernului se recomandă și participarea tuturor elevilor din școli (ANI, fond „Prefectura”, dosar 96, 1883, 8 mai, filele 19, 20).

meserii, era o componentă importantă în regia momentului. Fiind prima vizită a lui Carol I ca rege, elita orașului, corpul magistraților, cel profesoral⁴⁹ și comercial, însoțiți de avocați și autorități civile și militare, prezintă salutul lor șefului statului în Palatul Regal⁵⁰.

A doua zi, 4 iunie, avea loc nu numai primirea triumfală a delegaților din țară, la care am mai făcut referire deja, ci și o conferință istorică ținută în sala universității de către Al. Vizanti, în timp ce Nicolae Ionescu fusese desemnat să vorbească în fața statuii, încă din 22 septembrie 1882⁵¹. Pentru un moment festiv, așa cum se dorea a fi invocarea memoriei lui Ștefan, surprindea, cu siguranță, prezența unor angajați ai poliției locale⁵², justificabilă doar prin numărul mare de demnitari ce urmau să asiste, dar și prin diversitatea audienței, formată din studenți și delegați ai mai multor județe. Dorindu-se a se da și un caracter de serbare populară, seara sunt organizate în grădina publică, în cea a Primăriei, dar și în alte locuri, mai multe concerte ale fanfarei militare⁵³.

„Ziua cea mare“ începea în mod normal pentru o societate în care liturghia juca un rol important, printr-o slujbă organizată la Mitropolie. La fel de firească devenise participarea tuturor autorităților civile la manifestări de factură religioasă. Prefectul încercase și în perioada anterioară să organizeze diferite acțiuni prin care dascălii ieșeni, alături de ceilalți cetățeni, să își manifeste simpatia față de dinastie. Aproape nici un eveniment important pentru casa regală nu este ignorat „14 martie, 8 aprilie (ziua lui Carol), 24 aprilie (ziua reginei), 10 mai sunt ocazii în care profesorii de la Universitate asistă la Mitropolie la oficierea unor slujbe religioase speciale“⁵⁴. Necunoscând câți profesori participă la aceste acțiuni nu putem trage concluzii. Știm doar că rectorul Universității trimitea în numele acestora telegrame de felicitare cu astfel de ocazii⁵⁵. Acțiunea din 10 mai o anticipa într-un fel pe cea din 5 iunie. O atitudine similară se constată și din partea unor funcționari publici chemați și ei în mod frecvent la acțiuni prin care orașul urma să își manifeste simpatia în primul rând față de suveran și soția sa. Dezvoltarea sentimentului dinastic părea să fie motivul pentru care elevii diferitelor școli din Iași erau nu numai prezenți la manifestări, dar ocupau și un loc central în cadrul acestora⁵⁶. Odată slujba de

⁴⁹ Pe 2 iunie 1883, rectorul cerea profesorilor Universității din Iași să meargă împreună cu el pentru a-l saluta pe șeful statului. Vezi ANI, fond „Rectorat“, dosar 483, 1882-1883, filele 3, 4.

⁵⁰ Idem, fila 1.

⁵¹ Ministrul Instrucțiunii și Cultelor cerea rectorului, cu mult timp înainte, să stabilească cine va participa la serbare, să desemneze și pe cei care vor ține discursuri atât la inaugurarea statuii, cât și la Universitate (Idem, 28 mai, fila 26). În ciuda efortului organizatoric depus de rector, colegii săi nu răspund apelului pe care acesta îl face pe 4 iunie decât într-o mică măsură, convocatorul fiind semnat doar de 20 din 42 de profesori (Idem, 4 iunie, fila 30).

⁵² Prefectului de Iași i se cerea de către Guvern să asigure prezența a patru sergenți de poliție la conferința ce urma să aibă loc la Universitate (Idem, fila 32).

⁵³ Idem, 2 iunie, fila 2.

⁵⁴ Idem, 12 martie, fila 11, 6 aprilie, fila 12, 22 aprilie, fila 15.

⁵⁵ Idem, 24 aprilie, fila 16.

⁵⁶ Idem, 4 iunie, fila 3.

la Mitropolie încheiată, o mare mulțime de oameni plină de entuziasm se îndrepta pe străzile orașului spre palat. Casele sunt și ele împodobite cu covoare și ghirlande, iar ca haină, costumul național era prezent la multă lume. Puțin timp după sosirea regelui în piața Palatului, începea serviciul divin, oficiat de mitropolitul Iosif și urmat de intonarea, de către fanfara militară, a unor cântece eroice. Punctul culminant al momentului îl reprezenta interpretarea imnului „Trăiască Regele“ (compus de V. Alecsandri) de către corurile prezente la manifestare.

Minuțios pregătită, scena din jurul statuii avea să fie și ea un nou motiv de dispută prin faptul că dispunerea reprezentanților Parlamentului, ai Curții de Casație și de Conturi, ai consiliilor județene și comunale, la fel și cei ai armatei, Academiei sau Universității din București și Iași, era considerată un semn al prețurii suveranului față de unii sau alții. Fără a intra în prea multe detalii, o scurtă descriere credem că e binevenită. În fața statuii era un cort regal, cu baldachin de catifea roșie și cu perdele de atlas albastru. Sub cortul regal, tronul lui Ștefan, găsit la Vânători, dădea posibilitatea lui Carol să aibă o vedere de ansamblu asupra tot ce se întâmpla în jurul său. La dreapta cortului, în fața statuii, era tribuna oratorilor. De jur împrejurul monumentului se aflau estrade puțin ridicate de la pământ: mai întâi a doamnelor, apoi a curților și tribunalelor, a corpului didactic, a studenților Universității, a delegațiilor comunale și județene, plus estrada Consiliului Județean Iași. În spatele cortului regal fusese amplasată estrada Parlamentului, iar în față, la spatele statuii, cea a Înaltei Curți de Casație. Notabilitățile orașului aveau locuri rezervate, între aceste estrade, iar în dreapta și stânga statuii, în fața palatului, se ridicau două tribune mari pentru public⁵⁷. Menită a glorifica faptele marelui domn, sculptura se ridica în fața Palatului administrativ, fosta Curte domnească a Moldovei, în apropierea bisericii Sf. Neculai domnesc, zidită de Ștefan cel Mare.

Dincolo de patima descrisă deja în mai multe rânduri, exista și o parte a presei care creează impresia că, fără a fi de o parte sau alta a baricadei, se bucura în mod real pentru eveniment, văzut ca o modalitate de perpetuare a memoriei, de recunoștință națională. Nici un alt motiv, însă, nu putea fi mai nimerit de a aminti celor prezenți în Iași că orașul acesta era a doua capitală a țării. Tot ca o dovadă a considerației acordate lui Ștefan și evenimentului era sosirea la Iași a lui Radu Mihai, prefectul Bucureștiului, a aghiotanților regali colonelul Greceanu și maiorul Negel, dar și a ambasadorilor străini în România – Dering (Franța), Saurma (Germania), de White (Anglia). Lor li se alăturau reprezentanții Universității din București, însoțiți de un delegat din partea fiecărei facultăți.

Aceeași presă generoasă în descrieri ne prezintă Iașul ca un oraș cuprins de un entuziasm desăvârșit la întâlnirea cu suveranul. „În Iași o adevărată ploaie de buchete de ghirlande, de cununi și de flori curgeau de pe la ferestre și din

⁵⁷ „Curierul“, 5 iunie, 1883, anul XI, nr. 62, p. 2; ANI, fond „Rectorat“, dosar 483, 1882-1883, 5 iunie, fila 4.

balcoane în trăsura regală. Seara, orașul era iluminat“; „salutăm întâia vizită a lui Carol ca rege al României, în bătrâna capitală a Moldovei“, iar pentru a nu uita cumva contribuția moldovenilor la Unire, lui Carol i se aducea aminte, în mod direct, faptul că Iașul fusese „leagănul Unirii și al marilor idei naționale“⁵⁸. Prevăzute în programul oficial, intervențiile erau rostite, în ordine, de către rege, Nicu Gane (delegatul comisiei statuii), Leon Negruzzi (primarul orașului), C.A. Rosetti (Parlamentul), D.A. Sturdza (Academia), Nicolae Ionescu (Universitatea Iași) și B.P. Hașdeu (delegatul profesorilor din Oltenia). Punctele lor comune erau glorificarea deopotrivă a lui Ștefan și Carol, și sublinierea realizărilor istorice din timpul amândurora⁵⁹.

După parada militară, discursurile ce se rostesc marchează și ele solemnitatea acțiunii. Cel care urma să se adreseze primului mulțimii, avea să fie, în mod firesc, suveranul. Se putea observa și cu acest prilej, la monarhul român, raportarea plină de admirație față de Ștefan, neuitând însă să-l amintească și pe Mihai Viteazul. O altă constantă a intervențiilor lui Carol este menționarea, de fiecare dată, a contribuției pe care o avusese armata la realizările amintite de oficialii (și nu numai) români în momente festive. Cunoscând încă de la preluarea tronului susceptibilitățile moldovenilor față de perpetuarea modelului administrativ impus de Cuza, regele încearcă, prin tot ce întreprinde și spune în intervențiile sale, să-i convingă pe ieșeni că orașul lor are pentru el o valoare simbolică egală cu aceea a Bucureștiului. Impunerea sintagmei „Iașul, a doua capitală a țării“ în discursul public românesc se datorează, în egală măsură, și lui Carol, iar invocarea contribuției ieșenilor la Unire avea drept scop să favorizeze apropierea lui de cei care îi erau acum gazdă⁶⁰.

Vorbind în numele comitetului care avusese drept sarcină ridicarea statuii, Nicolae Gane considera nimerit să amintească, deopotrivă, numărul mare de victorii obținute de Ștefan, dar și bisericile ridicate de acesta. La fel ca și alți vorbitori, apărea la Gane o paralelă între voievodul moldovean, care contribuise, în opinia sa, la punerea temeliei statului român, și regele Carol, cel care, prin contribuția adusă la câștigarea independenței, pusese cheia de boltă a aceluiași stat român⁶¹. Se relua acum o practică întâlnită și până atunci, anume corespondența între Ștefan și Carol, sau poate chiar mai mult a unei misiuni începute de Ștefan și dusă mai departe de proaspătul rege⁶². La fel ca foarte mulți politicieni ieșeni, care aminteau de fiecare dată, când aveau prilejul să o facă, contribuția lor la Unire, Leon Negruzzi, vorbind în numele orașului, nu pierdea momentul să facă trimitere la această temă. Arătându-și subtil

⁵⁸ „Curierul“, 5 iunie 1883, anul XI, nr. 62, p. 1.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ „Curierul“, 9 iunie, 1883, p. 2.

⁶¹ N. A. Bogdan, *Regele Carol I și a doua sa capitală*, f.l. f.a., p. 287.

⁶² „Nu poate dar să fie pentru noi românii o zi mai frumoasă decât aceasta de azi, în care vedem trecutul istoriei noastre închegându-se cu viitorul și care ni se deșteaptă credința că sub augusta conducere a M.S. Regelui României va merge și mai departe pe calea de prosperitate ce îi este deschisă“, în *Ibidem*.

nemulțumirea pentru faptul că Iașul nu era capitala Regatului, el își exprima speranța ca acesta să devină măcar simbolic „leagănul unirii între români, în simțire, inimă și fapt“.

Un personaj important al momentului, C.A. Rosetti, întâmpinat la gară cu mult entuziasm⁶³, vine la Iași, în calitatea sa de președinte al Camerei Deputaților. Datorită acestei demnități, discursul său, în care face trimitere la rezonanța pe care numele lui Ștefan și a lui Carol o avea pentru români, indiferent de teritoriul în care aceștia se aflau, ar fi putut declanșa controverse și proteste mai ales din partea Austriei. Momentul euforic a făcut ca aluziile referitoare la existența unor teritorii românești în afara granițelor din acel moment, ale Regatului, să nu li se acorde prea multă atenție⁶⁴. Vulcanicul pașoptist nu avea cum să uite, tocmai într-un moment de glorie a trecutului, originea latină a românilor și misiunea pe care aceștia o primiseră din partea Europei la nordul Dunării.

Trecut în programul oficial al manifestărilor, B.P. Hașdeu, reprezentantul profesorilor din Oltenia, regiune care nu contribuise cu bani, aduce și el omagiul său voievodului, surprinzând în același timp auditoriul cu prezentarea originii oltenești a lui Ștefan. Fără a încerca să tragem o concluzie asupra acestor discursuri, este lesne de observat că nota comună era filiația simbolică dintre Ștefan și Carol, dar și faptul că, în cazul multora dintre ele, atenția este concentrată mai mult asupra suveranului⁶⁵. „Corpul profesoral din Oltenia m-a trimis aici pentru a arăta legătura intimă a Olteniei cu Ștefan... la 1457, după moartea lui Bogdan, Ștefan a fugit în Muntenia, el era moldovean prin tată și oltean prin mamă – opera regelui Carol a început a completa opera marelui Ștefan“.

Chiar dacă sprijinul financiar aprobat fusese redus, în comparație cu cheltuielile ce le presupunea întreaga acțiune de la Iași, Adunarea deputaților nu pierdea ocazia să își manifeste simpatia față de memoria și numele lui Ștefan, prin depunerea unei coroane de bronz ce reprezenta toate cele 32 de județe ale țării⁶⁶. După terminarea discursurilor, începea defilarea școlilor și depunerea coroanelor în sunetul muzicilor militare. Apoi urmau delegații județelor și comunelor cu drapelele lor, garda civică și diferite regimente militare.

Se poate spune că din acest moment asistăm la existența a două spectacole. Unul organizat pentru cetățenii orașului, iar celălalt pentru înalții invitați. Primii aveau să constate că urbea lor era bine iluminată, muzica cânta în grădinile publice și în Copou, unde se instalase un soare electric, focurile de artificii putând fi văzute pe platoul de dincolo de rondul din Copou. Dornic să fie din

⁶³ „Curierul“, 9 iunie, 1883, p. 2.

⁶⁴ N. A. Bogdan, *op. cit.*, p. 290-291.

⁶⁵ „Curierul“, 12 iunie, 1883, anul XI, nr. 65, p. 2.

⁶⁶ Una din ramurile coroanei va reprezenta frunze de stejar și cealaltă de dafin, pe o ramură va sta scris „Lui Ștefan“, pe cealaltă „Adunarea Deputaților“, pe cele 32 de ghinzi de ramuri de stejar sunt cele 32 județe ale României, la fel și pentru foile de dafin, această coroană făcându-se prin subscrierea particulară a deputaților. Vezi „Românul“, 1 iunie, 1883, p. 486.

nou în mijlocul populației, Carol mergea a doua zi după marea manifestare pe platoul mai sus menționat, unde împărțea premiile pentru trageri la țintă și primea defilarea armatei⁶⁷. Pentru același public, în seara zilei de 7 iunie, Societatea Dramatică din Iași participă și ea la serbările ce au loc, prin organizarea unui mare spectacol în timpul căruia urmau să fie recitate mai multe poezii dedicate lui Ștefan cel Mare⁶⁸.

Serbarea avea să continue în seara zilei de 5 iunie, într-un cadru restrâns, am putea spune, dacă ținem cont de faptul că participau mai mult oficialitățile și delegații județelor. Întrunirea desfășurată în sala Teatrului Național avea să dea ocazia diferiților lideri politici să rostească din nou discursuri, la fel de înflăcărâte.

Cel care avea să deschidă întrunirea era tot regele. Toastul său, mai scurt decât se așteptau poate cei din asistență, încerca să stabilească mai întâi importanța întregii manifestări prin faptul că reprezenta o nouă modalitate de manifestare a solidarității naționale. Făcând abstracție de neparticiparea opoziției, prezența diverselor categorii sociale, din toate colțurile țării, constituia un succes pentru Carol. Iar menționarea repetată a sintagmei „a doua mea capitală” avea să fie evident bine primită de o audiență formată, după unele aprecieri, din 400 persoane⁶⁹.

În lipsa inexplicabilă și nejustificată de nimeni a lui I.C. Brătianu, cel care avea să reprezinte Guvernul, era Gh. Chițu, ministrul de interne. Ceea ce ieșea în evidență în alocuțiunea sa, dar și în aceea a lui Nicolae Voinov, vicepreședintele Camerei Deputaților, era faptul că pe lângă transformarea lui Ștefan într-un sfânt „părinte al independenței și al măririi românești”, cel glorificat devenea tot mai mult Carol I și mai puțin Ștefan cel Mare. Găsim, fără un prea mare efort, destule elemente care să ne îndreptățescă a spune că ei contribuie, cu sau fără voia lor, la începutul unui cult al personalității regelui Carol „... România întreagă a înțeles Înalta Voastră cugetare și prin elita și fruntașii ei a răspuns cu entuziasm la Suveranul Vostru apel. Mândră și fericită de a se vedea împrejurul iubitului său rege, aducând ofranda recunoștinței și admirației sale, către cel mai mare erou, către cel mai bun domn al timpurilor de glorie și de independența națională”⁷⁰. Dar cel care avea să fie amplu „mediatizat” s-a dovedit a fi discursul lui Petre Grădișteanu, asupra căruia vom insista, la timpul potrivit, atât în ceea ce privește conținutul cât și consecințele sale, atâtea câte au fost.

Din tabloul serbării nu puteau lipsi poeziile rostite cu diverse prilejuri și publicate pe larg în ziarele apropiate de putere: „La Statuia lui Ștefan”, „Hora

⁶⁷ N. A. Bogdan, *op. cit.*, p. 309.

⁶⁸ „Curierul”, an XI, nr. 61, 4 iunie, 1883, p. 2.

⁶⁹ *Idem*, anul XI, nr. 63, 9 iunie, 1883, p. 2.

⁷⁰ Toastul lui N. Voinov, vicepreședinte al Camerei Deputaților, „popor și rege și-au luat jurământ, jurământ solemn ca astăzi toate sacrificiile să fie făcute pentru patrie și numai patrie, laurii dobândiți pe câmpiile Bulgariei sub conducerea M.V. au făcut să ne putem uita drept la statuia lui Ștefan cel Mare și să vedem trecutul glorios” (*Ibidem*).

lui Ștefan“, „Cântare la statuia lui Ștefan“ (imn scris de Vasile Alecsandri) sunt doar câteva din ele. Surprinzător ni se pare nu caracterul patetic-emoționant al acestor poezii, ci faptul că, în ciuda existenței unui moment festiv, autorii unora din ele încearcă, prin modul de descriere al adversarilor lui Ștefan, să obțină parcă o nouă victorie asupra lor. „Când hoardele semilunii, maghiarimea îngâmfată, / leși, tătari și alte ginte, peste țară năvălea /, se repezea din Suceava și în mania-i neînfrănată, / năvălea peste a lor gloate, le bătea, le risipea“. Unele dintre ele reprezintă de fapt nemulțumirea față de politici contemporane, considerate a fi niște simple ecouri ale intereselor unor puteri străine. Bunăoară, se subliniază, de o manieră categorică, faptul că în perioada în care „domnea Ștefan cel Mare – nu-și pleca Români capul la străini, la venetici“⁷¹. Unele teme sunt reflexe ale discursurilor politice, iar dintre acestea, cele în care se menționează binecunoscuta și invocata contribuție a lui Ștefan la apărarea creștinătății și a Occidentului nu puteau fi uitate⁷². Exemplară în acest sens este poezia „La statuia lui Ștefan“, semnată de Ar. Densușianu⁷³. Ridicarea la superlativ a întâmplărilor cotidiene și transformarea lor în epopei naționale se face nu doar de dragul jocului politic, ci mai cu seamă pentru a oferi poporului senzația că se întâmplă ceva important și că acel „ceva“ este un succes al puterii actuale. Multiplicarea sărbătorilor naționale este folosită așadar de liderii politici pentru a-și oferi cât mai multe prilejuri de a ieși pe scenă și de a interpreta cât mai multe roluri populare.

Satisfacția participării la o asemenea sărbătoare nu era sentimentul care îi domina pe toți ieșenii. Cei nemulțumiți de ceea ce se întâmplase în orașul lor proveneau evident din rândul opoziției. Motivele erau multiple și ele treceau de la neîncrederea în cei care se aflau atunci la putere, capacitatea guvernanților de a păstra moștenirea lăsată de domnitor⁷⁴ până la implicarea excesivă a autorităților centrale într-o acțiune considerată a fi locală. Prezența unui număr mare de forțe de ordine la inaugurarea statuii, dar și zvonurile potrivit cărora se încerca discreditarea opozițiilor⁷⁵ creaseră impresia că solemnitatea nu servea

⁷¹ „Curierul“, 5 iunie, 1883, p. 2.

⁷² Un exemplu în acest sens este „Ođă la statuia lui Ștefan cel Mare“, de Vasile Alecsandri, în „Curierul“, 9 iunie, 1883, an XI, nr. 63, p. 1.

⁷³ „Dar inima ta jună (Moldovă) de doruri arzătoare \ De mult ți-a fost furată un dalb de făt frumos \ Și dalb – încât cu ochii puteai căta la soare \ Dar nu-n a lui mărire și-n chipui luminos \ Și ca cununa verde pe fruntea-i de român \ Arșițele din leagăn ți-au zis tu ești Ștefan.

Maghiaru întâi aleargă și strigă cu îngâmfare \ Moldova mea Mireasă, tu Ștefan sclavul meu \ Dar câmpii de la Baia vor spune-a lui sfărâmare \ Prin Dunăre va curge și-a ninge pe Ceahlău \ Vor spune cum Corvine, sălbaticul tău vis \ Cu trei săgete Ștefan pe spate și le-a scris \ Iar sufletele negre a turcilor sălbatici \ La Rachova în treții până astăzi încă plâng.

Rușinea cea mai mare a fost însă să fie a ta, o leach fățarnic, sumeș și destrămat

N-ai meritat să însângeri a spatelor lănci \ Ci ca pe vită, Ștefan la plug ni te-a-njugat \ Chiar Roma cea măreață ea premărea în Ștefan \ Bun sfărâmător de barbari \ Al doilea Traian“ („Curierul“, 5 iunie, 1883, an XI, nr. 62, p. 2).

⁷⁴ „Pactul social“, 8 iunie, 1883, p. 2.

⁷⁵ Idem, 5 iunie, 1883, p. 4.

decât la perpetuarea puterii lui I. C. Brătianu⁷⁶. Încercând o replică la aceste acuzații, ziarul „Liberalul“ din localitate arăta la 10 iunie că toți care nu au dorit să participe și-au arătat supărarea față de simbolul Ștefan cel Mare, preconizând chiar o reacție negativă a opiniei publice față de ei⁷⁷.

Atent la detalii, guvernul I.C. Brătianu nu considera că după dezvelirea statuii acțiunea era terminată. Declarând că scopul evenimentului organizat fusese dezvoltarea sentimentului național și a memoriei lui Ștefan, executivul de la București a dispus realizarea unui număr impresionant de tablouri cu imaginea statuii lui Ștefan și a întregii ceremonii de inaugurare, care urmau să fie trimise prin intermediul prefecturilor și la școlile generale din toate județele țării. În anumite cazuri, chiar prefecturile solicită de la guvern sau de la prefectura județului Iași tablouri de tipul celui descris⁷⁸. Numărul tablourilor trimise de ministrul de interne Chițu pentru a fi distribuite la școlile de gradul I ajunge la 483, cu indicația de a fi utilizate și la alte serbări naționale⁷⁹. Chiar dacă multe dintre acuzațiile conservatorilor se înscriau în registrul obișnuit al reproșurilor opoziției, o dovadă a greutăților prin care trecea orașul Iași în această perioadă o avem chiar de la I.C. Brătianu. La sfârșitul acțiunilor organizate la Iași, acesta îi mulțumește pentru implicarea sa prefectului de Iași, Dimitrie Pruncu, căruia îi transmite și suma de 5.000 de lei, destinați conform dispoziției regelui Carol I, să fie împărțiți la săraci⁸⁰. Discuțiile între primăria și prefectura județului Iași, privind repartizarea diferitelor cheltuieli generate de organizarea evenimentului, sunt și ele dovezi ale dificultăților economice existente în acel moment⁸¹. Dar supărarea celor care se obișnuiseră să vorbească în numele Moldovei era provocată mai degrabă de orgolii personale. Interpretând lipsa lui C.A. Rosetti de la banchetul dat la Teatrul Național ca un semn nou de indiferență față de Moldova, liderii opoziției insistau pe lipsa de entuziasm a populației față de manifestările acuzate că ar fi avut un puternic caracter guvernamental⁸². Absența mitropolitului și în general a clerului de la petrecerea organizată în seara inaugurării constituiau și ele niște semne ale lipsei de respect față de Iași⁸³.

Sfârșitul manifestărilor avea să aducă o nouă „problemă“. Venit la Iași cu două zile mai devreme, suveranul vizitează primăria, unde examinează și tronul lui Ștefan, adus pentru acțiunea de pe 5 iunie de la biserica comunei Vânători, județul Neamț. Aflând de la un consilier local (Verussi) că la biserica amintită existau și alte obiecte din epoca lui Ștefan, luate din cetatea Neamțului, Carol

⁷⁶ Idem, 8 iunie, 1883, p. 2.

⁷⁷ Nicolae Bogdan, *op. cit.*, p. 311.

⁷⁸ ANI, fond „Prefectura“, dosar nr. 96, 1883, 23 iulie, fila 54. Prefectul județului Prahova îl anunța pe cel de la Iași de primirea tabloului cu scena statuii lui Ștefan (*Ibidem*, 5 august, fila 58).

⁷⁹ *Ibidem*, fila 39.

⁸⁰ „Curierul“, an XI, nr. 65, 12 iunie, 1883, p. 2.

⁸¹ Idem, 9 iunie, p. 3.

⁸² „Pactul social“, 8 iunie, 1883, p. 1.

⁸³ Idem, p. 2.

dispune transportarea tuturor acestor obiecte la pinacoteca din Iași, pentru formarea unui muzeu special. Cu puțin timp înainte de această vizită, ministrul instrucțiunii publice hotărâse realizarea unui inventar al acelor relicve, așa încât cererea formulată de Carol ca Verussi să fotografieze toate acele lucruri și să realizeze o lucrare despre istoria lor, venea ca o completare a amintitului ordin⁸⁴. Dacă în momentul mutării stranei lui Ștefan cel Mare exista un acord al autorităților județului Neamț, după terminarea manifestării de la Iași acestea considerau firească restituirea prețioșului obiect⁸⁵. Corespondența între cele două prefecturi ne prezintă într-o altă imagine pe ediliu Iașului. Obișnuiți a se prezenta ca niște victime ale politicii nedrepte a Bucureștiului, prefectul și primarul „capitalei Moldovei” nu ezita să își manifeste indiferența față de cererea de restituire a tronului, venită din partea celor care se considerau proprietari de drept. După mai multe scrisori, apare o primă justificare a păstrării obiectului disputat: existența unui ordin al ministrului cultelor și instrucțiunii, care ar fi dispus rămânerea și depozitarea sa în pinacoteca de la Iași⁸⁶.

Dacă evenimentul asupra căruia ne-am oprit a beneficiat de o anumită atenție istoriografică, aceasta s-a datorat nu numai faptului că era vorba de inaugurarea statuii celui mai mare voievod al Moldovei, ci și intervenției din seara zilei de 5 iunie, a senatorului Petre Grădișteanu. Asupra discursului susținut de acesta în sala Teatrului Național din Iași ne vom referi în rândurile următoare. În atmosfera deja cunoscută, cuvântul senatorului liberal avea să devină, în scurt timp, un nou subiect al disputelor putere-opoziție. În vreme ce apropiații PNL încercau să diminueze trimiterea făcută de acesta la teritoriile românești aflate în componența altor state, adversarii guvernului insistau pe complicațiile internaționale care aveau să apară în urma celor rostite de Grădișteanu. Membru al PNL încă din perioada constituirii coaliției de la Mazar Pașa, el s-a dovedit, pe parcursul întregii sale activități politice, un lider temperamental care, asemeni altor lideri politici, avea să treacă prin mai multe grupări⁸⁷. El avea să rostească la un banchet dat de municipalitatea Iași, în sala Teatrului Național, în fața a 420 de invitați din țară, un discurs care a provocat destule controverse. Cuvintele senatorului liberal, pronunțate într-o adunare aflată în afara programului, avea să capete greutate și datorită poziției importante pe care o ocupase în Senatul României, cu puțin timp înainte.

În nota specifică și celorlalte intervenții, Grădișteanu schița, la începutul discursului său, un adevărat *laudatio* la adresa suveranului. Parlamentarului

⁸⁴ „Românul”, 12 iunie, p. 522.

⁸⁵ ANI, fond „Prefectura”, dosar nr. 96, 1883, 23 iunie, fila 46.

⁸⁶ Idem, 3 septembrie, fila 66. Primăria anunța Prefectura județului că strana solicitată de autoritățile comunei Vânători e depusă în pinacoteca orașului. Ca modalitate de rezolvare a diferendului se recomandă foștilor deținători să se adreseze Ministerului Instrucțiunii și Cultelor. Vezi Nicolae Grigoraș, *op. cit.*, p. 302.

⁸⁷ Petre Grădișteanu este unul din cei mai activi membri ai grupării liberale din perioada 1877-1890, participând la formarea coaliției de la Mazar Pașa, prezent în numeroase „combinații” politice ale timpului (Apostol Stan, *Putere politică și democrație în România 1859-1918*, București, Editura Albatros, 1995, p. 165).

liberal i se părea meritoriu faptul că în „glorioasa cetate a lui Ștefan“ au venit cetățeni din toate colțurile țării, iar explicația dată era existența unei legături puternice între români și monarhul lor⁸⁸. Spre deosebire de antevorbitorii săi, Petre Grădișteanu îi amintește în alocuțiunea sa pe marii absenți de la Iași, regina și primul ministru, cărora le închina simbolic paharul său de vin. Ceea ce avea să producă nemulțumirea diplomaților austrieci și avea să dea apă la moară adversarilor politici era trimiterea sugestivă la Banat, Bucovina, Transilvania, unele ziare adăugând din oficiu și Basarabia. Alocuțiunea sa a căpătat o anumită greutate prin adresarea finală către rege și prin gesturile suveranului de la sfârșit, de a-i strânge mâna și a ciocni cu el, în prezența unei audiențe numeroase. Din momentul acesta avea să curgă un șir întreg de dezmințiri și interpretări. În timp ce senatorul liberal încerca, printr-o scrisoare adresată „României libere“, să rectifice textul apărut în majoritatea ziarelor⁸⁹, guvernul insistă asupra prezenței sale în calitate de neoficial al statului român la acel banchet, fapt dovedit prin nepublicarea alocuțiunii în „Monitorul Oficial“. Tăvălugul pornise însă în urma reproducerii ei în „L'Independence Roumaine“, unde un corespondent adăugase, după relatări ale altor martori, numele primelor trei provincii menționate deja, el adăugând de la sine pe cel al Basarabiei⁹⁰. Un prim efect al acestei situații neplăcute a fost expulzarea lui Emile Gali, patronul ziarului.

Prin discursul lui Grădișteanu, serbarea de la Iași capătă o anumită vizibilitate și în presa externă. Atente la evenimentele importante ce au loc în România, ziarele occidentale descriu cu destule amănunte atmosfera politică din țară, discursurile ce se rostesc cu prilejul inaugurării statuii lui Ștefan și, nu în ultimul rând, relațiile dintre Carol și clasa politică românească⁹¹. Frecvența rememorare de către vorbitori a luptelor duse de Ștefan împotriva Ungariei, Poloniei și turcilor nu putea trece neobservată, indiferent cui aparținea acele intervenții⁹². Tonul presei germane, austriece și ungare față de aspectele amintite diferă și în funcție de apropierea care exista între acestea și diferiți lideri politici din Austro-Ungaria, dar mai ales de mesajul care se dorea a fi transmis guvernului român. Când spunem asta ne gândim la faptul că, dincolo de amenințările mai mult sau mai puțin subtile⁹³, care vin prin intermediul unor

⁸⁸ „Curierul“, 9 iunie, 1883, p. 3.

⁸⁹ „Sire, sunt mai mulți care lipsesc de la această masă și care ar fi dorit să fie, aceștia vă iubesc sîre ca și noi toți, căci ei văd în Majestatea Voastră nu pe regele României ci pe regele românilor. Și cu ajutorul lor, M.V. va recuceri pietrele nestemate ce lipsesc la coroana lui Ștefan cel Mare“, în C. Bacalbașa, *op. cit.*, vol. I, p. 162.

⁹⁰ Mărturia aceasta apare în același ziar din partea corespondentului care relatase întâmplarea, în numărul din 28 iunie al cotidianului amintit („Curierul“, nr. 1730, p. 1).

⁹¹ Gazeta germană „Nordeutsche Allgemeine Zeitung“ publica, la 27 iunie, o descriere a acțiunii de la Iași. Germanii intuiau și vedeau în acțiunea din 5 iunie o manifestare de adulație față de suveran și dinastie („Românul“, 22 iunie, 1883, p. 553).

⁹² *Ibidem*.

⁹³ „Pester Lloyd“, într-un articol intitulat „România“, amintea un moment dificil pentru statul de la nordul Dunării, când la Berin se pusese în discuție nu numai soarta sudului Basarabiei, ci a întregii țări. Prin intermediul ziarului deja citat, Austria preciza că momentul fusese depășit datorită intervenției sale (C. Bacalbașa, *op. cit.*, vol. I, p. 172).

organe de presă, supărarea habsburgică provocată de discursul lui Grădișteanu era mult exagerată de ziarele conservatoare din România⁹⁴. Citind articolele apărute la Viena sau la Budapesta și punându-le în corelație cu demersurile diplomatice dintre România și Austro-Ungaria, în vederea aderării statului român la Tripla Alianță, avem senzația că ele făceau parte mai degrabă din cadrul unui joc de „îmblânzire“ a României. Când spunem asta ne gândim la intransigența României într-o serie de probleme cum ar fi sprijinirea mișcării românești din Transilvania sau intenția Vienei de a căpăta o poziție dominantă în Comisia europeană a Dunării. Pentru austrieci, discursul lui Grădișteanu apare, în aceste condiții, ca un excelent pretext de a face presiuni asupra României. Fără a renunța la apărarea intereselor sale, guvernul român caută modalități de lămurire a viitorilor săi aliați asupra lipsei oricărei legături între intențiile sale politice externe și unele acțiuni politice individuale de tipul celei aparținând senatorului liberal deja menționat. Aceasta avea să se producă mai întâi prin nepublicarea intervenției sale în „Monitorul Oficial“, iar apoi, după presiuni ale guvernului austriac, chiar printr-o desolidarizare oficială, publicată pe 19 iunie în „Monitor“⁹⁵.

Patru zile mai târziu, avea să fie înaintată oficial reprezentantului austro-ungar de la București, de către ministrul român de externe, D.A. Sturdza, și dată publicității peste câteva zile, în cotidianul austriac Wiener Abendpost⁹⁶. O dovadă a faptului că și Austro-Ungaria dorea stingerea rapidă a acestui incident o reprezintă, în opinia noastră, destituirea funcționarilor de la punctul de graniță Ițcani, unde grănicerii austrieci comiseseră abuzuri împotriva celor români. Iar solicitarea guvernului român de a se lua măsuri pentru reparația necesară a fost luată repede, chiar dacă incidentul nu avea loc la mult timp după 5 iunie 1883⁹⁷. În aceste condiții, articole de genul celor publicate de Mihai Eminescu în „Timpul“⁹⁸, în perioada ulterioară inaugurării statuii lui Ștefan, în care se vorbea despre gesturile necugetate ale liberalilor și pericolul extern la care aceștia supuseseră țara prin întreaga lor politică, sunt complet nefondate. Poetul se descătușa din nou împotriva liberalilor, comentând întreaga manifestare de la Iași fără a se fi deplasat în localitate, deși fusese trimis la Iași, de ziarul la care lucra. Acesta este motivul pentru care privim cu circumspecție șirul de articole publicate în „Timpul“. În plus, dacă liberalii încercau, prin invocarea lui Ștefan, să realizeze o solidarizare a românilor în jurul lor, Eminescu, apropiat

⁹⁴ Tot „Nordeutsche Allgemeine Zeitung“, într-un articol publicat la 27 iunie, nu menționa nimic despre discursul lui Petre Grădișteanu, mulțumindu-se să vorbească despre calitățile de om de stat ale lui Carol I („Românul“, 22 iunie, 1883, p. 553).

⁹⁵ „Cuvintele acestea, în parte exagerate, în parte neexact reproduse, au fost pronunțate prin surprindere de o persoană care nu avea nici un rol oficial la acea solemnitate. Guvernul nu poate decât dezaproba în modul cel mai energic și pe cale oficială asemenea manifestări și tendințe de oriunde ar proveni ele“ („Monitorul Oficial“, 19 iunie, 1883, p. 1247).

⁹⁶ C. Bacalbașa, *op. cit.*, vol. I, p. 172.

⁹⁷ *Ibidem*.

⁹⁸ „Timpul“, VIII, nr. 129, p. 1; apud Ștefan Lemny, Ion Saizu, Gh. Buzatu, *Eminescu, Timp, sens și devenire istorică*, Iași, Universitatea „Al. I. Cuza“, 1988, p. 312.

conservatorilor, tot în scopuri politice, îl invoca pe voievodul Moldovei pentru a arăta cititorilor diferența între cei ce se aflau la guvernare și personalitățile de altădată⁹⁹. Încercând să răspundă într-un fel acuzațiilor aduse de Eminescu (liberalii ar fi fost dispuși, din dorința de a rămâne la putere, să sacrifice interesele statului român), „Românul” din 8 iulie 1883 afirma că nu este pe punctul de a uita dificultățile create de Austria de-a lungul timpului, exprimându-și dorința de a se pune capăt „lungului șir de umilințe provocate de guvernul austriac celui român”¹⁰⁰. Dincolo de replicile indirecte între portavocea liberalilor români¹⁰¹ și ziare precum „Fremdenblatt”, „New Freye Presse”, și chiar „Deutsche Zeitung”, pe tema gesturilor inamicale ale unui stat la adresa celui alt, și de proteste de tipul celui exprimat de cunoscutul diplomat Kalnoky, cele două state vor reuși, cu ajutorul lui P.P. Carp, să treacă peste incident¹⁰². Concilierea era grăbită și de interesele politice comune, atât Viena cât și Bucureștii preocupându-se îndeaproape de proiectele pe care Rusia le avea în Balcani¹⁰³. În aceste condiții, incidentul Grădișteanu avea să se stingă în curând, îndeosebi din cauza aderării statului român la Tripla Alianță în toamna aceluiași an, 1883.

Devenit subiect al unor dispute politice interne și generând tensiuni internaționale, Ștefan cel Mare avea să fie utilizat și cu alte ocazii de către oficialii statului român. Astfel, cu prilejul jubileului din 1906, actul comemorativ înscris pe pergament avea alături de portretele lui Mircea, Mihai și pe cel al lui Ștefan¹⁰⁴.

Fără a încerca să stabilim concluzii, putem spune că ceea ce s-a întâmplat în 1883 la Iași nu reprezintă un caz singular, ci se înscrie mai degrabă într-un anumit tipar. Evenimentele din anul la care am făcut referire în rândurile de mai sus pot fi înțelese dacă avem în vedere câteva aspecte. Mai întâi faptul că societatea românească aflată în plină modernizare are în permanență tendința de a se uita în trecut. Dacă cei care se află la putere invocă personaje mitice de tipul lui Ștefan, pentru a obține o de conjunctură, ceilalți invocă același erou de dragul antitezei cu decidenții politici contemporani. Devenită parte componentă a strategiei politice, raportarea la un trecut de aur este frecvent utilizată și ea în mod diferit. Dacă naționali-liberalii (cum se denumeau adepții lui I.C. Brătianu) amintesc timpurile glorioase ale lui Ștefan pentru a arăta care este reperul lor în acțiunea politică pe care o desfășoară, adversarii sunt preocupați ca, prin

⁹⁹ *Ibidem*, p. 312, 317, 455.

¹⁰⁰ „Românul”, 8 iulie, 1883, p. 1120.

¹⁰¹ *Idem*, 16 iunie, 1883, p. 525, 24 iunie 1883, p. 561, 562 și 27, 28 iunie, 1883, p. 573.

¹⁰² Acesta va explica că pietrele la care se referise Grădișteanu erau Bucovina și Basarabia, deoarece doar acestea aparținuseră Moldovei din timpul lui Ștefan cel Mare (C. Gane, *P.P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, vol. I, București, Editura Ziarului Universul, 1936, p. 294).

¹⁰³ Gh. Cazan, Ș. Rădulescu Zonner, *România și Tripla Alianță*, București, Editura Științifică, 1979, p. 97. Chiar dacă „Românul” vitupera împotriva Austriei, într-un document din august-septembrie 1883, D.A. Sturdza analiza situația politică a țării și demonstra necesitatea unei alianțe imediate cu Puterile Centrale (*Ibidem*, p. 98).

¹⁰⁴ Ion Scurtu, *op. cit.*, p. 178.

invocarea aceleiași perioade, să arate decadența epocii contemporane, de care vinovați erau doar adversarii lor politici. Anul 1883 venea deja după două acțiuni importante, la care liberalii participaseră din poziția de grupare politică guvernamentală (câștigarea independenței și proclamarea regatului) și pe care și le atribuiau mai ales în condițiile luptelor politice. Nemulțumirea neexprimată a conservatorilor era determinată de faptul că neparticipând la luarea deciziilor privitor la organizarea ceremoniilor legate de inaugurarea statuii lui Ștefan, nu ei erau cei care aveau să beneficieze de pe urma evenimentului. Opoziția știa foarte bine că, în condițiile unei puternice contestații, grupul aflat în posesia puterii va stabili regulile jocului în așa fel încât toate profiturile materiale și de imagine să îi aparțină, realizând astfel și o nouă legitimare¹⁰⁵. Puternic atacați, începând cu 1883, chiar de către foști colaboratori precum D. Brătianu, liberalii din jurul lui I.C. Brătianu intuiau că menținerea la putere nu se putea face doar organizând și câștigând alegeri. Pentru a obține credibilitate era nevoie de o diversificare a formelor și mecanismelor de legitimare¹⁰⁶. Pe lângă discursuri se cereau deci realizări notabile, fapte memorabile de tipul celor de la 1866, 1877 sau 1881. Inaugurarea statuii, așteptată în mod real de ieșeni și nu numai, era ocazia de utilizare, în folosul propriu, a unui simbol vechi, într-un cadru ceremonial nou. Pentru liberali, dar și pentru Carol deopotrivă, ceremonia inaugurării statuii era mijlocul cel mai nimerit pentru exprimarea statutului lor de conducători. Aceasta avea să se facă evocând un erou comun unui grup (moldovenii) sau chiar unei întregi societăți, însușind sentimentele de coeziune și sprijin popular pentru cei care organizau evenimentul. Măsura în care strategia aceasta dădea rezultatele scontate de liberali avea să se vadă în anii următori. Dacă luăm în considerare evidenta sporire a contestărilor am înclina să credem că „planul“ nu a reușit.

Nu am putea încheia însă fără a face câteva considerații asupra celui alt factor politic implicat în acțiunea desfășurată la Iași, în 5 iunie 1883, Carol I. La fel ca și echipa guvernamentală, el știa că într-o societate în care circulația informațiilor nu era tocmai bună făcându-se doar prin intermediul presei, sentimentul de siguranță al populației putea fi mărit în condițiile punerii în scenă a unor simboluri istorice și politice de mare anvergură așa cum era Ștefan cel Mare¹⁰⁷.

Suveranul a știut de la începutul „mandatului“ său că, pentru a putea fi urmat de români, trebuia să aibă o comunicare directă cu ei, să le creeze măcar impresia că poate obține ceea ce ei își doresc. În plus, plasându-se în continuitatea lui Ștefan, dar nu numai a lui, el avea posibilitatea să producă reacții emoționale puternice în rândul populației¹⁰⁸, ceea ce presa epocii (la care am făcut trimitere în text) ne face să înțelegem că s-a și întâmplat. Carol I trebuia să facă față acum și contestatarilor celor care nu mai credeau în capaci-

¹⁰⁵ C. Sălăvăstru, *Discursul puterii*, Iași, Institutul European, 1999, p. 39.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 43.

¹⁰⁷ Murray Edelman, *Politica și utilizarea simbolurilor*, Iași, Polirom, 1999, p. 43.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 75.

tatea liberalilor de a conduce eficient țara, dar cu a căror lideri el se înțelese asupra orientării politicii externe a României. Pentru a bloca tirul acuzațiilor aduse lui I.C. Brătianu, monarhul nu putea pierde prilejul de a se prezenta ca un lider apt să facă față dificultăților politice, grație unei strategii bine puse la punct. În condițiile temerilor legate de controlul Austriei asupra Dunării, discursul lui Carol din sala Teatrului Național, în care evoca personalitatea lui Ștefan și luptele acestuia, contribuia la o identificare cu el, dar și la asumarea unui angajament în privința viitorului.

Dincolo de obiectivele fiecărui actor implicat, inaugurarea de la 5 iunie 1883 ne duce cu gândul la o situație-tip, în care puterea politică utilizează un monument pentru a construi ceea ce se numește, de regulă, *memorie comună*¹⁰⁹.

Prin statuia lui Ștefan, apărută într-un moment delicat, tradiția își putea demonstra forța constructivă, iar trecutul reînviat apărea ca o mixtură în care se amestecau, deopotrivă, nostalgia, frustrarea, satisfacția¹¹⁰.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 184.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 186.

SĂMĂNĂTORISMUL ȘI CULTURA FESTIVULUI

Sorin Mocanu

Reintegrarea în plan estetic a literaturii sămănătoriste – în special prin poezie – se face prin recursul la o categorie estetică mai puțin studiată, sărbătorească¹. Numim sărbătorească acel concept (idee abstractă și generală) care poate fi decelat în toate situațiile în care apare sărbătoarea. Indiferent de tipul sărbătorii: religios, profan – naționale, sociale, familiale, magic, important este elementul fundamental care reunește toate aceste manifestări, invariantul, ceea ce constituie spiritul unui fenomen autonom de mare importanță pentru umanitate. R. Caillois² distingea caracteristicile sărbătorilor, identice în toate culturile și civilizațiile: existența unei mulțimi agitate, impulsive și gălăgioase care dansează, cântă, mănâncă și bea până la epuizarea fizică. Dar sărbătoarea se caracterizează în primul rând prin absența muncii și abandonarea grijilor și presiunilor cotidiene. Unul dintre primii teoreticieni ai sărbătorii în spațiul românesc, V. Băncilă, în *Duhul sărbătorii* (1936) cataloga, dublând modelul freudian³, angoasa existenței umane recurgând la trei cauze: a) ideea limitelor, a contradicțiilor ei, b) conflictul cu societatea și concurența cu semenii, c) realitatea ca atare, adică conflictul dintre om și natură. În opoziție cu soluțiile freudiene, V. Băncilă propune sărbătoarea ca rezolvare de ordin filozofic și practic a angoaselor existenței. Cea mai eficientă cale de rezolvare a angoaselor existențiale este proiectarea, chiar și temporară, a individului într-o *altă lume*; această *altă lume* are o aparență variabilă, situabilă în trecutul îndepărtat (lumea originară, primordială, *vârsta de aur*), într-un viitor indefinibil (paradisul) sau realizabil (*utopiile* sociale) ori, cel mai ușor, într-o lume paralelă temporal cu cea în care trăim, dar cu mult mai bună (visele, *paradisurile artificiale* de proveniență chimică sau sărbătoarea). În cazul de față, sărbătoarea devine, fie dintr-o perspectivă metafizică, fie dintr-una antropologic-sociologică, o alter-

¹ J. Volkelt include în categoria sublimului și specia festivului (Al. Dima, *Domeniul esteticii*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1998, p. 41), deși festivalul, ca expresie a sărbătoreșcului, nu conține nici frica, nici groaza (P. Ursache, *Etnoestetica*, Iași, Institutul European, 1998, p. 136).

² R. Caillois, *Omul și sacrul*, traducere de Dan Petrescu, București, Editura Nemira, 1997, 212 p.

³ S. Freud considera că aspirația umană spre fericire este împiedicată de trei surse de suferință: a) propriul corp, sortit decăderii și disoluției, b) lumea exterioară invincibilă, c) raporturile cu ceilalți oameni (produc suferința cea mai dureroasă). Vezi S. Freud, *Opere I*, p. 302.

nativă la cotidian: un alt loc și un alt timp în care individul atinge fericirea, în care omul religios se simte, nu pe o punte de rai, cum susține V. Băncilă, ci chiar în Rai.

Într-o fază primară, sărbătorile constituiau o actualizare a timpului primordial, a timpului mitic, în care totul era posibil și permis. M. Eliade interpretează viața⁴ ca pe o repetare neîntreruptă a unor gesturi inaugurate de alții, personaje mitice. Natura – inclusiv cea umană – își găsește împlinirea doar atunci când participă la o realitate transcendentă; această participare este posibilă prin reluarea unor acțiuni primordiale, în primul rând repetarea cosmogoniei; orice acțiune este eficace, orice gest se completează cu un sens atunci când se repetă cu exactitate o acțiune săvârșită de un zeu; comemorarea – în forma sărbătoririi – devine o reactualizare. În acest mod, omul devine contemporan cu zeii⁵ într-o lume care – fiind creație divină în curs de desfășurare – nu poate fi decât perfectă. Astfel, omul religios are certitudinea că poate reîncepe periodic viața, cu un maximum de șanse. Paradoxal, observa R. Caillois, excesul sărbătorec se constituie într-o replică, prin consum la uzura vieții; interdicțiile, tabuurile vieții cotidiene nu reușesc să mențină ordinea și integritatea lumii primordiale și atunci apare necesitatea unei reveniri la începuturi, la forțele originare ce au transformat haosul în cosmos.

Dacă scopul sărbătorii este rezolvarea angoaselor existențiale și prin aceasta asigurarea unui echilibru și a unei armonii ce permit continuarea și revalorizarea vieții, modalitatea de realizare fiind abolirea – măcar suspendarea – timpului profan, a duratei și restaurarea timpului mitic: reversibil, circular, repetabil la infinit, ca succesiune de eternități. Prin urmare, timpul profan se preschimbă într-o mișcare punctată cu momente ale timpului sacru, devenind o „punte de sărbători”⁶.

Sărbătoarea este funcțională și în cazul individului nereligios prin asumarea unui rol social; ea oferă o compensare celei mai puternice surse de suferință, cea adusă de civilizație, de raporturile interumane. În acest sens, S. Freud⁷ considera că nivelul elementar de civilizație consistă în reglementarea raporturilor sociale: viața umană în comun devine posibilă atunci când o pluralitate de indivizi formează un grup suficient de puternic încât să reziste agresiunii venite din partea oricărui individ din același grup, considerat separat; rezultatul final este, trecând și prin faza constituirii unei justiții:

„Edificarea unei stări de drept la care toți – sau cel puțin toți membrii susceptibili de adeziunea la comunitate – au contribuit, sacrificându-și pulsunile instinctuale, personale și care, pe de altă parte, nu lasă pe nici unul dintre ei să devină victima forței brutale, cu excepția acelor care nu au aderat la comunitatea respectivă”⁸.

⁴ M. Eliade, *Mitul eternei reînnoiri. Arhetipuri și repetare*, București, Editura Univers enciclopedic, 1999, 156 p.

⁵ Idem, *Sacral și profanul*, București, Editura Humanitas, 1992, 205 p.

⁶ V. Băncilă, *Duhul sărbătorii*, București, Editura Anastasia, 1996, 207 p.

⁷ S. Freud, *op. cit.*

⁸ *Ibidem*, p. 319.

Dacă edificiul civilizației se sprijină pe renunțarea la „pulsunile instinctuale“, iar civilizația va cere în continuare nesatisfacerea instinctelor, asta nu înseamnă că instinctele dispar, ci ele se „sublimează“ (își modifică scopul) sau sunt reprimare. Acest proces se realizează prin intermediul unei răsplătiri ce determină individul să accepte o neplăcere prezentă de dragul unei plăceri, a unei fericiri, ce va fi dobândită în viitor (satisfacerea tendinței instinctive de a obține plăcerea și a evita neplăcerea ar cauza o încetare a progresului, a evoluției în dauna unei moleșiri ce ar conduce inevitabil la sucombarea civilizației). Răsplătirea se realizează, social, în formula sărbătorii, care segmentează o existență ce se desfășoară sub semnul muncii grele și a suferințelor, oferind o viziune cu intermitențe a fericirii umane. Într-un *roman autobiografic*, eseistul spaniol Eugenio d'Ors introduce câteva considerații asupra sărbătorii – în speță, carnavalul. Față de cursul obișnuit, normal, al vieții, carnavalul se constituie într-o excepție regulată și predeterminată ce asigură o armonie între două extreme nocive: un carnaval neconținut ar fi „dezgustător“, iar un an fără carnaval ar fi „searbăd“. Și continuă:

„Ca și Carnavalul (*semnificativ, autorul folosește majusculă, ca în cazul Postul mare, Vinerea Patimilor, Lăsata secului ori Paradis* – sublinierea noastră), vacanțele au și ele o valoare de excepție, înțelept acceptată cu anticipație. Este vorba de niște instituții baroce, datorită cărora disciplina generală își găsește precis viabilitatea. Legea muncii atinge plenitudinea valorii sale atunci când, alături de ea și în limite apropiate, se stabilește o perioadă de răgaz, iar ordinea, atunci când, pe de lături, se plătește focului ceea ce i se cuvine și se aprinde, pentru diavol, dacă nu o lumânare, ca pentru Sfântul Mihai, măcar un chibrit. Pentru a te răcori, pentru a te recrea. Pentru a te pierde, din când în când, în Paradisul pierdut. În timp ce se câștigă, cu efortul secolelor și al generațiilor Ierusalimul crește“⁹.

E un punct de vedere ce își găsește ilustrarea atât în articolele lui Iorga cât și în poezia sămănătoristă. Astfel, în articolul *Vacanțe: aici și „dincolo“* (*Sămănătorul*, nr. 33/1903, p. 515-517) N. Iorga situează vacanța în opoziție cu oboseala muncii: „ce sarcină strivitoare, Doamne, pentru cine n-are nici un rost și nu-și găsește nici o treabă“; vacanța e o „minune de care avem atâta nevoie“. În *Serbători de iarnă* (*Sămănătorul*, nr. 1/1904, p. 1-4) interesul lui Iorga se orientează asupra unei sărbători religioase; zilele ei „zâmbesc, printre zilele rele și zilele goale, tuturoră fără osebire“. Sărbătoarea de tip sabatic, Crăciunul este precedat de un post care are rolul de a suspenda viața obișnuită și de a pregăti și crește bucuria:

„Crăciunul ca și Paștile se văd astfel ca un liman de îmbielșugare, după un lung sir de silinți și jertfă, ca pământul Canaan al Bibliei după rătăcirea obositoare și primejdioasă prin pustiu Arabiei“¹⁰.

Aceleași alegorii biblice ale drumului dificil și obositor către un ideal al fericirii sunt folosite și de E. d'Ors în construirea unui dualism cotidian-sărbătoresc:

⁹ E. d'Ors, *Trei ore în muzeul Prado. Barocul*, București, Editura Meridiane, 1971, p. 139-140.

¹⁰ „Sămănătorul“, nr. 1, 1904, p. 2.

„Cu toate acestea, în timp ce ne îndreptăm spre Paradisul nedobândit spre Ierusalimul creșc, cunoaștem vremelnice paradisuri intermediare, în care se evocă începutul și se prevede izbânda; în care Edenul reappare mulțumită reminescentei sau a profeției”¹¹.

N. Iorga preferă să se oprească mai ales asupra funcției sociale a sărbătorii Crăciunului; e un prilej potrivit (*kairos*) pentru reunirea familiei și prietenilor, sărbătoare a iubirii, superioară celei religioase. Protejați de mediul familial și familiar, indivizii nu sunt acceptați ca martori la transformările pe care le suferă natura; e sfârșit de an vechi – „distrugere” – și începutul unui an nou, dar asemănător formal cu cel uzat – „prefacere”. Recunoaștem în această interdicție ceea ce R. Caillois numește „caracterul contagios”¹² al sacralului și posibila sa degradare, prin captarea lui de către profan, care are nevoie de el. Tabuul este încălcat – nu transgresat prin rituri – într-un mediu civilizată, cu străzi curățate de zăpadă și iluminate – atrăgând individul să iasă din comunitatea familială, dar prin aceasta alterând prezența sacralului. În această viziune, cunoscuta dihotomie sat-oraș se mută spre un antagonism de un alt tip: loc potrivit pentru manifestarea unui sacru creator al unui an mai bun decât precedentul *versus* loc în care sacralul este contaminat de prezențe umane impure și împiedicat a se manifesta complet, producând o creație defectuoasă (un an mai rău decât precedentul)¹³.

În sensul conturat de cele două articole, apare necesitatea unei reinterpretări în sens pozitiv a unor prejudecăți critice asupra mișcării sămănătoriste. Este vorba despre tendențiosul refuz al idealizării (care este o lege specifică a tradiției) și armonizării sociale ce-i aparține lui D. Micu:

„Din lirica și epica sămănătoristă se desprinde priveliștea unei lumi paradiziace, cu peisaje *însorite*, cu oameni *senini, rumeni*, costumați *sărbătorește*, plini de voie bună, *petrecăreți*, munca însăși fiind pentru ei o petrecere”¹⁴ (s.n., S.M.).

Ceea ce displace criticului realist și e considerat nociv: impresia de fals, artificial, convențional, optimism, arbitrar și nonveridicitate se constituie în caracteristici ale unei alternative la real, la o imagine a unei lumi perfecte, dezirabile. „Venerația” sămănătorismului nu se îndreaptă spre lucruri „perimate”, ci spre un model ideal al vieții (*vârsta de aur*).

Aceeași eroare apare și în monografia lui Z. Ornea; acesta consideră o greșeală imaginarea unui univers rural îndepărtat de coordonatele reale, un sat arhaic, izolat, cu o imagine decorativă, depozitar al virtuților vitejești, „liman fericit al armoniei sociale”, cu reguli proprii, necontrafăcute. Paradoxal, Z. Ornea recunoaște situarea satului sămănătorist într-o altă ordine logică, altă ordine cotidiană: „Satele acelea, de demult, erau prezentate ca o întruchipare la scară redusă a unui *eden supraterestru*”¹⁵ (s.n., S.M.), dar nu o relaționează cu

¹¹ E. d’Ors, *op. cit.*, p. 148.

¹² R. Caillois, *op. cit.*

¹³ Iorga notează, în același articol, și diferența dintre manifestările *rituale* ale „colindătorilor” rurali și cele *comerciale* ale „cerșetorilor” citadini.

¹⁴ D. Micu, *op. cit.*, p. 105.

¹⁵ Z. Ornea, *op. cit.*, p. 222.

resemnarea sămănătoriștilor – care recunoșteau că vremurile evocate erau apuse pentru totdeauna (boier milostiv și bun, inexistența luptei de clasă și a concurenței etc.) – preferând să o considere o „naivitate“.

Analiza noastră s-a bazat pe o selecție de 14 poezii apărute în perioada 1902-1907 în *Semănătorul* și revistele satelit *Făt-Frumos* și *Ramuri* (Șt. O. Iosif – *Carnavalul, Cântec, Ciobănașul*; I.G. – *Vis de vară*; G. Coșbuc – *Hora*; Artur Stavri – *La horă*; Natalia Negru – *Nunta*; Maria Cioban – *Sărbătoare*; Corneliu Moldovanu – *Chemare*; D. Anghel – *Pastel*; Ion Bîrseanu – *Sărbătoare*; G. Vîlsan – *Fată vrednică*; A. Mîndru – *April*; P. Petrea – *Suflet țărănesc*). Această restrângere a materialului este justificată de facilitatea oferită de respectivele texte în identificarea acelor elemente ce alcătuiesc și definesc sărbătoreșcul ca pe o categorie estetică; prin urmare, nu este necesară o analiză exhaustivă, a tuturor textelor apărute în perioada în chestiune, ci doar una ce evaluează gradul lor de concentrație, puterea lor de semnificare.

Textul ce deschide cronologic seria acestor poezii este *Carnavalul* (1902) de Șt. O. Iosif, text ce prefigurează principalele elemente ale unei spațialități și temporalități sărbătorești specifice. Sărbătoare populară și laică, carnavalul este o sărbătoare excesivă în care norma și tabuurile sunt transgresate. Haosul ce caracterizează desfășurarea de forțe umane și mijloace materiale are, în plan mitologic, rolul unei comemorări și în același timp rolul unei repetări a haosului primordial din care lumea a fost separată. Repetarea începuturilor acordă o nouă șansă creației, recunoscând implicit fie uzura ciclului început în *illo tempore*, fie chiar – cu mult mai grav – eșecul creației actuale – pe cale de a deveni precedentă – (care acum poate fi evitat prin participarea umană, capabilă de a aduce o „experiență de viață“). Participând la carnaval, mai mult decât la orice altă sărbătoare, omul se poate apropia de zeii săi, „îi poate vedea la lucru“ și „ajuta“, devenindu-le întrucâtva egal. K. Lorenz¹⁶ vorbea despre lipsa modelului patern ca o cauză a alienării în societate și a neofiliiei; necunoscându-și tații la lucru, copiii nu se pot convinge de superioritatea omului matur în mod nemijlocit. În poezia lui Șt. O. Iosif, haosul nu este prezent în mod explicit; accentul se îndreaptă către excesele prezente: de ordin bahic, erotic (poligamie) și agalmatic (podoabe). Potrivit paradigmei creștine, aceste manifestări sunt susceptibile, prin exces și exhibare, să fie sancționate drastic prin repetarea potopului, în ciuda angajamentului divin de a nu mai produce cvasi-completa distrugere a umanității.

„Cu hohot viu voioasa zi se stinge:

Beția crește pân-la cer... împinge

Delirul uriaș peste hotare...

Se-ntunecă văzduhul tot mai tare...

Potop de fulgi ne-ngroapă!... Nu-i mirare:

Sunt îngerii... Se joacă-n cer și – ninge!“¹⁷

¹⁶ K. Lorenz, *op. cit.*, p. 94.

¹⁷ Șt. O. Iosif, „*Semănătorul*“, București, nr. 7, ianuarie 1902, p. 111.

Dar pedeapsa nu apare, dimpotrivă, sărbătoarea se extinde, părăsește umanul și terestrul, sfârșind cu un *conceiti* – ploaie de pene angelice – (podoabă stilistică) ce păstrează sonoritatea barocă a unui Polo de Medina:

„... fulgi de zăpadă au căzut:
căci e posibil în splendoare lui
și soarele să poată ninge.”¹⁸

Explicația inexistenței unei mâini divine, a unei răzbunări crude rezidă în paradoxul sărbătoresc, așa cum este explicat de P. Drogeanu¹⁹: excesele sărbătorești – consumul de valori, lipsa de măsură – ies de sub incidența *hybrisului*. Spațiul și locul sărbătorii se bucură de un statut aparte: pe de o parte, spațiul festiv este identic cu spațiul sacru (centru al lumii și punct originar); de aceea spațiul sărbătoresc este figurat ca amvon, templu și sanctuar:

„Grădina-i templu plin de svon,
Albina-i psalt, – și orice floare
Un sfânt amvon.”²⁰

„Pe pajiști, prin sălcii, pe baltă,
Citani ca-n templu s-a-ntins;
Sfânt, sufletu-n oameni tresaltă
De farmecul vieții coprins.”²¹

Pe de altă parte, dacă spațiul sacru este clar delimitat, deschise doar către transcendent, spațiul sărbătoresc este deschis și către spațiul cotidian căruia, totuși, i se opune, dar unidirecțional, pentru că spațiul sărbătoresc are capacitatea de a produce un efect de contagiune și deci de transformare a vieții cotidiene. Sărbătoarea e un loc deschis ale cărei caracteristici radiază atât în plan orizontal dar și, paradoxal, în plan vertical: îngerii părăsesc apolinicul în favoarea dionisiacului. P. Drogeanu observa că nu există un loc al sărbătorii; spațiul ei se reduce la adaptarea unui spațiu cotidian, uneori metamorfozat prin decorații. Principala condiție a existenței unui asemenea spațiu este prezența umană: „spațiul festiv este procesional prin esență și imaginat prin definiție (...) Spațiul este alaiizat, se transformă într-un șirag de locuri festivizate succesiv”²². În poezia sămănătoristă, spațiul este populat de mulțimi care participă în special la hore și nunți: cortegii și cete care dau spațiului sărbătoresc un centru, un punct de reper, dar, paradoxal, nu și o limitare. Și aceasta pentru că mulțimile se află într-o permanentă mișcare (hora), în cazul nunții dezmărginirea producându-se prin intermediul unui agent în mișcare – izvorul (*Nunta*, Natalia

¹⁸ S. J. Polo de Medina citat de Al. Cioranescu în *Barocul sau descoperirea dramei*, în românește de Gabriela Tureacu, postfață de Dumitru Radulian, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980, p. 259.

¹⁹ P. P. Drogeanu, *Practica fericirii. Fragmente despre sărbătoresc*, București, Editura Eminescu, 1985, p. 121 și urm.

²⁰ Șt. O. Iosif, „Sămănătorul”, București, nr. 15, aprilie 1904, p. 229.

²¹ A. Mîndru, „Făt-Frumos”, Bârlad, nr. 6, iunie 1904, p. 94.

²² P. P. Drogeanu, *op. cit.*, p. 125.

Negru, 1903) care va comunica lumii cele văzute în spațiul sărbătoresc și va proiecta ca model spațiul și timpul sărbătoresc.

„Nu-mi pot părăsi cărarea
Ca să joc la nunta voastră.
Of dulce și-e chemarea
Drăgălașă floare-albastră!...

Dar în veșnica-mi undire
Oi doini și eu-n tot locul
Dulcea florilor iubire
Și le voi vesti norocul!...“²³

Conceptul presocratic de *kairos*²⁴ aplicat sărbătorescului realizează o a doua explicație a lipsei pedepsei divine. *Kairos* este prilejul potrivit pentru succesul acțiunii, este timpul în care eșecul sau greșeala nu pot să apară, iar oamenii nu atrag invidia zeilor. Dovada este făcută prin consumarea efectivă a sărbătorii. Prilejul potrivit este căutat și apoi atras în primul rând prin înfrumusețarea locului și a participanților. Decorarea locului, prezentarea oamenilor frumoși nu mai sunt acum forme ale vanității, ci se constituie în ofrandă adusă zeilor dar în același timp și într-o dovadă, o ilustrarea a unei posibile lumi frumoase, diferită de cea prezentă, dar la fel de reală. În poezia sămănătoristă se acordă o mai mare atenție împodobirii omului; la horă sau nuntă nu sunt acceptați decât oamenii frumoși – corporal și/sau vestimentar. Această transformare a omului cotidian, urât de muncă și de dificultățile inerente vieții – dar mai accentuate în mediul rural – este obligatorie întrucât cauționează reușita evenimentului. Podoabele apar în forme simple: cămăși albe, flori în păr etc., dar accentul cade pe frumosul corporal: poeziile sunt populate de tinere frumoase și sexual-agresive: *Carnaval* (Șt. O. Iosif), *Hora* (G. Coșbuc), *La horă* (Artur Stavri), *Sărbătoare* (Maria Cioban), *Fată vrednică* (G. Vîlsan), *Sărbătoare* (Ion Bîrseanu), al căror semn distinctiv – podoabă – sunt sânii: „zărind în horă cum joacă sânii“ (*La horă*, Artur Stavri), „sânii saltă-n tremur sub cămașa albă“ (*Fată vrednică*, G. Vîlsan), „când vezi alțiți ce falăesc / și sâni în șirag“ (*Suflet țărănesc*, P. Petrea). Această etalare a frumuseții corporale are ca efect o mobilizare a forțelor masculine și chiar o revigorare a celor vârstnici care pot acum și aici să-și comemoreze/rememoreze și retrăiască vârsta de aur: moș Dinu din *Hora* lui G. Coșbuc. Se poate realiza, deci, în cadrul sărbătorii, ceea ce se întâmpla doar în domeniul basmului: tinerețea fără bătrânețe. Chiar soțiile, îndeobște caracterizate prin hârnicie sau maternitate, sunt acum tot frumoase (*La horă*, Artur Stavri). În cazul, rar, în care frumusețea feminină împodobită apare în afara sărbătorii, în spațiul cotidian, efectul ei este distrugerea capacității de muncă a membrilor masculini ai comunității, deci o introducere ilicită a sărbătorescului în cotidian. În *Fată vrednică*, eroina se împodobește cu mărgele,

²³ Natalia Negru, „Sămănătorul“, București, nr. 8, februarie 1903, p. 124.

²⁴ P. P. Drogeanu, *op. cit.*, p. 172-175.

își pune în valoare formele, transformându-se într-o seducătoare și având un efect dezastruos asupra economiei comunității: „Când o văd flăcăii, prind să mai suspine / Și, uitând de treabă, o privesc agale“. În mod ciudat, această defilare nu produce invidia celorlalte fete: „Iar de după garduri îi zâmbesc vecine“ – probabil posesoare ale acelorași calități fizice. În termeni freudieni se realizează acum visul omenirii: principiul realității este reînlocuit cu principiul plăcerii, satisfacerea plăcerii nemaifiind amânată *sine die*; rezistența încetează iar în psihicul indivizilor *sinele* acoperă *eul*, pasiunea luând locul rațiunii și înțelepciunii; viața și-a atins scopul, fericirea, suferința provenită din raporturile cu semenii dispărând. Să specificăm că pentru a îmbunătăți relațiile sociale – în primul rând cu cei de același sex – se utilizează cea mai eficace și brutală metodă (S. Freud)²⁵, cea chimică: „intoxicarea“ cu alcool. Numai în sărbătoare excesul bahic nu produce violență sau independență socială ci, dimpotrivă, dorința de socializare și fraternizare cu cei până acum necunoscuți: „Fă cu plosca-ncoa, voinice / Dacă-mi ieși ispită-n drum. / Sun-o-ntâi să văd ce zice! / Dă să-nchin, să-ți zic pe nume (...)“ (*Hora*, G. Coșbuc); „Beția crește pân-la cer... împinge / Delirul uriaș peste hotare...“ (*Carnaval*, Șt. O. Iosif). Acest comportament este interpretat de P. Drogeanu²⁶ ca o mediere sărbătorească a grupurilor umane. Dacă uneori apare violența, ea este o comemorare rituală a conflictului cosmogonic, a sacrificiului de întemeiere, dar nu este specific sărbătorii. În cazul sărbătorii apare *agonisticul* (luptele neantagonice și violențele non-dominante). Se realizează o situație similară celei de olimpiadă: competiție răsplătită de glorie, de laudă socială, prilej de cunoaștere a necunoscuților, de comunicare și de descoperire a propriilor calități prin competiție. În sărbătoare, competiția apare la nivelul podoabelor dar mai ales, ca emulație, în dans, cântec și chiote. În *Hora* lui G. Coșbuc faptul că unul dintre membrii adunării se bucură de favorurile feminine: „Uite-l, mă,-ntre patru fete! / Ciudă, zici? De ce să-mi fie?“ nu produce o izbucnire violentă; nici dorința de a-și pedepsi asupra-țitorul (boierul) nu este prea puternică și este rapid exorcizată prin executarea unui dans; chiar o observație de tipul: „Ce-mi tot strângi, măi nene, fata“ susceptibilă a provoca un duel cu un singur supraviețuitor, se rezolvă amiabil – dar numai aici și acum – prin împărțirea *bunului*: „Las-s-o strâng și eu!“ În *Suflet țărănesc*, de P. Petrea, situația este răsturnată, cauzând o dispariție a spiritului sărbătorec: personajul nu-și poate muta gândul de la boier, nu concepe să-l întrecă altul în fruntea horei și nici s-o împartă – la dans – pe llinca. În *Ciobănașul* lui Șt. O. Iosif, lipsa superiorității fizice și materiale este compensată de capacitățile ludice și de întreținere a sărbătorii. Opincile rupte și căciula spartă, înălțimea mică și lipsa de zvelțețe sunt ascunse de capacitatea sa de a conduce hora și de a performa cele mai frumoase strigături. Răsplata? Cea mai frumoasă fată și invidia celorlalți.

²⁵ S. Freud, *op. cit.*, p. 302-303.

²⁶ P. Drogeanu, *op. cit.*, p. 178-187.

Manifestarea cea mai frecventă este hora: *Hora, La horă, Cântec, Ciobănașul, Suflet țărănesc, Vis de vară*; e dans al bucuriei, podoabă a mișcării umane, incitatoare la dezlănțuirea ființei. Dansul e însoțit de strigăt, de chiot, de manifestare erotică și *agonistică*.

În concluzie, poezia sămănătoristă se diferențiază de proza sămănătoristă atât la nivelul intenției artistice, cât și al motivelor utilizate. În primul rând, proza epocii are mai degrabă un scop identic cu cel al literaturii naturaliste – și aceasta în ciuda declaratei aversiuni a lui Iorga și a *Sămănătorului* față de „insanitățile“ și „grosolăniile“ școlii lui Zola. Scopul prozelor populate de țărani necăjiți, copii muribunzi, țărănci abuzate etc. (tot ce se reproșează de obicei creațiilor lui Aldea în special) este unul profund moral – ca și la Zola, dar fără scientismul lui: cunoașterea mecanismului faptelor umane, a influenței circumstanțelor ambiante; indiferența politicianilor în găsirea unei soluții la problema țărănească; dorința de a trata și vindeca; fatalismul vieții rurale refuzat în favoarea determinismului. Poezia stă sub semnul sărbătoreșului, a unei posibilități de împlinire a fericirii, de prezentare a soluției ce îmbină mitul, magia, visul și utopia. Prin realizarea sărbătorii se dovedește capacitatea omului de a experimenta, de a proba, o fericire mereu promisă și așteptată. Idealul uman de abundență și concordie nu mai este fictiv ci dovedit real prin *praxisul* sărbătoreț.

UTILIZAREA SĂRBĂTORILOR CA MIJLOC DE NEGOCIERE DIPLOMATICĂ: ANIVERSAREA DE LA 10 MAI 1905

Ionuț Nistor

Raporturile politice româno-otomane, judecate în ansamblu, au traversat, la începutul secolului XX, o perioadă de relativă stabilitate și cooperare. Acest fapt se datorează mai ales intereselor comune pentru asigurarea unui spațiu de securitate în Balcani și menținerea *statu-quo*-ului bazat pe echilibrul de forțe. Atât România cât și Imperiul Otoman încercau să contracareze și să reducă pretențiile statelor din Peninsulă, ale căror principală țintă era adjudecarea unor provincii ce aparțineau statului otoman. Autoritățile din Serbia, Bulgaria și Grecia urmăreau realizarea maximală a proiectelor lor naționale, care presupunea ocuparea unei părți însemnate a teritoriilor Turciei europene. Pentru diplomația de la Constantinopol, aceste reacții dovedeau precaritatea situației Imperiului, în condițiile izolării politice a „Înaltei Porți“ în Balcani, dar și a disputelor la nivelul marilor cabinete privind viitorul acestei zone.

Pretențiile teritoriale ale statelor menționate afectau și interesele României, care încerca să mențină echilibrul în Peninsulă și să nu permită Bulgariei să se extindă, în așa fel încât să îi periclitizeze statutul de putere regională și să constituie o amenințare pentru frontierele sale meridionale. Din aceste motive, atât diplomația de la București, cât și cea de la Constantinopol și-au urmărit cu interes reacțiile și au încercat, pe cât a fost posibil, să mențină relații amicale. De altfel, autoritățile otomane intenționau stabilirea unor raporturi mult mai strânse cu România, care să fie bazate pe o alianță politică, însă tatonările diplomaților turci s-au lovit de reticența factorilor de decizie din capitala română, ce nu vroiau să se angajeze atât de ferm față de vreunul din statele din zonă. O altă componentă importantă a raporturilor bilaterale a constituit-o problema aromână, întrucât statul român și-a arătat interesul direct pentru protejarea drepturilor culturale, a specificului etnic și pentru afirmarea drepturilor politice a acestei comunități, în cadrul statului otoman.

Subiectul pe care ne-am propus să îl tratăm în paginile următoare nu este unul cu totul nou. Preocupările pentru istoria Imperiului Otoman, pentru relațiile româno-otomane și pentru evoluția problemei aromâne în această perioadă nu lipsesc în spațiul istoriografic românesc¹. Studiile consacrate

¹ *Istoria românilor*, coord. Acad. Gh. Platon, vol. VII, tom II, *De la independență la Marea Unire (1878-1918)*, București, Editura Enciclopedică, 2003; Gh. Platon, *Istoria modernă a*

acestui subiect nu se opresc, însă, la o analiză mai minuțioasă asupra unui moment important în evoluția acestor relații, anume 10 mai 1905. În acel an sărbătoarea prilejuită de ziua Regatului a fost dublată, nu întâmplător, după cum vom constata, de un alt eveniment ce a produs satisfacție la București și în rândul aromânilor: recunoașterea, printr-o *iradea* dată de Abdulhamid II, a comunității aromâne ca etnie distinctă.

Pentru a investiga acest moment cu dublă semnificație, ne propunem, mai întâi, să surprindem contextul în care s-a acordat *iradeaua* și importanța momentului ales pentru emiterea actului. Vom încerca apoi să analizăm atât contribuția României, cât și poziția adoptată de Marile Puteri și de celelalte state balcanice față de soluția găsită de sultan.

Încă de la jumătatea secolului XIX, liderii aromânilor și autoritățile de la București și-au fixat ca obiectiv al acțiunilor lor în Imperiului Otoman recunoașterea etniei aromâne ca o comunitate distinctă² și obținerea dreptului de a învăța și de a practica cultul în limba maternă, fără a ieși din cadrul instituțional și legislativ al statului, deci fără a-i eroda structurile interne. Sultanul Abdulhamid II nu a fost, însă, dispus să facă aceste concesii deoarece putea crea un precedent periculos (oferind motiv de agitație celorlalte naționalități din Imperiu) și provoca un conflict major cu Patriarhul, care nu accepta ca o comunitate etnică să își creeze o ierarhie religioasă proprie. Această situație ar fi însemnat, în același timp, și o puternică lovitură pentru statul grec, care încerca să păstreze vechea încadrare a aromânilor în *miletul rum*, pentru a crea senzația că elementul grec este predominant în Macedonia (sau cel puțin în sudul Macedoniei) și, folosindu-se de argumentul dreptului natural, să revendice această provincie otomană.

În primăvara anului 1905 s-a produs, însă, un incident care a grăbit decizia sultanului de a oferi satisfacție aromânilor. La sfârșitul lunii aprilie, guvernul român a trimis la posturi, în Imperiu, doi revizori școlari, Andrei Balamace și N. Tacit, care s-au prezentat guvernatorului general din Ianina, Osman Pașa cu acreditările. După cum susțin cei doi revizori într-un interviu luat de ziarul „Messagero” din Roma, preluat de „Universul”: „Deja din ianuarie eram oficial recunoscuți de către Poartă ca inspectori ai școlilor

României, București, Editura Didactică și Pedagogică, s.a.; Adina Berciu-Drăghicescu, *Acțiuni culturale religioase ale românilor din Peninsula Balcanică în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului XX (documente de arhivă)*, în „Analele Universității București. Limba și literatura română”, an XLV, București, 1996; Maria Petre, *Aromânii în relațiile culturale româno-otomane la începutul secolului al XX-lea*, în „Revista Istorică”, serie nouă, tom VIII, nr. 11-12, 1997; Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească. Evoluția ei de la origini până la pacea de la București (1913) și poziția Austro-Ungariei*, București, Editura Enciclopedică, 1994; Jipa Rotaru, *Problema aromânilor din Peninsula Balcanică în atenția cercurilor guvernante de la București (sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX)*, în *Perenitatea vlahilor în Balcani. Istorie și civilizație aromânească*, ed. IV, Constanța, 1998; Gh. Zbucă, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică (sec. XVIII-XX)*, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 1999.

² Aromânii făceau parte din *miletul rum*, adică al creștinilor din Imperiul Otoman, fiind, din această cauză, confundați cu grecii.

românești din Turcia”³. Guvernatorul nu a recunoscut însă documentele celor doi revizori, ba chiar i-a arestat sub acuzația că provoacă dezordini în Turcia, prin instigare la nesupunere față de autoritățile statului⁴. Lor li s-a imputat instigarea la răscoală a aromânilor din satele Băiasa și Furca împotriva valiului, deși A. Balamace și N. Tacit nu aveau nici un amestec în această mișcare de protest. Aromânii din cele două localități se răsculară ca urmare a deciziei lui Osman Pașa de a interzice celebrarea slujbei în limba română, în comunele aromânești din vilaetul condus de el⁵.

Învinuirile aduse celor doi funcționari români nu aveau nici o bază reală, acțiunea lui Osman Pașa fiind dictată nu de informații precise și incriminatorii pentru aromâni, ci de o acțiune partizană, bazată pe o antipatie personală față de comunitatea respectivă. Nu deținem informații că valiul ar fi fost „cumpărat” de adversarii politici ai etniei aromâne, cert fiind faptul că el „nu vede cu ochi buni cauza românească, că vrea să zădărnicească orice lucrare a noastră pentru a fi agreabil grecilor, cărora le permite orice”, după cum susținea Al. Pădeanu, consulul României la Ianina⁶. Informații similare au primit și cei doi revizori de la consulul general al Italiei, Milldire, care, cunoscându-l pe valiul, îi avertiza să fie circumspecți, căci „li se poate întâmpla o nenorocire”⁷. De altfel, Osman Pașa pornise o adevărată campanie împotriva aromânilor, organizând bande care amenințau viața și averea membrilor acestei comunități⁸. Din informațiile deținute până în acest moment rezultă că acțiunea guvernatorului de Ianina nu a implicat decizia superiorilor sau a autorităților statului otoman, ea fiind dictată de interese personale și de o manieră proprie de a privi evoluția etniei aromâne, poziția și rolul ei în Imperiul Otoman. Mai mult decât atât, cei doi revizori fuseseră confirmați în funcție de Marele Vizir și de ministrul învățământului⁹, acțiunea lui Osman Pașa demonstrând, în aceste condiții, anarhia și arbitrarul ce domneau în rândul administrației otomane. Aceste acte de insubordonare ale funcționarilor statului erau destul de frecvente, ei lăsându-se ușor „cumpărați” de membrii altor etnii și în special de greci, pentru a acționa împotriva intereselor comunității aromânești.

Autoritățile române au protestat imediat față de actul unilateral și lipsit de fundament juridic al arestării revizorilor școlari, cu atât mai mult cu cât valiul i-a expulzat pe cei doi revizori la Brindisi (Italia), deși primise ordin de la

³ „Universul”, XXIII, nr. 125, 10 mai 1905, p. 3.

⁴ „Adevărul”, XVIII, nr. 5657, 11 mai 1905, p. 1.

⁵ „Universul”, XXIII, nr. 125, 10 mai 1905, p. 3.

⁶ Referat al consulului României la Ianina, Al. Pădeanu către trimisul extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Constantinopol, Al. Em. Lahovary, 19 aprilie 1905, în *Românii de la sud de Dunăre. Documente* (în continuare *Românii...*), coord. Stelian Brezeanu, Gh. Zbucea, București, 1997, p. 189.

⁷ *Ibidem*.

⁸ „Adevărul”, XVIII, nr. 5670, 25 mai 1905, p. 1.

⁹ Ministrul plenipotențiar al Rusiei către ministrul rus de externe Vladimir Lamsdorf, mai 1905, București, în *Românii...*, p. 190.

Constantinopol să-i pună în libertate¹⁰. Consulul României la Ianina a cerut autorităților otomane „să atragă în mod serios atenția lui Osman Pașa, făcându-l direct responsabil de orice ni s-ar putea întâmpla“¹¹, iar ministrul de externe român, generalul Iacob Lahovary, a declarat că „situația este foarte serioasă dacă nu obținem satisfacția completă și imediată. Nu va suferi doar propaganda noastră, dar și prestigiul Legației noastre va primi o lovitură serioasă“¹².

Arestarea celor doi revizori școlari a produs, iată, reacția imediată a României, actul fiind considerat de autoritățile de la București o ofensă directă adusă statului român, ce i-a afectat poziția și interesele în Balcani și în Imperiul Otoman, dar și un moment prielnic pentru a rezolva problema comunității aromâne, în sensul acordării drepturilor culturale și a recunoașterii ca etnie distinctă. De altfel, generalul Lahovary scria într-o notă diplomatică: „Este oportun, poate, să profităm pentru reglementarea definitivă a afacerilor noastre și recunoașterea națiunii valahe ca singur mijloc de prevenire a repetării unor astfel de incidente“¹³. Poziția oficială a statului român față de această criză a fost exprimată, la scurtă vreme, printr-o notă adresată autorităților de la Constantinopol, notă redactată în urma unei ședințe extraordinare a cabinetului de miniștri, sub președinția lui Carol I¹⁴. Conținutul documentului a fost reluat într-o scrisoare trimisă reprezentantului român în capitala otomană, Al. Em. Lahovary, în care se scria „Vă rog să protestați contra acestei violări a drepturilor omului și să faceți cunoscut Porții că vom da acestui fapt urmări grave dacă nu obținem satisfacție completă. Noi cerem: punerea în libertate imediat a revizorilor arestați, o despăgubire pentru daunele pricinuite de arestarea lor, scuze și destituirea valiului, recunoașterea dreptului românilor din Macedonia ca naționalitate cu drepturi egale cu celelalte din Imperiul Otoman printr-o iradea pentru a regla definitiv problema“¹⁵.

Determinarea cu care autoritățile române acționau pentru a rezolva această criză a fost surprinsă și de ministrul Rusiei la București, care îi scria ministrului de externe Lamsdorf că România nu se mai mulțumea cu explicații și promisiuni fără valoare, ci dorea scuze și un decret al sultanului de recunoaștere a naționalității române din vilaetele otomane¹⁶. Poziția fermă a guvernului român a fost exprimată și în cadrul întrevederii pe care Iacob Lahovary a avut-o

¹⁰ „Dezbaterile Adunării Deputaților“, nr. 48, 11 mai 1905, p. 743.

¹¹ Referat al consulului României la Ianina, Al. Pădeanu către trimisul extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Constantinopol Al. Em. Lahovary, 19 aprilie 1905, în *Românii...*, p. 190.

¹² Gen. Lahovary, București, 25 aprilie/9 mai 1905, în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare AMAE), Problema 21, Rapoarte politice de la Constantinopol, vol. 47, martie-iunie 1905, f. 80.

¹³ Gen. Lahovary, București, 26 aprilie/10 mai 1905, în Idem, f. 81.

¹⁴ „Adevărul“, XVIII, nr. 5657, 11 mai 1905, p. 3.

¹⁵ Gen. Lahovary către Al. Em. Lahovary, București, 27 aprilie/10 mai 1905, în AMAE, Problema 21, Rapoarte politice de la Constantinopol, vol. 47, martie-iunie 1905, f. 85.

¹⁶ Ministrul plenipotențiar al Rusiei către ministrul rus de externe Vladimir Lamsdorf, mai 1905, București, în *Românii...*, p. 191.

cu ministrul turc la București, ocazie cu care i s-a comunicat reprezentantului Porții că, în cazul refuzului de a satisface toate punctele notei trimise la Constantinopol, România va suspenda relațiile diplomatice cu Imperiul Otoman¹⁷. În pofida evidentei tensiuni dintre cele două state, autoritățile otomane nu au lăsat impresia că vor oferi satisfacție imediată în această problemă, după cum constata chiar ministrul de externe român¹⁸.

Răspunsurile la două întrebări sunt, în acest context, fundamentale pentru a înțelege evoluția ulterioară a evenimentelor: ce a determinat România să fie atât de fermă în această dispută diplomatică, cunoscând relațiile amicale de până atunci cu Imperiul Otoman, și de ce și-a schimbat radical poziția guvernul turc, acceptând în cele din urmă cererile Bucureștiului? Și într-un caz și în celălalt trebuie să luăm în considerare, în primul rând, factorul extern. Imediat după declanșarea crizei, prin arestarea celor doi revizori, autoritățile române au cerut sprijinul Germaniei, Italiei și Rusiei. Prin nota din 14/27 aprilie 1905, ministrul României la Roma, Fleva, îl informa pe Iacob Lahovary că a vorbit cu Tittoni, cerându-i să telegrafieze reprezentantului Italiei la Constantinopol, pentru a interveni energic în favoarea soluționării problemelor românilor macedoneni¹⁹. Aceleași cereri au fost adresate și miniștrilor Germaniei și Rusiei, care au promis sprijinul. Ba chiar a existat intenția din partea ministrului român la Constantinopol, Al. Em. Lahovary, să „pună afacerea în mâinile ambasadorului Germaniei“, deoarece statul german era singurul în măsură să ajute România, atât prin prestigiul său în Imperiul Otoman, cât și prin poziția privilegiată deținută de baronul Marshall (ambasadorul german la Constantinopol) pe lângă sultan²⁰.

La 1 mai, cancelarul german a comunicat premierului român că a dat instrucțiuni ambasadorului de la Constantinopol pentru a obține satisfacția de la sultan²¹, iar la 3 mai ambasadorul Rusiei la București, Giers, informa cabinetul român că Zinoviev a fost desemnat să înceapă acțiunea diplomatică în capitala otomană, pentru eliberarea celor doi revizori români²² și pentru publicarea unei *iradele* de recunoaștere a naționalității aromâne din Turcia²³.

Care a fost, însă, motivul care a determinat aceste trei puteri să intervină în sprijinul României? Explicațiile sunt multiple și trebuie analizate din unghiuri diferite, mai ales că una dintre puteri, Rusia, nu era legată prin obligații morale sau contractuale de România. Poziția cabinetului de la St. Petersburg față de

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Gen. Lahovary către Al. Em. Lahovary, București, 27 aprilie/10 mai 1905, în AMAE, Problema 21, Rapoarte politice de la Constantinopol, vol. 47, martie-iunie 1905, f. 85.

¹⁹ Fleva către gen. Lahovary, Roma, 14/27 aprilie 1905, în *Idem*, f. 72.

²⁰ Al. Em. Lahovary către gen. Lahovary, Constantinopol, 1/14 mai 1905, în *Idem*, f. 93.

²¹ Gen. Lahovary către Beldiman, București, 1/14 mai 1905, în *Idem*, f. 96.

²² Giers către gen. Lahovary, București, 3 mai 1905, în *Idem*, f. 103.

²³ Șeful Legației române Rosetti-Solescu către ministrul afacerilor străine Iacob Lahovary, St. Petersburg, 29 aprilie/12 mai 1905, în Teodor Pavel, *Români și rivalitatea germano-rusă 1905-1918. Documente*, Accent, 2003, p. 50.

problema aromână era cunoscută de guvernul de la București încă din februarie 1902, când inspectorul școlilor și bisericilor române din Turcia, Lazăr Duma, s-a întâlnit cu Demerik, agentul civil al Rusiei în Macedonia. Impresia lui Lazăr Duma, transmisă oficialităților de la București, era că Demerik „înclină în sensul unor concesiuni mai largi ce Patriarhia să ne acorde”²⁴. Trei ani mai târziu, în martie 1905, după o convorbire avută cu Lamsdorf, ministrul român în capitala rusă G. Rosetti-Solescu relatează că șeful diplomației țariste „se arăta favorabil elementului kuço-vlah”²⁵. Zinoviev avea chiar însărcinarea de a insista pe lângă autoritățile din Imperiul Otoman să acorde românilor din Macedonia completa egalitate a drepturilor cu celelalte naționalități²⁶.

Implicarea Petersburgului în aceste probleme nu era una cu totul nouă. În calitate de putere cu interese în Imperiul Otoman, Rusia a căutat să țină sub control manifestările religioase și culturale ale creștinilor de rit răsăritean din Macedonia. Rusia se considera responsabilă de soarta naționalităților ortodoxe și nu putea decât să încurajeze o astfel de acțiune a aromânilor, care cereau dreptul la școală și slujbe religioase în limba proprie. La nivel pragmatic, aceasta însemna, însă, o lovitură subtilă aplicată Imperiului Otoman, deoarece crizele dintre etniile ce locuiau acolo nu puteau să ducă decât la o mai rapidă dezmembrare a statului turc și deci la o împărțire mai grabnică și mai facilă a teritoriilor sale europene. Există, însă, și o altă explicație a atitudinii Rusiei din primăvara anului 1905. Nu trebuie să uităm că în acel moment Petersburgul se afla în conflict cu Japonia, în Extremul Orient, iar guvernul rus nu trebuia să lase impresia că a abandonat problemele din sud-estul Europei.

În ceea ce privește poziția Germaniei, situația este, întrucâtva, mai clară. Relațiile Berlinului cu Constantinopolul nu erau dintre cele mai bune, încă de la începutul anului 1905. Guvernul otoman făcuse o comandă de armament în Germania, dar, între timp, autoritățile otomane au intrat în negocieri și cu o companie din Franța, cu care au încheiat chiar un acord la 13 aprilie. Poziția tranșantă a Germaniei a fost adusă la cunoștința diplomației turcești încă din 19

²⁴ Același Demerik, referindu-se la situația aromânilor și la raporturile cu grecii și Patriarhia, declara oficialului roman, cu aceeași ocazie: „Ils sont à plaindre, vraiment, ces malheureux grecs et leurs prélates, car ni le passé, ni l'expérience acquise ne peuvent leur servir d'exemple, en vue de concilier les choses et ne pas perdre ainsi les seules ouailles qui leur restent encore fidèles et dévouées – à savoir les Valaques. Si même l'exemple de la création de l'Exarhat Bulgare n'a pas été en mesure de leur ouvrir les yeux et de leur faire voir le mal qu'ils causent à l'unité de l'Eglise par leur attitude et par leur procédés, rien ne laisse espérer, qu'il reviendront à les sentiments plus justes et plus équitables envers des Valaques...”; Copie a raportului Inspectorului școlilor și bisericilor române din Turcia, nr. 278, 24 februarie 1904, în AMAE, fond 71, 1903, vol. 49, ff. 326-329, apud. Lascu Stoica, *Atitudinea Austro-Ungariei și Rusiei față de „chestiunea aromânească” în lumina unui raport diplomatic (1904)*, în *Structuri politice în secolul XX*, București, Editura Curtea Veche, 2000, p. 98.

²⁵ Șeful Legației române Rosetti-Solescu către ministrul afacerilor străine Iacob Lahovary, St. Petersburg, 29 aprilie/12 mai 1905, în Teodor Pavel, *op. cit.*, p. 47.

²⁶ Raportul lui G. Rosetti-Solescu către Ministerul Afacerilor Străine, St. Petersburg, 31 dec./13 ian. 1905, în AMAE, Problema 21 Rapoarte politice de la Petersburg, vol. 82, 1905-1913, f. 3.

martie 1905. În nota trimisă guvernului de la Constantinopol scria că, în cazul în care „se va retrage din comanda germană un singur tun, guvernul otoman va trebui să se aștepte la declanșarea unui incident diplomatic de cea mai mare gravitate”²⁷.

În același timp, Germania avea interese economice și strategice în România, iar sprijinul oferit în problema aromână putea capta bunăvoința autorităților de la București. Este vorba despre negocierile ce se purtau atunci între cele două state pentru concesionarea din partea României a 20.000-30.000 hectare teren petrolifer, consorțiului bancar condus de Deutsche Bank²⁸. Acest aspect a fost surprins și de ambasadorul României la Constantinopol, Al. Em. Lahovary, care nota în *Amintiri diplomatice* că sprijinul dat de Germania în acordarea iradelei era interesat de concesionarea exclusivă a exploatații terenurilor petrolifere²⁹. Iată, așadar, o miză destul de importantă pentru care Berlinul se implica în afacerile balcanice, dincolo de obligațiile morale ce îi reveneau, de a-și sprijini partenerul de alianță.

Acest context extern favorabil s-a adăugat unui alt factor, care nu trebuie neglijat în analiza cauzelor acțiunii decise a României din mai 1905. Fotoliul externelor era ocupat atunci de Iacob Lahovary, de formație militar, care, în mod evident, a imprimat diplomației românești mai multă fermitate. Cu toate acestea, România nu era dispusă să recurgă la acțiuni de forță, deoarece se baza pe sprijinul și garanția unor puteri europene, dar și din cauza complicațiilor care ar fi apărut în zonă. Ministrul de externe român scria într-o notă că „După matură chibzuire, guvernul a ajuns la constatarea că întreruperea de relațiuni ar lăsa la decizia guvernului otoman pe toți agenții noștri de propagandă, preoți, revizori, profesori”³⁰. Cu toate acestea, generalul Lahovary lăsa să se înțeleagă, în cadrul aceleiași note adresate reprezentantului român la Constantinopol, că în cazul nesoluționării cererilor administrației de la București legăturile de prietenie ce au caracterizat raporturile româno-otomane vor fi abandonate. El scria că „Depinde de sultan ca această stare de nemulțumire latentă să sfârșească, spre a nu produce la un moment dat o încordare definitivă între noi și Turcia”³¹.

Așadar, Imperiul Otoman se vedea pus în fața unei decizii de politică externă care putea să-i afecteze atât relațiile cu Marile Puteri, cât și cu România, stat cu care turcii nu au avut conflicte majore, de-a lungul ultimilor ani ai secolului XIX și pe care îl considerau aliat în cazul unor posibile conflicte cu țările din regiune. În plus, problema de fond era acordarea de drepturi aromânilor, o comunitate care a fost în permanență un factor de echilibru și stabilitate într-un

²⁷ Constans către Delcassé, Pera, 24 martie 1905, în *Documents Diplomatique Française, (1871-1914)*, 2 série (1901-1911), tome VI, 2 ian.-6 iunie 1905, Imprimerie Nationale, Paris, 1935, p. 235.

²⁸ Al. Beldiman către I. Lahovary, Berlin, 23 mai/5 iunie 1905, în Teodor Pavel, *op. cit.*, p. 51.

²⁹ Al. Em. Lahovary, *Amintiri diplomatice (Constantinopol 1902-1906)*, București, 1935, apud. Ion Gheorghiu, *Culegere de texte (1900-1910)*, București, 1976, p. 540.

³⁰ Al. Em. Lahovary către gen. Lahovary, Constantinopol, 1/14 mai 1905, în AMAE, Problema 21, Rapoarte politice de la Constantinopol, vol. 47, martie-iunie 1905, f. 89.

³¹ *Ibidem*.

imperiu măcinat de conflicte etnice și confesionale. Aceste considerente, dublate de presiunile puterilor și de atitudinea fermă a României, au determinat Imperiul Otoman să ia măsuri. Aflând că guvernul de la București a dat instrucțiuni Legației de la Constantinopol ca de 10 mai să nu arboreze tricolorul și să suspende recepția oficială în semn de protest, sultanul a decis să ia prin surprindere reprezentanții statului român. Înainte de ora fixată pentru prezentarea felicitărilor cu ocazia zilei Regatului, administrația turcă a trimis o delegație la sediul Legației române. Reprezentanții autorităților otomane au înmănat lui Al. Em. Lahovary *iradeaua* prin care aromânii erau recunoscuți ca o comunitate distinctă în cadrul Imperiului, putând utiliza limba maternă în școli și biserici³². Imediat, steagul României a fost arborat pe sediul Legației, marcând astfel dublul moment festiv.

Ce se prevedea, însă, în această *iradea* și care a fost importanța ei pentru aromâni? Actul emis de sultan prevedea că: „Majestatea Sa Imperială Sultanul, care, în sentimentele sale de înaltă dreptate și în solitudinea lui părintească pentru popoarele sale (sic!), întinde binefacerile sale asupra tuturor supușilor săi credincioși fără deosebire de rasă și religie, luând în considerare cererile supuse în timpul din urmă la picioarele tronului imperial de către supușii săi români, a binevoit să ordone că, în virtutea drepturilor civile de care se bucură în aceeași măsură cu ceilalți supuși nemusulmani, comunitățile lor să aleagă muhtari conform regulamentelor în vigoare, întocmai după cum se practică pentru celelalte comunități, membrii români să fie admiși după regulă în consiliile administrative și să facă înlesniri de către autoritățile imperiale profesorilor numiți de sus-zisele comunități pentru inspectarea școlilor lor și împlinirea formalităților prevăzute de legile Imperiului pentru deschiderea de stabilimente școlare noi”³³. *Iradeaua* recunoștea, deci, existența unei comunități aromânești distincte, ce ieșea din categoria mult prea cuprinzătoare și imprecis definită a „creștinilor ortodocși” din Imperiu, adică din *miletul rum*. Acest fapt însemna recunoașterea specificității etnice a aromânilor, care nu mai puteau fi asimilați grecilor, ca până atunci, și puteau beneficia de drepturi civile și culturale. În aceste condiții, aromânii aveau posibilitatea să-și aleagă primarii (*muhtarii*) în localitățile în care erau majoritari și să fie admiși în consiliile provinciilor³⁴. Aceste structuri din aparatul administrativ local ajutau conducătorul vilaetelor, sangeacurilor și cazalelor în luarea deciziilor. Consiliul administrativ avea atât membri de drept, cât și aleși. Dintre membrii de drept făceau parte valiul, secretarul general, șeful contabilității, președintele tribunalului religios și al curții de apel civile, muftiul (șeful religios al musulmanilor) și șefii religioși ai nemusulmanilor. Membrii aleși trebuiau să fie în număr de șase, trei musulmani și trei nemusulmani³⁵.

³² „Adevărul”, XVIII, nr. 5658, 12 mai 1905, p. 2.

³³ „Universul”, XXIII, nr. 128, 13 mai 1905, p. 1.

³⁴ Eugen Ionescu, *Cauza românească în Turcia europeană și conflictul cu Grecia*, București, Tipografia Guttenberg, 1906, p. 71.

³⁵ C. Metta, *Consiliile administrative provinciale*, în „Lumina. Revistă populară a românilor din Imperiul Otoman”, an III, nr. 12, 1905, p. 356.

Alegerile se făceau în felul următor: într-o ședință *ad-hoc* a membrilor de drept se fixa un număr de trei ori mai mare de candidați decât locurile disponibile. Lista candidaților se trimitea consiliului administrativ al sangeacurilor, care alegea 2/3 din numărul celor propuși, adică pentru șase locuri se desemnau 18 candidați, din care rămâneau 12. Ultimul cuvânt îl avea valiul, care desemna membrii consiliului de administrație pentru locurile eligibile, dintre cei 12³⁶. În acest context, dreptul aromânilor de a participa pe liste separate, deci ca reprezentanți ai unei comunități distincte, era unul deosebit de important. Aromânii puteau să se exprime direct în viața publică, având șanse mult mai mari de a-și apăra interesele și de a-și susține obiectivele. Pe lângă drepturile civile, românii din Macedonia beneficiau și de dreptul de a folosi limba română în Școală și Biserică³⁷. Aceste din urmă avantaje ofereau aromânilor posibilitatea de a-și păstra specificul etnic și de a rezista la presiunile și eforturile de deznaționalizare inițiate în special de greci.

O dată cu acordarea *iradelei*, sultanul a luat și câteva măsuri pentru a restabili bunele raporturi cu România: a dispus ca Osman Pașa să declare consulului român din Ianina că nici el, nici guvernul imperial nu sunt animați de sentimente dușmănoase față de aromâni³⁸ și i-a eliberat pe cei doi revizori arestați.

Deciziile administrației centrale otomane au fost salutate de oficialitățile de la București, care au sărbătorit momentul acordării *iradelei* ca pe o victorie de răsunet a diplomației române. Presa a marcat și ea evenimentul, prin articole care au încercat să surprindă însemnătatea actului emis de sultan, dar și întreaga istorie a relațiilor româno-otomane din perspectiva problemei aromâne. Sugestive sunt intervențiile ziarului „Adevărul“, care, după ce prezenta în numărul din 13 mai 1905 ședința festivă a Camerei Deputaților notând: „Ședința de ieri va rămâne memorabilă. Toate pasiunile politice au dispărut și reprezentanții tuturor partidelor s-au asociat la sărbătoarea unui succes diplomatic“, adăuga un comentariu, într-un ton la fel de festiv: „E prima oară când am știut să ne purtăm cu vrednicie“³⁹. La rândul lui, ziarul „Universul“ scria că: „E de netăgăduit că ne aflăm în fața unui mare eveniment care încoronează munca neobosită de ani de zile a României sub înțeleapta conducere a Regelui Carol“⁴⁰.

Evident că atât presa cât și guvernarea au încercat să sublinieze mai ales rolul și importanța României în rezolvarea crizei cu Imperiul Otoman și implicit a situației comunității aromâne. Nu au lipsit, însă, nici elogiile aduse puterilor europene, care au sprijinit diplomația română și a căror implicare, în opinia noastră, a fost decisivă pentru soluționarea problemei. Astfel, în discursul rostit în Camera Deputaților, Ion I.C. Brătianu declara „Am luat cuvântul pentru a ne

³⁶ *Ibidem*, p. 357.

³⁷ Tănase Bujduveanu, *Romanitatea balcanică și civilizația aromânilor*, București, Editura Cartea Aromână, 1997, p. 161.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ „Adevărul“, XVIII, nr. 5659, 13 mai 1905, p. 1.

⁴⁰ „Universul“, XXIII, nr. 128, 13 mai 1905, p. 1.

felicita de acest rezultat. A ne felicita întâiu pentru situațiunea românilor din Macedonia, a ne felicita, de asemenea, pentru relațiile noastre amicale cu Imperiul Otoman. [...] Exprim recunoștința noastră Sultanului și Puterilor amice pentru concursul călduros pe care ni l-au dat"⁴¹. La rândul lui, generalul Iacob Lahovary spunea, cu același prilej, că; „România trebuie să fie recunoscătoare către Majestatea Sa Sultanul pentru bunăvoința ce a arătat populației credincioase de neam român. Aduc omagiul meu de recunoștință și Marilor Puteri, care au dat sprijinul lor puternic statului român"⁴². Ziarul „Adevărul“ scria și el într-un articol că, din declarațiile generalului Lahovary și „din cele ce au transpirat până acum“, rezulta că pentru tranșarea diferendului toate puterile ne-au dat concursul, Germania și Italia remarcându-se prin insistență deosebită, iar Austro-Ungaria prin concursul pasiv⁴³. Articolul a surprins destul de fidel realitățile, evidențiind atitudinea rezervată a Vienei pe toată durata disputei diplomatice, dar uitând să menționeze rolul deosebit al Rusiei.

Succesul diplomatic al României a fost sărbătorit și pe străzile capitalei, unde câteva mii de bucureșteni s-au adunat în piața Sf. Gheorghe, pentru a-și exprima bucuria. Însoțiți de muzică militară și purtând steaguri, manifestații au pornit pe Calea Victoriei până la Palatul Regal, unde au strigat „Trăiască Regele! Trăiască România!“ și de acolo mai departe spre locuința premierului Gh. Gr. Cantacuzino și spre sediul Legației Otomane⁴⁴. De asemenea, „Asociația generală a studenților români“ a convocat o întrunire la Sala „Dacia“ pentru a-și manifesta bucuria pentru acordarea *iradelei*, de acolo plecând spre Legația Italiană, apoi la Palatul Regal, la Legația Germaniei, la cea Otomană și la casa ministrului de externe. Manifestări similare au avut loc și la Constanța⁴⁵.

Recunoașterea comunității aromâne ca etnie distinctă în Imperiul Otoman a reprezentat, în același timp, și o puternică lovitură dată propagandei elene din Macedonia și politiciii externe dusă de Atena. Până în 1905, guvernul grec se folosise de statutul juridic ambiguu al aromânilor, care erau incluși în *miletul rum*, pentru a-și subordona această comunitate și pentru a justifica astfel pretențiile asupra sudului Macedoniei, în baza dreptului natural⁴⁶ și istoric. Ca urmare, guvernul de la Atena a adresat o notă Imperiului Otoman și puterilor europene, prin care protesta împotriva *iradelei*⁴⁷, iar Patriarhul de la Constantinopol l-a vizitat personal pe Marele Vizir pentru a-și exprima nemulțumirea⁴⁸. De altfel,

⁴¹ „Dezbaterile Adunării Deputaților“, nr. 48, 11 mai 1905, p. 743.

⁴² Idem, p. 744.

⁴³ „Adevărul“, XVIII, nr. 5659, 13 mai 1905, p. 1.

⁴⁴ „Universul“, XXIII, nr. 128, 13 mai 1905, p. 3.

⁴⁵ Idem.

⁴⁶ Grecia trebuia să înglobeze, conform propriului scenariu, cât mai mulți etnici aromâni în cadrul comunității elene din Imperiul Otoman, pentru a demonstra că populația elenă era majoritară și avea drepturi asupra sudului Macedoniei.

⁴⁷ „Adevărul“, XVIII, nr. 5663, 17 mai 1905, p. 1.

⁴⁸ Stavridi, însărcinat cu afaceri al României la Constantinopol, către Ministerul Afacerilor Străine, 20 mai 1905, Constantinopol, în AMAE, Problema 21, Rapoarte politice de la Constantinopol, vol. 47, martie-iunie 1905, f. 155.

drepturile acordate aromânilor și actul emis de sultan au iritat și mai mult spiritele în Macedonia, unde bandele grecești și-au intensificat acțiunile violente asupra aromânilor, iar tensiunile dintre statul român și cel grec s-au transformat într-un conflict diplomatic deschis, ce a debutat în 1906.

Iată, așadar, că prevederile *iradelei* de la 10 mai 1905 au generat transformări atât la nivelul comunității aromâne, din perspectiva rolului ei și a poziției în cadrul Imperiului Otoman, cât și a raporturilor statului român cu celelalte state balcanice. Prin actul sultanului din 1905 aromânilor le-au fost recunoscute toate drepturile unui *milet*, cu excepția celui de a avea un lider propriu⁴⁹ și, spre deosebire de ordinul viziral din 1878, care le oferea doar posibilitatea de a înființa școli proprii, *iradeaua* lui Abdulhamid II recunoștea dreptul aromânilor de a se constitui în comunități și de a-și alege primari și consilieri⁵⁰. Aceste prevederi erau de mare însemnătate, întrucât aromânii puteau participa la viața publică a Imperiului Otoman, își puteau spune și impune părerea în cadru instituționalizat, luau parte la decizii și aveau șansa să-și apere și să-și promoveze interesele. În plus, ei beneficiau de dreptul de a-și utiliza limba maternă în Școală și Biserică, ceea ce reprezenta un avantaj în lupta pentru păstrarea specificului etnic și un câștig însemnat în disputa cu grecii, a căror autoritate și proiecte naționale erau serios amenințate.

În planul raporturilor României cu Imperiul Otoman și Grecia, momentul 1905 are o importanță specială. El marchează, pe de o parte, începutul conflictului deschis cu Atena, care își vedea amenințate interesele în Macedonia și, pe de altă parte, punctul culminant al unei etape decisive în relația cu Constantinopolul. Folosindu-se de momentul prielnic (arestarea celor doi revizori), beneficiind de ajutorul însemnat al Marilor Puteri și având în fotoliul externelor o persoană fermă, România a cerut recunoașterea comunității aromâne și a drepturilor sale. Conștient de complicațiile ce puteau apărea la nivel european și din necesitatea de a menține relațiile amicale cu România, sultanul a acordat satisfacție cererilor venite de la București și a emis *iradeaua* într-un moment festiv pentru România, la 10 mai. Acest gest nu a fost întâmplător, așa cum am constatat, el marcând relația specială dintre Constantinopol și București, relație care se va păstra pe tot parcursul primului deceniu al secolului XX.

⁴⁹ Ioan Stan, *Situația istorico-juridică a aromânilor până la pacea de la București*, în „România. Km 0. Revistă de cultură”, an. I, nr. 1, dec. 1999, Baia Mare, p. 116.

⁵⁰ S. Țovaru, *Problema școlii românești din Balcani*, București, 1934, p. 44.

AUTOUR DE L'IMAGE POSTHUME D'ALEXANDRU I. CUZA

Alexandru Zub

Pour une personnalité de l'envergure d'Alexandru I. Cuza, l'étude de son sort posthume peut être une entreprise tout aussi intéressante et instructive que l'histoire de son règne de sept ans, car les grandes réformes de son époque ont fait que la postérité ne puisse le regarder avec indifférence, mais qu'elle adopte, au contraire, des attitudes caractéristiques. Quelques éléments, en attendant une recherche plus approfondie, nous ont paru dignes de méditation au centenaire de la mort du grand prince.

*

«Tout n'est pas vanité dans ce monde, quelque chose de stable demeure; ce sont les grands actes qui sont impérissables»¹. C'est par cette réflexion, suggérée par l'expérience de l'histoire, que M. Kogălniceanu accueillait le prince de l'Union et de la distribution de la terre aux paysans, qui descendait dans la crypte de Ruginoasa, le 29 mai 1873. Pour l'homme Alexandru Ioan Cuza la postérité commençait alors, sous les regards affligés de la foule, de certains de ses anciens collaborateurs et des officiels, soucieux d'éviter que la sympathie populaire ne devienne, comme elle l'était d'ailleurs, une manifestation antidynastique. Cependant pour le prince la postérité avait commencé sept ans auparavant, le 11 février 1866, lorsque cessait le règne, lui aussi de sept ans, du réformateur. C'est à cette postérité que pensait V. Alecsandri dans les vers gravés sur la pierre tombale², exprimant la conviction que le nom du glorieux prince demeurerait «inébranlable sur les bornes du temps» et que «les siècles s'inclinaient devant lui», reconnaissant secrètement, au delà du sens limité du moment, la pérennité de son œuvre. L'idée sera reprise par N. Iorga, trois décennies plus tard, lorsqu'il commentera l'initiative de l'érection d'une statue au prince dont le nom signifiait l'Union et l'édification de l'État de la Roumanie moderne. «Mais les morts ne meurent pas toujours en entier,

¹ «Poporul», Bucarest, III, 1873, n° 158 (7 juin), p. 1.

² Cf. Marin Mihalache, *Cuza Vodă*, Bucarest (1967), p. 239.

remarquait l'historien, car leur œuvre vit par ses suites, et ces suites s'étendent de plus en plus loin, à travers les temps que le mort ne voit pas»³.

L'œuvre de Cuza, telle qu'elle s'est déroulée au milieu du siècle passé, est connue dans une grande mesure, grâce aux efforts de quelques générations d'historiens⁴, particulièrement après que les archives du prince, longtemps détenus par D. A. Sturdza, sont devenues accessibles. L'écho de son œuvre, décrivant une trajectoire qui mériterait d'être étudiée utilement non seulement pour la science, mais aussi pour la connaissance de soi-même de notre peuple, n'a été investigué qu'accidentellement, ce qui a toutefois permis de fixer, dans ses grandes lignes, «la mémoire de Cuza et le jugement de la postérité»⁵. On a pu ainsi constater qu'en dépit de l'hostilité manifestée longtemps par les partis de gouvernement, sa mémoire a toujours été vivante dans le cœur du peuple et elle n'a fait qu'augmenter, avec les années, étant entrée dans la légende. Le détronement, l'exil, l'instauration du prince allemand et la véhémence campagne de dénigrement n'ont pas réussi à entamer la sympathie populaire pour Cuza. Au contraire, la nouvelle situation a paradoxalement contribué à entourer d'auréole les sept années de règne, lesquelles signifiaient, comme il l'écrivait lui-même dans ses lettres de 1867 et de 1870 au nouveau prince: l'Union, la distribution de la terre aux corvéables, la sécularisation, la loi électorale, la création d'une armée nationale, l'autonomie du pays et de l'Eglise, l'instruction publique gratuite et obligatoire, etc., actes qui appartenaient définitivement à l'histoire, dans l'esprit justicier de laquelle il ne cessa jamais de croire. Quelques mois seulement après le détronement, V. Alecsandri lui écrivait, revêtant le détachement de l'historien: «Votre destin est certainement digne d'envie. Après avoir régné sept ans et avoir signé de votre nom de grands actes, qui illustreront les pages de notre histoire politique et sociale, vous voilà en dehors de la lutte, à la suite d'une trahison inattendue...». Mais la trahison n'était que celle des classes dominantes, lesquelles voyaient leurs intérêts menacés, car le peuple ne cessa jamais de l'aimer et d'espérer le retour de l'ancien prince.

Un puissant «revirement en faveur de Cuza» eut lieu bientôt après le coup d'État du 11 février, lorsque des officiers, ayant à leur tête le général I. Em. Florescu, demandèrent au nouveau prince de sanctionner la violation du serment par les comploteurs en uniforme⁶. C'est dans le même sens que doit être interprété l'accroissement de l'influence des hommes de Mai (partisans du coup

³ N. Iorga, *Statuia lui Cuza Vodă* (La statue du prince Cuza) (1903), dans *Oameni cari au fost* (Hommes qui ne sont plus), I, Bucarest, 1967, p. 30.

⁴ Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă* (La vie et l'œuvre du prince Cuza), Bucarest, 1966, p. 5-25; *Introducere bibliografică* (Introduction bibliographique).

⁵ *Ibidem*, p. 434-448. Voir aussi Marin Mihalache, *op. cit.*, p. 221-275: *Trecerea în legendă* (L'entrée dans la légende); Virginia Isaac, *Sărbătorirea zilei de 24 Ianuarie la Iași. Câteva știri dintre anii 1860 și 1909* (La fête du 24 Janvier à Jassy. Quelques informations des années 1860-1909), «Cercetări istorice», I, 1970, p. 51-56.

⁶ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 437.

d'État du 2 Mai 1864) au parlement, malgré les obstructions administratives auxquelles ils se heurtaient. Le cas de M. Kogălniceanu⁷, qui se plaignait que «les boyards et les rouges s'étaient donné la main pour me rayer du nombre des vivants» est le plus suggestif. L'illustre collaborateur de Cuza, l'homme condamné à porter «la croix du 2 Mai», ne réussit pas à obtenir sa validation au parlement qu'après avoir été élu, d'une manière ostentative et réitérée, par plusieurs collèges⁸. Sa cooptation dans le gouvernement présidé par D. Ghica, après que «devant le pays et devant l'histoire» il avait assumé «la responsabilité de tous les actes, bons et mauvais», accomplis durant le court laps de temps où il avait été ministre de Cuza⁹, n'était pas moins significative, de même que la tentative de former un parti du centre, capable d'assurer, dans les nouvelles circonstances, la continuation du programme de réformes¹⁰. Son nom était indissolublement lié à celui de Cuza, non seulement aux yeux des adversaires, mais aussi dans les cœurs des anciens corvéables auxquels il avait restitué leur dignité et leurs droits légitimes. Lorsque, le 21 septembre 1869, le journal «Adunarea națională» (L'Assemblée nationale) proposait que trois des nouvelles communes rurales créées prennent le nom de *Libertatea, 2 Mai et Kogălnicenii*, des rainons de prudence avaient déterminé le groupe libéral qui avait eu l'initiative de cette proposition¹¹, de ne pas mentionner le nom de Cuza, à un moment où le problème du sentiment antidynastique rebondissait d'une manière alarmante. Mais il est évident que les trois noms devaient évoquer la personnalité de l'ancien prince. I. Ghica lui-même, l'un des principaux auteurs du complot, reconnaissait que le nombre des partisans de Cuza avait augmenté, et qu'on parlait partout du possible retour de celui-ci en cas de vacance du trône. L'élection de l'ancien prince, en janvier 1870, au siège de député du IVe collège de Mehedinți, était une claire démonstration du sentiment populaire, dont les partisans du coup d'État de février 1866 rendaient responsable Kogălniceanu¹², mais qui était due, en réalité, à l'état d'esprit antidynastique qui avait gagné du terrain. Le vote devait se répéter trois mois plus tard, le 8/20 avril, et la même année les électeurs de Turnu Severin l'élevaient sénateur du IIe collège, ce qui indiquait, en dehors des calculs politiques de l'opposition libérale-radical, qui voulait déterminer ainsi le prince Charles Ier à lui confier le

⁷ Scarlat Porcescu, *O scrisoare necunoscută a lui Mihail Kogălniceanu* (Une lettre inconnue de Mihail Kogălniceanu), «Revista arhivelor», IV, 1961, n° 2, p. 179-182.

⁸ Andrei Rădulescu, *Din viața și activitatea lui Mihail Kogălniceanu în anii 1865-1867* (Pages de la vie et de l'activité de Mihail Kogălniceanu pendant les années 1865-1867), «Arhiva românească», VII, 1942, p. 55-79.

⁹ «Monitorul oficial», 1867, n° 69 (suppl.), p. 411.

¹⁰ Cf. V. Russu et D. Vitcu, *Frământări politice interne în vremea guvernării D. Ghica-M. Kogălniceanu (1868-1870)* [Agitations politiques à l'époque du gouvernement D. Ghica-M. Kogălniceanu (1868-1870)], «Anuarul Institutului de istorie și arheologie», Iași, VII, 1970, p. 139-171; VIII, 1971, p. 61-98.

¹¹ «Adunarea națională», 1869, n° 39 (21 sep.), p. 1.

¹² Voir la défense de Kogălniceanu, anonyme, devant les insinuations du journal «Românul», dans le journal «Informațiunile bucureștene», I, 1870, n° 71 (28 févr.), p. 1.

pouvoir, un puissant courant en faveur de Cuza¹³. Un voyageur étranger remarquait d'ailleurs, en décrivant la ville de Galați, que dans les vitrines des photographes figuraient ostensiblement les portraits du prince en exil et de sa femme¹⁴. Afin de ne pas encourager une aventure politique tendant à son retour, Cuza refusa chaque fois d'exercer son mandat, pérégrinant à l'étranger avec une admirable abnégation, jusqu'à sa mort inattendue (Heidelberg, 3/15 mai 1873). Son inhumation eut lieu à Ruginoasa, en présence de dizaines de milliers de paysans. M. Sadoveanu devait évoquer plus tard, par la voix d'un vieillard, le grand amour avec lequel les anciens corvéables avaient accompagné le prince de l'Union, à sa dernière demeure. Le peuple, rassemblé à Ruginoasa, pouvait-on lire dans une brochure publiée alors par l'Association des ouvriers typographes de Jassy, pleurer «ses droits perdus, la fierté du peuple humiliée...»¹⁵. Les vieux adversaires ne l'épargnèrent pas, même à cette occasion, en essayant – comme l'écrivait le journal «Observatorul» en protestant – de dénaturer le caractère et l'importance des funérailles de Ruginoasa, auxquelles participaient aussi certains d'entre ses collaborateurs les plus proches: M. Kogălniceanu, C. Negri, V. Alecsandri, P. Grădișteanu. L'ancien premier ministre de l'époque des réformes évoqua, à cette occasion, la personnalité imposante du défunt, dans lequel il voyait le symbole même de «la renaissance de la Roumanie» et considérait que «ce n'étaient pas ses fautes qui l'avaient renversé, mais ses grands actes» et que «tant que ce pays aura une histoire, la plus belle page (...) sera celle d'Alexandru Ioan Ier»¹⁶. Lui-même il avait pris part à l'élaboration de cette page, inscrivant pour toujours son nom à côté de celui de Cuza. Son jugement impartial, devait être ratifié par l'histoire, en pleine concordance avec le sentiment populaire, exprimé par Alecsandri: «Tant qu'il y aura des Roumains dans le monde / Tant qu'il y aura un soleil dans le ciel / Le grand nom de Cuza / Soyez sûrs qu'il ne mourra pas»¹⁷.

Aujourd'hui personne ne met plus en doute le fait que celui qui a mis son sceau sur l'Union des principautés, la réforme agraire, la sécularisation des biens des monastères, l'élargissement du droit de vote, etc. est l'un des grands fondateurs de la Roumanie moderne et que dans l'histoire de celle-ci, sa place demeurera toujours prééminente. Durant son règne et bien des décennies après la personnalité d'Alexandru I. Cuza a toutefois fait l'objet des disputes et des contestations les plus vives de la part de ses adversaires, qui sont allés jusqu'à lui nier tout mérite, tandis que le peuple, qui à la veille de l'Union avait pressenti son «étoile», sillonnant tous les soirs le ciel de la patrie, continua à croire à cette étoile, la fixant pour toujours sur le firmament de son cœur, dans

¹³ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 439-440.

¹⁴ Marin Mihalache, *op. cit.*, p. 228-229.

¹⁵ *Ibidem*, p. 238.

¹⁶ «Poporul», III, 1873, n° 158 (7 juin), p. 1.

¹⁷ *Cuza Vodă în tradiția poporului* (Le prince Cuza dans la tradition du peuple), édition V. Adăscăliței, Bucarest, 1970, p. 257.

les chansons, la légende, l'anecdote, le récit¹⁸. Bien plus, les nouveaux-mariés ayant reçu des terres sur le domaine de l'État Scheulețul du département de Roman, décidaient, le 16 février 1878, que le nouveau village porte le nom vénéré de *Cuza Vodă* (Prince Cuza), auquel ils devaient, dans une grande mesure, leur condition de «citoyens libres et propriétaires»¹⁹. La société coopérative du village de Filioara sollicitait en 1880 la même faveur, tandis qu'un groupe d'habitants de Galați prenait l'initiative de la construction d'une école à la mémoire du grand prince, dont le buste, commandé à Paris par la princesse Hélène, allait être placé, deux ans après, dans une niche de la façade²⁰. De nombreux endroits, nouveaux ou anciens, des places, des rues, marquent au cours des décennies suivantes, la présence de Cuza dans la conscience publique²¹, de même que de nombreuses institutions, écoles, un asile pour mendiants²², une société de bienfaisance à Jassy²³, etc.

On pourrait sans doute invoquer également d'autres faits qui prouvent que l'accusation d'ingratitude portée par Hasdeu contre le peuple, à l'occasion de la mort de Cuza²⁴, était injuste et qu'elle ne pouvait s'appliquer qu'aux officiels. Mais ces derniers aussi, manifestant une attitude équivoque, réservée, sinon hostile, à l'égard de la mémoire de l'ancien prince de l'Union, se verront forcés d'adopter une position plus claire. C'est ce qui est arrivé dans les premières années de notre siècle, à l'occasion de l'érection d'un monument de Cuza à Jassy. Nous nous sommes arrêtés plus longuement ailleurs²⁵ sur cette circonstance, décisive pour le sort posthume du prince, avec la conviction qu'alors la conscience nationale a passé un nouvel examen de civisme et de probité devant l'histoire. Un cycle s'achevait, un destin s'éclaircissait définitivement. «Le chroniqueur de l'avenir aura à parler, comme d'un complément douloureux à la vie et à l'œuvre du grand prince, de l'histoire du monument de Cuza à Jassy»²⁶. L'invitation que les contemporains, trop proches de l'événement et trop passionnés, faisaient alors par la voix du journal «Opinia», n'est pas demeurée tout à fait sans réponse. Les quelques mentions et évocations occasionnelles²⁷

¹⁸ *Ibidem*, p. 279-289; V. Adăscăliței, *Postface*.

¹⁹ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 445.

²⁰ *Ibidem*, p. 446-447.

²¹ *Ibidem*, p. 447. En 1936 la nomenclature officielle connaissait 16 agglomérations rurales portant le nom d'Alexandru I. Cuza.

²² St. Bujor, *Săracii Iașului și Cuza Vodă* (Les pauvres de Jassy et le prince Cuza), «Gazeta Moldovei», I, 1903, n° 48 (17 nov.), p. 1.

²³ Cf. «Opinia», IV, 1909, n° 808 (29 août), p. 3.

²⁴ «Columna lui Traian», IV, 1873, n° 8 (1er juin), p. 129.

²⁵ *Cuza Vodă. In memoriam*, Jassy, 1973: *Posteritatea lui Cuza Vodă* (La postérité de...).

²⁶ «Opinia», VIII, 1911, n° 1395 (10 sep.), p. 1: *Monumentul lui Cuza Vodă* (Le monument du prince Cuza).

²⁷ N. A. Bogdan, *Orașul Iași. Monografie* (La ville de Jassy. Monographie), Jassy, 1913-1915, p. 325-326; Rudolf Șuțu, *Statuia lui Cuza Vodă în Iașii de odinioară* (La statue du prince Cuza dans le Jassy d'autrefois), I, Jassy, 1923, p. 206-208; Gh. Ungureanu, *De la Hora Unirii la statuia lui Alexandru I. Cuza* (De la ronde de l'Union à la statue d'Alexandru I. Cuza), «Cronica», III, 1968, n° 3 (20 janv.), p. 3; Aurel Leon, *Întreaga suflare românească a îngenunchiat la*

doivent être complétées par de nouveaux faits, susceptibles de fixer un chapitre des plus intéressants concernant la présence posthume d'Alexandru Ioan Cuza.

Peut-être qu'aucune époque ne fut si favorable à l'érection de monuments historique que le début de ce siècle, où le monde semblait profiter, instinctivement, du répit qui lui était offert avant d'être engagé dans la tragique expérience de la première guerre mondiale et de se voir forcé à procéder à une sévère réévaluation des vieilles valeurs, à une époque agitée, trouble et trop peu disponible pour le geste réfléchi, enfermé dans le bronze, la pierre, le marbre. Les monuments ont été plus d'une fois l'occasion de confrontations significatives pour l'évolution de l'esprit public. Les vicissitudes de la statue de Napoléon de Paris, élevée en 1803 sur une immense colonne, résument l'attitude de quelques générations à l'égard du Premier Empire. L'inauguration de la statue de Jean Huss à Prague prenait les proportions d'un événement politique: en glorifiant son héros, le peuple exprimait frénétiquement sa vieille, inlassable aspiration à la liberté²⁸. Devant se légitimer, toute révolution cherche et recommande ses précurseurs. En Valachie, l'un des décrets les plus significatifs de la lieutenance princière, en 1848, fut celui par lequel s'ouvrait, «avec un sentiment de dévotion», la souscription pour la statue de Gheorghe Lazăr, suivie d'autres initiatives (l'une concernait Tudor Vladimirescu), elle-même contrariées par les circonstances²⁹. La statue de Michel le Brave devant l'Université de Bucarest ne put être inaugurée que sous la pression de l'opinion publique, le gouvernement craignant des complications extérieures: le héros de Turda continuait à troubler, après presque trois siècles, la chancellerie aulique constamment inquiète de voir le ferment de la désagrégation pénétrer dans l'empire. En dehors des bustes destinés à orner le parlement (C. Negri, C. A. Rosetti, B. Catargiu, M. Costache Epureanu et autres), évoqués par Kogălniceanu dans une séance mémorable³⁰, les initiatives pour l'érection de statues aux grandes personnalités du passé ne sont pas venues en général des officiels. En 1897, un monument était inauguré à Războieni, mais l'initiative appartenait à un régiment³¹. À Huși était inauguré la même année un buste à Anastasie Panu. Les édiles ouvraient des boulevards et s'occupaient des statues avec une compétence à laquelle furent adressés plus d'une fois de sévères reproches³², car la plupart du temps le choix des personnages était déterminé par un mesquin esprit de parti. Toutefois des démarches furent entreprises pour l'érection de monuments à Avram Iancu,

Ruginoasa și Iasi (Tous les Roumains se sont agenouillés à Ruginoasa et à Jassy, *ibidem*; idem, signé Al. Arbore), *Rafaello Romanelli în «orașul Unirii»* (Rafaello Romanelli dans la «ville de l'Union»), *ibidem*; N. Grigoraș, *Statuia lui Cuza* (La statue de Cuza), «Flacăra Iașului», XXVII, 1970, n° 7521 (22 nov.), p. 2. La brochure *Ridicarea statuiei lui Cuza Vodă* (L'érection de la statue du prince Cuza), Iași, 1912 (citée par Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 448), nous a été inaccessible.

²⁸ *Monumentul lui Huss* (Le monument de Huss), «Epoca», IX, 1903, n° 173 (28 juin), p. 1.

²⁹ G. Oprescu, *Sculptura românească* (La sculpture roumaine), IIe éd., Buc., 1965, p. 25.

³⁰ «Dezbaterile Adunării Deputaților», 1890-1891, n° 20, p. 159-160.

³¹ «Opinia», I, 1897, n° 147 (26 oct.), p. 2-3; n° 151 (31 oct.), p. 3.

³² *Ibidem*, n° 100 (29 août), p. 2.

Eminescu, Alecsandri, Asachi, Conta, Caragiale, pour ne citer que quelques-uns dans l'ordre chronologique, tandis qu'un mausolée était élevé sur les ossements des héros de Plevna (1903). Ce souci n'échappait ni aux étrangers³³, ni à des intellectuels roumains préoccupés de la santé morale de la nation³⁴. Les partis politiques, conscients de la valeur de propagande du geste, étalaient leurs chefs dans les places publiques et les enceintes³⁵. Presque en même temps étaient élevés des statues à C. A. Rosetti³⁶, I. C. Brătianu³⁷, Lascar Catargi³⁸. Celle de C. Negri, œuvre d'Oscar Spaethe, était placée au centre de Galați³⁹, et celle de Manolache Costache Epureanu à Bârlad⁴⁰.

L'initiative qui a donné lieu aux controverses les plus acharnées et qui définit, en quelque sorte, l'esprit contradictoire de l'époque, se rattache au nom d'Alexandru Ioan Cuza, le prince de l'Union et des réformes, ignoré, évité obstinément par les officiels; sous le prétexte qu'elle incommoderait la dynastie, cette initiative continuait à exciter les esprits et donna lieu à de grands débats durant une décennie. En effet, lancé en 1903, le projet destiné à glorifier cette personnalité, ne fut réalisé qu'en 1912, à la suite d'une longue et pénible dispute, qui détermina un chroniqueur à se demander si le monument n'était pas plutôt une insulte qu'un hommage⁴¹.

L'idée d'éterniser par une statue la mémoire de Cuza était cependant plus ancienne. Aussitôt après les funérailles de Ruginoasa, l'Académie Roumaine, qui cherchait à observer une note d'objectivité, esquissait un projet de buste, dont Baligot de Beyne avait connaissance⁴². Le 25 décembre 1879, le journal «Reforma» lançait un appel aux députés du IVe collège pour l'érection d'un monument qui commémorerait la distribution de la terre aux paysans, et le 16 janvier 1880, I. Ionescu de la Brad renouvelait la proposition⁴³. Un comité d'initiative se constituait et vers la fin de la même année le journal «Curierul» de Jassy suggérait l'ouverture d'une liste de souscription⁴⁴. Un buste en bronze,

³³ Angelo de Gubernatis, *La Roumanie et les Roumains*, Florence, 1898, p. 155-159: *Roumanie monumentale*.

³⁴ G. Ibrăileanu, *Monumentele* (Les monuments), «Epoca», IX, 1933, n° 1433 (14 juin), p. 1; N. Iorga, *La vie intellectuelle des Roumains en 1899*, Bu., 1899.

³⁵ Juvenal, *Monumentele Partidului* (Les monuments du Parti), «Opinia», III, 1899, n° 5 (6 mai), p. 1.

³⁶ «Epoca», IX, 1903, n° 106 (21 avr.), p. 1.

³⁷ «Liberalul», IV, 1903, n° 49 (1er mai), p. 2; n° 62 (18 mai), p. 1; n° 63 (20 mai), p. 1-2; «Cronica», III, 1903, n° 591-592 (18-19 mai), p. 1; «Adevărul», XVI, 1903, n° 4956 (19 mai), p. 1; «Epoca», IX, 1903, n° 133 (19 mai), p. 1.

³⁸ «Liberalul», IV, 1903, n° 179 (10 oct.), p. 1.

³⁹ G. Oprescu, *op. cit.*, p. 64-70.

⁴⁰ «Minerva», V, 1913, n° 1611, p. 3.

⁴¹ «Opinia», VIII, 1911, n° 1395 (10 sep.), p. 1; *Monumentul lui Cuza Vodă*.

⁴² H. Georgescu, *Un proiect de bust al lui Cuza* (Un projet de buste de Cuza), «Anuarul Institutului de istorie națională», Cluj, VI, 1931-1935, p. 533-541.

⁴³ B.A.R., Mss. roum., 4077, f. 170.

⁴⁴ *Bustul principelui Alexandru Cuza VV*. (Le buste du prince Alexandru Cuza), «Curierul» (Th. Balassan), 14/24 déc. 1880.

exécuté à Paris par un sculpteur connu, était donné par la Princesse Hélène en 1881, à la nouvelle fondation scolaire de Galați qui portait le nom du prince⁴⁵. Ce n'est qu'après 10 ans, durant lesquels Kogălniceanu ne cessa de défendre la mémoire du grand défunt, que l'ancien ministre de l'époque des réformes reprenait le projet, en annonçant avec V. A. Urechia, N. Voinov, N. Ionescu, et autres, la constitution d'un comité pour l'érection du monument de l'Union⁴⁶. La présence de V. A. Urechia parmi les initiateurs nous fait croire que le projet était issu des préoccupations de la société «Miron Costin», laquelle avait donné à Jassy, trois ans auparavant, dans un cadre solennel, la statue du chroniqueur patronyme, à l'inauguration de laquelle avait également été invitée la Princesse Hélène⁴⁷. Après la mort de Kogălniceanu, qui avait présidé cette société avec la conviction que «l'habitude de récompenser les actes patriotiques» devait être stimulée, V. A. Urechia continua l'œuvre commencée, et, pour sortir Kogălniceanu lui-même du «coupable oublié»⁴⁸, il plaçait dans le parc municipal de Galați, le 17 octobre 1893, le buste de celui-ci, exécuté par le même Hegel⁴⁹, et mettait les bases d'un musée qui devait être au fond un musée de la création de l'Etat roumain moderne et dans ce cas le nom de Kogălniceanu allait être associé naturellement à celui de Cuza, comme ils l'avaient été durant leur collaboration et comme ils le resteront définitivement dans l'histoire. Car, comme le remarquait G. Panu, «le règne de Cuza sans Kogălniceanu ne peut être conçu, de même que Kogălniceanu lui-même ne serait pas monté si haut, s'il n'y avait pas eu sur le trône un homme aux initiatives audacieuses, accessibles à toutes les grandes réformes»⁵⁰. À cette différence près que, tandis que Cuza, éloigné définitivement de la vie politique le 11 février 1866, devait demeurer le symbole incorruptible des grandes réformes réalisées durant les sept années de son règne, Kogălniceanu eut l'occasion de participer aux événements de l'époque pendant encore un quart de siècle, – il est vrai avec des intermittences – ce qui nuance d'une manière spéciale l'image du militant. D'où la différence de traitement réservé par les officiels à ces discours de la modernisation de la Roumanie dans les premières décennies qui suivirent leur mort. En tant que libéral «sans muselière», comme il s'est appelé lui-même, Kogălniceanu ne fut, naturellement, pas agréé par le régime de la «monstrueuse coalition», mais son intégration dans la postérité officielle a pu en tout cas être faite plus facilement (son nom était d'ailleurs fréquemment associé à celui de I.C. Brătianu, et vers la fin du siècle il s'est même agi de l'érection d'une statue

⁴⁵ Const. G. Giurescu, *op. cit.*, p. 447.

⁴⁶ «Românul», 10 févr. 1891, p. 143.

⁴⁷ D. Vacariu, *O scrisoare privitoare la dezvelirea statuii lui Miron Costin de la Iași* (Une lettre concernant l'inauguration de la statue de Miron Costin à Jassy), «Cercetari istorice», Jassy, II, 1971, p. 388.

⁴⁸ M. Kogălniceanu, *Acte și documente din corespondența diplomatică* (Actes et documents de la correspondance diplomatique), vol. I, Buc., 1893, p. 5-7.

⁴⁹ G. G. Burghel, *Mihail Kogălniceanu*, Buc., 1901, hors-texte.

⁵⁰ G. Panu, *Ioan Brătianu*, «Săptămâna», II, 1903, n°41 (23 mai), p. 491.

pour les deux personnages)⁵¹, tandis que pour Cuza le nouveau régime devait manifester encore longtemps de la froideur, sinon de l'hostilité.

Cependant l'opinion publique ne cessa d'affirmer son intérêt et sa sympathie pour le grand prince, entourant sa mémoire d'un nimbe de légende. Le journal de Jassy «Curierul» publiait, à l'occasion de la mort de Cuza, toute une biographie, ultérieurement rééditée en brochure⁵² à Roman, là où sera également réimprimée (1900), avec le même substrat politique, la proclamation aux paysans à l'occasion de la réforme agraire. De nombreuses légendes et anecdotes, évoquant l'esprit démocratique, justicier et chevaleresque du prince, circulent dans le peuple, tandis que certains de ses collaborateurs songent à coucher par écrit ses actes mémorables. Al. Papadopol-Calimach voulait écrire «notre histoire critique de 1859 à la nuit du 10/11 février 1866», V. Alecsandri, «l'histoire des derniers 10-15 ans», et Baligot de Beyne, l'ancien secrétaire demeuré fidèle dans l'exil, rassemblait des documents pour écrire son histoire⁵³. Bolintineanu, autre collaborateur de Cuza, a esquissé son portrait, en relevant surtout la fermeté de son caractère et son amour du peuple, traits que celui-ci devait synthétiser dans de nombreuses créations. L'association de Cuza avec le père Ioan Roată dans la nouvelle de Creangă (1883)⁵⁴ est symbolique et elle exprime, évidemment, le sentiment populaire. En instituant un prix «Alexandru Ioan Cuza», longtemps destiné à une «Histoire des Roumains de la Dacie Trajane», après l'avoir offert pour un ouvrage d'ethnopsychologie⁵⁵, l'Académie Roumaine essayait, par des moyens spécifiques, de placer la mémoire du grand prince sur le terrain apparemment serein de l'histoire. Les esprits étaient ainsi préparés à une réparation plus ample. Cette *Histoire des Roumains de la Dacie Trajane* a été écrite, comme on le sait, par A. D. Xenopol et l'historien a entendu ne pas s'arrêter au seuil de l'histoire contemporaine, mais de traiter celle-ci avec la même impartialité. C'est ce qui explique le fait qu'après avoir publié la massive synthèse, couronnée par l'Académie Roumaine et ensuite un abrégé couronné par l'Académie Française, il ait entrepris l'élaboration d'une vaste étude sur l'époque de l'Union.

Conçue dès 1893 et laborieusement rédigée durant quatre ans, *Domnia lui Cuza Vodă* (Le règne du prince Cuza), paraissait à la fin de 1902, bien que sur la couverture figurât l'année suivante. L'ouvrage présentait un double intérêt: un intérêt en soi, s'agissant d'une première présentation, ample, en deux volumes, de l'époque de Cuza, époque brève, mais ayant la signification de la création même de l'État roumain moderne; d'autre part, il constituait le premier essai de présenter une époque selon le principe sériel du déroulement des événements, l'auteur ayant donc recours à la méthode de l'inférence, dont il

⁵¹ Juvenal, *op. cit.*, *loc. cit.*

⁵² *Biografia lui Alexandru I. Cuza, principele Românilor 1859-1866* (La biographie d'Alexandru I. Cuza, prince des Roumains, 1859-1866), Roman, 1892, 52 p.

⁵³ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 6-7.

⁵⁴ «Almanahul României June», Vienne, 1883.

⁵⁵ «Analele Academiei Române», Dezbateri, s. II, t. XIII, 1890-1891, p. 384-389.

avait exposé antérieurement la théorie dans l'ouvrage *Les principes fondamentaux de l'histoire* (Paris, 1899).

La parution de l'ouvrage de Xenopol coïncidait avec d'autres pieuses initiatives rattachées au nom du prince. Le 24 janvier 1902 avait été fondée à Jassy la Société «Cuza Vodă» qui faisait également paraître l'hebdomadaire du même nom, dirigé par V. I. Atanasiu⁵⁶. La revue devait bientôt disparaître, au mois de mars, après avoir publié des évocations, des anecdotes, des vers occasionnels, des commentaires idéologiques. La presse locale annonçait en même temps qu'au banquet qui sera offert à A. D. Xenopol pour son nouvel ouvrage (sous presse), l'historien proposerait l'érection d'un monument d'Alexandre I. Cuza⁵⁷. Une proposition identique était faite, presque à la même époque, par un journal central⁵⁸, ce qui signifie qu'avant même que l'œuvre de l'historien de Jassy eût effectivement paru, le problème s'était posé d'un monument qui éterniserait à Jassy la mémoire de Cuza. L'ouvrage eut toutefois le don de susciter un vif intérêt. «L'effet de mon écrit sur la conscience du pays –notera l'historien – fut absolument écrasant», car «il ranimera l'intérêt des grands critiques pour la figure du fondateur de la Roumanie moderne, qui était menacée d'être couverte trop tôt du voile de l'oubli»⁵⁹. De nombreux comptes rendus étaient parus dans la presse, enregistrant l'événement. Anghel Demetrescu⁶⁰, N. Petrașcu⁶¹, Gh. Ghibănescu⁶², G. Ionescu-Sion⁶³, et autres, le saluaient avec enthousiasme, bien que N. Iorga, maintenant en froid avec son ancien professeur, reprochât au nouvel ouvrage le manque «d'un chaleureux souffle de sympathie compréhensive»⁶⁴.

Le 25 janvier 1903, le journal «Adevărul» reprenait la proposition plus ancienne du commandant Orleanu d'élever à Focșani un monument de l'Union, pour lequel le préfet N. N. Săveanu assumait toute la responsabilité⁶⁵. Le nom de Cuza n'était engagé qu'implicitement dans, cette tentative, laquelle évitait ainsi toute suspicion de la part des officiels, l'hommage qui lui était adressé étant indirect.

Au mois d'avril 1903, Gr. Ghica-Deleni adressait une lettre publique à A.D. Xenopol, affirmant que le livre *Domnia lui Cuza Vodă* lui avait suggéré l'idée de l'érection d'un autre monument et le priant d'ouvrir des listes de

⁵⁶ Nerva Hodoș et Al. Sadi Ionescu, *Publicațiunile periodice românești* (Les publications périodiques roumaines), I, Bucarest, 1913, p. 180.

⁵⁷ «Evenimentul», X, 1902, n° 43 (22 mars), p. 2: *Statuia lui Cuza*.

⁵⁸ «Adevărul la sate», Buc., II, 1902, n° 21, p. 1: *O statuie lui Cuza* (Une statue à Cuza).

⁵⁹ A. D. Xenopol, *Istoria ideilor mele* (Histoire de mes idées), dans I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare* (Études et documents littéraires), IV, Buc., 1932, p. 44.

⁶⁰ «Convorbiri literare», XXXVII, 1903, n° 7, p. 650-669.

⁶¹ «Literatură și artă română», VI, 1903, n° 7, p. 695-602.

⁶² «Evenimentul», X, 1902, n° 253-268 (10-31 déc.), p. 1-2.

⁶³ «Revista idealistă», I, 1903, t. 1, p. 547-553.

⁶⁴ «Sămănătorul», II, 1903, p. 709.

⁶⁵ M.F., *Monumentul Unirii* (Le monument de l'Union), «Adevărul», XVI, 1903, n° 4845 (25 janv.), p. 1.

souscription «afin de couler dans le bronze et de transmettre aux générations futures la statue de celui qui fut le grand Roumain, le prince Cuza»⁶⁶. L'historien embrassa chaleureusement la proposition, lui offrant tout son appui, tandis que la presse la commentera avec insistance, avérant encore une fois la popularité dont jouissait le prince, dont le nom personnifiait la constitution même de la Roumanie moderne⁶⁷. Un appel aux habitants de Jassy et à toute la population du pays fut aussitôt lancé pour le soutien de ce projet de gratitude nationale⁶⁸.

Le 14 octobre 1903, un grand comité était constitué sous la présidence de Gr. Ghica-Deleni, ayant comme vice-présidents A. D. Xenopol, P. Poni, Gr. Kogălniceanu, A. D. Holban, et comme secrétaire G. Șerban⁶⁹. À cette occasion, on chercha également à expliquer le silence observé non seulement sur Cuza (considéré sans perspective à travers le prisme de faits d'ordre secondaire), mais également sur Kogălniceanu, l'érection de la statue duquel ne devait non plus tarder. Le président fut chargé de se mettre en liaison avec une série de personnalités de la vie politique de la capitale, dans le but d'obtenir leur concours.

L'initiative eut le don d'inciter les esprits et de provoquer des éclaircissements d'attitude. Nous mentionnons parmi les nombreux articles parus dans la presse, celui de G. Panu, vieil adversaire du régime «de février» et qui ne pouvait que saluer chaleureusement cette initiative⁷⁰, dont N. Iorga prenait également acte sans retard, en se demandant si le monument proposé à Jassy signifiait vraiment la reconnaissance publique de l'injustice persistante qui planait encore au-dessus du prince Cuza. «Serait-ce ainsi? Sommes-nous, nous autres Roumains c'est-à-dire ceux qui ont le temps de penser à la multiplication des statues, un peuple qui regretterait les coups cruels portés au milieu de la lutte et qui jetterait, le remords dans l'âme, les fondations des monuments rédempteurs?» La réponse, nullement flatteuse, attirait l'attention sur la prédominance de l'intérêt personnel et de la passion là où la réserve et le jugement équitable eussent été de rigueur. Mais les morts ne disparaissent pas tout à fait et les nouvelles générations tirent souvent de leurs tombeaux la sève du combat quotidien. Le culte qu'elles leurs consacrent est alors plutôt une mesure de conservation propre que l'expression d'un jugement historique. C'était aussi le cas d'Alexandru Ioan Ier, ce «prince chevaleresque», qui ne fut pas seulement «un excellent homme de salon et un interlocuteur à la parole

⁶⁶ «Arhiva», XIV, 1903, n° 31, p. 183-184.

⁶⁷ «Gazeta Moldovei», I, 1903, n° 20 (5 mai), p. 1; n° 21 (12 mai), p. 1; «Cronica», Buc., III, 1903, n° 583 (7 mai), p. 1.

⁶⁸ I. Maxim, *Monumental lui Cuza Vodă* (Le monument du prince Cuza), «Gazeta Moldovei», I, 1903, n° 21 (12 mai), p. 1.

⁶⁹ «Gazeta Moldovei», I, 1903, n° 203 (16 oct.), p. 3. Voir *ibidem*, p. 1; S. Prasin, *Statuia lui Cuza*, «Evenimentul», XI, 1903, n° 83 (1er mai), p. 1.

⁷⁰ G. Panu, *Monumentul lui Cuza*, «Cronica», III, 1903, n° 720 (25 oct.), p. 1 (apud «Săptămâna»).

brillante et incisive», mais en même temps «un ami sûr et sans prétentions, obligeant et plein de clémence, comme dans les jours de pauvreté et d'obscurité, un bon frère pour les plus humbles de son peuple (...), ouvert aux idéaux les plus élevés, capable de tenir tête aux ennemis pour leur défense; un fervent champion du pays, dont il a exprimé la dignité par de fières paroles qu'on ne saurait oublier»⁷¹.

Les choses ne s'éclaircissent pas complètement, même après que l'historien Xenopol, qui avait envoyé au monarque lors de sa parution, le livre *Domnia lui Cuza Vodă* et avait annoncé dès 1904 qu'il rassemblait des matériaux pour un ouvrage sur le règne de Charles Ier (*Domnia lui Carol I*)⁷², eut demandé une audience au roi, essayant d'obtenir l'appui de celui-ci. Devant le courant d'opinion du pays, le roi ne pouvait que protester contre «la légende qui s'était créée, selon laquelle il serait hostile à la mémoire de Cuza», donnant une somme de 20.000 lei de sa cassette particulière pour l'achèvement des travaux⁷³.

L'inauguration du monument de Jassy a été l'occasion de la publication d'un volume d'hommage *Vodă Cuza* (mai 1912) sous la direction du publiciste George Albert Tacid⁷⁴, stimulant, aussitôt après, l'initiative du Conseil municipal de la capitale d'ouvrir des listes de souscription pour un monument de l'Union, destiné à la place Sărindar et de changer le nom du Boulevard «Dreptului» en Boulevard Alexandru Ioan Cuza⁷⁵.

En ce qui concerne le monument de l'Union que le gouvernement avait voulu ériger à Jassy, le projet fut abandonné, bien que la mairie eût entrepris certaines démarches, instituant un concours pour le choix du projet (15 février 1912), auquel il invitait aussi Romanelli⁷⁶, et obtenant même l'approbation du Ministère des Finances pour l'utilisation du crédit accordé. On renonça, tacitement, à la continuation des travaux, ce qui signifie que les officiels eux-mêmes étaient arrivés à attribuer à la statue de Cuza la signification de monument de l'Union et ne voulaient plus faire de nouvelles dépenses pour un autre.

A. D. Xenopol avait essayé, sans succès, de prendre une nouvelle initiative, en proposant que les fonds fussent employés à l'érection d'un monument de l'Indépendance, pour que Jassy puisse ainsi glorifier les deux événements capitaux de la Roumanie moderne⁷⁷. Sans avoir réussi, sa proposition est toutefois caractéristique pour l'esprit qui a présidé à la genèse de la statue de Cuza, dont la signification dépasse la sphère de l'histoire culturelle,

⁷¹ N. Iorga, *Statuia lui Cuza Vodă*, «Sămănătorul», II, 1903, n° 45 (9 nov.), p. 707-709.

⁷² «Evenimentul», XII, 1904, n° 53 (16 avr.), p. 1.

⁷³ A. D. Xenopol, *Statuia lui Cuza Vodă*, «Arhiva», XIX, 1908, n° 9-10, p. 12-14; «Opinia», VII, 1910, n° 933 (2 fevr.), p. 3; n° 1120 (25 sep.), p. 3; «La Roumanie», XIII, 1919, n° 3438 (25 sep.), p. 1; «Evenimentul», XIII, 1919, n° 183 (24 sep.), p. 1; n° 185 (26 sep.), p. 1.

⁷⁴ Cf. G. Baiculescu et autres, *Publicațiile periodice românești* (Les publications périodiques roumaines), II, Bucarest, 1969, p. 739.

⁷⁵ «Evenimentul», XX, 1912, n° 79 (5 juin), p. 1.

⁷⁶ Archives de l'État de Iași, fonds Mairie de Iași, doss. 270/1911, f. 14-15.

⁷⁷ «Opinia», VII, 1910, n° 1152 (4 nov.), p. 1.

représentant un moment décisif de la postérité du prince. L'historien dira lui-même qu'«un désir inassouvi de justice et de vérité» le fit «déterrer Cuza»⁷⁸, en le ressuscitant, par la monographie de 1903 et par le bronze qui donna lieu à des polémiques longues et acharnées, dans la mémoire des nouvelles générations.

La statue érigée au centre de Jassy, à l'endroit prédestiné par l'histoire elle-même, achevait un cycle, ou, en termes propres à la philosophie de l'histoire de Xenopol, «une très intéressante série historique»⁷⁹, série dont le point de départ était la préparation de l'Union et dont l'acte réparateur de 1912 marquait la fin. L'hommage s'adressait en même temps, comme l'écrivait le journal «La Roumanie», à une idée, à un homme et à un groupe d'hommes, proches collaborateurs⁸⁰, tandis que la longue dispute, pour et contre Cuza⁸¹, close par le triomphe des partisans posthumes du prince prouvait qu'«une nouvelle force sociale, latente encore dernièrement, tendait à se former aussi chez nous: la force de l'opinion publique»⁸² dont «les gouvernants devaient tenir compte».

Sous une forme ou une autre, le nom de Cuza sera continuellement évoqué dans les années qui suivirent la première guerre mondiale. D'abord l'achèvement de l'unité politique, en 1918, le ramènera dans l'actualité et lorsque, en Transylvanie, au premier anniversaire du grand acte, la personnalité de celui qui avait accompli la première étape de l'Union⁸³, était remémorée, le geste était significatif. «Un nouveau Temps» commençait, pour parler comme Blaga, temps favorable non seulement aux évocations occasionnelles, mais aussi à l'étude sérieuse de la personnalité et de l'époque de Cuza.

Nous ne nous référerons pas ici aux ouvrages, assez nombreux, publiés sur ce thème, étant donné que les manifestations scientifiques sont moins significatives pour *la postérité* de Cuza que les manifestations occasionnelles. Au demeurant, des études plus approfondies ne purent être entreprises qu'après l'entrée des archives du prince dans le patrimoine de l'Académie, en 1928⁸⁴, après la mort de Ion I. C. Brătianu, le fils du comploteur du 11 février. Seront ainsi ajoutées aux documents publiés en 1913 par G. Ghibănescu⁸⁵, grâce à l'investigation d'autres fonds d'archives, de nouvelles contributions documentaires et exégétiques, publiées par N. Iorga, R. V. Bossy, Victor Slăvescu, G. Fotino, Ion C. Filitti, Al. Lăpedatu, I. Hudiță, Gheorghe I. Brătianu, P.P. Panaitescu, N. Corivan, Al. Marcu, A. Oțetea, M. Teodorian-Carada, Gh. Duzinchievici, Andrei Rădulescu, I. Lupaș, Const. G. Giurescu, Lucia Borș et autres, ainsi que d'importantes études signées par les historiens étrangers, W. G.

⁷⁸ A. D. Xenopol, *Nicolae Kretzulescu*, Bucarest, 1915 (préface).

⁷⁹ Idem, *Istoria ideilor mele* (Histoire de mes idées), dans I. E. Toroujiu, *op. cit.*, IV, p. 412.

⁸⁰ «La Roumanie», VI, 1903, n° 1460 (26 oct/2 nov.), p. 1.

⁸¹ *Cuziști și anticuziști* (Couzistes et anticouzistes), «Opinia», VII, 1910, n° 1148 (30 oct.), p. 1.

⁸² «Neamul Românesc», V, 1910, n° 134 (12 nov.), p. 2130.

⁸³ «Românul», Arad, VIII, 1919, n° 19, p. 4.

⁸⁴ B.A.R., Archives Cuza Vodă, I, f. 1.

⁸⁵ Gh. Ghibănescu, *Cuzeștii* (Les Cuza), Jassy, 1953.

East, T. W. Ricker, Paul Henry, Marcel Emerit, Pietro Orsi, R. W. Seaton-Watson, R. Petrović, St. Lukasik, I. Cesalov, G. Bacalev, et autres⁸⁶.

Les recherches concernant Cuza connaîtront un essor plus important après la seconde guerre mondiale, tant sous le rapport documentaire, par l'emploi de nouvelles sources, que sous le rapport de l'interprétation. Mentionnons parmi la riche bibliographie accumulée ces dernières années les études de Dan Berindei, Cornelia Bodea, A. Oțetea, Șt. Pascu, L. Boicu, Nichita Adăniloae, N. Corivan, C. Göllner, V. Netea, N. Ceachir et autres⁸⁷, pour ne plus citer la monographie publiée par le professeur Const. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă* (La vie et l'œuvre du prince Cuza) (Ier éd. 1966; IIe éd. 1970) et le volume de popularisation dû à Marin Mihalache (1967). Ces études témoignent de l'intérêt légitime dont a joui l'époque de la formation de l'État roumain unitaire, mais également de l'éminente contribution du prince de l'Union.

Plus significatives pour le destin de Cuza sont les évocations occasionnelles, car celles-ci reflètent l'attitude des nouvelles générations à l'égard de la personnalité du prince, le déplacement de l'accent d'un aspect à l'autre des problèmes complexes avec lesquels il a été confronté durant son court mais fructueux règne. Lorsque au centenaire de sa naissance, en 1920, N. Iorga prononça un discours à l'Athénée Roumain, il tenait à rattacher son nom en premier lieu à la question agraire, qui se trouvait alors à l'ordre du jour, faisant ressortir non seulement son patriotisme, que personne ne lui a jamais contesté, mais encore son amour du peuple, son esprit novateur, son intelligence politique. «Cuza n'a pas prétendu être plus qu'exigeait son temps – disait l'historien – mais il a eu le supérieur bon sens et le grand talent politique de ne jamais être moins que ce que le temps exige d'un homme dans sa situation»⁸⁸.

L'aura d'une personnalité providentielle devait toujours l'entourer dans la mémoire du peuple, lequel lui a créé une légende digne de lui, tandis que les facteurs politiques ne pouvaient être que gênés, chaque fois que ce «revenant» venait demander ce qu'était devenue son œuvre⁸⁹. Le rapprochement fait, à un moment donné, entre Cuza et Tudor Vladimirescu⁹⁰, était significatif à ce point de vue.

Il nous faut mentionner, en tant que manifestation de l'opinion publique, la proposition de rénover la maison de Cuza, destinée à conserver des souvenirs de cette personnalité⁹¹, ainsi que la démarche de N. Iorga, par la Commission des Monuments Historiques, tendant à créer un Musée de l'Union au palais du

⁸⁶ Cf. Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 11-17.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 17-25.

⁸⁸ N. Iorga, *100 de ani de la nașterea lui Cuza Vodă* (100 ans depuis la naissance du prince Cuza), Bucarest, 1920, p. 13.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 15.

⁹⁰ «Ramuri», Craiova, XVI, 1922, n° 2, p. 30.

⁹¹ Christian Vitzu, *Casa lui Cuza Vodă* (La maison du prince Cuza), «Adevărul literar și artistic», IV, 1923, n° 135, p. 7.

prince de Jassy⁹², démarche qui ne sera reprise, avec succès, qu'à l'occasion du centenaire de l'Union. Le musée devait avoir la signification d'une évocation permanente, par des moyens largement accessibles, de la personnalité d'Alexandre I. Cuza, demeurée longtemps – comme le remarquait G. Călinescu – dans des «recoins», tel un tableau «perché trop haut sur le mur»⁹³, loin non pas de l'âme du peuple, mais de sa compréhension concrète, au-delà de la légende.

Notre époque, attentive à la mise en valeur scientifique de l'héritage du passé et faisant des efforts de renonciation à toute étude de conjoncture, a pris Cuza comme un symbole de l'Union et de la cristallisation de la Roumanie moderne, honorant sa mémoire comme on le doit à une grande personnalité⁹⁴, dont le nom restera, en majuscules d'or, dans l'histoire de la patrie. Par la presse, la radio, les musées, les réunions solennelles, pour ne plus parler de l'ample action de recherche entreprise au cours des dernières décennies, son œuvre est recommandée aux nouvelles générations, stimulante, éveillant l'intérêt même au-delà des frontières. L'historien polonais Julius Demel, pour ne donner qu'un exemple, considérait, il n'y a pas longtemps, que la personnalité de Cuza le préoccupait en tant que chapitre «particulièrement passionnant, plein de tension dramatique, d'événements et de changements cruciaux»⁹⁵. C'est la réalité, et les recherches relèvent de plus en plus le sens novateur, révolutionnaire, de ce règne⁹⁶, qui a marqué si fort toute l'évolution ultérieure, sur tous les plans, de la Roumanie. Hasdeu avait raison lorsqu'il affirmait, en annonçant la mort de Cuza en 1873, que «rarement l'immortalité est plus victorieuse de la mort»⁹⁷.

L'étude méthodique de la présence de Cuza dans la postérité serait, certainement, une entreprise des plus intéressantes et utiles. Nous n'avons pu qu'esquisser ici quelques repères, en nous arrêtant surtout au moment de l'érection de la statue de Jassy, laquelle, dans la destinée posthume de Cuza se situe quelque part à la «ligne de partage des eaux», au-delà de laquelle les contestations cessent presque, la lumière qui l'entoure s'intensifie jusqu'à la proclamation de l'identité entre l'homme et la légende⁹⁸.

⁹² N. Iorga, *Lipsuri și îndreptări ploieștene* (Manques et corrections de Ploiești), Vălenii de Munte, 1938, p. 12.

⁹³ G. Călinescu, *Texte social-politice 1944-1965* (Textes socio-politiques, 1944-1965), Bucarest, 1971, p. 126-128.

⁹⁴ «Scânteia», 1959, n° 4431 (25 janv.), p. 1-3.

⁹⁵ Nicolae D. Mareș, *Juliusz Demel despre o carte de istorie a României* (Juliusz Demel sur un livre d'histoire de la Roumanie), «Cronica», VII, 1972, n° 28 (14 juill.), p. 16.

⁹⁶ Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 448.

⁹⁷ «Columna lui Traian», IV, 1873, n° 8 (1er janv.), p. 129.

⁹⁸ Text preluat din „Revue roumaine d'histoire“, XII, 3, 1973, p. 549-565.

TIMPUL LITURGIC ȘI CRONOLOGIILE PROFANE: SĂRBĂTOAREA PAȘTELUI ÎN POLEMICILE DINTRE BISERICĂ ȘI INTELLECTUALITATEA INTERBELICĂ (1928-1929)

Constantin Mihai

După primul război mondial, vechile instituții nu mai corespundeau noilor necesități ale țării, o reconstrucție a acestora fiind absolut necesară. Ridicarea Bisericii Ortodoxe Române la rangul de Patriarhie la 30 iulie 1925, prin tomosul 1579 al Patriarhului Ecumenic Vasile al III-lea și al Sfântului Sinod al Patriarhiei Constantinopolului, deschidea noi perspective instituției ecleziastice. Astfel, dincolo de surmontarea numeroaselor dificultăți de ordin administrativ și juridic, apărute în contextul țării reîntregite, constituirea, sub raport teoretic, a unei gândiri în limitele Ortodoxiei era de strictă actualitate. Dacă Biserica Catolică stabilise ca prag normativ tomismul, Biserica Ortodoxă nu fixase un asemenea prag, nu dintr-o lipsă a conștientizării raportului indestructibil dintre Ecclesia și Tradiția apostolică, ci mai degrabă dintr-o neîncredere în forța Tradiției ortodoxe.

Mai mult, emblematică ni se pare mentalitatea laică a oamenilor Bisericii care lucrau în presă și care se dovedeau lipsiți de preocupări spirituale. Un scurt tablou al presei religioase ar putea fi unul elocvent în acest sens (a se vedea publicații precum: „Telegraful român“; „Revista teologică“; „Duminica ortodoxă“; „Solidaritatea“; „Biserica Ortodoxă Română“; „Renașterea“, „Glasul monahilor“ etc.).

Statutul și legea pentru organizarea B.O.R. apăreau în 1925, fiind promulgate în Monitorul oficial, nr. 97, din 6 mai 1926. Apariția unei elite intelectuale interbelice grupate în jurul unor personalități precum Nae Ionescu, Nichifor Crainic ș.a. care să revitalizeze spațiul teologic românesc, anchilozat într-un „tradiționalism de factură neosemănătoristă“ și care să refacă legătura dintre laicat și Ecclesia reprezenta un prim semn de normalizare a culturii române. O urgență o constituia reforma învățământului teologic românesc, din comisia însărcinată cu acest lucru făcând parte: episcopul Vartolomeu Stănescu, preotul Dănău, P. S. Andrei Magieru și Nae Ionescu. Propunerea lui Nae Ionescu de a crea școli confesionale a fost prost primită în cercurile ortodoxe dintr-o profundă neînțelegere a „disciplinei lăuntrice“. Din păcate, acest proiect

a fost rapid abandonat în detrimentul altora mai puțin inspirate. Singura soluție pentru revigorarea teologiei consta în restaurarea vechiului învățământ enciclopedic, printr-o ierarhizare a științelor în care studiul teologiei venea pe ultimul loc, după ce se însușiseră toate metodele epistemologice.

Tabloul presei religioase din perioada interbelică confirma o gravă dezorientare a celor chemați să gestioneze problemele bisericești. Lipsa unui îndreptar dogmatic normativ și bunul plac configurau această situație tristă. Excepție făceau ziarul „Cuvântul“, revistele „Gândirea“, „Predania“ etc.

Intervenția lui Nae Ionescu în viața Bisericii viza următoarele aspecte: restabilirea legăturii cu Tradiția Bisericii, îndreptarea tuturor disfuncționalităților care periclitau bunul mers al Bisericii, precum politica în Biserică; reinstituirea autorității canonice și dogmatice a Bisericii, așa cum era aceasta fixată de Sinoadele Ecumenice, sancționarea oricăror derapaje dogmatice sau canonice, fie că acestea proveneau din partea laicului sau a ierarhiei ecleziastice; redobândirea prestigiului intern și extern a Bisericii Ortodoxe pe care filosoful român o dorea restaurată în fruntea Răsăritului ortodox, constituirea unei gândiri speculative în marginea Ortodoxiei care s-o plaseze într-un dialog fecund cu forța speculativă occidentală.

Activitatea publicistică a lui Nae Ionescu milita tocmai pentru restabilirea autorității Ecclesiei care, intimidată de puterea seculară, pe de o parte, și de moda curentelor științifice, pe de alta, pierduse conștiința deținerii Adevărului Revelat și a Predaniei. Întreaga gândire teologică naeionesciană dădea măsura unui creștinism dogmatic, ecleziologic și mistic, recuperând realismul metafizic și sacramental patristic, printr-un limbaj viu, modern prin argumentare, ce se desprindea de pietismul, psihologismul și utopiile intelectuale ale secolului XIX. De fapt, activitatea lui Nae Ionescu se derula sub patronajul Sfântului Sinod și al Patriarhului Miron Cristea cu care filosoful întreținea raporturi personale.

Apărător al disciplinei canonice și al dogmaticii ortodoxe, într-un timp în care chiar unii ierarhi ai Bisericii cercetau posibilitatea „înnoirii“ dogmelor după moda *aggiornamento* și a valabilității canoanelor, Nae Ionescu declanșa adevărate campanii de presă pentru îndreptarea unor nereguli care începeau să-și facă loc în viața Bisericii. Acțiunile sale au fost de multe ori percepute ca expresii ale unor orgolii și interese personale, mentalitatea modernă neînțelegând rostul unor asemenea pledoarii care aduceau aminte de timpurile fertile ale patristicii în care dezbaterile teologice dețineau un rol major.

Prima campanie începea în momentul constituirii Consiliului de regență, în urma decesului regelui Ferdinand, la 20 iulie 1927, în care intra și Patriarhul Miron Cristea. În această campanie care s-a desfășurat de-a lungul câtorva luni de zile și care a mobilizat o serie de ierarhi, Nae Ionescu, printr-o impresionantă erudiție canonică și dogmatică, reușea să demonstreze imposibilitatea Patriarhului de a sluji la doi stăpâni, situație gravă pentru buna funcționare a Bisericii.

A doua campanie de presă care va constitui și obiectul studiului de față privea data prăznirii Paștilor în 1929, ca urmare a unei încălcări canonice. În

această campanie era antrenată o parte reprezentativă a discipolilor din Școala lui Nae Ionescu, aceștia făcând o adevărată risipă de erudiție teologică și purtând polemica la un nivel maxim de competență.

În vara anului 1928, „Cuvântul“ găzduise o polemică între George Racoveanu și Constantin Dron – preot, traducător și autor al unor lucrări de drept canonic, printre care „Canoanele. Text și interpretare“, vol. I (1933) și vol. II (1935) –, pe tema revizuirii canoanelor, plecând de la teza de doctorat a acestuia din urmă „Valoarea actuală a canoanelor“ (București, 1928, 190 p.)¹. Nae Ionescu care a trăit mai mulți ani, în perioada studiilor doctorale, în Bavaria cunoștea că:

„Netăgăduita superioritate de fapt a catolicismului asupra noastră aici stă: în preciziunea și în aspra disciplină juridică a Apusului creștin față de anarhia răsăriteană. Anarhie care merge așa de departe – mai ales la noi – încât înalte fețe bisericești contestă valabilitatea actuală a canoanelor și cred că pot trece cu inimă ușoară peste cele mai categorice și mai esențiale prescripțiuni ale codicelui juridic creștin. Că Biserica noastră a ajuns la încheierea că problema dreptului canonic trebuie în sfârșit atacată de front, nu poate decât să ne bucure. Felul în care ea înțelege să pornească la lucru ne aruncă însă în cea mai adâncă îndoială“².

Crearea de către Biserică a unei comisii care să se ocupe de problema revizuirii canoanelor și din care făceau parte Profesorul Boroianu, Pr. C. Dron și I. Mateiu confirma facilitatea cu care se aborda o asemenea chestiune importantă ce ar fi trebuit să constituie obiectul unui „congres panortodox, dacă nu a unui sinod“. Biserica românească pierduse legătura cu izvoarele gândirii patristice la care Nae Ionescu făcea apel în această campanie a cărei semnificație ierarhii nu au înțeles-o deloc, diabolizând-o. O probă a acestei diabolizări este chiar fresca din tinda Bisericii Patriarhiei în care Patriarhul a pus ca Nae Ionescu să fie reprezentat sub formă de diavol.

Campania pascală din 1929 privea o altă încălcare canonică, și anume: fixarea Paștilor la o dată ce nu corespundea nici cu canoanele Bisericii Ortodoxe, nici cu creștinismul apusean. În 1923, se hotărâse, în cadrul primei conferințe panortodoxe de la Constantinopol, îndreptarea calendarului iulian, rămas cu 13 zile în urmă față de calendarul civil. Biserica Ortodoxă Română l-a introdus cu data de 1 octombrie 1924, care a devenit 14 octombrie. Potrivit acestui calendar, prăznuirea Paștilor trebuia să aibă loc pe 5 mai, în schimb Sinodul a fixat data la 31 martie. Încă din vara anului 1928, „Cuvântul“ își

¹ George Racoveanu, *Canoanele*, în „Cuvântul“, an IV, nr. 1169, 25 iulie 1928, p. 1-2. Urmat de replica lui C. Dron, *Canoanele?*, *ibidem*, an IV, nr. 1181, 6 august 1928, p. 1, și de alte două articole ale lui George Racoveanu: *Problema canoanelor*, I, *ibidem*, an IV, nr. 1197, 22 august 1928, p. 1-2, și II, nr. 1200, 25 august 1928, p. 1-3.

² Nae Ionescu, *Revizuirea canoanelor*, în „Cuvântul“, anul IV, nr. 1228, 22 septembrie 1928, p. 1, reprodus în Nae Ionescu, *Teologia. Integrala publicisticii religioase*, ediție, introducere și note de Dora Mezdrea, Sibiu, Deisis, 2003, p. 156.

manifestase îngrijorarea față de această decizie sinodală, luată din „considerente științifice“, cum bine o ironiza Nae Ionescu³.

La 1 august 1928, „Cuvântul“ publică un articol – probabil al lui George Racoveanu – semnat „Un mirean ortodox“, urmată de o notă a lui Nae Ionescu: „Observația făcută de redactorul nostru, d-l Nae Ionescu, în legătură cu anomaliile rezultate din calcularea Pascaliei în 1929, în conformitate cu noul calendar, au ridicat, cum era și natural, tot felul de neliniști în sânul credincioșilor. Rezultat al acestei tulburări este și articolul de mai jos, care, în sobrietatea lui, e de natură a arăta mai bine ca orice comentariu primejdioasele complicații ce se nasc din hotărârea pripită a Sfântului Sinod – asupra căreia noi cerem încă o dată să se revină“⁴. La 10 septembrie 1928, Sinodul formula o pastorală cu privire la chestiunea calendarului, confundând problema acceptării noului calendar cu aceea a datei sărbătoririi pascale.

După o scurtă pauză, campania pascală se reia la începutul anului 1929, atunci când Nae Ionescu redă în „Cuvântul“ un sighilion patriarhal din 1583 care îi anatemiza pe cei care ar fi intenționat să aducă modificări în problema prăznuirii sfințelor sărbători. De fapt, materialul transpus reprezintă unul din cele trei răspunsuri pe care Patriarhul Ieremia al II-lea al Constantinopolului îl dă unor teologi protestanți din Tübingen, între 1573-1581. Acest text este considerat de unii dogmaticieni ai Bisericii Ortodoxe (precum I. N. Karmiris, în *Monumente dogmatice și simbolice ale Bisericii Ortodoxe Sobornicești*, ed. limba greacă, 2 vol., Atena, 1960-1963) ca făcând parte dintre acele texte dogmatice neratificate de vreun sinod ecumenic, dar având un grad de autoritate apropiat de al acelor texte ratificate de sinoadele ecumenice:

„Ieremia, cu mila lui Dumnezeu, arhiepiscop al Constantinopolului – Noua Romă – și Patriarh Ecumenic. Fiindcă din nou Biserica Vechii Rome, înșelându-se de mândra deșertăciune a astronomilor săi, cu nechibzuință a schimbat preafrumoasele așezăminte despre Sfintele Paști, stabilite și hotărâte de cei 318 Sfinți Părinți ai Sfântului Întâi Sobor Ecumenic din Niceea, care cu cea mai mare sfințenie se respectă de toți creștinii din întreaga lume ca niște așezăminte neatinse, astăzi devine cauza ispitelor. Înaintea mea, ca unui Patriarh ecumenic, s-au prezentat bărbați armeni întrebându-se despre practica sărbătoririi Paștelui, fiindcă și lor le să impune primirea acestei inovațiuni.

³ *Dificultăți bisericesti. Ce este cu data Sfințelor Paști?*, în „Cuvântul“, an IV, nr. 1147, 3 iulie 1928, p. 1. Nesemnat, în Nae Ionescu, *Teologia*, p. 151: „31 martie? Cine a hotărât această dată imposibilă și pentru ce motive? Sfintele Paști la 31 martie înseamnă că nu vom sărbători Învierea Domnului nici în aceeași zi cu catolicii, nici cu protestanții, nici – ceea ce încă mai grav – cu ceilalți ortodocși... Ni se răspunde că data de 31 martie e indicată de calculele științifice ale noului calendar; și că dacă am renunța la ea, o altă dată indicată de aceleași calcule, după care, de altfel serbează celelalte Biserici Ortodoxe, ar fi așa de târzie încât postul Sfântului Petru nu ar dura decât trei zile... Știința? Ei, da! Uitasem că P. S. Pimen e numai și numai știință din cap până-n picioare. Noi, ca proștii, ne gândeam în primul rând la Sfintele Scripturi, la canoanele și hotărârile Soboarelor Ecumenice. Noroc că mai există în Sfântul Sinod un autentic și vașnic apărător al «ȘTIINȚEI» în persoana P. S. Pimen, mitropolit al Moldovei. Căci, altfel, ne făceam de răs“.

⁴ Notă semnată Redacția la începutul articolului *Data prăznuirii Sf. Paști*, semnat Un mirean ortodox, în „Cuvântul“, an IV, nr. 1176, 1 august 1928, p. 1.

Pentru aceea noi a trebuit să le spunem ce despre acestea e hotărât de Sfinții Părinți. Chibzuind împreună cu Fericitul Patriarh al Alexandriei și Fericitul Patriarh al Ierusalimului și cu cialanții membri ai Soborului, în numele Sfântului Duh hotărâm: a lămuri așezămintele despre aceasta ale Sfinților Părinți.

Cel ce nu urmează tradițiilor și obiceiurilor Bisericii și celora, cum au poruncit cele șapte Soboare Ecumenice despre Sfintele Paști, legiind toate bine, ca să-i urmăim, și voiește a da Pashaliei grigoriane și calendarului papist, acela ca și ateii astronomi lucrează contra tuturor hotărârilor Sfintelor Soboare, voind prin aceasta a le schimba și a le slăbi, să fie ANATEMA, depărtat de Biserica lui Hristos și de la adunarea credincioșilor. Dar voi, pravoslavnicilor și bine cinstitorilor creștini, stați în cele ce v-ați învățat, în cele ce v-ați născut și educat. Și când va fi necesar, și sângele vostru să vărsați ca să păstrați credința și mărturisirea părințească. Păziți-vă și feriți-vă de unei ca aceștia (reformiști), ca Domnul nostru Iisus Hristos să vă ajute vouă și rugăciunea credinței voastre să fie cu voi, cu toți. Amin⁵.

Nae Ionescu aducea o critică aspră la adresa Sfântului Sinod, acuzat că nu stătea sub directă inspirație a Sfântului Duh și nu lucra sub înrăurirea Sa, moment care declanșa campania pascală pentru „reintrarea în Ortodoxie” și în care se angajează o parte dintre discipolii Magistrului, erudiți și adevărați creștini practicantți, propunând spațiului ecleziastic și intelectual un exemplu admirabil a ceea ce înseamnă dezbateri teologice elevată.

La 29 ianuarie 1929, Mircea Vulcănescu, Sandu Tudor și George Racoveanu publicau textul „Infailibilitatea Bisericii și failibilitatea sinodală” în care stabileau drept criteriu de identificare a infailibilității, ecumenicitatea:

„Ecumenicitatea nu poate fi o unitate politico-juridică formală, ci constatarea *identității de fapt*, a afirmațiilor Bisericii întregi, în timp și spațiu. Dar acesta nu e decât un alt fel de a exprima *invariabilitatea* învățaturii – această invariabilitate rămânând, în ultimă analiză, *singurul criteriu* de recunoaștere a ecumenicității. Spre deosebire de catolici, la care Papa se socotește pe el însuși judecătorul și măsurătorul adevărului cuprins în Tradiție, în ortodoxie *Tradiția este cea care mărturisește de ecumenicitatea unui Sinod*; Sfântul Sinod însuși nefiind decât mărturisitorul «a ceea ce pretutindeni s-a păzit, de toți, totdeauna» (Sfântul Vincent de Lérins, *Canon 84*, Sinodul VI ecum., *Mărt. Ort.*, Petru Movilă). Prin urmare, pentru ca un Sinod general să se învrednicească de atributul *ecumenicității*, nu ajunge participarea la el a tuturor episcopilor ortodocși în viață, ci mai trebuie ca mărturisirea acestui Sinod, în fapt, să nu fie întru nimic deosebită de ceea ce s-a mărturisit de către Biserică, «totdeauna, de toți și pretutindeni»⁶.

Reluând în discuție problema pascală, Sfântul Sinod fixa definitiv ca dată de prăznuire 31 martie. Percepând evoluția lucrurilor care nu mergea deloc spre o soluționare, Nae Ionescu renunța la cursul de *Filosofia catolicismului* pe care îl ținea la Universitatea din București pentru a nu fi interpretat greșit. Decizia sinodală era definită de filosoful român ca fiind „rătăcirea cea de pe urmă”, prin

⁵ Nae Ionescu, *Un sighilion patriarhal*, în „Cuvântul”, an V, nr. 1333, 7 ianuarie 1929, p. 1, reproduș în Nae Ionescu, *Teologia*, p. 158-159.

⁶ George Racoveanu, Sandu Tudor, Mircea Vulcănescu, *Infailibilitatea Bisericii și failibilitatea sinodală*, în „Cuvântul”, an V, nr. 1378, 22 ianuarie 1929, p. 1-2, reproduș în Mircea Vulcănescu, *Posibilitățile filosofiei creștine*, volum îngrijit de Dora Mezdrea, Anastasia, 1996, p. 122-123.

care „se întâmplă pentru prima întâia oară ca Biserica românească, printr-o faptă de ocară a chiar conducătorilor ei prepuși, să se scoată din Ecumenicitate”⁷.

În cadrul rubricii permanente „Rătăcirea sinodală”, Paul Sterian analiza argumentele științifice ale noii Pascalii, relevând două lucruri de bun simț: Sinodul nu reprezenta o reuniune a savanților, iar problema pascală nu era de ordin științific⁸. George Racoveanu proba necanonicitatea deciziei sinodale cu privire la stabilirea datei prăznuirii pascale din perspectiva istorică, plecând de la primul Sinod Ecumenic, cel de la Niceea din 325⁹, în timp ce Sandu Tudor plasează hotărârea sinodului sub semnul declanșării unei schisme¹⁰. În schimb, Mircea Vulcănescu încerca să demonstreze ce implicații ar decurge din decizia sinodală. Astfel, trecând în revistă argumentele aduse de colegii săi de generație în problema pascală, referitoare la „inexistența științifică a deciziei sinodale”; la „caracterul ei anticanonic și potrivit Predaniei”; la „caracterul schismatic”, Vulcănescu vorbea despre „nulitatea de fapt și de drept a deciziei sinodale pentru Biserica lui Hristos”; de „căderea din treaptă a semnatarilor ei, adică de lipsirea ajutorului Sfântului Duh fără de care nu pot să desfacă nimic, până la o desăvârșită pocăință”, precum și de faptul că „nici un episcop, preot, diacon sau simplu credincios nu este ținut să se supună hotărârii sinodale, ba dimpotrivă, este dator să serbeze Paștile la 5 mai potrivit vecinicei rânduieli a Bisericii Universale, sub pedeapsa mâniei dumnezeiești, nu a celei omenești”¹¹. Prin stabilirea datei pascale la 31 martie, stil nou, sublinia Mircea Vulcănescu, apăreau două aspecte fundamentale care tulburau viața Bisericii: primul viza căderea Paștilor înaintea isimeriei cerești, iar al doilea aspect privea căderea Paștilor înainte de Paștele iudeilor. Fixarea Paștilor înainte de isimeria cerească (iar nu de cea astronomică) însemna „îndrăgirea lumii simțurilor în disprețul lumii neschimbătoare a gândului dumnezeiesc”, această sărbătorire ducând la „săvârșirea a două Paști în cursul aceluiași an, lucru neîngăduit de *Așezămintele apostolești*”¹².

Mircea Vulcănescu opera o mică distincție între semnificația ontologică a Paștilor liturgic, al „săvârșirii și împlinirii jertfei” care se oficia în orice zi și cealaltă semnificație, cea a rememorării și sărbătoririi care avea loc o dată pe an. Primul Paști euharistic „e un fapt real, dar tainic, petrecut în timp, dar

⁷ Nae Ionescu, *Rătăcirea cea de pe urmă*, în „Cuvântul”, an V, nr. 1353, 27 ianuarie 1929, p. 1, reprodus în Nae Ionescu, *Teologia*, p. 160.

⁸ Paul Sterian, *Între isimerie și echinoctiu*, în „Cuvântul”, an V, nr. 1356, 30 ianuarie 1929, p. 1-2.

⁹ George Racoveanu, *Necanonicitatea hotărârii sinodale*, în „Cuvântul”, an V, nr. 1357, 31 ianuarie 1929, p. 1-2.

¹⁰ Sandu Tudor, *Schisma fostului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române*, în „Cuvântul”, an V, nr. 1358, 1 februarie 1929, p. 1.

¹¹ Mircea Vulcănescu, *Între catolicism și erezie sau urmările dogmatice ale rătăcirii sinodale I*, în „Cuvântul”, an V, nr. 1359, 2 februarie 1929, p. 1-2, reprodus în Mircea Vulcănescu, *Posibilitățile filosofiei creștine*, p. 124-125.

¹² *Ibidem*, p. 128.

neatârnat de vremuri, pe care le măsoară, umplând cu plinătatea lui, ca un izvor vecinic de Har, timpul dintre Golgota și Judecata de Apoi; un fapt neasemănător și unic la care suntem cu toți chemați ca să luăm parte: *Jertfa de Sine a lui Dumnezeu pentru dragostea sa de oameni*. Aceste Paști sunt temelia și taina însăși a Bisericii¹³, în timp ce „Paștele anual nu este numai săvârșirea jertfei, ci și vedenia mai dinainte ca într-o prefigurare a roadelor acesteia pentru universul întreg; el este deci vedenia simbolică a jertfei și a rostului ei pentru soarta lumii, în cadrul unui șir întreg de semne care se urmează în vreme (calendarul)“¹³. Între sărbătorirea anuală și simbolică a Învierii universale a lui Hristos, pe de o parte, și săvârșirea reală a jertfei euharistice, pe de alta, se stabilea o relație indisolubilă pe care distincția subliniată de Vulcănescu nu o anula ci, dimpotrivă, o întărea, această relație originându-se în chiar funcția simbolului ce închidea în el o referință reală și directă a celui simbolizat: „cu asemănarea se cheamă cel asemenea“. Astfel, asemănarea era și mai pregnantă, „simbolul cuprinzând în sărbătorirea lui însăși săvârșirea reală a semnificației“.

Vulcănescu demonstrează că sărbătorirea înainte sau odată cu Paștele iudaic semnifică a „nesocoti raportul real al celor două Testamente și a rupe cu Marcion legătura dintre ele“¹⁴. Mircea Vulcănescu, plecând de la rătăcirea sinodală, care duce implicit la un lanț întreg de consecințe grave: schismă – necanonicitate – împotrivirea față de Predanie – neadevăr, se întreabă pe bună dreptate care ar putea fi temeiul pe baza căruia Sfântul Sinod a scos Biserica românească din rândul celor dreptcredincioase?

Reluând argumentele privitoare la campania pascală, Nae Ionescu subliniază că cele două exigențe formulate în ziarul „Cuvântul“: „necesitatea de a serba Paștile o dată cu toți creștinii (postulatul ecumenicității), precum și „necesitatea de a serba Paștile creștin după Pesahul iudaic (postulatul solidarității absolute a Testamentului Nou cu cel Vechi)“ aparțin Predaniei, nerespectarea lor ducând la schismă, în cazul primului postulat și la erezie, în cazul celui de-al doilea postulat¹⁵.

În „Cuvântul“ din 8 februarie 1929, apărea Pastorală Sfântului Sinod care încercau să explice în șapte puncte motivațiile care stăteau la baza alegerii datei de 31 martie ca dată de sărbătorire pascală. Nae Ionescu îi răspundea fostului ministru Vasile Goldiș, care luase apărarea membrilor Sinodului, reamintindu-i că deciziile sinodale sunt infailibile cu condiția ca acestea să nu contravină „așezării canonice și dogmatice sau tradiției vii, de-a pururi prezente a Bisericii“¹⁶, precum s-a întâmplat cu „sinoadele tâlhărești“.

Hotărârea Sinodului de a serba Paștile la ambele date: 31 martie și 5 mai arunca Biserica într-o situație de-a dreptul haotică și periculoasă, aspru

¹³ *Ibidem*, p. 129-130.

¹⁴ *Ibidem*, p. 134.

¹⁵ Nae Ionescu, *Tot despre rătăcirea sinodală*, în „Cuvântul“, an V, nr. 1362, 5 februarie 1929, p. 1, reprodus în Nae Ionescu, *Teologia*, p. 162.

¹⁶ Nae Ionescu, *Despre sinoadele tâlhărești, pe cari le uită d-l V. Goldiș*, în „Cuvântul“, an V, nr. 1366, 9 februarie 1929, p. 1, reprodus în Nae Ionescu, *Teologia*, p. 165.

amendată de Nae Ionescu ca o „tranzacție“¹⁷, urmare a „panicii sinodale“¹⁸. Această decizie sinodală este luată în urma propunerii unui membru al Sinodului, mitropolitul Gurie al Basarabiei de a sărbători Paștile la 5 mai, susținând că nu recunoaște semnătura sa pe scrisoarea Sinodului din 8 februarie.

Ziarul „Cuvântul“ începea o nouă campanie de lămurire ca urmare a confuziei care domnea în rândul Sfântului Sinod a cărui scrisoare pastorală este neutralizată de hotărârea de la 8 februarie¹⁹. Nae Ionescu considera vinovați pentru această situație pe Patriarh pentru faptul că nu își asuma responsabilitatea „persistenței în eroare“ și nu intervenea pentru a-i pune capăt, precum și pe P. S. Neculai Bălan care a făcut din toată această stare de lucruri o problemă de ambiție personală²⁰. Filosoful român încheia această campanie de lămurire prin aducerea ca argumente, în detrimentul sărbătoririi de două ori în același an a Paștilor, a *Didaskaliei*, a *Așezămintelor apostolice* sau a *Patrologiei graeca*, tom XX, a lui Migne (*De vita Constantini*): „ori Sinodul nu recunoaște decât o prăznuire, și atunci „cinci-maiștii“ nu mai sunt sub autoritatea Sinodului; ori autoritatea sinodală se întinde și asupra 5-maiștilor, și atunci Sinodul, ca unitate ierarhică, are două Paști“²¹.

Deși nu constituia ceva nou în istoria Bisericii, este important de remarcat faptul că ziarul „Cuvântul“ și, în special, Nae Ionescu și elevii săi se bucurase de o mai multă autoritate religioasă decât Biserica, lucru confirmat de numeroase delegații de credincioși care îl consulta pe filosof. Se pare că existau și situații excepționale în care laicatul creștin se dovedește a fi un veritabil păstrător al învățaturii creștine, aspect foarte bine cunoscut de Nae Ionescu: „din moment ce Adevărul este obiectiv, de îndată ce există un precis cadru indicatoriu pentru orice nouă situație bisericească – cadru format din dogme, canoane și Predanie – trebuie să admitem că mai degrabă e deținător al adevărului un laic care respectă acest cadru decât un episcop sau o adunare de arhierii care nu îl respectă“²².

¹⁷ Nae Ionescu, *Tranzacție*, în „Cuvântul“, an V, nr. 1368, 11 februarie 1929, p. 1, reprodus în Nae Ionescu, *Teologia*, p. 166.

¹⁸ Nae Ionescu, *Panica sinodală*, în „Cuvântul“, an V, nr. 1369, 12 februarie 1929, p. 1, reprodus în Nae Ionescu, *Teologia*, p. 167.

¹⁹ *Sinodul în gravă încurcătură*, nesemnat, în „Cuvântul“, an V, nr. 1371, 14 februarie 1929, p. 1, reprodus în Nae Ionescu, *Teologia*, p. 168-169. Această campanie de lămurire este continuată de Mircea Vulcănescu, *Netemeinicia scrisorii sinodale*, în „Cuvântul“, an V, nr. 1373, 16 februarie 1929, p. 1-2; Paul Sterian, *Nesinceritatea scrisorii sinodale*, în „Cuvântul“, an V, nr. 1374, 17 februarie 1929, p. 1-2; George Racoveanu, *Falsurile scrisorii sinodale*, în „Cuvântul“, an V, nr. 1375, 18 februarie 1929, p. 1-2; Sandu Tudor, *Fostul Sinod față de el însuși*, în „Cuvântul“, an V, nr. 1376, 19 februarie 1929, p. 1-2.

²⁰ Nae Ionescu, *Cine e vinovatul de la 24 ianuarie*, în „Cuvântul“, an V, nr. 1376, 19 februarie 1929, p. 1-2, reprodus în Nae Ionescu, *Teologia*, p. 170-171.

²¹ Nae Ionescu, *Cele două Paști*, în „Cuvântul“, an V, nr. 1377, 20 februarie 1929, p. 1, reprodus în Nae Ionescu, *Teologia*, p. 173.

²² Nae Ionescu, *Pentru reintrarea în Ortodoxie*, în „Cuvântul“, an V, nr. 1387, 2 martie 1929, p. 1, reprodus în Nae Ionescu, *Teologia*, p. 176.

Nu putem percepe sensul real al acestei campanii pascale fără a aminti mai vechea dispută care măcina spațiul teologiei răsăritene și care nu fusese în vreun fel soluționată, cu privire la raportul dintre autoritatea harismatică și la autoritatea ierarhică. Se știe că în Imperiul Bizantin patriarhul și împăratul constituiau autoritatea ierarhică, în timp ce monahii și laicatul reprezentau autoritatea harismatică. În istoria creștinismului s-au întâmplat numeroase cazuri în care monahii (de la Părinții Pustiei până la călugării din Bizanț și, ulterior, la isihști și stareți), deși neconfirmați ca succesori apostolici, să se dovedească nu numai îndrituiți să vorbească de cele sfinte, ci și să aibă, în calitate de protectori ai dogmelor și canoanelor, o autoritate mai mare decât cea ierarhică. Existența autorității harismatice, dincolo de contestările venite din partea autorității ierarhice, a trebuit în cele din urmă să fie recunoscută de ierarhia eclezială (a se vedea situația Sfântului Simeon Noul Teolog care, la două secole după moartea sa, era discutabil pentru ierarhia bisericească, autoritatea sa harismatică fiindu-i cu greu recunoscută, ea provenind din acțiunea nevăzută a Sfântului Duh care lucrează continuu). În cadrul acestei campanii pascale, Nae Ionescu a reprezentat paradigma creștinului practicant, care nu urmărea contestarea autorității ierarhice instituite de însuși Hristos. El își propunea tocmai îndreptarea disfuncționalităților care tindeau să apară în viața Bisericii prin promovarea unor măsuri anticanonice și antidogmatice, fără a putea fi acuzat de anticlericalism.

În cadrul campaniei pascale, Sandu Tudor readucea în atenția opiniei publice mărturiile unor călugări athoniți care doreau să se rupă de Patriarhia română, considerată „eretică”²³. Acțiunea concertată a ziarului „Cuvântul” era una benefică, în sensul în care generează două momente esențiale: audiența lui Iorga la Patriarh și întâlnirea dintre acesta din urmă și Mitropolitul Nicolae Bălan ce părea, inițial, să conducă la o rezolvare a situației. Din păcate, intervenea și aici „dizolvanta metodă a amânării”, procedeu care se aplică în chestiunea pascală. Mai mult, are loc o contraofensivă a autorității ierarhice care, prin vocea episcopului Vartolomeu Stănescu, contesta autoritatea harismatică, prin argumentul imposibilității laicului de a aborda o asemenea problemă teologică, aceasta formând o colectivitate care nu preda, ci doar primea toate învățăturile Scripturilor. O replică energică, dar foarte bine fundamentată teologic, semnată „Cuvântul”, pentru a reliefa atitudinea oficială a ziarului, îi oferea Nae Ionescu, care își fixa ca motto trei versete sugestive din „Învățătura celor doisprezece Apostoli” (cap. IX, v. 1); „Așezămintele Apostolilor” (cartea II, cap. 19) și „Epistola Sfântului Pavel către galateni” (cap. 1, v. 8). Teza naeionesciană subliniază „neîndoielnic dreptul mireanului de a stărui în păstrarea neclintită a comorii bisericești ce a primit, chiar atunci când «îngerii din cer» i-ar cere să se lepede de dânsa”²⁴. Urmău alte două intervenții ale

²³ Sandu Tudor, *Sfântul Munte al Athosului ne socotește eretici*, în „Cuvântul”, an V, nr. 1391, 6 martie 1929, p. 1.

²⁴ *Răspuns Prea Sfințitului Vartolomeu (I)*, în „Cuvântul”, an V, nr. 1405, 20 martie 1929, p. 1, reproduc în Nae Ionescu, *Teologia*, p. 189.

episcopului Vartolomeu Stănescu care susțineau ideea implicării Sinodului în problema calendarului bisericesc, chiar în absența ecumenicității, fără o înțelegere prealabilă cu celelalte Biserici. Astfel, îndreptarea calendarului din 1924 a condus invariabil și la modificarea datei pascale.

În schimb, Nae Ionescu considera că: „problema Pascaliei și calendarul bisericesc sunt o problemă bisericească și că elementele lor aparțin patrimoniului bisericesc pe care mireni au dreptul și datoria să-l apere împotriva oricărei poftă de schimbare”²⁵. Stabilind limitele cunoașterii științifice, care nu interferau cu chestiunea calendarului, bazat pe Tradiție și canoane, filosoful român releva grava confuzie pe care o face înaltul ierarh între „data aflată în tabelele pascale și sărbătorirea de fapt a Sfintelor Paști”²⁶.

După sărbătorirea din 31 martie a Paștilor, „Cuvântul” publica o serie de reacții ale spațiului ecumenic ortodox față de Biserica românească, sub titlul „Patriarhia Ecumenică împotriva Bisericii române”. Paul Sterian oferea „Declarațiile celor mai de seamă profesori ai Academiei Ruse de Teologie Ortodoxă de la Paris” cu privire la problema Pascaliei românești, printre care „Declarațiile Profesorului Florovsky de la Academia Rusă de Teologie Ortodoxă din Paris”, precum și o „Convorbire cu profesorul de drept canonic Kartachoff”, comentată pe larg de Nae Ionescu.

În vara anului 1929, Tit Simezea, conducătorul Sfântului Sinod dădea un comunicat în care se fixa, în urma acordului Sinodului cu Patriarhia Ecumenică, data de 20 aprilie ca dată de sărbătorire a Paștilor în 1930. Nae Ionescu aprecia inițiativa de restabilire a ecumenicității. El încerca să înțeleagă rațiunea pentru care Sinodul adopta în cele din urmă această măsură „pentru că dacă argumentele științifice erau bune anul trecut, ele ar trebui să fie bune și acum. Iar dacă bine s-a procedat anul trecut în stabilirea datei Paștilor, nu înțelegem de ce se părăsește pentru anul 1930 sistemul și de ce se întoarce Sinodul la calcularea și procedeele pentru care am luptat așa de stăruitor noi”²⁷.

Raportul dintre intelectualitatea interbelică și Biserică nu trebuie perceput, plecând de la cazul problemei pascale din 1929, ca un raport de ostilitate, ci ca o asumare conștientă din partea laicului a rolului său de membru activ al Trupului Mistic al lui Hristos, preocupat de ceea ce se întâmplă cu viața ecleziastică. Formularea unei critici teologice, având ca singur îndreptar de măsură Predania, canoanele și dogma, nu putea decât să contribuie la îndreptarea disfuncționalităților care riscau să periclitizeze comunitatea spirituală.

Păstrătoare atentă și lucidă a Tradiției creștine, intelectualitatea interbelică criterionistă, patronată de Nae Ionescu, denunțând pietismul și psihologismul,

²⁵ Răspuns Prea Sfințitului Vartolomeu (II), în „Cuvântul”, an V, nr. 1410, 25 martie 1929, p. 1-2, reprodus în Nae Ionescu, *Teologia*, p. 191.

²⁶ Răspuns Prea Sfințitului Vartolomeu (IV), în „Cuvântul”, an V, nr. 1414, 29 martie 1929, p. 1-2, reprodus în Nae Ionescu, *Teologia*, p. 196.

²⁷ Nae Ionescu, *Pentru restabilirea ecumenicității*, în „Cuvântul”, an V, nr. 1526, 22 iulie 1929, p. 1, reprodus în Nae Ionescu, *Teologia*, p. 202.

ortodoxia habotnicilor și științificitatea inovatorilor, a reprezentat vârful de lance al Bisericii, aducând o proștețime și o noutate în exprimare. Dezbaterile teologice realizate la un nivel maxim de competență, într-un limbaj modern, precum în cazul campaniei pascale, probează capacitățile unui laicat care încearcă să aducă o nouă mentalitate religioasă, ale cărei rădăcini patristice susțin forța creativă a Tradiției. Intelectualitatea interbelică a știut să mențină acel dialog viu cu Biserica, contribuind la o adevărată revigorare a spațiului teologic românesc.

BISERICA ORTODOXĂ, PUTEREA POLITICĂ ȘI VIAȚA PUBLICĂ. IAȘI, 1930-1937

Bogdan Moșneagu

Titlul pe care l-am utilizat se referă la două instituții și la un spațiu care în mod curent este definit prin opoziție cu viața privată. Cititorii se pot întreba de ce am făcut acest lucru, iar răspunsul vine în întâmpinarea acestei nelămuriri: atât Biserica ortodoxă, cât și instituția puterii politice au beneficiat de o vizibilitate mai mult decât evidentă, întâlnindu-se în spațiul vieții publice pentru a celebra marile evenimente ale națiunii. Afaceri de imagine profitabile, festivitățile au fost utilizate atât de Biserică, cât și de instituția puterii în scopul producerii unui discurs naționalist care să atragă electorat și credincioși. Ceremoniile publice, titlul generic al celor trei forme de manifestare aniversară sau comemorativă (sărbătorile religioase, serbările naționale și comemorările), au ritmat calendarul public al societății ieșene interbelice. Ele au întărit alianța dintre tron și altar, justificând în mare măsură discursul bisericesc referitor la substituția între cetățenie (român) și confesiune (ortodox). Ceremoniile publice au creat imaginea unui stat confesional medieval, în care viața publică a fost dominată de religia ortodoxă până în cele mai mici detalii ale acesteia.

I. Ceremoniile publice: politici ale organizării

I.1. Sărbătorile religioase

Anul Nou era un prilej de reculegere pentru unii, de pretext spiritual pentru alții, de îmbunătățire și consolidare a imaginii de bun cetățean pentru oficialități, iar pentru ierarhi un potrivit context de a arăta publicului că tedeumul de Anul Nou nu reprezenta doar un simplu ritual religios fără ecou, ci un moment în care puterea lumească și cea spirituală se întâlneau pentru a se reconcilia sau pentru a se felicita reciproc.

Exista chiar și un „canon“ al invitațiilor făcute la această festivitate. Inițiativa aparținea Mitropoliei, care printr-un text protocolar îi aducea la cunoștință primarului că în ziua de 1 ianuarie se celebra o slujbă dedicată venirii noului an¹. Al doilea pas îl făcea prefectul, care printr-o invitație oficială îl ruga

¹ DJAN Iași, fond Primărie, dosar 11/1930, f. 6.

pe președintele Comisiei Interimare să participe la slujba oficiată la catedrala mitropolitană².

La fel se întâmpla și în decembrie 1933, când Mitropolia îi transmitea primarului că „potrivit uzului ritual creștin ortodox“, în ziua de 1 ianuarie urma să se desfășoare ceremonia religioasă de binecuvântare a noului an. Motivul principal al slujbei îl constituia invocarea proniei divine, în folosul „scumpei țări“, „a așezămintelor de stat“ și a „M. S. Regelui“³.

Pe data de 29 decembrie 1934, ritualul invitațiilor la slujba de Anul Nou se relua, primarul fiind chemat să participe la tedeumul dedicat rugăciunii colective pentru obținerea binecuvântării divine⁴, procedeu pus în practică și în decembrie 1935, când aceleași invitații, cu un text invariabil, chemau oficialitățile la reculegere⁵.

Politicile de organizare a serbării de Anul Nou au continuat și în anul 1937, cu aceleași invitații făcute primarului și prefectului⁶, însă de data aceasta se pare că tocmai rutina a provocat anumite nereguli în procesul de organizare a ceremoniei. De obicei, la această festivitate se cerea prezența tuturor autorităților și funcționarilor de stat, absența fiind calificată drept un gest de nesupunere și încălcare a responsabilităților primite.

Astfel, pe 26 ianuarie 1937, Ministerul de Interne trimitea o notă Prefecturii Iași în care condamnă absența autorităților locale de la tedeumurile oficiale, organizate în zilele de sărbătoare națională și în zilele de aniversare a membrilor Casei Regale. Prefectura era rugată să ia măsuri pentru ca la toate solemnitățile organizate, autoritățile și persoanele oficiale să participe în număr cât mai mare, având chiar dreptul de a informa Ministerul de Interne de eventualele absențe considerate grave încălcări ale conduitei profesionale⁷.

Ceremonia Bobotezei reprezenta, alături de Ziua Unirii, evenimentul lunii ianuarie. Festivitatea nu mai era o simplă slujbă oficiată în interiorul catedralei, ci un eveniment public derulat în Piața Unirii. Dacă Anul Nou prilejuia doar o ceremonie religioasă, Boboteaza era o festivitate de mai mare amploare, beneficiind de o participare a tuturor categoriilor de cetățeni.

Inițiativa organizării aparținea Mitropoliei care avea datoria de a trimite Primăriei un proiect de program, ulterior afișat în tot Iașul⁸. Sărbătoarea devenea un eveniment public, deci civic, deoarece pentru popularizarea acestuia se tipăreau o sută de exemplare ale programului, iar în Piața Unirii autoritățile construiau o tribună specială unde se oficia slujba sfințirii apei⁹.

² *Loc. cit.*, f. 5.

³ DJAN Iași, fond Primărie, dosar 11/1933, f. 28.

⁴ DJAN Iași, fond Primărie, dosar 11/1934, f. 38.

⁵ DJAN Iași, fond Primărie, dosar 11/1935, f. 49.

⁶ DJAN Iași, fond Primărie, dosar 11/1936, f. 55-56.

⁷ DJAN Iași, fond Prefectură, dosar 180/1937, f. 2 (față și verso).

⁸ DJAN Iași, fond Primărie, dosar 11/1930, f. 3.

⁹ *Loc. cit.*, f. 2.

Grija autorităților de a împodobi tribuna cu crengi de brad ne face să credem că Boboteaza reprezenta de fiecare dată un moment special în care publicul interacționa cu organizatorii, iar clerul cu credincioșii sau loialii regimului¹⁰.

Invitațiile protocolare între Mitropolie și Primărie s-au repetat și în 1932¹¹, și în 1933¹², urmând exact același ritual. De exemplu, în 1933, programul oficial al Bobotezei cuprindea următoarele etape: se începea dimineața cu oficierea liturghiei în biserica Sf. Spiridon, apoi clerul, autoritățile civile și militare porneau spre Piața Unirii, unde era ridicat pavilionul special pentru sfințirea apei. Aici, mitropolitul stropea cu apă sfințită drapelele și poporul, după care împărțea credincioșilor agheasmă, festivitatea încheindu-se cu defilarea trupelor militare¹³.

Anul 1934 aducea o noutate în organizarea tradițională a serbării Bobotezei. Cu toate că în general se păstra tipicul (invitațiile reciproce, predarea de către Mitropolie a proiectului de program pentru Bobotează, afișarea acestuia și construirea tribunei pentru slujba sfințirii apei)¹⁴, incidentul asasinării lui I. G. Duca făcea guvernul să trimită o notă telegrafică în care se prevedea ca serbarea să se rezume la serviciul religios, fără participarea autorităților civile și militare¹⁵.

Anul următor, poziția de mitropolit al Moldovei a fost ocupată de Nicodim Munteanu, care a decis ca locul de desfășurare a Bobotezei să nu mai fie Piața Unirii, ci curtea Catedralei mitropolitane. Locul pavilionului împodobit cu crengi de brad a fost luat de „altarul de gheață“, pe care primăria îl comanda unei societăți private în vederea sărbătoririi Bobotezei¹⁶. În schimb, spre deosebire de anul 1934, totul revenea la normal, slujba urmând să aibă loc în prezența autorităților civile și militare. Conform programului festivității, ritualul religios trebuia să fie celebrat în Catedrala Mitropoliei, iar sfințirea apei în curtea acesteia în fața credincioșilor și a trupelor așezate atât în curte, cât și pe strada Ștefan cel Mare¹⁷.

Politicile de organizare a Bobotezei și-au menținut linia de continuitate și în 1936. S-au păstrat atât locația cât și timpul ceremoniei, însă organizarea a devenit mai precisă. Actorii și organizatorii ritualului trebuiau să se așeze în jurul altarului în felul următor: mitropolitul și clerul în partea de apus, autoritățile civile și militare în sud, drapelele și steagurile bisericești în nord, iar corul care interpreta slujba religioasă în balconul bisericii. Această așezare sugera o ierarhie care nu putea fi schimbată, o ordine invariabilă cuprinzând cele patru puncte cardinale, de fapt o topografie a lumii controlate de persoane

¹⁰ *Loc. cit.*, f. 20.

¹¹ DJAN Iași, fond Primărie, dosar 11/1932, f. 6.

¹² DJAN Iași, fond Primărie, dosar 11/1933, f. 2.

¹³ *Serbarea Bobotezei Program oficial*, în „Opinia“, Iași, 5 ianuarie, 1933, p. 3.

¹⁴ DJAN Iași, fond Primărie, dosar 11/1934, f. 1 și f. 4.

¹⁵ *Loc. cit.*, f. 3.

¹⁶ DJAN Iași, fond Primărie, dosar 11/1935, f. 1.

¹⁷ *Programul Serbării Bobotezei*, în „Opinia“, Iași, 6 ianuarie, 1935, p. 3.

și însemne simbolice. Biserica Ortodoxă își împărțea cu autoritățile civile și militare spațiul puterii, colaborând cu acestea în menținerea ierarhiilor prestabilite¹⁸.

Programul serbării Bobotezei din anul 1937 arăta aceeași tendință de păstrare cu orice preț a unei rânduieli aproape sacre. Textul programului cuprindea aceleași dispoziții ca și programele anilor anteriori. Topografia cetății simbolizată de ordinea așezării actorilor și organizatorilor în jurul altarului sugera din nou că centrul puterii era susținut de două dimensiuni: Stat și Biserică. Nimic nu putea fi schimbat. Ordinea trebuia să fie conservată iar ritualul Bobotezei desfășurat în fața spectatorilor arăta acest lucru¹⁹.

Paștele reprezenta o sărbătoare a comunității la care participau și autoritățile de stat. Ca și pentru celelalte serbări religioase, se trimiteau invitații și se afișa în oraș programul oficial. Spre deosebire de celelalte sărbători, trebuie subliniat faptul că oficialitățile nu luau parte numai la slujba Învierii, ci și la slujba Prohodului, arătând astfel că momentul Învierii îl trăiau nu numai ca simpli actori sau organizatori, ci și alături de credincioși sau de electorat, empatizând cu aceștia sentimentele de reculegere și de purificare spirituală.

Ca și în 1930²⁰, în anul 1931 autoritățile în frunte cu primarul luau măsuri pentru organizarea slujbei de Paște. Și pentru că sensibilizarea publicului era importantă, se hotăra ca un număr de exemplare din programul de Paște să fie afișate în oraș. Sărbătoare a comunității, Paștele trebuia să ofere sentimentul unei comuniuni mai presus de funcții și interese politice²¹. Actorii, organizatorii și spectatorii urmau să se adune vineri seara la slujba Prohodului, pentru ca sâmbătă la ora 12 noaptea să revină în curtea Mitropoliei pentru slujba învierii. A treia zi, duminică la amiază, după slujba celei de-a doua Învieri, cadrul comunitar se restrângea oferind loc numai actorilor și organizatorilor (clerului și oficialităților) la recepția dată de mitropolitul Nicodim în incinta Palatului Eparhial²².

La fel au decurs lucrurile și în anii următori: 1932²³, 1933, 1934²⁴ și 1935. Mitropolia îl invita pe primar să asiste la slujbă, primarul definitiv programul sărbătorilor de Paște și-l trimitea spre imprimare, după care îl invita pe comandantul Corpului IV Armată la festivitatea pascală, oferindu-i posibilitatea de a mai introduce modificări în proiectul programului de Paște²⁵.

Organizatorii programau fiecare etapă a desfășurării festivității, deoarece slujba de Paște nu mai era o simplă sărbătoare a creștinilor, ci un moment

¹⁸ *Serbarea Bobotezei se va face în curtea Mitropoliei*, în „Opinia”, Iași, 5 ianuarie, 1936, p. 3.

¹⁹ *Programul serbării Bobotezei*, în „Opinia”, Iași, 6 ianuarie, 1937, p. 3.

²⁰ DJAN Iași, fond Primărie, dosar 11/1930, f. 11-12.

²¹ DJAN Iași, fond Primărie, dosar 11/1931, f. 3.

²² *Programul serbării Paștelui*, în „Opinia”, Iași, 9 aprilie, 1931, p. 3.

²³ DJAN Iași, fond Primărie, dosar 11/1932, f. 18.

²⁴ DJAN Iași, fond Primărie, dosar 11/1934, f. 11.

²⁵ DJAN Iași, fond Primărie, dosar 11/1935, f. 3-5 și f. 8.

deosebit de comuniune civică. Din acest motiv, slujba de Paște a fost rescrisă pentru cele două autorități care luau parte: cler și armată.

Politicile de organizare a festivității prevedeau ca detașamentele din toate corpurile de armată și o companie de onoare cu drapel și muzică din regimentul 13 Dorobanți să se așeze în fața Mitropoliei. În timpul ceremoniei, după ce mitropolitul rostea „Hristos a înviat!“, muzica militară interpreta o rugăciune specială²⁶. Așa se întâmpla și în 1936, iar anul următor nu aducea nici o schimbare: aceeași companie din regimentul 13 Dorobanți intervenea în timpul ceremoniei pentru a intona o rugăciune specifică.

Astfel, statul era prezent la slujba Învierii nu numai ca organizator, ci și ca actor. Această modificare spune mult: cele două dimensiuni ale puterii nu numai că se întâlneau, dar și colaborau, Biserica Ortodoxă fiind de acord să transfere o parte din sacralitatea sa autorităților civile și militare²⁷.

1.2. Serbările naționale

Sărbătoare a Unirii, după 1918, 24 Ianuarie a fost eclipsată de 1 Decembrie. Cu toate acestea, autoritățile n-au trecut-o cu vederea, mai ales că Vechiul Regat era cel care depusese un efort considerabil pentru înfăptuirea unității totale, iar acest fapt nu putea fi uitat. Se încuraja astfel sentimentul civic al românului, încercând să se înlăture barierele provincialismului: statul avea nevoie de repere puternice, de momente istorice imprimate adânc în memoria colectivă, care să suscite atașamentul față de valorile legitimității.

Articolul dedicat sărbătorii Unirii de Pimen, mitropolitul Moldovei, exprima legătura între generațiile celor două uniri, legătură care trebuia să fie transpusă în ceremonia unei asemenea festivități. Sărbătorirea a 75 de ani de la Unirea Principatelor îl făcea pe ierarh să exprime pe de o parte bucuria teribilă a evenimentului, iar pe de altă parte să remarce că amintirea acelui moment ar trebui să înobileze idealurile contemporanilor construite pe „jertfe de sânge“. Ideea principală a articolului era legătura indestructibilă între 1859 și 1918. Cele două momente erau de fapt o singură sărbătoare, iar contemporanii aveau datoria să păstreze spiritul unirii și să înlăture polemicele provocatoare de dezbinare²⁸.

Cu toate că 24 Ianuarie nu mai reprezenta o festivitate de prim rang, oficialitățile o sărbătoreau cu destul de mult fast organizând tedeumuri la Mitropolie, defilări militare, spectacole artistice la Teatrul Național, dar și la Ateneele Populare ieșene. Trebuie remarcat faptul că autoritățile ieșene aveau de îndeplinit o responsabilitate istorică: actul Unirii se semnase la Iași, iar orașul contribuise atunci printr-un efort colectiv la îndeplinirea unui vis deosebit de important. Acest lucru nu putea fi trecut cu vederea într-un oraș universitar în

²⁶ Programul serbărilor Sfințelor Paști, în „Opinia“, Iași, 10 aprilie 1936, p. 4.

²⁷ Programul pentru serbarea Sfințelor Paști, în „Opinia“, Iași, 1 mai, 1937, p. 3.

²⁸ Pimen, *Se pune întrebarea astăzi: cu ce gând sărbătorim împlinirea a 75 de ani de la unirea Principatelor Române, Moldova și Muntenia?*, în „Opinia“, Iași, 24 ianuarie, 1934, p. 1.

care memoria trecutului era cultivată și conservată. Sărbătoarea Unirii devenea o sărbătoare a Iașului istoric, a elitei politice și intelectuale care contribuise în acest fel la îndeplinirea Unirii din 1918.

Probabil una din cele mai importante ceremonii, serbarea de 10 Mai aniversând independența și monarhia, era pregătită cu minuțiozitate, insistându-se asupra fiecărui detaliu. Ea trebuia să fie o expresie a atașamentului față de Casa Regală și o dovadă de recunoștință față de valorile monarhice care conduseseră România pe drumul eliberării și unificării.

Primăria organiza, pentru celebrarea evenimentului, un tedeum la Mitropolie, o defilare militară precedată de discursuri ale oficialităților în Piața Unirii, spectacole la Teatrul Național și la Ateneele Populare. Atenția însă se concentra asupra estradei pe care primăria trebuia să o construiască în Piața Unirii, locul de unde invitații și organizatorii urmau să privească aniversarea pe care o pregătiseră cu câteva zile înainte. Atmosfera de sărbătoare și entuziasm era creată prin ornarea estradei cu crengi de brad, iar invitații erau selectați atent dintre oficialitățile orașului²⁹.

De exemplu, în 1931, serbarea de 10 Mai avea un program foarte încărcat, încercând să împacă valorile tradiționale cu cele contemporane, să ofere spectacole pentru toate gusturile și să acopere astfel o categorie cât mai largă de public. În jurul orei 10 se oficia o slujbă religioasă, la ora 11:30 avea loc o defilare militară în Piața Unirii, apoi la ora 13 urma o recepție la Palatul Administrativ, continuată la ora 15 de un spectacol la Teatrul Național, de un meci de fotbal la ora 16 în Parcul Sportiv, serbarea încheindu-se seara cu o retragere cu torțe. Însă, în Piața Unirii, fanfara militară urma să interpreteze diferite piese pentru publicul ieșean până la 12 noaptea. În total, aproape 12 ore de spectacol punctate cu diferite ceremonii și asigurând o gamă largă de sentimente: grav, ludic și chiar romantic³⁰.

Aceeași atenție deosebită i se dădea serbării de 10 mai și în 1932, când Primăria, încă din data de 5 mai, se ocupa de detaliile desfășurării ceremoniei: confecționarea a 100 de făclii, stropirea și presărarea cu nisip a străzilor Lăpușneanu, Piața Unirii, Cuza Vodă, Ștefan cel Mare, instalarea tribunii în Piața Unirii și transportul fanfarei din fața cinematografului Pheonix la Palatul Administrativ pentru recepție³¹.

În ciuda pregătirilor deosebite se pare că starea de spirit a ieșenilor nu era tocmai bună. Un articol intitulat „La ziua Unirii” și apărut în mod destul de ciudat, chiar pe data de 10 mai, folosea acest pretext cronologic ca să vorbească despre „Unirea Principatelor” și „Unirea cea Mare”. S-ar părea că data de 10 mai nu avea aceeași consistență ca cele două mari sărbători ale Unirii. Ziua de 10 mai era din această perspectivă văzută ca un liant între două evenimente

²⁹ DJAN Iași, fond Primărie, dosar 11/1930, f. 13-16.

³⁰ *Programul serbării de 10 mai*, în „Opinia”, Iași, 10 mai, 1931, p. 3.

³¹ DJAN Iași, fond Primărie, dosar 11/1932, f. 20.

majoră, iar contribuția acestei ceremonii ca un efort spre ținta finală a celebrării Unirii tuturor românilor³².

În 1933, programul serbării zilei de 10 mai nu se schimbă foarte mult. În mare, el cuprindea cam aceleași puncte: se începea cu un serviciu religios oficiat la catedrală, în prezența autorităților civile și militare, a funcționarilor și a reprezentanților tuturor societăților ieșene; se continua cu o paradă desfășurată în Piața Unirii, unde participau școlile și armata, apoi cu un festival artistic la Teatrul Național, iar în jurul orei 21 avea loc retragerea cu torțe de la Palatul Administrativ spre cazărmile din Copou³³.

Organizatorii au păstrat același program și pentru anul 1934: o zi încărcată, cu un program vast, în care erau cuprinse școlile, autoritățile de stat, clerul și armata. Ca de obicei, programul oficial al festivității era afișat în oraș, încercându-se astfel menținerea unui contact cu publicul ieșean care era invitat să participe ca spectator la derularea evenimentelor. Dimineața avea loc serviciul divin, după care se treceau în revistă trupele care împreună cu elevii școlilor se aflau așezate în fața Mitropoliei, iar în final avea loc defilarea militară³⁴.

În 1935, înaintea serbării de 10 mai, considerată „cea mai importantă sărbătoare națională din cursul anului”³⁵ autoritățile ieșene puneau în mișcare aparatul administrativ care trimitea invitații și note în legătură cu pregătirea festivității. Astfel, primăria încerca să obțină de la Regiunea Silvică Iași materialul necesar pentru împodobirea tribunei, de la tipografia Alex Terek 500 de bilete pentru defilarea trupelor, iar Comandamentul Pieței ordona proprietarului fabricii de lumânări I. Haraga confecționarea a 80 de făclii pentru retragerea cu torțe din seara zilei de 10 mai³⁶. Programul oficial al serbării cuprindea exact aceleași etape ca și cel din 1934: un serviciu religios cu participare din partea autorităților civile și militare, defilarea armatei și a școlilor în Piața Unirii și retragerea cu torțe³⁷.

Anul următor nu făcea decât să repete scenariul anului 1935. Aceleași griji pentru decorarea tribunei³⁸, pentru procurarea torțelor³⁹, pentru afișarea programelor serbării⁴⁰. Oficialitățile ofereau o punere în scenă care dădea senzația de continuitate, păstrând locul, timpul și etapele desfășurării ceremoniei. Ritualul celebrării zilei de 10 Mai trebuia să ofere siguranță și predictibilitate. Puterea politică și Biserica Ortodoxă nu puteau miza pe noutate deoarece aceasta ar fi putut bulversa publicul deja sensibil la sentimentul de insecuritate și insta-

³² *La ziua Unirii*, în „Opinia”, Iași, 10 mai, 1933, p. 1.

³³ *Programul Serbării Naționale de 10 Mai*, în „Opinia”, Iași, 10 mai, 1933, p. 2.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ DJAN Iași, fond Primărie, dosar 11/1935, f. 11.

³⁶ *Loc. cit.*, f. 7, 10 și 12.

³⁷ *Loc. cit.*, f. 13.

³⁸ DJAN Iași, fond Primărie, dosar 11/1936, f. 10.

³⁹ *Loc. cit.*, f. 9.

⁴⁰ *Loc. cit.*, f. 7.

bilitate. Astfel, programul serbării își urma cursul său firesc: începea la Mitropolie, continua în Piața Unirii și se încheia în Copou⁴¹.

Programul oficial al serbării naționale de 10 mai pe anul 1937 încheia ciclul celor șapte ani petrecuți într-un regim democratic de comunitatea ieșeană. Invariabil, ceremonia politică oferea aceleași etape festive, într-o lume care se părea că dorea o schimbare ce avea să se producă nu peste mult timp în februarie 1938⁴².

La început, Restaurația sau ziua de 8 Iunie nu a fost catalogată drept o serbare națională de mare amploare, însă, cu timpul, aceasta a devenit o festivitate în stare să egaleze proporțiile ceremoniilor din ziua de 10 mai. Sărbătoarea de 8 Iunie nu era ca 10 Mai, o sărbătoare a monarhiei în sens tradițional. Ea nu făcea referire numai la principiile durabile și consacrate ale familiei regale, ci mai mult la noile valori aduse de Carol al II-lea. 8 Iunie reprezenta mai mult decât restaurația monarhiei, ea sărbătorea restaurația unui monarh, anume a lui Carol II.

La fel ca celelalte sărbători, 8 Iunie cuprindea o slujbă religioasă, o defilare a armatei și o retragere fastuoasă cu torțe. În 1932, de exemplu, Comandamentul Pieței cerea primăriei confecționarea a 200 de făclii pentru ceremonia finală, amenajarea și curățarea terenului Mitropoliei, iar pentru că a doua zi era și Ziua Eroilor, amenajarea și curățarea străzilor pe care urma să le străbată procesiunea în drum spre Cimitirul Eroilor⁴³. Era nevoie de o schimbare care să facă distincția între ceremonia zilei de 8 Iunie și celelalte sărbători, iar această schimbare era făcută prin amenajarea cu grijă a perimetrului desfășurării sărbătorii. Publicul ar fi trebuit să observe că ziua Restaurației nu era o sărbătoare ca oricare alta, ci una a valorilor civilizației, a ordinii și securității.

Mai mult, pentru a accentua diferența între vechile valori ale monarhiei și noile valori ale acesteia, ipostaziate de Carol al II-lea, programul sărbătorii se modifica în așa fel încât, odată cu formarea Străjeriei, acesta devenea o sărbătoare a tinerilor. Valorile noi nu mai erau cele ale generației în vârstă, ci aparțineau idealurilor și entuziasmului adolescentin.

În acest sens, era relevant schimbul de note și adrese între primarul Iașului și directorului liceului „C. Negruzzi”. Se stabilea, astfel, ca finalul ceremoniei, retragerea cu torțe, să se facă de către cercetași care plecau de la Palatul Sportiv, imediat după stingerea focului de tabără, spre Piața Unirii unde trebuiau să încheie serbarea cu urale și cântece specifice⁴⁴. Directorul liceului, în același timp delegat în Comitetul pentru organizarea serbărilor de 8 Iunie, îl ruga pe primar să medieze pe lângă directorii celorlalte școli din Iași pentru a oferi un sprijin total celor ce se ocupau de pregătirea numerelor artistice din program: „Vă e cunoscut cât de mult ținem ca această probă de organizare școlărească să

⁴¹ *Loc. cit.*, f. 5.

⁴² *Programul Serbării Naționale de 10 Mai*, în „Opinia”, Iași, 8 mai, 1937, p. 2.

⁴³ DJAN Iași, fond Primărie, dosar 11/1932, f. 36.

⁴⁴ DJAN Iași, fond Primărie, dosar 11/1935, f. 15.

întărească părerea că cercetașii trebuie să rămână în cadrul școlăresc. Și aceasta se va realiza numai prin executări ireproșabile cu ordine și precizie”⁴⁵. Același Th. Bădărău, directorul liceului „C. Negruzzi“, intervenea pe lângă prefect pentru a-l ruga să ia următoarele măsuri: confecționarea unei tribune de cel puțin 8-10 metri, care să fie fixată pe teren și care să fie împodobită cu crengi de brad ca la sărbătoarea de 10 Mai, aducerea a 2-3 camioane cu zgură necesară execuției exercițiilor sportive și confecționarea unui altar pentru oficierea slujbei religioase⁴⁶.

Același sentiment de fast și opulență se crea și în 1936, când, în cinstea zilei de 8 Iunie, autoritățile decorau și iluminau Palatul Comunal. Însă, tot în 1936, sărbătoarea de 8 Iunie era umbrită de o discuție ce avea ca subiect participarea la sărbătorile naționale a persoanelor de altă religie decât cea ortodoxă. Astfel, la 25 iunie 1936 Protopopiatul I Iași trimitea primăriei următoarea adresă: „Mitropolia Moldovei prin ordinul nr. 5123/936 ne comunică că a primit plângeri din partea mai multor credincioși cum că la sărbătorile naționale intră în biserică persoane străine de religia ortodoxă, producând nemulțumiri prin prezența lor în sufletele credincioșilor. Așa fiind, vă rugăm ca la aranjarea programului sărbătorilor naționale să țineți socoteală de această cerință a credincioșilor, urmând ca fiecare cult catolic, mozaic, mahomedan etc., să-și facă slujba lor religioasă, fiecare în biserică sau casa de rugăciune”⁴⁷.

Primăria răspundea Mitropoliei, printr-o adresă confidențială, precizând următoarele: „Biserica trebuie să fie primitoare pentru toți cei care au gând curat și intră în ea. De veacuri s-a chemat într-însa și necredincioși – cel puțin până la momentul <cei chemați ieșiți>. În cazul semnalat, primează Sărbătoarea Națională, slujba religioasă fiind un adjuvant la amploarea ce i se dă. Participarea persoanelor străine de religia ortodoxă, acolo unde autoritățile sunt prezente, și mărturisind sentimente de solidaritate în bucuria pe care ne-o prilejuiește Sărbătoarea Națională, nu poate constitui un motiv de nemulțumire, decât pentru un cerc prea restrâns de pătimiși pe care Biserica trebuie să-i lămurească, iar nu să-i încurajeze”⁴⁸.

Același sentiment de nemulțumire își făcea simțită prezența și în 1937, când, după serbarea zilei de 8 Iunie, Ministerul de Interne reproșa prefecturii Iași că portretele regelui Carol al II-lea și ale moștenitorului Mihai purtau titlaturile anilor dinaintea Restaurației (Mihai I Rege al României sau Mihai I Regele Tuturor Românilor), aducându-se astfel un prejudiciu zilei de 8 Iunie și celebrării acesteia. De asemenea, autoritățile bucureștene erau nemulțumite de faptul că nu se respectau dispozițiile privind așezarea tablourilor membrilor Familiei Regale, deoarece inspecția făcută de organele Ministerului găsisse pe același perete tablouri ale regelui alături de alte fotografii sau tablouri. În

⁴⁵ *Loc. cit.*, f. 16.

⁴⁶ *Loc. cit.*, f. 17.

⁴⁷ DJAN Iași, fond Primărie, dosar 11/1936, f. 23.

⁴⁸ *Loc. cit.*, f. 22.

consecință, Prefectura era rugată să ia următoarele măsuri: autoritățile publice și localurile particulare aveau obligația de a rezerva un perete numai portretelor Familiei Regale, iar titulatura portretelor dinainte de Restaurației trebuia înlocuită cu inscripția „Măria Sa, Marele Voievod Mihai de Alba Iulia“. De asemenea, se recomanda ca această operațiune să fie făcută cu tact și discreție, iar șefii autorităților trebuiau să raporteze executarea acestor dispoziții până la 15 august 1937⁴⁹.

Sărbătoarea care desăvârșea sentimentului festivului celebrat în ziua de 8 Iunie era ziua de 16 Octombrie, aniversarea regelui Carol al II-lea, când autoritățile publice și școlile primeau zi liberă și arborau drapelele naționale⁵⁰. Ceremonia avea o amploare deosebită⁵¹, organizându-se defilări și spectacole, iar finalul zilei fiind punctat în mod simetric de efectul făcliilor aprinse purtate pe drumul dintre Piața Unirii și cazărmile din Copou⁵².

În fiecare an autoritățile pregăteau minuțios aniversarea regelui, încercând de fiecare dată să aducă noi detalii și elemente care să impresioneze publicul. Se urmărea precizia, spectacolul, fastul, dimensiuni care trebuia să copleșească publicul prin amploarea lor.

Rolul principal în această sărbătoare îl juca instituția Străjeriei și comandanții acesteia care se ocupau de obicei de programarea și organizarea ceremoniilor. Astfel, comandantul cohorții „M. Kogălniceanu“ din Iași aducea la cunoștință membrilor acestei unități că prezența cuiburilor era obligatorie la solemnitatea tedeumului oficiat la Mitropolie⁵³. Instituția Străjeriei trebuia să reflecte în ochii publicului noile valori ale monarhiei: entuziasmul și siguranța, disciplina și verticalitatea morală. Prezenței lor la slujba tedeumului, îi corespundea în mod simetric la finalul ceremoniilor din ziua de 16 octombrie, rolul de a încheia festivitatea printr-o defilare ireproșabilă care să producă o impresie deosebită publicului.

1.3. Comemorările

Între 1930 și 1937 au avut loc mai multe festivități comemorative, însă nici una nu a depășit, prin importanță și constanță, ceremonia Zilei Eroilor. Cultul acestora era o datorie a contemporanilor față de cei care se sacrificaseră în Marele Război pentru reîntregirea României. Pietatea creștină față de cei dispăruți, datoria civică de a onora numele celor care luptaseră pentru idealurile comunității, alături de dispoziția internațională a Congresului de Pace ca fiecare țară să se ocupe de mormintele soldaților căzuți în primul Război Mondial, toate acestea au condus la apariția Zilei Eroilor celebrată o dată cu sărbătoarea ortodoxă a „Înălțării“.

⁴⁹ DJAN Iași, fond Prefectură, dosar 180/1937, f. 9 față și verso.

⁵⁰ DJAN Iași, fond Primărie, dosar 11/1930, f. 26.

⁵¹ DJAN Iași, fond Primărie, dosar 11/1934, f. 30-31.

⁵² DJAN Iași, fond Primărie, dosar 11/1935, f. 41.

⁵³ *Aniversarea M. S. Regelui*, în „Opinia“, Iași, 16 octombrie, 1937, p. 3.

În anul 1930, Ministerul de Interne informa Primăria Iași că articolele 27 și 28 din „Legea asupra regimului mormintelor de război“, publicată în Monitorul Oficial no. 119/1927, prevedeau obligativitatea județelor și comunelor urbane de a întreține și supraveghea cimitirele și mormintele celor căzuți în război⁵⁴.

Această notă nu era altceva decât o modalitate politicoasă de a sesiza primăria că nu-și făcea datoria și că nu respecta în mod fidel prevederile unei legi cu caracter moral și civic. De fapt, nota fusese trimisă în urma intervenției Societății „Cultul Eroilor“, organizație care avea ca obiectiv prezervarea memoriei celor care se jertfiseră pe câmpul de luptă.

Aceeași organizație, de data aceasta prin intermediul Comitetului Regional, îi cerea primarului să aprobe eliberarea, în mod gratuit, a unui număr de 2-3 mii de răsaduri de flori din grădina Copou, pentru înfrumusețarea și ornarea cimitirelor Eternitatea și Galata în vederea Zilei Eroilor⁵⁵.

Organizația îl avea ca președinte pe patriarhul Miron Cristea, iar implicarea ei în stimularea cultului eroilor și în comemorarea soldaților decedați era foarte activă. Astfel, se confecționase o insignă cu diferite reprezentări simbolice care putea fi cumpărată de oricine, în acest fel cetățenii având dreptul de a se înscrie ca membri ai societății⁵⁶.

Această festivitate era la fel de bine organizată ca toate celelalte ceremonii. Programul sărbătorii era discutat și definitivat în cadrul unei consfătuiri ce avea loc de obicei în cabinetul prefectului⁵⁷.

Astfel, în 1931 Comenduirea Pieții ruga primăria ca în dimineața zilei de 21 mai să repare și să stropască străzile ce duceau spre cimitirul Eternitatea și spre cimitirul Evreiesc. De asemenea, se intervenea pentru curățarea aleii de la intrarea în cimitirul Eternitatea și cumpărarea a patru jerbe de flori naturale ce urmau a fi depuse pe mormintele eroilor ortodocși, catolici, protestanți și francezi⁵⁸.

La fel se întâmpla și în 1932, când Societatea „Cultul Eroilor“ aducea la cunoștință tuturor autorităților, școlilor, societăților culturale și de binefacere, dar și cetățenilor Iașului că ziua comemorării eroilor, fiind considerată o sărbătoare națională, urma să fie celebrată cu o solemnitate deosebită. În această zi erau sărbătoriți „toți eroii neamului românesc din vremurile străbune și până în timpurile noastre care și-au vărsat sângele cu atâta generozitate pentru realizarea aspirației lor naționale“.

Programul celebrării cuprindea tedeumuri la biserica Ziua Crucii, biserica catolică, protestantă și la Templul Neuschatz, o procesiune religioasă la cimitirele Eternitatea, Galata și la cel Evreiesc, o serbare artistică la Teatrul Național și în final o retragere cu torțe⁵⁹.

⁵⁴ DJAN Iași, fond Primărie, dosar 32/1930, f. 7.

⁵⁵ *Loc. cit.*, f. 10.

⁵⁶ *Loc. cit.*, f. 16.

⁵⁷ DJAN Iași, fond Primărie, dosar 32/1931, f. 12.

⁵⁸ *Loc. cit.*, f. 13.

⁵⁹ DJAN Iași, fond Primărie, dosar 32/1932, f. 4.

Autoritățile trebuiau să se ocupe în schimb de procurarea a patru jerbe de flori naturale⁶⁰, dar și de curățarea și îngrijirea mormintelor eroilor și a cimitirelor, locuri unde urma să aibă loc festivitatea comemorativă⁶¹. Aceeași grijă pentru curățenia și întreținerea cimitirelor, simbol al respectului și al omagiului adus sacrificiului uman, era arătată și în anii următori⁶².

În 1935 programul Zilei Eroilor era afișat în tot orașul Iași, invitând astfel publicul să participe la ceremonia comemorării eroilor⁶³. Ca și în anii trecuți, ceremonia s-a desfășurat simultan în fiecare din cimitirele Eternitatea, Galata și Evreiesc. Ea a început cu o slujbă religioasă, urmată de câteva prelegeri ținute de reprezentanții cultelor religioase, armatei, instituțiilor de cultură și veteranilor. Ceremonia a continuat cu o festivitate artistică desfășurată la Teatrul Național și s-a încheiat apoi cu o defilare militară⁶⁴.

Dacă în 1935 Societatea „Cultul Eroilor” încerca să răspândească printre ieșeni sentimentul civic al onoarei, distribuindu-le contra cost insigne cu diferite simboluri, în 1936 aceasta a editat un calendar de buzunar intitulat „România Eroică” care cuprindea pe lângă datele calendaristice un medalion cu regele Carol și prințul Mihai, dar și îndemnuri culturale și patriotice⁶⁵. De asemenea, autoritățile au introdus în programul comemorativ o defilare a trupelor în fața Mausoleului Eroilor Francezi și a cimitirului Galata și a celui Evreiesc⁶⁶.

II. Ceremoniile publice: desfășurare și practici

Dacă *politicile* de organizare descrise în prima parte au fost utilizate de regimul carlist pentru a uniformiza și pentru a unifica modalitățile de punere în scenă a festivităților, *practicile* reprezintă de fapt maniera în care evenimentele au fost materializate pentru a prinde viață. Ele au surprins multiple realități ale perioadei interbelice, o parte din viața publică a societății ieșene înainte de cel de-al doilea război mondial.

II. 1. Sărbătorile religioase

Primul eveniment marcant din viața publică a Iașului îl reprezenta festivitatea Anului Nou. Aceasta se desfășura la Catedrala Mitropolitană sub forma unei slujbe oficiate, de obicei, de mitropolitul Pimen, în prezența autorităților civile și militare.

În 1931, în biserica mitropolitană a avut loc ceremonia binecuvântării Anului Nou prin oficierea unui tedeum, actorii evenimentului fiind întâmpinați la ieșirea din biserică de onorurile date de o companie din regimentul 7 Roșiori,

⁶⁰ *Loc. cit.*, f. 2.

⁶¹ *Loc. cit.*, f. 5.

⁶² DJAN Iași, fond Primărie, dosar 32/1933 și dosar 32/1934.

⁶³ DJAN Iași, fond Primărie, dosar 32/1935, f. 7.

⁶⁴ *Loc. cit.*, f. 4 și *Programul Serbării Zilei Eroilor*, în „Opinia”, Iași, 6 iunie, 1935, p. 3.

⁶⁵ DJAN Iași, fond Primărie, dosar 32/1936, f. 2.

⁶⁶ *Loc. cit.*, f. 9.

așezată în curtea Mitropoliei. În acest fel, puterea politică „binecuvântă“, la rândul ei, colaborarea cu puterea spirituală care se simțea obligată să întrețină această atmosferă, oferind autorităților o recepție la Palatul Mitropolitan unde s-a servit „o tradițională șampanie“.

În interiorul Palatului cele două puteri și-au elogiat colaborarea, toastând una în cinstea celeilalte. Prima urare a aparținut mitropolitului Pimen care a declarat atașamentul Bisericii Ortodoxe față de monarhie și față de instituția armatei, iar ca răspuns, generalul Prodan a ținut o cuvântare scurtă în care a accentuat importanța zilei de 8 Iunie, eveniment prin care România a scăpat din echivocul unor situații primejdioase, moment istoric căruia i se datora starea de liniște și de siguranță. În final, generalul Prodan i-a mulțumit mitropolitului pentru urările adresate, toastând și el în cinstea Bisericii Ortodoxe⁶⁷.

În 1932, autoritățile civile și militare erau din nou prezente la Mitropolie pentru a „reînnoi“ legăturile cu lumea spirituală și cu reprezentanții ei. Prezente la tedeumul oficiat de vicarul Leu Botoșăneanul, alături de mitropolitul Pimen, oficialitățile au ascultat, în timpul citirii evangheliei, muzica militară a regimentului 13 Infanterie, care a intonat „Ruga“.

Ritualul religios nu mai era o simplă slujbă, ci o partitură în care simbolistica ceremonială a celor două lumi se întâlnea pentru a marca și a pecetlui colaborarea dintre ele. Imediat după aceasta, oficialitățile Iașului, generalul T. Dumitrescu, primarul P. Bogdan și rectorul universității T. Bratu, alături de reprezentanții clerului, au asistat la defilarea companiei de onoare. A urmat apoi recepția de la Palatul Mitropolitan, unde mitropolitul Pimen a ținut un discurs despre importanța unității politice care, în viziunea lui, putea fi garantată doar de sentimentul frățietății creștinești⁶⁸.

Deja în anul 1933 ceremonia Anului Nou își pierdea din importanța sa publică. Accentul se muta de pe evenimentul oficerii slujbei religioase, așa cum observa presa ieșeană, pe momentul desfășurării recepției, un loc al întâlnirii între actorii și organizatorii sărbătorii, retras privirilor curioase ale spectatorilor participanți la festivitate.

„Tradiționala șampanie“ din anul 1931 s-a transformat ulterior într-un ritual al discuțiilor purtate în timpul servirii unei mese festive. Ca de obicei, mitropolitul Pimen a toastat primul în cinstea asistenței, replica fiindu-i dată de primarul P. Bogdan în numele cetățenilor ieșeni, procurorul general Coroi în numele magistraturii și rectorul T. Bratu în numele universității. După masă, mitropolitul a invitat oaspeții să viziteze camerele Palatului Mitropolitan, prezentându-le dormitorul în care locuise regele Ferdinand în timpul războiului, denumit acum „dormitorul istoric“. Vizitarea acestei camere a provocat, așa cum premeditase și mitropolitul Pimen, discuții asupra importanței unității

⁶⁷ Prot. T. B., *Serbarea Anului Nou la Sfânta Mitropolie din Iași*, în „Mitropolia Moldovei“, Anul VII (1931), ianuarie, nr. 1, p. 18-19.

⁶⁸ *Sărbătoarea Nașterii Domnului și a Anului Nou la Catedrala Mitropolitană*, în „Mitropolia Moldovei“, Anul VIII (1932), decembrie, nr. 12, p. 337.

sufletești și politice a românilor, reprezentanții celor două puteri insistând asupra rolurilor deosebite ale Bisericii și Monarhiei în destinul poporului român⁶⁹.

La fel s-a desfășurat ceremonia Anului Nou și în 1935. După oficierea tedeumului, defilarea trupelor și cuvântarea generalului Ionescu adresată ostașilor aflați în curtea Mitropoliei, oficialitățile s-au retras pentru a ciocni câte o „cupă de șampanie” la recepția dată de ierarhii Bisericii.

Aici s-au ținut câteva toasturi și cuvântări ocazionale, însă cea mai importantă prelegere a aparținut generalului Toma Dumitrescu care a vorbit pe un ton entuziast și laudativ despre personalitatea regelui Carol al II-lea, comparându-l cu Carol I și cu Ferdinand. Cele două idei principale ale discursului erau ambele în favoarea suveranului: prin muncă îl depășea pe Carol I, iar prin grija pentru popor îl depășea pe Ferdinand⁷⁰.

În 1936, mitropolitul Nicodim a oficiat personal tedeumul religios în prezența autorităților civile și militare, dorind să arate că momentul Anului Nou constituia un eveniment important pentru reprezentanții Bisericii. La ieșirea din catedrală, generalul Toma Dumitrescu le-a vorbit ostașilor despre însemnătatea zilei de 1 Ianuarie, iar la recepția desfășurată la Palatul Mitropolitan, Nicodim a ținut un discurs în care a subliniat faptul că, mai mult ca oricând, datoria oricărui cetățean era aceea de a fi credincios valorilor monarhiei și tronului⁷¹.

Recepția oferită de ierarhii Bisericii Ortodoxe a avut loc și în 1937 imediat după slujba tedeumului. Reprezentanții puterii s-au felicitat reciproc și de această dată, în același cadru, departe de privirile spectatorilor⁷².

Serbarea Anului Nou desfășurată într-un cadru mai restrâns, având la dispoziție doar spațiul oferit de curtea Mitropoliei, era urmată la un interval de numai o săptămână de celebrarea Bobotezei, care se desfășura atât în incinta bisericii Sfântul Spiridon, cât și în spațiul mai larg oferit de Piața Unirii. Atât în 1930⁷³, cât și în 1931⁷⁴, autoritățile civile și ierarhii Bisericii au oferit publicului ieșean un spectacol în care pietatea și evlavia s-au întâlnit cu civismul și atașamentul față de siguranță și securitate, generat de manifestările militare.

Presa descria evenimentul celebrării Bobotezei din 1932 ca fiind un moment cu o mare intensitate, la care a participat un public extrem de numeros. Organizatorii construiseră un pavilion în Piața Unirii cu ocazia acestei sărbători, iar afișele răspândite în oraș anunțau cu câteva zile înainte desfășurarea acestui eveniment⁷⁵.

⁶⁹ Gr. Spîru, *Solemnitatea de Anul Nou la Mitropolia Moldovei*, în „Opinia”, Iași, 3 ianuarie, 1933, p. 2.

⁷⁰ Sp., *Cum s-a serbat Anul Nou la Iași*, în „Opinia”, Iași, 3 ianuarie, 1935, p. 2.

⁷¹ Idem, *Anul Nou la Iași*, în „Opinia”, Iași, 3 ianuarie, 1936, p. 4; I. Gheorghiuță, *Cum s-au petrecut sărbătorile la Mitropolia noastră*, în „Mitropolia Moldovei”, Anul XII (1936), ianuarie, nr. 1, p. 16.

⁷² N. Cosma, *Sărbătorile la Mitropolia Moldovei*, în „Mitropolia Moldovei”, Anul XIII (1937), ianuarie, nr. 1, p. 21.

⁷³ DJAN Iași, fond Primărie, dosar 11/1930, f. 9.

⁷⁴ DJAN Iași, fond Primărie, dosar 11/1931, f. 1-2.

⁷⁵ DJAN Iași, fond Primărie, dosar 11/1932, f. 1-4 și f. 7.

Articolul dedicat Bobotezei din 1932 nota că „Piața Unirii era înțesată de o lume imensă”. Fuseseră ocupate toate locurile din jurul tribunei: terasa hotelului Traian, balcoanele blocurilor din apropiere și strada, circulația fiind oprită din cauza numărului foarte mare de participanți. Aceștia se adunaseră în jurul statuii lui Cuza Vodă, unde se construise o cruce de gheață și un altar, loc în care au avut loc ulterior sfințirea apelor și binecuvântarea participanților chiar de către mitropolitul Pimen⁷⁶.

Același ritual a avut loc și în 1933. Spectatorii, în număr foarte mare, au ocupat încă de la ora 10 dimineața Piața Unirii pentru a lua parte la slujba sfințirii apei. Ei au așteptat sosirea cortegiului format din autorități și clerici care venea de la biserica Sfântul Spiridon, unde se oficiase liturghia. În Piața Unirii clericii au mai oficiat o slujbă religioasă care a fost imediat urmată de o defilare militară ce a impresionat publicul prin ținuta ireproșabilă a trupelor participante⁷⁷.

Un aspect interesant de subliniat este faptul că în calendarul oficierii serbării Bobotezei a apărut o schimbare. Locul de desfășurare a acestei ceremonii a fost mutat în anul 1935. S-ar părea că, între timp, pe lângă faptul că la Iași avusese loc schimbarea mitropolitului Pimen cu Nicodim, opinia publică era nemulțumită de faptul că slujba Bobotezei își pierduse din caracterul sacru, devenind un spectacol de un gust îndoielnic.

Aceste nemulțumiri erau foarte bine sintetizate de un articol apărut în presa ieșeană chiar la 1 ianuarie 1935. Savel Grosu, autorul articolului, nota că ideea serbării Bobotezei într-o singură biserică afectase foarte mult pe credincioșii parohiilor ieșene, care nu mai puteau beneficia de momente de liniște și reculegere: slujba desfășurată în Piața Unirii se transformase într-o „paradă spectaculoasă”, credincioșii fiind de multe ori bulversați de „fanfaronada” acestei festivități⁷⁸.

Nu se știe cu siguranță dacă noul mitropolit a dorit să schimbe locul ceremoniei sau dacă presiunea opiniei publice a determinat acest fapt, însă cert este faptul că în 1935 serbarea Bobotezei a avut loc la Mitropolie, iar sfințirea apei în curtea catedralei, urmată apoi de defilarea trupelor pe strada Ștefan cel Mare⁷⁹.

De-abia spre sfârșitul anului 1935 s-a aflat că Nicodim dorise să reinvie obiceiul mai vechi, din timpul mitropolitului Iosif Naniescu, acela de a oficia serbarea Bobotezei în curtea Mitropoliei. Început în 1935, acest obicei a continuat și în 1936, având un succes sporit. Acest fapt a fost remarcat într-un articol de diaconul I. Gheorghită care nota faptul că aglomerația din curtea Mitropoliei fusese destul de mare la oficierea sfințirii apei, dar că nu se putea compara cu atmosfera sufocantă a anilor trecuți din Piața Unirii⁸⁰.

⁷⁶ Rep., *Boboteaza serbată la Iași*, în „Opinia”, Iași, 8 ianuarie, 1932, p. 3.

⁷⁷ *Boboteaza la Iași*, în „Opinia”, Iași, 8 ianuarie, 1933, p. 2.

⁷⁸ Savel Grosu, *Observațiuni despre Serbarea Bobotezei*, în „Opinia”, Iași, 1 ianuarie, 1935, p. 3.

⁷⁹ G. R. Spiru, *Cum s-a serbat Boboteaza la Iași*, în „Opinia”, Iași, 8 ianuarie, 1935, p. 2.

⁸⁰ Sp., *Serbarea Bobotezei la Iași*, în *Opinia*, Iași, 8 ianuarie, 1936, p. 4; I. Gheorghită, *op. cit.*, p. 16.

Anul 1937 marca un moment culminant al acestei ceremonii. Spectatorii au participat și de această dată în număr foarte mare, bucurându-se de faptul că slujba era oficiată de „un măreț sobor de preoți“ în frunte cu Nicodim. Aceștia se adunaseră de dimineață pentru a prinde loc și pentru a asista la slujba de Bobotează. Anul 1937 marca, în acest fel în mod simbolic, prin „cântările preoților și intonările melodioase ale muzicii militare“, detensionarea evenimentelor din anii trecuți. Spectatorii erau din nou mulțumiți, iar organizatorii și actorii puteau să continue în liniște derularea ritualilor de felicitare și binecuvântare reciprocă⁸¹.

Ultima sărbătoare religioasă din calendarul oficial al ceremoniilor publice era Paștele, un interval festiv în care autoritățile civile și clericii se adunau pentru a mărturisi crezul universal al creștinismului. Oficiată la Catedrala Mitropolitană, sărbătoarea Învierii reprezenta un moment de maximă tensiune spirituală în care pietatea și evlavia se uneau cu sentimentele de civism și patriotism.

Și această slujbă, ca și Boboteaza, a fost rescrisă pentru două partituri: „vocea puterii spirituale“ și „vocea puterii politice“ care au format în noaptea Paștelui o singură partitură. Puterea politică a mărturisit credința în Înviere pentru a primi binecuvântarea ierarhilor ortodocși, câștigând astfel încredere în ochii credincioșilor-spectatori, iar Biserica Ortodoxă chema puterea politică să officieze împreună cu ea slujba Învierii pentru a-și mărturisi atașamentul față de valorile acesteia.

În 1930, sărbătoarea Paștelui a reprezentat un moment deosebit: încă din Joia Patimilor, în Catedrala Mitropolitană autoritățile, clerul și credincioșii s-au strâns pentru a participa în mod simbolic la ultimele zile din viața lui Iisus Hristos. De aceeași prezență s-a bucurat și slujba din Vinerea Patimilor, pentru ca noaptea Învierii să devină punctul culminant al celebrării, credincioșii adunându-se încă de la 9 seara în curtea Mitropoliei. La ora 12, curtea și incinta bisericii deveniseră deja neîncăpătoare, aglomerația fiind sufocantă din cauza prezenței trupelor și a reprezentanților autorităților civile și militare.

Slujba, oficiată de mitropolitul Pimen, a început prin citirea evangheliei și intonarea imnului „Hristos a înviat“, repetat de corul catedralei și fanfara militară. A urmat o predică ținută de mitropolit și adresată militarilor cărora le-a vorbit despre ideea de jertfă, de patrie și credință, ilustrată excepțional de înaintașii ce se sacrificaseră pentru reîntregirea României⁸².

În 1931, trupele militare, reprezentând puterea politică, au intonat alături de ierarhii Bisericii Ortodoxe imnul pascal și cel regal, imagine vizuală care, tradusă în cuvinte, reprezenta expresia scopurilor și idealurilor comune. Puterea spirituală își mărturisea atașamentul față de puterea politică, primind-o pe aceasta să organizeze împreună cu clericii celebrarea slujbei.

⁸¹ N. Cosma, *op. cit.*, p. 21.

⁸² *Sf. Slujbe de Paști la catedrala Mitropolitană din Iași*, în „Mitropolia Moldovei“, Anul VI (1930), ianuarie, nr. 1, p. 116.

De altfel, acest lucru era subliniat și de pastorala rostită în noaptea Învierii de mitropolitul Pimen, care încerca să îi încurajeze pe credincioși să depășească momentele dificile ale vieții, îndemnându-i să aibă încredere în conducătorii țării. Discursul încerca să atenueze neliniștile produse în societatea românească de micșorarea salariilor, dându-l ca exemplu chiar pe regele Carol al II-lea și condamnându-i pe cei care ar fi încercat să blameze politicile economice oficiale⁸³.

La fel s-a desfășurat slujba Învierii și în 1932, continuând tradiția anilor anteriori, de celebrare comună a Paștelui⁸⁴, iar în 1933 descrierea sărbătorii din revista „Mitropolia Moldovei” nu făcea decât să întărească imaginea puterii spirituale colaborând în perfectă armonie cu puterea politică.

Astfel, articolul începea prin a consemna prezența într-un număr extrem de numeros a ieșenilor care veniseră să asiste la ceremonia fastuoasă organizată de Biserica și Stat. Alături de credincioși se aflau trupele de ceremonie și tot corpul ofițeresc în frunte cu generalul T. Dumitrescu. Imaginea mitropolitului Pimen rostind în fața altarului „Veniți de luați lumină” și personalitățile și oficialitățile Iașului primind direct din lumânarea ierarhului lumina pascală, întreaga tabloul ordinii create cu ani în urmă și conservate ca atare. Puterea politică era prima care se bucura de privilegiul și atenția puterii spirituale, credincioșii fiind întotdeauna privați de bucuria de a primi lumina direct din mâna mitropolitului.

Această ordine era de fapt una prestabilită, care trebuia să reziste pentru a transmite chiar și printr-un mesaj vizual ierarhia și topografia puterii. Ca de obicei, gestualitatea ritualului era întărită de discursul mitropolitului care accentua, în pastorala de Paște, faptul că monarhia, prin persoana lui Carol II, era alături de poporul român prin participarea sa la slujba Învierii din Catedrala Patriarhiei. Ea reprezenta de fapt învierea unei noi României clădită pe jertfele ostașilor, o Românie mare creată prin străduințele regelui Ferdinand. Însă nu în ultimul rând, Învierea reprezenta pentru societatea românească datoria devotamentului și fidelității față de regele Carol, care păstra moștenirea lăsată de înaintașii lui⁸⁵.

Slujba Învierii a atras la fel de multă lume și în 1934, fiind celebrată cu același fast și cu același ritual de către ierarhii Bisericii și oficialitățile Iașului. Organizatorii și actorii au pus în scenă exact aceleași momente din anii anteriori: intonarea în comun a imnului pascal, aprinderea lumânărilor din făclia mitropolitului și discursurile de felicitare reciprocă⁸⁶.

⁸³ *Slujba Învierii la Iași*, în „Opinia”, Iași, 12 aprilie, 1931, p. 3; *Sfaturile și urările I.P.S.S. Mitropolitului Pimen*, în *loc. cit.*, p. 6.

⁸⁴ *Ceremonia de seară de la Mitropolie și slujba Învierii din astă seară*, în „Opinia”, Iași, 1 mai, 1932, p. 3.

⁸⁵ Stilicon, *Cum s-au desfășurat sărbătorile Sfintei Paști la Mitropolia Moldovei*, în „Mitropolia Moldovei”, Anul IX (1933), aprilie, nr. 4, p. 73-76.

⁸⁶ *Sărbătoarea Sfintelor Paști la Catedrala Mitropolitană*, în „Mitropolia Moldovei”, Anul X (1934), mai, nr. 5, p. 170.

Oficierea slujbei pascale din 1937 nu a făcut decât să reia, cu aproximativ același scenariu, etapele evenimentelor derulate cu câțiva ani în urmă. De data aceasta, descrierea nopții de Înviere, făcută în revista Mitropoliei a încercat să ofere o notă de romantism, de nostalgie, slujba fiind prezentată în stilul unei evocări în care rolul principal îl jucase fiecare spectator în parte, prin prezența lui la marele eveniment. „Armonia clopotelor, cântecul preoților și sunetele muzicii militare“ trebuiau să emoționeze „mulțimea credincioșilor“ adunată în curtea Mitropoliei, fixând încă o dată imaginea consacrată a celor două autorități care își împărțeau puterea⁸⁷.

II.2. Serbările naționale

Serbarea de 24 Ianuarie a început la Iași, în 1932, cu o ceremonie religioasă oficiată la Mitropolie în prezența autorităților, a corpului ofițeresc în frunte cu comandantul regimentului și a spectatorilor. După tedeum, Pimen a vorbit „în chip emoționant“ despre însemnătatea zilei, arătând că dorința „din totdeauna a românilor a fost să se unească sub același steag“. A urmat trecerea în revistă a trupelor așezate în fața Catedralei și apoi discursul generalului Vera, care a descris lanțul evenimentelor istorice ce au condus la realizarea Unirii, accentuând datoria urmașilor de a păstra această moștenire. Serbarea s-a încheiat în uralele soldaților, care au defilat pe strada Ștefan cel Mare, și în sunetele muzicii militare care a intonat imnul regal⁸⁸.

În aceeași zi, evenimentul a mai fost sărbătorit și la Teatrul Național, printr-un program artistic, dar și la Ateneul Popular Tătărași, unde spectatorii ceremoniei de la Mitropolie s-au transformat în organizatorii și actorii celebrării Unirii. La ora trei după-amiaza, în incinta Ateneului, s-a organizat o festivitate, deschisă de conferința ținută de profesorul universitar Ștefan Berechet, care a vorbit despre „Idealismul Moldovei pentru Unire“. Partea a doua a festivității a continuat cu un program artistic unde și-au dat concursul corul și echipa de dansuri naționale ale Seminarului Veniamin Costache, elevi ai școlilor, artiști ai Teatrului Național și fanfara regimentului 2 Antiaeriană⁸⁹.

Și anul 1933 a marcat printr-o festivitate impresionantă „ziua când se proslăvește de nația românească faptul împlinirii Unirii Principatelor într-un singur stat: România“. Slujba religioasă, act comemorativ, a strâns în jurul altarului autorități civile, militare și „mult popor“. Au fost de față generalul Toma Dumitrescu, Traian Bratu, rectorul universității, P. Bogdan, primarul Iașului, reprezentanții justiției, poliției, școlilor și studențimii, toți luând parte la ceremonia dedicată Unirii și ascultând discursul generalului Toma, care a vorbit despre importanța aniversării unui asemenea eveniment⁹⁰.

⁸⁷ N. Cosma, *Prăznuirea Sf. Sărbători la Mitropolia din Iași*, în „Mitropolia Moldovei“, Anul XIII (1937), mai, nr. 5, p. 171.

⁸⁸ S. Maur, *24 Ianuar la Iași Solemnitatea de la Mitropolie*, în „Opinia“, Iași, 26 ianuarie, 1932, p. 2.

⁸⁹ *Serbarea Unirii la Ateneul Popular Tătărași*, în „Opinia“, Iași, 24 ianuarie, 1932, p. 4.

⁹⁰ *24 Ianuarie*, în „Mitropolia Moldovei“, Anul IX (1933), ianuarie, nr. 1, p. 3-4.

Anul 1934 a fost un an cu adevărat deosebit din perspectiva sărbătoririi zilei de 24 Ianuarie, deoarece ieșenii au celebrat atunci 75 de ani de la respectivul moment istoric. Ziua Unirii a fost sărbătorită la Mitropolie cu mult fast și cu participarea unui public numeros, care a ascultat, după slujba tedeumului, discursul mitropolitului Pimen. Acesta a vorbit despre sărbătorile naționale și importanța acestora pentru poporul român, definindu-le ca momente de reculegere și manifestări de recunoștință. Ierarhul a accentuat faptul că orice cetățean era dator să manifeste fidelitate față de conducători și să manifeste interes și respect pentru istoria poporului român, deoarece comemorările evenimentelor istorice erau purtătoarele unor valori etice și umane. Pimen a descris apoi începuturile Unirii petrecute la Iași în 1859 și continuate de sacrificiul soldaților români în 1918⁹¹.

Însă nu numai mitropolitul Pimen a vorbit despre contribuția orașului Iași la Unirea din 1859, ci și presa ieșeană care a publicat un articol intitulat „Iașul, orașul sacrificiilor“, unde M. Bejenaru a discutat despre imperatiile muncii și ordinii, singurele dimensiuni care puteau să conserve Unirea și să conducă poporul român la desăvârșirea idealurilor naționale⁹².

Ziua Unirii nu a fost celebrată numai în mod oficial. Ea a găsit un ecou puternic și la Atelierele C.F.R. Nicolina unde elevii școlii de ucenici au organizat un festival în cinstea ei. Serbarea a început cu un discurs al preotului conferențiar N. Frățiman, care a vorbit despre „Dorul și dragostea de țară și neam“, după care au urmat recitări și coruri, finalul serbării aparținând reprezentațiilor teatrale din Vasile Alecsandri⁹³. De asemenea, Școala nr. 9 de fete „Lambrior“ a sărbătorit ziua de 24 Ianuarie printr-o serbare artistică cu un program bogat, format din coruri, poezii și dansuri executate de elevi. Îmbrăcați în costume naționale, aceștia au interpretat jocuri și dansuri ca „Ardeleanca“, „Hora Unirii“, „Sârba Oltenească“ sau „Hora de la Jiu“, festivitatea încheindu-se cu realizarea a trei tablouri alegorice reprezentând Unirea tuturor românilor și România Mare⁹⁴.

Entuziasmul spontan al publicului ieșean a fost umbrat de intervenția în presă a preotului N. Hodoroabă, care se întreba, sceptic, asupra consistenței și durabilității Unirii într-un articol intitulat „Unire fără unificare?!“. Articolul începea cu un excurs istoric care rememora cele trei uniri înfăptuite de poporul român, fiecare contribuind la realizarea unității politice statale. Totuși, în opinia lui N. Hodoroabă, unitatea politică nu putea avea consistență dacă nu era susținută de o unitate sufletească care se pare că le lipsea contemporanilor, în ciuda moștenirii bogate lăsate de un secol XIX plin de idei și fapte generoase⁹⁵.

⁹¹ Arhid. P. C., *Ziua Unirii tuturor Românilor: 24 Ianuarie*, în „Mitropolia Moldovei“, Anul X (1934), ianuarie, nr. 1, p. 2-5.

⁹² M. Bejenaru, *Iașul, orașul sacrificiilor*, în „Opinia“, Iași, 26 ianuarie, 1934, p. 2.

⁹³ *24 Ianuarie între muncitorii CFR*, în *loc. cit.*, p. 2.

⁹⁴ AS., *Serbare școlară*, în „Opinia“, Iași, 28 ianuarie, 1934, p. 3.

⁹⁵ Pr. N. Hodoroabă, *Unire fără unificare?!*, în „Opinia“, Iași, 27 ianuarie, 1934, p. 1.

În 1936, serbarea zilei Unirii nu a fost celebrată cu fastul obișnuit al anilor trecuți. S-a oficiat tedeumul de la Mitropolie, însă s-a renunțat la parada și muzica militară din cauza doliului după moartea regelui Angliei⁹⁶.

Anul 1937 a revenit cu bogăția unei celebrări tradiționale a sărbătorii Unirii, iar festivitatea artistică organizată la Teatrul Național a reprezentat o dovadă concludentă. Programul artistic a început cu imnul regal, interpretat de fanfara Liceului Național, după care a urmat conferința profesorului Obreja-Iași intitulată „24 Ianuarie 1859. Afirmarea Românilor”. Profesorul a vorbit despre istoria națională, accentuând că una din „paginile de glorie” ale sale îl reprezintă momentul Unirii, pregătit în trecut de un Ev Mediu zburcât, mai apoi de trezirea conștiinței naționale prin Școala Ardeleană și prin generația intelectualilor de la 1848 în frunte cu N. Bălcescu, un adevărat „Iisus al Românilor” care nu a făcut decât să culeagă „rodul bogat al sămânței conștiinței naționale” sădită de cronicarii moldoveni, răspândindu-l în inima și mintea contemporanilor săi⁹⁷. Programul artistic a continuat cu interpretări corale ale unor piese cu caracter patriotic și național, cu recitări și jocuri populare, festivitatea încheindu-se cu muzica intonată de fanfara Liceului Internat⁹⁸.

Ziua Unirii era ziua generațiilor și oamenilor de la 1859, însă ea reprezenta și ziua în care societatea ieșeană evoca figura lui Alexandru Ioan Cuza, considerând acest lucru o datorie civică. El reprezenta, pentru posteritate, figura domnitorului care pecetluise un act istoric, un „mare caracter patriot” a cărui personalitate merita rememorată permanent⁹⁹.

Publicul ieșean era atașat de serbarea și de evocarea zilei Unirii, fiind un eveniment de care se simțea foarte apropiat, iar dovada o reprezintă ceremonia zilei de 10 Mai, când Gh. Ghibănescu a vorbit despre unire, audienței din sala Ateneului Nicolina. El a accentuat importanța actelor istorice ale regilor Carol I și Ferdinand, vorbind despre moștenirea lăsată regelui Mihai și despre datoria generațiilor de a-l sprijini¹⁰⁰.

Anul 1931 a reprezentat o schimbare în importanța acordată serbării de 10 Mai. Venirea lui Carol al II-lea în iunie 1930 a produs o modificare de perspectivă asupra amplorii care trebuia să i se dea acestei sărbători. Astfel, cu prilejul zilei de 10 Mai, Liceul Național a organizat, în prezența unui public numeros, o festivitate în care elevii au executat diferite exerciții de gimnastică și au interpretat cântece populare¹⁰¹.

⁹⁶ 24 Ianuarie la Iași, în „Opinia”, Iași, 26 ianuarie, 1936, p. 8.

⁹⁷ <Afirmarea Românilor> conferința d-lui prof. Gh. Obreja-Iași la Teatrul Național, în „Opinia”, Iași, 27 ianuarie, 1937, p. 1 și 3.

⁹⁸ Festivalul de 24 Ianuarie la Teatrul Național, în „Opinia”, Iași, 24 ianuarie, 1937, p. 2.

⁹⁹ La comemorarea Unirii Principatelor să evocăm figura măreață a lui Vodă Cuza, în „Opinia”, Iași, 24 ianuarie, 1937, p. 4.

¹⁰⁰ Asistent, 10 Mai la Ateneul Nicolina, în „Opinia”, Iași, 14 mai, 1930, p. 3.

¹⁰¹ E. Mih., O festivitate frumoasă, în „Opinia”, Iași, 13 mai, 1931, p. 2.

S-a desfășurat, bineînțeles, și o ceremonie oficială organizată de autoritățile ieșene la care a luat parte și publicistul N. Hodoroabă, care a consemnat evenimentul sub titlul „Veteranul de la defilare“. Ideea principală a articolului era datoria generațiilor de astăzi de a onora memoria celor care se sacrificaseră pentru liniștea contemporanilor. Participarea la marea festivitate era obligația de a comemora eroii și de a evoca virtuțile acestora. Serbarea a fost într-adevăr un succes, beneficiind de prezența unui public extrem de numeros, care a așteptat cu nerăbdare defilarea școlilor și a trupelor prin fața statuii lui Cuza Vodă¹⁰².

Totuși, cu toată opulența afișată, 10 Mai nu reușea să surprindă în mod plăcut gustul pentru festiv al ieșenilor. Un articol anonim din presă mărturisea că serbarea aducea în suflete „multă amărăciune“, deoarece „vremurile erau nespuse de grele“, iar singura consolare a publicului rămânea, ca și în 1930, rememorarea Unirii Principatelor și a Unirii celei Mari, singurele sărbători care pledau pentru unitate și armonie în defavoarea dezbinării¹⁰³.

Solemnitatea s-a serbat cu ceremonialul obișnuit având un public numeros care a ocupat străzile Ștefan cel Mare și Lăpușneanu dar și Piețele Cuza Vodă și Unirii. După ceremonia religioasă de la Mitropolie și defilarea din Piața Unirii, asistența a participat la recepția organizată în Palatul de Justiție unde au luat cuvântul atât arhiepiscopul Leu Botoșăneanu, cât și generalul Todicescu¹⁰⁴.

Același ritual s-a desfășurat în 1933¹⁰⁵, iar în 1934 programul defilării din Piața Unirii s-a îmbogățit cu participarea școlilor secundare și a unităților de cercetași. La Teatrul Național profesorul Stamboliu a vorbit despre însemnătatea zilei în deschiderea unui program artistic, ziua de 10 Mai încheindu-se cu o retragere cu torțe¹⁰⁶.

Anul următor, serbarea a câștigat în popularitate atrăgând „mii de oameni“ care s-au adunat pentru a urmări momentul de maximă atracție, defilarea. În Piața Unirii prin fața publicului au trecut pe rând cercetașii Liceului Internat, elevii Liceului Militar și ai Școlii Normale, iar în final trupele garnizoanei. Tot în aceeași zi, după serviciul religios, mitropolitul a ținut o predică în care a făcut o paralelă între ziua de 10 Mai și sărbătoarea Învierii, spunând că ambele simbolizează adevărul și dreptatea¹⁰⁷.

Ziua de 10 Mai 1936 a fost și ea sărbătorită cu mult fast la o șezătoare organizată la Ateneul Tătărași, unde cuvântarea rostită de profesorul universitar Marin Ștefănescu, și intitulată „Cultul Patriei“, a stârnit un deosebit entuziasm.

Fără îndoială, atracția zilei a reprezentat-o ceremonia oficială organizată în Piața Unirii, unde s-a desfășurat o fastuoasă paradă militară. Au defilat pe rând școlile, premilitarii și militarii, iar în tot acest timp câteva escadrile ale flotilei

¹⁰² Pr. N. Hodoroabă, *Veteranul de la defilare*, în „Opinia“, Iași, 17 mai, 1931, p. 3.

¹⁰³ X, *La Ziua Unirii*, în „Opinia“, Iași, 10 mai, 1932, p. 1.

¹⁰⁴ *Cum s-a serbat 10 Mai la Iași*, în „Opinia“, Iași, 12 mai, 1932, p. 2.

¹⁰⁵ Sp., *Cum s-a serbat 10 Mai la Iași*, în „Opinia“, Iași, 12 mai, 1933, p. 2.

¹⁰⁶ Idem, *10 Mai la Iași*, în „Opinia“, Iași, 12 mai, 1934, p. 2.

¹⁰⁷ Idem, *10 Mai la Iași*, în „Opinia“, Iași, 12 mai, 1935, p. 3.

de aviație au evoluat deasupra orașului. Un moment deosebit a fost și defilarea regimentului 2 Transmisiuni, care a lansat, în timp ce mărșăluia, câteva sute de porumbei dresați. Senzația cea mai mare a fost provocată de momentul când același regiment a pus în funcțiune aparatele de radio-telegrafie și radio-telefonie instalate în autobuze speciale¹⁰⁸.

Un martor, profesorul Gheorghe Obreja-Iași, participant la defilarea din Piața Unirii, nota, în articolul dedicat acestui eveniment, că „strălucirea” sărbătorii o reprezentase parada militară, însă amploarea acesteia fusese diminuată din cauza spațiului strâmt al dezordinii din Piața Unirii, dar și din cauza faptului că prin comparație cu defilările militare din Italia, Germania sau Franța, parada de la Iași nu beneficiase de impactul emoțional pe care îl avuseseră celelalte ceremonii. Autorul propunea și câteva remedii care ar fi trebuit să aibă în vedere educația civică a copilului, a viitorului cetățean, în tradiția disciplinei, dar și a publicului matur care ar fi trebuit să se comporte mai civilizată¹⁰⁹.

Anul 1937, finalul democrației a încheiat serbarea de 10 Mai în același ton entuziast: escadrila de avioane a evoluat deasupra Pieței Unirii, stârnind admirația și aplauzele publicului¹¹⁰.

O serbare strâns legată de implicațiile sociale și politice ale sărbătorii de 10 Mai era festivitatea de 8 Iunie, dedicată Restaurației. Programul oficial al acesteia se desfășura la Mitropolie în ceea ce privește slujba religioasă, dar și în bisericile celorlalte culte. Ca de obicei, interesul publicului era direcționat de oficialități spre meetingul de aviație desfășurat la aerodromul local care continua tradiția ceremoniei de 10 Mai¹¹¹.

De altfel, deja în 1932 ceremonia nu mai era percepută ca o zi dedicată monarhiei, ci ca o sărbătoare în cinstea regelui Carol al II-lea. Un articol sugestiv, intitulat „Ziua Regelui la Iași” descria desfășurarea festivității, prin prisma acestui punct de vedere. Prezentând ceremonia ca pe un omagiu adus lui Carol al II-lea, Restaurația nu mai era un eveniment legat de familia monarhică, ci de aniversarea a doi ani de la proclamarea lui Carol ca rege¹¹².

La fel s-a serbat 8 Iunie și în 1933, tedeumul de la Mitropolie fiind urmat de un discurs al generalului Anastasescu, care a vorbit nu despre valorile monarhiei, ci despre însemnătatea zilei ca moment aniversar în viața regelui Carol al II-lea. Spectacolul organizat la Teatrul Național, dar și cel de la Parcul Sportiv unde a avut loc un meci de fotbal, a vorbit de la sine despre noile valori și despre perspectiva modernă a monarhului asupra vieții publice și sociale¹¹³.

În 1934, programul artistic organizat în cinstea acestei zile înregistra o sensibilă schimbare: organizatorii nu doreau să mai ofere publicului o serbare

¹⁰⁸ *Serbarea zilei de 10 Mai*, în „Opinia”, Iași, 12 mai, 1936, p. 4.

¹⁰⁹ Gh. Obreja-Iași, *Defilarea de 10 Mai la Iași*, în „Opinia”, Iași, 13 mai, 1936, p. 1.

¹¹⁰ *Ziua de 10 Mai la Iași*, în „Opinia”, Iași, 12 mai, 1937, p. 3.

¹¹¹ *Programul serbării de Luni 8 Iunie*, în „Opinia”, Iași, 7 iunie, 1931, p. 4.

¹¹² Gr. Maxim, *Ziua Regelui la Iași*, în „Opinia”, Iași, 9 iunie, 1932, p. 2.

¹¹³ D., *Serbarea Restaurației la Iași*, în „Opinia”, Iași, 10 iunie, 1933, p. 2.

solemnă, ci mai mult un spectacol cu un impact social mai eficient. Astfel, serbarea școlară sportivă organizată în parcul Regele Ferdinand nu a mai fost dedicată monarhiei, ci „Zilei Sporturilor“, așa cum fusese ea redenumită. Programul cuprindea exerciții de ansamblu a școlilor primare, jocuri de oină, meciuri de volei și de fotbal¹¹⁴.

De asemenea, la Casa culturală și sportivă CFR „A. D. Xenopol“ s-a organizat cu ocazia zilei de 8 Iunie o serbare-festival care a cuprins o conferință a profesorului C. Stamboliu despre „Albert I, Regele soldat“ și un concert simfonic. Serbarea se dorea a fi un omagiu adus, în primul rând, lui Carol II, operei lui de mecenat cultural și, în al doilea rând, Restaurației¹¹⁵. Acest lucru îl demonstra și articolul-panegiric dedicat de preotul N. Negoită regelui cu ocazia serbării de 8 Iunie. Rememorarea evenimentului, mărturisirea preotul, îl făcea să retrăiască „aceleași puternice simțiri și tresăriri de bucurie“ deoarece „vlăstarul regesc“ domnea acum în România, fiind trimis chiar de Dumnezeu¹¹⁶.

Alături de latura sa politică, serbarea avea și o dimensiune ludică, pe care publicul ieșean nu o uitase, cerând în 1935 îmbunătățirea calității spectacolului oferit de autorități. Astfel, într-un articol intitulat „Ziua Sporturilor“, autorul mărturisea că spectacolul din 1934 „a lăsat de dorit“, sugerându-le organizatorilor să apeleze la toate societățile și cluburile de sport pentru a conferi sărbătorii o amploare cât mai mare¹¹⁷.

Valorile monarhiei deveniseră, așa cum arăta și ceremonia, principiile personale ale regelui Carol II, care se străduia să apară ca un conducător de stat modern. Sărbătoarea îi era dedicată în întregime, iar articolul-laudativ semnat de același N. Negoită povestea și rememora, pe un ton de legendă, miracolul încoronării lui Carol. Acesta simboliza o întregă lume a progresului, a victoriei, a avântului și a românismului, virtuți celebrate tocmai de sărbătoarea zilei de 8 Iunie¹¹⁸.

Restaurația reprezenta acum o sărbătoare a tinerilor și a speranței sub conducerea unui rege care făcea parte dintr-o dinastie cu o istorie glorioasă. Sărbătoarea însemna de fapt, așa cum mărturisea generalul Toma Dumitrescu, un gest de bunăvoință totală a monarhului față de tinerii români, cărora le cerea în schimb întărirea fizicului și a moralului, a inteligenței și a voinței în scopul servirii patriei¹¹⁹.

Serbarea Restaurației în 1936 devenise deja un eveniment proeminent. Spectacolul oferit de străjeri și străjere în Parcul Sportiv încerca să depășească limitele unei celebrări obișnuite. Astfel, serbarea începea dimineața, cu trecerea în revistă a unităților, după care urma o slujbă religioasă, în care cântecele

¹¹⁴ *Serbare Sportivă școlară în ziua Restaurației*, în „Opinia“, Iași, 7 iunie, 1934, p. 3.

¹¹⁵ M. G. B., *La Casa culturală CFR a 81-a șezătoare*, în „Opinia“, Iași, 10 iunie, 1934, p. 4.

¹¹⁶ Neculai Negoită, *8 Iunie 1930*, în „Opinia“, Iași, 10 iunie, 1934, p. 1.

¹¹⁷ SEMM., *Ziua Sporturilor*, în „Opinia“, Iași, 24 mai, 1935, p. 2.

¹¹⁸ Nec. Negoită, *Trăiască Regele!*, în „Opinia“, Iași, 8 iunie, 1935, p. 1.

¹¹⁹ *Restaurația: sărbătoarea tinerilor*, în „Opinia“, Iași, 12 iunie, 1935, p. 2.

străjerești se amestecau cu rugăciunile preoților. După ceremonia ridicării Pavilionului Național urma o defilare, spectacolul încheindu-se cu exerciții militare și reprezentații sportive¹²⁰.

Acest spectacol nu reprezenta doar un omagiu adus regelui Carol, ci și un proiect de convingere a populației că educația tinerilor trebuia racordată la principiile pedagogiei și vieții moderne. Tinerilor trebuia să li se educe inițiativa și inteligența, pentru a obține un grad mai mare de sociabilitate, dar trebuia să li se educe și voința pentru a deprinde sentimentul datoriei și onestității față de cei care îi ajutaseră să devină cetățeni fideli tronului¹²¹.

În 1937, articolele apărute în presă cu ocazia Restaurației configurau deja o impresie sigură de incipient cult al personalității. I. L. Basarabeanu, semnatarul unui articol, încerca să convingă publicul că cei șapte ani de domnie fuseseră prea puțini pentru a înlătura dificultățile sociale și că vinovații marasmului social erau „sfetnicii” monarhului care nu ar fi depus destul efort în exercitarea îndatoririlor. Cetățenii trebuiau să înțeleagă acest lucru și să spera că de-abia de acum înainte lucrurile urmau să ia o turnură favorabilă¹²².

Desăvârșirea în timp a cultului personalității lui Carol II a fost sprijinit de celebrarea unei serbări dedicate în mod exclusiv persoanei acestuia: ziua de 16 Octombrie sau aniversarea nașterii lui Carol al II-lea.

În 1930, cu ocazia zilei de 16 Octombrie, cursurile au fost suspendate în favoarea participării elevilor și directorilor de școală la festivitatea religioasă de la Mitropolie, urmând ca după-amiază elevii să prezinte un program artistic în cinstea acestei serbări¹²³.

La fel s-a întâmplat și în 1931, 1932, 1933 și 1934: festivitatea începea dimineața cu o slujbă religioasă, continua cu o defilare militară și se încheia cu serbări școlare organizate de directorii școlilor din Iași¹²⁴. În 1935, Carol al II-lea a împlinit 42 de ani, studenții facultății de Drept din Iași organizând o festivitate aparte în cinstea patronului lor, regele, unde profesorul Ștefan Berechet a vorbit despre curentele anarhice și nevoia stringentă a cetățenilor de a rămâne credincioși tronului¹²⁵.

În același ton laudativ, un articol din 1936 încerca să îi inducă publicului ideea necesității unui suveran tânăr, plin de vigoare și energie, însă cu o experiență de viață foarte vastă, care reprezenta în vremurile dificile „un noroc

¹²⁰ Jianu, *Cum a fost sărbătorită ziua de 8 Iunie*, în „Opinia”, Iași, 10 iunie, 1936, p. 3.

¹²¹ Th. A. Bădărău, *Exercițiile sportive ale elevilor din școli au dat serbărilor Restaurației la Iași un fast deosebit*, în „Opinia”, Iași, 11 iunie, 1936, p. 1.

¹²² I. L. Basarabeanu, *La șapte ani de domnie a M. S. Regelui Carol II*, în „Opinia”, Iași, 8 iunie, 1937, p. 1.

¹²³ *Cum se va serba mâine la Iași ziua aniversară a Regelui*, în „Opinia”, Iași, 16 octombrie, 1930, p. 3.

¹²⁴ *Cum s-a serbat astăzi la Iași ziua de naștere a suveranului*, în „Opinia”, Iași, 17 octombrie, 1934, p. 4.

¹²⁵ *Ziua Regelui la Iași*, în „Opinia”, Iași, 17 octombrie, 1933, p. 4; Rep., *Azi trebuie să fim monarhiști, mai mult ca oricând*, în „Opinia”, Iași, 18 octombrie, 1935, p. 4.

al neamului“. Carol al II-lea era salvatorul cetății asediate, singurul care putea înlătura dezbinarea produsă de partidele politice și acțiunile extremiste, un arbitru cu „o mână fermă“ care putea scăpa societatea românească de „frământările lumii politice“¹²⁶.

II.3. Comemorările

Sărbătorirea eroilor, celebrată simultan la cimitirele Eternitatea, Evreiesc și Galata reprezenta în fiecare an un moment deosebit de reconciliere și reculegere, semn al unui ecumenism local, confesional și politic dedicat memoriei celor care se sacrificaseră în numele unui ideal național.

În 1931, eroii au fost comemorați prin parastase sau slujbe de pomenire oficiate la parcelele eroilor ortodocși, catolici, protestanți și mozaici, oficialitățile vorbind despre însemnătatea jertfei acestora, iar trupele militare defilând în semn de omagiu pentru camarazii lor de arme. La mausoleul Galata a avut loc ceremonia „sădirii stejarilor“, un ritual simbolic al sămânței care cade în pământ și rodește în fiecare an, organizat de profesorul V. Teodoreanu. Evenimentul a atras multă lume, de față fiind școlile și reprezentanții oficialităților militare. Momentul a fost marcat de discursul elevului Chiroagă de la Liceul Militar, de intonarea imnului „Jurăm“ și de muzica regimentului 13 care a intonat diferite cântece populare¹²⁷.

În 1932, după tedeumul de la Mitropolie, asistența a format un cortegiu care s-a deplasat către cimitirul Eternitatea unde s-au pus coroane de flori pe mormintelor eroilor și s-au ținut discursuri ocazionale¹²⁸. Ziua eroilor a adunat un public numeros și în 1933. La cimitir, ieșenii au îngenuncheat în fața mormintelor și au pus cu evlavie flori, onorând memoria celor care se sacrificaseră în 1918¹²⁹.

În 1934, Societatea „Cultul Eroilor“ relua apelul adresat ieșenilor în anii anteriori de a participa la comemorarea eroilor. Erau invitate autoritățile, instituțiile, societățile de cultură și profesionale, indiferent de natura lor politică sau confesională. Întâlnirea trebuia să aibă loc dimineața, direct la cimitirele Eternitatea, Galata și Evreiesc pentru oficierea unor slujbe de pomenire, după care urma defilarea trupelor în fața mausoleului Eroilor Francezi¹³⁰. În cinstea acestei sărbători, Inspectoratul școlar hotărâse ca școlile secundare și primare din localitate să participe la solemnitatea comemorării, pentru a-i conferi mai multă amploare¹³¹. Serviciul religios a fost oficiat chiar de către mitropolitul Pimen, după care a luat cuvântul preotul I. Țincoca și profesorul Buțurea, imediat după aceasta ostașii și elevii acoperind mormintele cu coroane și jerbe de flori¹³².

¹²⁶ *Ziua Regelui*, în „Opinia“, Iași, 17 octombrie, 1936, p. 1.

¹²⁷ *Rep., Cinstirea Eroilor la Iași*, în „Opinia“, Iași, 23 mai, 1931, p. 3.

¹²⁸ *Ziua Eroilor la Iași*, în „Opinia“, Iași, 11 iunie, 1932, p. 2.

¹²⁹ *Gr. Spiru, Cum s-a serbat <Ziua Eroilor> la Iași*, în „Opinia“, Iași, 27 mai, 1933, p. 2.

¹³⁰ *Ziua Eroilor Cum va fi serbată la Iași*, în „Opinia“, Iași, 16 mai, 1934, p. 4.

¹³¹ *Participarea școlilor la serbarea Zilei Eroilor*, în „Opinia“, Iași, 17 mai, 1934, p. 2.

¹³² *Rep., Cum au fost cinstiți Eroii la Iași*, în „Opinia“, Iași, 19 mai, 1934, p. 3.

La fel de impresionantă a fost comemorarea eroilor și în 1935, asistența organizând o procesiune spre cimitirul Eternitatea la care au participat armata, școala și clerul¹³³. Discursul profesorului Obreja-Iași ținut la cimitirul Galata în 1936 omagia jertfele eroilor care împliniseră un „ideal sfânt“. Aceștia deveniseră în imaginarul social al publicului „marii mucenici ai idealului național“, demni urmași ai dacilor și romanilor care „sădiseră în piepturile lor“ vitejia „eroilor legendari“, prelungită prin eroismul Basarabilor și Mușatinilor¹³⁴.

Aceleași cuvinte se găseau și în articolul semnat de I. Basarabeanu care vorbea în 1937 de roadele jertfei eroilor, adevărații „mucenici ai Patriei“¹³⁵. Aceștia au fost comemorați la cimitirele Eternitatea, Evreiesc și Galata, oficialitățile vorbind despre sacrificiul făcut, pentru idealul unității politice și sufletești¹³⁶.

*

Viața publică a societății ieșene a fost cu siguranță mult mai bogată, însă acest studiu a surprins numai dimensiunea ceremoniilor publice. S-a încercat identificarea importanței pe care ieșenii o confereau acestor evenimente, dar și miza punerii în scenă a festivităților.

Ele reprezintă poate cel mai bine discursul națiunii despre sine însăși, un fel de barometru ce măsoară cu exactitate imaginea autoreprezentării la un moment istoric dat.

¹³³ *Ziua Eroilor la Iași*, în „Opinia“, Iași, 8 iunie, 1935, p. 3.

¹³⁴ Gh. Obreja-Iași, *Eroilor Neamului*, în „Opinia“, Iași, 24 mai, 1936, p. 1.

¹³⁵ I. L. Basarabeanu, *Cultul eroilor – cultul păcii*, în „Opinia“, Iași, 10 iunie, 1937, p. 1.

¹³⁶ Rep., *Ziua Eroilor serbată la Iași*, în „Opinia“, Iași, 12 iunie, 1937, p. 3.

SĂRBĂTORILE COMUNISTE SUB SUPRAVEGHEREA SECURITĂȚII

Sorin D. Ivănescu

Sărbătorile sunt manifestări istorice rituale, ce produc o ruptură în monotonia activităților cotidiene și în același timp sunt celebrări cu privire la un eveniment important din trecutul comunităților¹. Ele evidențiază un caracter multiplu, au o complexitate socială, etnografică, religioasă sau politică și introduc o pluralitate de sensuri, deoarece combină în grade diferite, ritualuri, activități colective, reprezentări, distracție etc.

Sărbătorile se desfășoară într-o temporalitate proprie, există un calendar al acestora, mai întâi unul religios, apoi unul politic și altul civic, ceea ce subliniază trecerea de la o perioadă la alta, dar și un spațiu specific, public sau privat. Sărbătoarea asociază aspecte sacre dar și profane², comportamente codificate, precum oferirea de cadouri sau un anumit protocol, dar și O spontaneitate manifestată prin dansuri și cântece.

În toate epocile istorice, sărbătorile au amestecat sacrul și profanul, reflectând organizarea socială a momentului, modelele culturale, raporturile între grupuri de indivizi, asemănări și diferențe între comunități. Statul modern a căutat să le ordoneze și controleze în favoarea sa, iar regimurile totalitare, precum fascismul și comunismul, le-au subordonat folosindu-le în abuz, pentru legitimare și propagandă politico-ideologică³. Regimul comunist dorea să elimine cu orice preț trecutul și să construiască o nouă identitate politică, astfel încât a apelat în exces la sărbători, inventând un festivism nou sau reinvestindu-l cu alte semnificații pe cel vechi.

Sărbătorile au devenit un teren de confruntare pentru doctrina comunistă deoarece, prin intermediul lor, se vehicula un important număr de mesaje

¹ Pascal Lardellier, *Teoria legăturii rituale*, traducere de Valentina Pricopie, București, Ed. Tritonic, 2003, p. 15-24.

² Claude Revière, *Structură și antistructură în riturile profane*, în Monique Segré (ed.), *Mituri, rituri, simboluri în societatea contemporană*, traducere de Beatrice Stanciu, Timișoara, Ed. Amacord, 2000, p. 78-94.

³ David I. Kertzer, *Ritual, politică și putere*, traducere de Sultana Avram și Teodor Fleșeru, București, Ed. Univers, 2002, p. 49-70.

adresate sensibilității colective, antrenarea unor mulțimi mari de oameni la manifestările festive mizând pe fenomenul de contagiune mentală.

Sărbătorile comuniste au înlocuit abuziv pe cele tradiționale, religioase, față de care regimul ateu a manifestat o neîncredere aparte. Ostilitatea puterii comuniste față de „regimul burghezo-moșieresc“ a afectat și festivismul civic și național, care celebraseră națiunea și statul modern. Lipsa de legitimitate a sistemului comunist impus de sovietici, acest „păcat originar“ a unui regim fără rădăcini autohtone, a constituit un grav complex de inferioritate, trebuind suplinit prin propagandă și manipulare, sensul unor sărbători fiind deturnat, golit de vechiul conținut, iar altele fiind înlocuite cu sărbători noi, care încercau să reinventeze istoria.

Ca orice sărbătoare, și cea inaugurată de comuniști avea menirea de a comemora un eveniment important, de a consacra o personalitate politică și culturală. Dar lipsa unor rădăcini într-un vechi regim, pe care dorea să-l facă *tabula rasa*, a presupus o reinvestire a ritualului festiv, evenimentul fiind metamorfozat într-o unealtă de indoctrinare a întregii societăți, de manipulare a maselor. Aparențele sărbătorii ascundeau însă realități deloc plăcute, elita comunistă temându-se că aceste mobilizări ale maselor să nu fie deturnate de „dușmanii poporului“, să nu fie transformate în revolte. Documentele de arhivă indică faptul că în aceste zile organele de represiune erau în stare de alertă maximă. Astfel, sărbătorile din România „democrat-populară“ suferă o mutație severă nu doar la nivelul scopului, dar și la acel al organizării și desfășurării. Articolul de față își propune o incursiune în studierea măsurilor de securitate pe care regimul comunist le lua prin intermediul organelor de represiune în perioada „democrat-populară“, pe timpul desfășurării festivităților cu ocazia zilei de 1 Mai.

„Se aproprie ziua de 1 Mai. Ne anunță nu numai atmosfera de primăvară, nu numai copacii înfloriți și crângurile înverzite. Ne anunță zecile și sutele de scrisori, moțiuni, telegrame și note pe care le primim zilnic din toate colțurile țării, din toate fabricile, uzinele, atelierele și instituțiile de pretutindeni unde oamenii muncii dau rodul strădaniilor lor constructive“⁴, scria ziarului „Scânteia“, din 18 aprilie 1948. Ce nu menționa publicația mai sus amintită erau notele și rapoartele pe care Direcțiile regionale de Securitate le trimiteau la centru, informând despre starea de spirit a populației, despre nemulțumirile acesteia. Se adăugau detalii cu privire la măsurile de ordine, pază și securitate, la misiunea ce urma a fi îndeplinită, la organele implicate în această activitate și la cei ce urmau să răspundă de buna desfășurare a sărbătorii. Se urmărea garantarea desfășurării în liniște și ordine a festivităților, paza instituțiilor și întreprinderilor, a persoanelor din conducerea PMR și a domiciliilor acestora, a școlilor de partid, dar și a reprezentanțelor consulare și diplomatice⁵.

⁴ „Scânteia“, 18 aprilie 1948, p. 1.

⁵ A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar 90, f. 248.

Măsurile pe care le lua Securitatea, în colaborare cu Miliția, începeau odată cu construirea tribunelor: lucrările erau controlate și supravegheate în permanență, iar apoi păzite atât ziua cât și noaptea, întregul personal întrebuințat în construcții fiind verificat în mod amănunțit⁶. În ziua de 30 aprilie, la orele 8 dimineața, Miliția și Trupele de Securitate făceau un control atent al tribunelor, iar apoi le luau în primire și nu mai permiteau accesul nimănui⁷. De asemenea, erau verificate gurile de canal, precum și orice lucrare subterană (de canalizare, telefonică și de gaz metan), atât în locul unde se aflau tribunele cât și pe traseele de afluire și defluire spre și dinspre tribună, în acest scop fiind folosite echipe mixte formate din lucrători ai Miliției și specialiști de la întreprinderile de electricitate, telefoane, gaz și canalizare. Invitații la tribună erau trecuți pe tabele, iar apoi verificați de Securitate, orice persoană considerată a fi suspectată urmând a fi înlăturată⁸.

„Pe străzile din centru și de la periferie, prin fața clădirilor împodobite cu flamuri roșii și lozinci s-au revărsat spre piețe coloane nesfârșite de oameni ai muncii“, menționa ziarul „Scânteia“ în 1948. Numai că locuitorii din aceste imobile, în special cei din jurul pieței unde urma să se desfășoare manifestația, mai ales dacă aveau vedere spre aceasta, erau verificați de organele de presiune. Cei ce nu se bucurau de încrederea regimului aveau să fie evacuați, tot acum stabilindu-se încăperile ce urmau a fi sigilate⁹. În ziua de 30 aprilie aceste clădiri erau verificate, toate camerele cu vedere spre piață și traseu fiind sigilate. În același timp, unele persoane erau evacuate, și anume acelea despre care apăruseră mai multe date în urma verificărilor prin acțiuni informative¹⁰. Miliția supraveghea și ea clădirile și locatarii de pe traseele manifestației, luând măsuri speciale spre a nu se permite ieșirea la balcoane, ferestre sau acoperișuri. Casele goale sau aflate în construcție de pe întreg cuprinsul orașului urmau a fi controlate, instalându-se și paza considerată necesară¹¹.

O atenție specială era acordată angajaților Cinemaului, Radiodifuziunii, precum și fotografiilor ce aveau acces atât la festivitate cât și la tribună. Celor admiși în urma investigațiilor să participe li se eliberau bilete de acces, valabile doar pentru sectoarele prevăzute dinainte. Cu aceste persoane, Securitatea ținea o ședință specială, prilej cu care primeau instrucțiuni precise despre cum trebuie să se comporte pe timpul desfășurării sărbătorii, sub avertismentul că vor fi supravegheați îndeaproape¹².

Până la data de 28 aprilie erau luate măsuri pentru instalarea unei centrale telefonice la postul de comandă din piață, precum și pentru instalarea de posturi telefonice ce urmau a face legătura cu acesta. Trebuia asigurată funcționarea

⁶ *Ibidem*, f. 249.

⁷ *Ibidem*, f. 254.

⁸ *Ibidem*, f. 249.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, f. 254.

¹¹ *Ibidem*, f. 258.

¹² *Ibidem*, f. 250.

permanentă, cei ce le deserveau fiind atent verificați, orice persoană considerată suspectă urmând a fi înlocuită cu un milițian¹³. Nici cei ce urmau să deservească bufetul de la tribună nu scăpau de atenția Securității, de supravegherea, analiza și transportul preparatelor ocupându-se un ofițer¹⁴. Până la data de 26 aprilie urmau a fi numite persoanele ce compuneau postul medical de prim ajutor, aflat în spatele tribunei oficiale¹⁵. Puncte sanitare se mai găseau pe traseele de afluire și defluire, precum și în locurile de adunare a manifestațiilor.

Într-un regim totalitar până și lucrurile banale și firești capătă o turnură dramatică. În ziua de 1 Mai, la orele 6 dimineața, ofițeri ai Securității supravegheau pregătirea buchetelor de flori ce urmau a fi, potrivit directivelor vremii, „repartizate tovarășilor conducători cu munci de răspundere“. Nu se admitea, sub nici o formă, intrarea în tribună a altor persoane cu flori, neacceptându-se decât cele stabilite dinainte și, de aceea, urmărite permanent de Securitate¹⁶.

Erau stabilite traseele de acces ale invitaților, modul în care veneau, pe jos sau cu mașina, pe versoul invitației fiind menționat drumul ce trebuia parcurs, ele fiind hotărâte în colaborare cu organele de partid și ale milițienilor de la „Circulație“. Până la data 26 aprilie, trebuiau distribuite tichetele de liberă trecere pentru mașini, ele urmând a fi lipite pe parbrize.

„Pretutindeni coloane nesfârșite de manifestații purtau cu dragoste portretele conducătorilor iubiți ai partidului și guvernului nostru, portretele conducătorilor glorioasei noastre eliberatoare și sprijinitoare, Marea Uniune Sovietică, precum și portretele frunțașilor partidelor comuniste și muncitorești din țările de democrație populară și din lumea întreagă“¹⁷, spunea propaganda comunistă în numărul din 3 mai 1953 al „Scânteii“. Ce nu ne relata era faptul că aceste coloane nesfârșite de manifestații ce duceau diferite portrete nu se adunau în mod spontan. Măsuri speciale erau luate în colaborare cu „organele de partid“, de problema organizării coloanelor și a verificării fiecărui om din rând, ocupându-se un responsabil special delegat pentru aceasta. El avea datoria să cunoască pe fiecare om în parte. Tabelele cu responsabili de rânduri, șefi de grupuri și conducători de coloane trebuiau verificate până la data de 21 aprilie, iar ca măsură suplimentară, în timpul manifestației, încă de la locurile de adunare, mai erau introduși ofițeri și sergenți de Securitate în civil¹⁸. Aceștia primeau o instrucție specială în privința misiunii ce le revenea, fiind obligați să facă până la data de 26 aprilie o recunoaștere a dispozitivului, atât pe traseele de afluire și defluire, cât și în piața unde avea loc sărbătoarea¹⁹.

În mare alertă erau și serviciile informative, obligate să verifice întregul material documentar existent în privința celor bănuiți că ar putea trece la acte de

¹³ *Ibidem*, f. 253.

¹⁴ *Ibidem*, f. 250.

¹⁵ *Ibidem*, f. 251.

¹⁶ *Ibidem*, f. 254.

¹⁷ „Scânteia“, 3 mai 1953, p. 2.

¹⁸ A.C.N.S.A.S, fond Documentar, dosar 90, f. 251.

¹⁹ *Ibidem*.

sabotaj și diversiune, datele urmând a fi transmise de urgență structurilor centrale, care întocmeau planuri de măsuri. De asemenea, erau cercetați toți arestații asupra cărora planau suspiciuni de terorism, diversiune sau sabotaj, pentru a se stabili eventuale legături ale acestor persoane cu cele aflate în libertate²⁰. Se dispunea imediata lor urmărire, atât prin intermediul rețelei informative cât și a echipelor de filaj, dorindu-se cunoașterea amănunțită a activităților lor zilnice. Toți ofițerii ce aveau în coordonare o rețea informativă erau obligați să prezinte, până la data de 22 aprilie, un grafic al contactelor cu informatorii, trebuind ca într-o primă etapă să se întâlnească cu aceștia din două în două zile, iar apoi zilnic²¹. Asupra persoanelor considerate suspecte, din punct de vedere al regimului, se luau măsuri pentru a nu li se permite o eventuală plecare la București, iar dacă din diferite motive acestea nu puteau fi oprite să participe la sărbătoare, urmau a fi supravegheate de la mică distanță.

„În loc de care alegorice, victorii în producție“, lansa o chemare în stil stahanovist, în mai 1948, ziarul „Scânteia“. Propunerea, credem noi, a bucurat în primul rând personalul Securității, ce avea obligația să verifice, în zilele de 29 și 30 aprilie, fiecare astfel de car, ca apoi un ofițer sau sergent în civil să răspundă atât de persoanele ce se vor afla în el, cât și de însoțirea lui din momentul pornirii de la întreprindere²².

Pavarea tribunelor, piețelor și cazărnilor, a teatrelor, cluburilor și, bineînțeles, a nelpsitelor „colțuri roșii“ era atent supravegheată de Securitate și Miliție, urmărindu-se depistarea portretelor, lozincilor sau fotomontajelor „denaturate“, ce puteau afecta imaginea regimului.

„Sărbătoarea și veselia au cuprins, de la un capăt la altul, patria noastră dragă. În orașele și satele țării milioane de muncitori, intelectuali, colectiviști și țărani muncitori au demonstrat cu drapele și flori, cu grafice, lozinci și pancarte, raportând partidului iubit și guvernului Republicii noastre populare marile succese dobândite în întrecerea socialistă și patriotică, în îndeplinirea și depășirea angajamentelor luate în cinstea zilei de 1 Mai“²³, scria ziarul „Scânteia“, în mai 1953. În noaptea dinaintea evenimentului, drumurile erau barate în regiunile și raioanele unde activau organizații de partizani, iar mai apoi supravegheate cu strășnicie. În dimineața zilei de 1 Mai, trupele de securitate, Miliția, precum și personalul Direcției Generale a Securității Poporului intrau în dispozitiv. Rezervele organelor de represiune se aflau într-un punct apropiat de locul unde se desfășura manifestația, cât și în alte zone ale localității, ele fiind la dispoziția postului de comandă²⁴.

Întreprinderile erau monitorizate în mod special. Se luau măsuri excepționale, muncitorii și funcționarii de la uzina electrică, de apă, de distribuție a

²⁰ *Ibidem*, f. 252.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*, f. 253.

²³ „Scânteia“, 3 mai 1953, p. 2.

²⁴ A.C.N.S.A.S, fond Documentar, dosar 90, f. 254.

gazului metan, dar și lucrătorii de la stațiile de radio erau verificați informativ, persoanele considerate nesigure fiind urmărite în mod permanent în perioada cuprinsă între 30 aprilie-2 mai. De asemenea, în aceste puncte, considerate vulnerabile, în perioada premergătoare sărbătorii, ofițerii de serviciu erau numiți din rândul cadrelor de securitate²⁵. În ajunul zilei de 1 Mai, la terminarea lucrului în întreprinderi și instituții, Securitatea verifica, împreună cu responsabilii de partid și cu persoanele ce dețineau funcții de conducere, toate instalațiile și încăperile ce conțineau materiale inflamabile, după care se trecea la sigilarea acestora. Controale amănunțite se făceau în mod special în tipografii, precum și în întreprinderile și instituțiile ce dețineau aparate de tipărit și multiplicat, sigilându-se acelea ce nu erau considerate atunci neapărat necesare²⁶. Supravegherea informativă era intensificată în zilele premergătoare sărbătoririi, mai ales în locurile de adunare ale populației, precum teatre, cinematografe, cluburi, biserici, dar și în sectoarele transporturilor feroviare, navale, aeriene și rutiere, urmărindu-se prevenirea oricărui act catalogat ca „dușmănos”. Se luau măsuri de pază suplimentară a întreprinderilor, instituțiilor și unităților militare, dar și a gospodăriilor agricole de stat, a celor colective, S.M.T-urilor, silozurilor și a centrelor cooperatiste.

Teama regimului comunist de o eventuală otrăvire a alimentelor ducea la controale în restaurante și cantine, fiind utilizate în acest scop echipe speciale din secțiunile sanitare. În același timp, diferitele puncte de aprovizionare cu alimente de pe traseele de pe care soseau manifestanții erau supravegheate de un lucrător din Miliție²⁷. Tot de competența Miliției era paza și ordinea în piețele publice, parcuri, atenee și cămine culturale²⁸.

De buna desfășurare a sărbătorii răspundeau, în mod direct, comandantul Securității Statului din localitatea respectivă, cel al Miliției și al Trupelor de Securitate, întreaga acțiune desfășurându-se în colaborare cu organele de partid. Până la data de 26 aprilie, orele 20, Direcția Generală a Securității Statului urma să primească, prin curier special, un raport referitor la măsurile ce au fost luate la nivel local și unul privind starea de spirit a populației în legătură cu acest eveniment²⁹. În datele de 28 și 29 aprilie, Direcția Generală a Securității primea scurte rapoarte din teritoriu, iar pentru zilele de 30 aprilie și 1 Mai ele trebuiau înaintate din șase în șase ore. Pe durata manifestațiilor, informările trebuiau transmise din două în două ore prin teleimprimator, iar dacă apăreau situații speciale se înaintau imediat.

Sărbătorile muncitorești, existente și înaintea instalării comunismului, au suferit un proces de metamorfozare, căpătând o importanță sporită. Ele s-au transformat din întruniri la nivel local între diferite bresle, în manifestații

²⁵ *Ibidem*, f. 255.

²⁶ *Ibidem*, f. 256.

²⁷ *Ibidem*, f. 257.

²⁸ *Ibidem*, f. 258.

²⁹ *Ibidem*, f. 259.

naționale, de mare anvergură. 1 Mai, ce se sărbătorea în România interbelică ca zi a solidarității clasei muncitoare, sub forma unor activități de distracție și recreere, a devenit, sub regimul comunist, o celebrare manifest-politică și ideologic-proletară, iar pregătirile pentru organizarea și asigurarea securității ei au ajuns să ocupe săptămâni de zile. Urmând exemplul Uniunii Sovietice, propaganda comunistă a urmărit fabricarea propriilor sărbători legitimize. Noile sărbători au mizat excesiv pe amploarea manifestării, pe demonstrații de forță ale regimului, reprezentat simbolic de mulțimea defilărilor. Rigiditatea formelor de manifestare festivă, orchestrată cu grijă de organizatori, reliefa fragilitatea noului regim, frica de reacțiile neprevăzute ale populației, neobediență încă în această perioadă.

SĂRBĂTORILE COMUNISTE ȘI PROPAGANDA ROMÂNEASCĂ ÎN AMERICA

Paul Nistor

Schimbarea regimului politic în România postbelică a avut efecte dure nu doar în interiorul granițelor naționale, dar a presupus și redefinirea poziției internaționale a Bucureștiului. Ieșit din ultimul război mondial cu un prestigiu extern suficient de șifonat, datorită alianței cu Axa, statul român s-a plasat din nou într-o tabără neacceptată de marile democrații occidentale. Înțelegerea neoficială cu Moscova, încă de la instalarea guvernului Petru Groza, în anul 1945, și semnarea, în anul 1948, a Tratatului de bază între România și URSS au plasat Bucureștiul, pentru mai multe decenii, în interiorul blocului comunist. Într-o asemenea situație, raporturile României cu Occidentul au devenit pur formale, dacă nu chiar ostile, imediat după instaurarea republicii. În special Statele Unite ale Americii au văzut în noul regim de la București o prelungire periculoasă a puterii Moscovei, antidemocratică și antioccidentală. Pentru cetățenii țării, guvernul Groza era însă o extensie a totalitarismului sovietic, un instrument al terorii și brutalității politice.

În acest context, diplomații români de la Washington făceau mari eforturi pentru a îmbunătăți imaginea țării în lumea occidentală. În 1946, la redeschiderea sediului Legației RPR, Mihail Ralea îi scria lui Gheorghiu-Dej despre imaginea pe care o avea România peste Ocean. „Când am venit aici, acum patru luni – spunea ministrul român la Washington – atitudinea Americii față de noi oscila între ostilitate și ignorare. Toate ușile erau închise. O rea-voință se manifesta peste tot. Eram considerați ca o sucursală sovietică, căreia nu trebuia să i se dea nici un concurs”¹. Treptat, însă, a existat impresia că relațiile stabilite cu autoritățile americane, contactele cu reprezentanții altor state și micile acțiuni de propagandă organizate de români au condus la o acceptare a diplomaților Bucureștiului și la ieșirea lor din izolare. Totuși, funcționarii Legației RPR au conștientizat destul de rapid chestiunile negative care se imputau României și, printr-o campanie de propagandă locală, își dădeau silința să arată o altă față a României. Problemele cele mai sensibile ce trebuiau explicate oficialităților și

¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond C.C. al P.C.R., Secția Relații Externe, dosar 10/1947, fila 64.

opinieii publice americane se refereau la: legitimitatea guvernului român rezultat din alegerile din 1946, subordonarea față de Moscova, încălcările drepturilor omului, lichidarea opoziției, naționalizarea economiei.

Ocaziile care se ofereau diplomaților români pentru a lansa propriile versiuni de analiză a situației din Europa de Est nu erau prea multe. Câteva articole inserate în ziarele americane de stânga (cu minimă circulație în societatea americană), discuții particulare cu intelectuali americani ori cu diplomați străini, editarea unui buletin oficial informativ și influențarea unor jurnale de limbă română erau cam singurele posibilități de manifestare ale funcționarilor Legației. Din acest motiv, organizarea unor ceremonii cu ocazia sărbătorilor oficiale ale regimului comunist, 23 august și 30 decembrie, a fost un prilej excelent de propagandă pentru reprezentanții României în America.

Cu aceste ocazii, materialele scrise, foto sau de cinematecă, pe care le ofereau invitaților și contactele prietenești, într-o atmosferă aparent amicală, dădeau românilor posibilitatea dezvoltării unor tactici subtile de subpropagandă, prin care își puteau apropia pe unii intelectuali, jurnaliști și oameni politici americani. Ei obțineau o utilitate multiplă: purtau o campanie de contracarare a ideilor critice lansate de Occident la adresa guvernului Groza, exploatau posibilitatea promovării celebrelor „realizări“ ale socialismului dar, în același timp, erau și momente de atragere a unor americani naivi, sinceri simpatizanți comuniști, în sfera influenței estice.

Analiza noastră se centrează pe un eșantion de trei ani, 1950-1952, o perioadă tensionată în relațiile româno-americane. Datorită politicii Washingtonului de îngădire a comunismului și a măsurilor speciale luate contra guvernului român, inimicițiile diplomatice erau frecvente. Ambele părți aveau percepții negative maximizate. Americanii vedeau în români doar spioni și instrumente obediente ale lui Stalin, iar Bucureștiul considera Statele Unite un posibil agresor și un „ațăător la război“ împotriva păcii mondiale. Plecând de la aceste judecăți și rivalități, succesul unor ceremonii comuniste în America devenea și o chestiune de orgoliu național, dar și de bloc politic. Reușitele organizatorice ale unor sărbători ale noilor regimuri estice deveneau mici victorii în bătăliile de uzură ale Războiului Rece.

Pregătirile pentru un 23 august începeau chiar de la finalul lunii iulie, când Ministerul de Externe trimitea indicații precise Legației României din Washington. Astfel, la 27 iulie 1950, Bucureștiul înștiința pe diplomații săi că trebuie să organizeze „a 6-a aniversare a zilei de 23 August, ziua eliberării României de către victorioasa armată a mării Uniuni Sovietice“...² Activitățile sugerate erau următoarele: o recepție, o gală de filme, un număr festiv al Buletinului Legației – „Romanian News“, un număr festiv al ziarului „Românul American“, stipendiat de guvernul Groza, articole despre RPR în „presa

² Arhivele M.A.E., fond S.U.A., Telegramme Washington – 1950, Telegramă din 27 iulie 1950, fila 55.

progresistă“ și festivaluri de film în localitățile cu colonii românești³. Indicațiile centralei MAE coborau până la cele mai mici detalii. Astfel, se preciza care dintre diplomați să fie invitați și care excluși, care erau filmele considerate cele mai potrivite („Canalul“, „1 Mai“, jurnale de știri), subpunctele unui program artistic (recitări de poezii, muzică românească), ajungându-se chiar până la o listă de alimente ce urmau a fi trimise din țară. La fel ca în alte situații importante, Bucureștiul cerea diplomaților săi să se consulte cu „prietenii“ în luarea unor decizii delicate (de exemplu în alcătuirea listei de invitați la recepții)⁴. Acești „prietenii“ erau ori sovieticii, care tutelau Legația RPR din Washington, ori informatorii recrutați de români din societatea americană.

O altă telegramă expedită din București se ocupa doar de un număr festiv al buletinului legației. În formula de 23 august, acesta trebuia să aibă opt pagini, cu un supliment ilustrat de patru pagini. Pe prima pagină, la insistențele MAE, trebuia să troneze articolul de fond intitulat „A șasea aniversare a zilei eliberării României de către Armata Sovietică și a răsturnării regimului fascist“. Menirea propagandistică a textului era evidențiată chiar de forul diplomatic tutelar, articolul „trecând în revistă realizările principale pe drumul creării unei vieți de bunăstare, accentuându-se asupra ajutorului Uniunii Sovietice și participării țării noastre la lupta pentru pace“⁵.

Celelalte articole propuse pentru „Romanian News“ nu erau mai atractive pentru publicul american. Ele țineau să prezinte „performanțele“ economice și „grija“ pentru cetățenii RPR, precum și atitudinea „de pace“ a noilor autorități comuniste. Astfel, un text despre „lupta pentru îndeplinirea Planului de Stat“ era completat de mai multe rubrici referitoare la domeniul industrial, „arătându-se creșterea nivelului de trai al oamenilor muncii, o dată cu dezvoltarea industriei“⁶. Precizările referitoare la agricultură trebuiau să scoată în evidență trecerea de bună voie a țărănimii „spre forma socialistă de muncă“. Alte pagini se concentrau pe chestiuni culturale ori asupra unor detalii privind libertatea presei și a religiei sau a „respectării drepturilor omului“ și ale naționalităților conlocuitoare. De asemenea, se impunea și o prezentare a metodelor prin care „cultura devine un bun al maselor populare“ și cum erau asigurate maxime libertăți religioase și de întrunire⁷. Cu alte cuvinte, erau atacate problemele sensibile invocate de americani la ONU, în special acuzele aduse practicilor inumane ale guvernului român. Buletinul dădea aceluiași fenomen și evenimente o altă interpretare, explicând neconcordanța cu criticile „tendențioase“ ale Statelor Unite.

La 30 iulie 1950, ministrul român la Washington, Mihail Magheru, răspundea telegramelor venite din țară pe tema 23 august, raportând situația

³ *Ibidem.*

⁴ *Ibidem.*

⁵ Arhivele M.A.E., fond S.U.A., Telegrama Washington – 1950, Telegramă din iulie 1950, fila 60.

⁶ *Ibidem.*

⁷ *Ibidem.*

existentă și solicitând noi sugestii. Conform spuselor lui Magheru, în clădirea Legației putea fi organizată o recepție mare, de 300 invitați, sau o recepție mică (120 invitați), la care să ruleze și un film. Recepție, atât cu film cât și în număr mare de invitați nu s-ar fi putut realiza decât în saloanele vreunui hotel, dar diplomatul român afirma că proprietarii nu prea doreau să închirieze aceste localuri comunistilor⁸. Legația mai cerea precizări despre filmele de propagandă trimise din țară: dacă aveau traducere în engleză, dacă erau de 16 sau 32 mm. Finalul telegrammei se încheia cu două rânduri care spuneau totul despre starea raporturilor româno-americane la începutul Războiului Rece: „Binevoți să confirmați în același timp că nu invităm pe nimeni de la State Department”⁹. Practic, nici măcar cu ocazia zilelor naționale nu se trecea peste ostilitatea ideologică și se prefera o totală încălcare a curtoaziei diplomatice față de autoritățile țării gazdă.

Începutul lunii august marca accelerarea pregătirilor la Legația RPR din Washington. La 3 august, din țară erau trimise, prin poșta aeriană, 3 reportaje fotografice, alte 20 de fotografii și 14 articole. Peste încă o săptămână, ajungeau la „Romanian News” și trei articole referitoare la învățământul din RPR, drepturile omului și rezolvarea problemei naționale în RPR. În plus, în privința viziunii de ansamblu a dezvoltării României, Grigore Preoteasa, director din MAE, sugera funcționarilor legației să revină la discursul lui Gheorghiu-Dej din 22 august 1949¹⁰.

În ceea ce ținea de posibilitățile de publicare ale articolelor elogioase la adresa României, Bucureștiul sugera să fie contactate în special „ziare ale asociațiilor progresiste sau ale sindicatelor progresiste”. Cele 17 articole trebuiau oferite în special lui „Daily Worker” și ediției sale de duminică, „The Worker”. Datorită specificului ziarului, articolele trebuiau însoțite de fotografii cu muncitori români și cu extrase din Codul Muncii¹¹. Referitor la situația minorităților, Bucureștiul se gândea chiar și la publicarea unui articol „despre viața nouă a populației muncitoare evreiești din țara noastră”, în „Morning Freiheit”¹².

După cum indica această atenție acordată articolelor favorabile României, grija pentru refacerea imaginii țării prin utilizarea ca vehicul a jurnalelor americane era pusă la mare preț. Diplomații noștri aveau misiunea de a bate la poarta unor cunoscute ziare americane, cu texte deja gândite în laboratoarele propagandei comuniste de la București. În opinia liderilor RPR, opinia publică americană avea dreptul să știe ADEVĂRUL, dintr-o sursă autorizată și credibilă, pentru a ignora apoi defăimările lansate de administrația Truman. Cum

⁸ Arhivele M.A.E., fond S.U.A., Telegramme Washington – 1950, Telegramă din 30 iulie 1950, fila 71.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Arhivele M.A.E., fond S.U.A., Telegramme Washington – 1950, Telegramă din 3 august 1950, fila 82.

¹¹ Arhivele M.A.E., fond S.U.A., Telegramme Washington – 1950, Telegramă din 7 august 1950, fila 87.

¹² *Ibidem*.

ziarele mari ale Americii („New York Times“, „Washington Post“, „Chicago Tribune“) îi refuzau constant pe români, acestora nu le mai rămâneau decât publicații cu specific muncitoresc sau cele finanțate, pe diferite canale, de URSS și sateliții săi.

Dar cum niciodată planurile anterioare nu coincid cu realitățile de după, sărbătorirea lui 23 august în America a cunoscut și suficiente sincope. Astfel, articolul „23 august la șase ani de la eliberare“, precum și alte texte și fotografii, au fost predate corespondentului special de la Washington al ziarului „Daily Worker“, pentru a fi trimise unor publicații din Michigan, Detroit, Chicago etc. Numărul din 23 august 1950 al lui „Daily Worker“ a publicat însă „un text extrem de sumar“ despre România, în care și numele lui Gheorghiu-Dej apărea greșit. Se adăugau trei fotografii ale liderilor comuniști: Dej, Ana Pauker și Vasile Luca¹³. Articole similare au fost trimise la zierele sindicale „U.E. News“ (reprezentând asociația United Electrical) și la „Dispatcher“ (Uniunea Docherilor din Vest), dar publicarea a fost dată drept incertă, deoarece „în ambele părți ni s-au arătat greutățile ce le întâmpină redacțiile respective cu preocupările politice și mai ales cu cele legate de politica externă“¹⁴.

Dintr-un raport din 28 august 1950, înaintat de ministrul Magheru către Ana Pauker, referitor la organizarea zilei naționale a RPR, putem deduce scara uriașă la care acționa Legația română din America. Astfel, a fost trimis material documentar, despre noile realități sociale și politice din Europa de Est, către 37 sindicate, 210 biblioteci de stat ori particulare și universități, 47 „intelectuali americani progresiști“, 116 societăți românești și corpului diplomatic¹⁵.

O mică dezamăgire a venit din partea acelor români americani, cointeresați financiar și politic de către Legația RPR. „Prietenul“ G. Vocilă, un coordonator al acestora, nu a reușit să organizeze o festivitate specială, în coloniile românești, de 23 august, deoarece erau deja programate manifestări pentru 3 și 24 septembrie 1950. Dar a promis că în septembrie va vorbi și de importanța zilei „eliberării“ României¹⁶.

Cel mai important eveniment din jurul acestei sărbători organizate în Statele Unite a fost recepția de la sediul Legației RPR. Deși au fost trimise aproximativ 400 de invitații, s-au prezentat doar 187 persoane, deci mai puțin de 50% dintre cei pe care se miza la început. Șefii de misiuni diplomatice prezenți la recepție (personal sau prim-reprezentanți) au fost cei din URSS, Polonia, Cehoslovacia, Ungaria, Pakistan, Franța, Elveția, Finlanda și India¹⁷. Dintre americanii „progresiști de vază“, au onorat invitațiile: Paul Robenson – muzician de culoare, John Pittman de la „Daily Worker“ din New York, Waybur de la

¹³ Arhivele M.A.E., fond S.U.A., dosar 20, Rapoarte diplomatice SUA 1950-1951, Raport al ministrului Magheru către Ana Pauker, p. 1.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 2.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

„United Electrical“, Travis Hedrick de la „Soviet Bulletin“, avocatul Lambertson... Acestora li s-au adăugat 25 de americani „care au învins teama de a veni în asemenea împrejurări politice la recepția noastră“¹⁸. Au fost prezenți și reprezentanți ai românilor americani (Vocilă, Katană, Comăniță – colaboratori fideli ai comuniștilor), unii dintre ei venind de la distanțe mari: Detroit, Dearborn, Youngstown, dar cei mai mulți din New York¹⁹.

În raportul către Ana Pauker, ministrul Magheru își exprimă îngrijorarea față de lipsa de la recepție a unor „progresiști“ sindicaliști, intelectuali și jurnaliști americani. La început s-a considerat că refuzul a fost generat de dificultatea deplasării la Washington, dar apoi a fost stabilit un motiv mai important: „adâncirea persecuției politice a elementelor progresiste“²⁰. În schimb, măcar dintr-o minimă politețe, secretarul de stat al S.U.A, Acheson, și subsecretarul de stat Webb au trimis cărțile lor de vizită oficiale și felicitările de rigoare.

După descrierea făcută de ministrul român la Washington, „recepția propriu-zisă a decurs viori, lumea grupându-se aproape în întregime în jurul orei 7,30 și părăsind Legația, în majoritate, la ora 10,30“²¹. Pe culoarele și în sălile legației au fost organizate un stand de materiale documentare despre RPR și o expoziție de cărți a unor autori americani traduși în România. La masa comună, diplomații regimului Dej au luat cuvântul pentru a explica mai pe larg presupusul efort pentru pace făcut de RPR în arena internațională.

Din nefericire, o situație neprevăzută a tulburat această ceremonie, aruncând în ridicol tot efortul propagandistic românesc. Se pare că mulți dintre participanții la recepție s-au îmbolnăvit din cauza alimentelor alterate, fie cele primite din țară, fie cele comandate la o casă specială, care aprovizionează și celelalte reprezentanțe diplomatice²². O căldură excesivă a favorizat această situație. În seara zilei de 24 august, Ion Georgescu și Constantin Munteanu, diplomați români, s-au simțit rău și a fost chemat doctorul. Acesta a constatat para-tifos pentru Georgescu și febră tifoidă pentru Munteanu. Și Paul Mitrache a avut o temperatură crescută pe 26 și 27 august, dar lucrurile nu s-au înrăutățit. Însuși Magheru afirma „am simțit tulburări stomacale și senzații de fierbințeală și m-a controlat doctorul“²³. Sunând la „prieteni sovietici“, ministrul român a aflat că și în personalul Ambasadei URSS au fost cazuri de îmbolnăvire.

În aceste condiții, nu este dificil să anticipăm că neprofesionalismul diplomaților români a lăsat o proastă impresie, atât în corpul diplomatic de la Washington, cât și la nivelul americanilor care mențineau contacte cu esticii. Nici eficiența propagandei prin intermediul ziarelor americane nu a fost cea dorită. Firavele articole despre România care au trecut de precauția redactorilor-

¹⁸ *Ibidem*, p. 3.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

șefi nu puteau avea efecte palpabile. Poate cel mult întrunirile cultural-politice din interiorul coloniilor românești au fost privite cu ceva interes. Oricum, amatorismul diplomaților români din 1950 nu s-a perpetuat. Anii următori au adus o creștere a experienței Legației RPR în acțiuni și strategii de propagandă, deși coordonatele sărbătoririi Zilei Naționale au rămas cam aceleași.

În 1951-1952, prima grijă din ansamblul acțiunilor oficiale de 23 august era editarea unui număr cu impact din „Romanian News”. Bucureștiul cerea tipărirea acestui buletin informativ la 9-10 august, iar conținutul său avea câteva linii de forță clar evidențiate: importanța ajutorului sovietic pentru România, succesele obținute de regimul comunist în toate domeniile interne, accentuarea caracterului pașnic al politicii interne și externe a guvernului Groza²⁴. Prin avion erau trimise din țară „articole speciale asupra grijei pentru om, pentru asigurarea creșterii nivelului de trai al celor ce muncesc, pe care regimul o asigură”²⁵. De asemenea, se pretindea o popularizare a ideilor cuprinse în diverse articole din anii anteriori, aparținând lui Gheorghiu-Dej și Anei Pauker.

Centrala MAE cerea, cu o insistență bolnăvicioasă, să fie accentuat aportul sovietic la eliberarea țării, în 1944, dar și „doborârea dictaturii fasciste de către forțele patriotice populare conduse de Partid”²⁶. Pe lângă temele consacrate: realizarea planului de stat, efortul de electrificare a țării, antiteza dintre „democrația burgheză” și „democrația populară”, în 1952 o întreagă pagină din Buletinul festiv a fost oferită pentru popularizarea detaliilor noii constituții, aflată încă în fază de dezbateră²⁷. Bineînțeles, actul fundamental al statului comunist era prezentat ca unul dintre cele mai „progresiste și înaintate” constituții de pe glob. Aceste articole au fost oferite și unor jurnale mărunte din America, dar niciodată nu s-a reușit o inserare masivă de texte românești în presa din Statele Unite. Ziarele mari nu primeau texte de la reprezentanțele diplomatice ale statelor comuniste, iar sindicatele muncitorești și asociațiile de stânga se temeau să le publice, pentru a nu le fi restrânsă activitatea de către autorități.

Organizarea recepțiilor și a galelor de filme românești erau următoarele două puncte importante în ceremoniile de 23 august. Pe lângă recepția de la Washington, Legația RPR a propus și o recepție la New York²⁸. Această nouă acțiune festivă se justifică atât prin numărul mare al membrilor coloniei românești din New York, cât și prin dorința diplomaților comuniști de a prinde sub influența lor mai mulți intelectuali și jurnaliști americani. Dacă la Washington era prezent întregul personal al Legației, la New York se puteau deplasa doar câțiva oameni (reprezentanții oficiali ai României), din cauza

²⁴ Arhivele M.A.E., fond S.U.A., Telegrama Washington – 1951, Telegrama din 6 august 1951, fila 21.

²⁵ *Ibidem.*

²⁶ *Ibidem.*

²⁷ Arhivele M.A.E., fond S.U.A., Telegrama Washington – 1952, Telegramă din 5 august 1952, fila 76.

²⁸ *Ibidem.*

restricțiilor de deplasare impuse de americani. De obicei, la New York mergeau să țină discursuri în numele României doar Bogdan, înlocuitorul lui Magheru, și Paul Mitrache, care fusese o vreme însărcinat cu afaceri²⁹.

Întotdeauna Bucureștiul înainta o listă cu statele care erau agreeate pentru trimiterea de reprezentanți la festivitățile de 23 august. Numărul de interdicții creștea însă de la an la an. În 1951, nu trebuiau invitați diplomații Iugoslaviei, Greciei și Spaniei³⁰, dar în 1952 acestora li se adăugau și cei ai Gomindanului, Coreei de Sud, RFG, Japoniei, Venezuelei și Cubei³¹. În schimb, în 1952, comparativ cu anul 1950, era chemat tot personalul diplomatic al misiunilor țărilor capitaliste și chiar oficialitățile americane (secretar de stat, reprezentanți din diverse departamente)³². Se adăugau românii din SUA care se dovediseră fideli guvernului din țară, precum și intelectuali, jurnaliști, avocați și politicieni americani cu simpatii comuniste.

În anul 1951, la recepția de 23 august au participat 280 de persoane, din 900 invitate. Diplomaților din statele zise capitaliste (Franța, Turcia, Finlanda, Austria, India, Afganistan, Pakistan, Etiopia, Siria) li s-au alăturat diplomați comuniști, americani „progresiști” și 28 de români din America³³. În același an, la recepția de la New York au venit 150 de persoane, cuprinzând diplomați de la ONU, intelectuali, sindicaliști și „conducători ai unor mișcări pentru pace”: Robeson Duboisfast, Paterson, Leon Strauss. După cum raporta Corneliu Bogdan, „atmosfera a fost bună și prietenii și-au exprimat mulțumirea”³⁴. Anul următor, în 1952, la recepția de la Washington au venit 253 de persoane. Pe lângă diplomații din Est au fost reprezentate și Marea Britanie, Elveția, Austria, Pakistanul, Birmania, Iranul, Finlanda³⁵. Au mai fost prezenți și ziariști americani. După opinia românilor, recepția a fost ușor tulburată de comportamentul lui Sherer, de la Departamentul de Stat. „Acesta a avut o atitudine provocatoare, căutând să angajeze discuții politice cu noi și ceilalți diplomați prieteni”³⁶.

După structura statelor reprezentate la aceste ceremonii românești, se observă destul de clar izolarea politică internațională în care se găsea RPR. Numeric vorbind, primau diplomații comuniști. Cei ai statelor europene demo-

²⁹ Arhivele M.A.E., fond S.U.A., Telegramme Washington – 1952, Telegramă din 30 august 1951, fila 71.

³⁰ Arhivele M.A.E., fond S.U.A., Telegramme Washington – 1951, Telegramă din 27 iulie 1951, fila 113.

³¹ Arhivele M.A.E., fond S.U.A., Telegramme Washington – 1952, Telegramă din 24 iulie 1952, fila 26.

³² Arhivele M.A.E., fond S.U.A., Telegramme Washington – 1951, Telegramă din 27 iulie 1951, fila 113.

³³ Arhivele M.A.E., fond S.U.A., Telegramme Washington – 1951, Telegramă din 25 august 1951, fila 65.

³⁴ Arhivele M.A.E., fond S.U.A., Telegramme Washington – 1951, Telegramă din 30 august 1951, fila 71.

³⁵ Arhivele M.A.E., fond S.U.A., Telegramme Washington, Telegramă din 25 august 1952, fila 152.

³⁶ *Ibidem*.

cratice erau foarte puțini. Mai totdeauna venea un pluton consistent din țări abia devenite independente, constatându-se încă din anii '50 o încercare de apropiere a Bucureștiului față de lumea a treia. Este important să observăm că multe din aceste state asiatice se exprimau în favoarea Bucureștiului când se punea problema admiterii în ONU sau a rezolvării diferitelor chestiuni ce priveau și România.

Trecând spre elementele culturale, putem constata că proiecția unor filme care făceau apologia regimului a devenit, treptat, un element important în strategia de propagandă a Legației RPR. Dacă s-a început cu un singur film rulat de 23 august, după numai doi ani s-a ajuns la o serie de filme proiectate la sediul legației, dar și la festivaluri organizate în orașele în care se aflau puternice comunități românești. În 1951 erau pregătite pentru 23 august filmele „Viața învinge“, „Canalul Dunăre – Marea Neagră“, „Despre pace“, „Sport și prietenie la Poiana Stalin“. În cazul în care se obținea o sală mai mare rulau toate ori, ca variantă, doar „La noi în sat“, dacă ar fi fost o gală cu public restrâns³⁷. În cele din urmă, la 20 august 1951, în fața a 120 de americani „progresiști“ și 70 diplomați, au rulat filmele „Viața învinge“ și „Canalul“. Conform raportului trimis în țară de Mihail Magheru, „filmele au produs o impresie pozitivă“ și s-au impus ca o armă culturală de efect³⁸.

În 1952, peliculele trimise în America au fost: „I Mai“, „Cimentul“, „Dinamo“, „Zile înșorite“³⁹. Pentru festivalurile din centrele românești se adăuga și „Mitrea Cocor“. O grijă aparte se manifesta pentru românii aflați în New York, Detroit, Chicago etc. Cu excepția New Yorkului, unde cei de acolo puteau să-și asigure singuri un program cultural, diplomații trebuiau să facă eforturi mai mari pentru organizarea de seri cu specific românesc în alte orașe. Se pare că doar la New York, în 1952, la „festivalul pentru aniversarea eliberării noastre“, au fost prezenți peste 400 de români sau invitați americani. În urma unui „program bun“, „rezultatele sunt satisfăcătoare“⁴⁰. Organizarea acestor gale de film nu se derula însă fără o contrareacție a emigrației anticomuniste românești. La festivalul din septembrie 1952 de la New York, „fasciștii români au organizat pichete dar fără nici un rezultat“⁴¹. Această strategie cinefilă, care cuprindea filme artistice, documentare sau jurnale de știri, toate realizate în intenția manipulării sentimentelor și emoțiilor publicului, nu a fost doar o decizia pentru Statele Unite. Se pare că un set de până la șapte filme românești era proiectat de diplomații regimului Dej în mai multe țări din lume. Astfel,

³⁷ Arhivele M.A.E., fond S.U.A., Telegrama Washington – 1951, Telegramă din 31 iulie 1951, fila 126.

³⁸ Arhivele M.A.E., fond S.U.A., Telegrama Washington – 1951, Telegramă din 25 august 1951, fila 65.

³⁹ Arhivele M.A.E., fond S.U.A., Telegrama Washington – 1952, Telegramă din 2 august 1952, fila 50.

⁴⁰ Arhivele M.A.E., fond S.U.A., Telegrama Washington, Telegramă din 9 septembrie 1952, fila 186.

⁴¹ *Ibidem*.

multe dintre peliculele care ajungeau în Statele Unite veneau de la difuzări similare din Stockholm, Berna sau Praga⁴².

Fără a fi spectaculoase, aceste tactici de organizare a sărbătorii comuniste de 23 august reușeau să asigure vizibilitatea reprezentațiilor guvernului Petru Groza pe teritoriu american. Față de românii emigrați în America, asemenea celebrări făceau parte dintr-o politică de conservare a identității și de menținere a unor „capete de pod” în societatea americană. Iar față de oficialitățile de la Washington ori reprezentații blocului estic, era o chestiune de orgoliu național ca România să-și prezinte cu abilitate performanțele culturale, economice și politice, oferindu-se drept exemplu pentru noua lume ce se năștea după 1945.

Sărbătorirea zilei naționale era un prilej pentru contracararea propagandei anticomuniste a Administrației Truman. Fiecare argument lansat împotriva „lagărului comunist” (caracterul războinic, încălcarea libertăților fundamentale, abuzurile împotriva dreptului la proprietate) încerca să fie explicat, minimalizat și, în final, înlocuit cu puncte forte ale propagandei comuniste. România trebuia să apară ca un stat nou, iubitor de pace pe plan extern, care dădea dovadă de maximă grijă față de propriii cetățeni, în interior. În vocabularul diplomaților români, aveau întâietate ideea unei culturi înalte oferite maselor, educația generalizată în mediile rural și urban și creșterea constantă a standardului de viață prin rapidă dezvoltare economică. Acest discurs oficial al diplomaților români era acceptat de americanii cu simpatii comuniste ori de românii mai naivi, care plecaseră din țară de mai multe decenii. Mulți dintre aceștia cădeau în capcana diplomației regimului Dej, constituindu-se în factori involuntari de informare sau în elemente de influență ale cercurilor politice de la București. Totuși, în principal, sărbătorirea lui 23 august în America juca un *rol deculpabilizant*, regimul comunist insistând să prezinte o față mai umană, în antiteză cu descrierile sumbre care veneau dinspre Casa Albă.

Putem înscrie cu ușurință aceste momente în structura clasică a sărbătorii. Există faze care se succed în timpul celebrării lui 23 august, există repetabilitate, se pune accent pe participanți, elemente ambientale (decor, mâncare, muzică) ori pe comportamente individuale. Se deosebesc chiar și cele două dimensiuni ce ajută la teoretizarea sărbătorii: elementele materiale (latura pragmatică) și elementele spirituale (latura afectiv-sentimentală)⁴³. Funcțiile sărbătorii sunt suficient de reliefate în acest ceremonial comunist. Funcția de *comuniune* și de *solidaritate* este importantă dar, practic, este utilizată mai mult ca o fațadă. Întâlnirea dintre grupuri și consumarea darurilor este subordonată intereselor propagandistice și de permanentizare a influenței diplomaților români. Mai importantă pare funcția *controlului* și a *verificării*, parțial mascată în acel protocol anual de la Legația RPR. De asemenea, celebrările lui 23 august

⁴² Arhivele MAE, fond SUA, Telegramme Washington – 1952, Telegrama din 2 august 1952, fila 90.

⁴³ Ozana Cucu Oancea, *Trăirea sărbătorilor între meditație și petrecere*, București, Editura Eminescu, 2001, p. 68.

erau ocazia de verificare a fidelității anumitor oameni față de regimurile estice și a potențialului de influențare a unor cetățeni americani.

Prin structura internă, discursul abordat și efectele dorite, 23 august în America se include în ceea ce Alain Corbain numea „sărbătorile suveranității”⁴⁴. Un astfel de ceremonial presupunea comemorarea unui eveniment fondator care să reînnoiască și să stimuleze un lanț al timpului, al amintirilor și emoțiilor ce puteau fi exploatare abil de către organizatori. Uzând de un ritual politic fundamentat pe simboluri și etalarea fastului, într-un context care teatraliza și dramatiza, se încerca instaurarea unui ideal al identității⁴⁵. Printr-o puternică idealizare a dispozitivului, discursului și participanților, se urmărea construirea unor legături eficace, din punct de vedere simbolic, cu timpul perfect al originilor regimului comunist.

Un 23 august sărbătorit în Statele Unite demonstra, totodată, abilități de management cultural pentru noile realități politice. Nu era vorba doar de emoții puternice, care puteau fi declanșate și controlate cu ajutorul spectacolului ideologic ritualic. Mai mult decât atât, se introducea o mitologie revoluționară, menită a-i determina pe oameni să reacționeze pozitiv la simbolurile vehiculate de politicieni⁴⁶. Mitul urma să înglobeze situația în sine din ziua de 23 august 1944, actorii participanți la acel moment, statele – partidele – clasele sociale care, aparent, ar fi fost implicate. În plus, după cum teoretiza Murray Edelman, limbajul a fost utilizat pentru a sanctifica acțiunea⁴⁷. Cuvintelor „eliberare”, „libertate”, „prosperitate” li s-au dat înțelesuri și conotații noi, capabile de a seduce masele. În momentul 23 august, comuniștii mixau frustrările naționale cu cele sociale. Poporul elimina pentru totdeauna tutela străină (pe care o simțise de veacuri) și se elibera, totodată, de privațiunile unei lumi capitaliste rudimentare.

Astfel, comuniștii încercau să obțină legitimitate și respect nu doar prin forța fizică coercitivă, ci și prin o abilă utilizare a riturilor politice. După o schemă clasică, cei care clamau puterea demonstau cum interesele lor nu erau înguste și subiective, ci naturale, făcând parte din ordinea generală a lucrurilor⁴⁸. Astfel, puterea comunistă trebuia să fie percepută nu ca o forță impusă de o anumită conjunctură politică, ci drept un dat firesc, conform unor legi inevitabile ale progresului social și general. În acest mod, sărbătorirea anuală a evenimentelor de la 23 august a devenit un instrument util regimului. Eficacitatea lui era dorită atât în plan intern cât și în cel extern, cetățenii străini urmând a fi impresionați după aceeași schemă propagandistică ca și cetățenii români.

⁴⁴ Alain Corbain, Noelle Gêrôme (ed.), *Les usages politiques des fêtes aux XIXe-XXe siècles*, Publications de la Sorbonne, 1994, p. 25.

⁴⁵ Pascal Lardellier, *Teoria legăturii ritualice*, București, Editura Tritonic, 2003, p. 19.

⁴⁶ David I. Kertzer, *Ritual, politică și putere*, București, Editura Univers, 2002, p. 26.

⁴⁷ Murray Edelman, *Politica și utilizarea simbolurilor*, Iași, Polirom, 1999, p. 111.

⁴⁸ Catherine Bell, *Ritual, perspectives and dimensions*, New York, Oxford University Press, 1997, p. 129.

**DISCURS
LA INAUGURAREA STATUII
LUI ALEXANDRU IOAN CUZA DIN IAȘI**

În consonanță cu tema acestui număr al „Xenopolienei“, propunem cititorilor discursul rostit de A. D. Xenopol în cadrul serbărilor prilejuite de inaugurarea statuii lui Alexandru Ioan Cuza din Iași: 27-28 mai 1912¹. Evenimentul respectiv era strâns legat de strădania marelui cărturar de a onora, cu toate mijloacele disponibile, memoria primului domn al Principatelor Unite. Știm că eforturile sale începeau cu o lucrare notabilă, *Domnia lui Cuza Vodă* (1903), și continuau cu numeroase intervenții și polemici, legate, bunăoară, de locul unde monumentul trebuia amplasat. Memoriul semnat la 8 aprilie 1911, împreună cu Nicolae Iorga și A. C. Cuza stă mărturie în acest sens². Din rândurile de mai jos reies și calitățile de orator ale marelui istoric, abilitatea de a-l elogia în mod deosebit pe Cuza, dar fără a-l ofensa, totuși, pe regele Carol I, prezent și el la ceremonie. Textul redat aici a fost preluat din ziarul ieșean „Opinia“, din ziua de luni, 28 mai 1912, p. 3.

„Discursul domnului A. D. Xenopol

Sire,

Onorată Adunare,

Desvălim astăzi monumentul lui Cuza Vodă, unul din sufletele cele mai mari ale neamului nostru; căci el a îndrumat înfăptuirea statului și a culturii românești în forma în care strălucesc acuma. Veacurile ce s-au strecurat pe soarta Poporului român sădiseră în mintea lui un mănunchi de dorinți pe care Cuza Vodă primindu-le de la trecut, le-a realizat în fapte și le-a înfipt în sufletul poporului ca niște semințe rodnice pentru viitor.

¹ Lunga poveste a acestei statui a fost reconstituită de Alexandru Zub, *Posteritatea lui Cuza Vodă*, în *Cuza Vodă in memoriam*, Iași, Editura Junimea, p. 581-626.

² Cei trei cereau primarului ieșean să așeze statuia acolo unde memoria colectivă păstra amintirea primei hore a Unirii. Vezi Direcția Județeană a Arhivelor Naționale ale României, Iași, Fond Primăria Iași, dosar 229/1911, f. 3-4.

Unirea celor două țări surori, mântuirea poporului român de rămășițele stăpânirii grecești, ridicarea țaranului din ilot și rob în stare de proprietar și cetățean, emanciparea bisericii de sub chiriarhiile străine, începuturile unei oștiri naționale, introducerea legislației țărilor civilizate și organizarea justiției și a administrației, înființarea universităților, a școalelor de cultivare a artelor și organizarea învățământului, introducerea litrelor latine în scrierea română, democratizarea societății românești, sfâșierea constituției impusă României prin convenția de la Paris care îi jignea autonomia, reducerea jurisdicției consulare, care lovea în acelaș principiu și mai mult poate decât toate, înălțarea demnității neamului și a țării față de puterile Europei și mai ales de Turcia, pe atunci suzerana noastră. Toate aceste fapte mărețe și neuitate și multe altele mai mici, dar care erau toate mari pentru grelele vremuri în care trăim, au fost îndeplinite sub domnia lui Cuza Vodă și cu toate că el fu ajutat întru această lucrare, de minți agere și voinți puternice, dintre care amintim pe acei ale căror chipuri împodobesc soclul monumentului: Florescu, Negri, Krețulescu și Kogălniceanu, totuși primul lor imbold îl primiseră întotdeauna din marele suflet al Domnitorului.

Dacă toate aceste prefaceri adânci în viața poporului român au putut fi realizate, și acest popor schimbat ca prin minune din o formă de viață înapoiată și orientată în una stăpânită de ideile civilizației moderne – și aceasta în scurtul răstimp de șapte ani, – această operă de o măreție ce greu și-ar afla perechea, își găsește explicația în mintea și caracterul cu care Cuza Vodă fusese înzestrat de natură din tainele eredității; mândru și neștiind să-și plece fruntea decât înaintea lui D-zeu, iubindu-și Țara din fundul cel mai adânc al sufletului său, înzestrat cu o largă și bogată inteligență, și mai ales nepăsător de soarta și de persoana lui, neținând la Tronul pe care fusese înălțat fără știrea și voia lui, de cât pentru a întrebuița puterea alipită de dânsul spre binele Țării și al Neamului său, Cuza Vodă putu pune cu energie umărul la rădicarea carului statului din nămolul veacurilor trecute și dărâmă una câte una toate uricioasele forme de viață în care el se mai mișca, punând în locul lor temelia unor forme nouă, frumoase și civilizate.

Altuia păstrase soarta sarcina de a rădica pe aceste temelii clădirea mărețului Palat, care ne adăpostește astăzi. Acest Altul sunteți Majestatea Voastră, care, în o fericită Domnie de aproape jumătate de veac, pe care Dumnezeu să vrea s-o prelungească cât de mult, ați putut realiza năzuinți, cari în epoca lui Cuza-Vodă puteau fi numai întrevăzute, precum reîmprospătarea vitejiei strămoșești, botezarea poporului român în focul războiului, biruința, neatârnamarea și încununarea frunței Majestății Voastre și deci a întregului popor român, cu coroana regală de oțel; apoi înflorirea neauzită a Țării pe toate căile culturii.

SIRE, poporul român vă mulțumește cu cea mai adâncă închinare pentru strălucirea pe care prezența Majestății Voastre a dat-o acestei serbători a neamului întreg, căci Voi sunteți tocmai întruparea tuturor gândirilor, tuturor

visurilor chiar ale acestui neam. Sfânta este cugetarea mărturisită de Majestatea Voastră și care V-a împins a veni să presidați această *măreață sărbătoare*, anume că: „Regele României nu putea lipsi de la desvelirea Monumentului Aceluia ce a pus, prin unirea țărilor surori, temelia Regatului Român“.

Veți trăi deci Sire, în tot lungul timpurilor viitoare pururea îmbinat în amintirea popoarelor cu figura lui Cuza-Vodă, Acesta ca izvoditorul, Majestatea Voastră ca Înălțătorul României moderne.

Săpând astfel pe vecinicie
Pe-a inimei adânc perete
Din două gânduri o cunună
Din două chipuri o pecete.“

SUMAR

<i>Ritualul întoarcerii în timp (Alexandru Zub)</i>	1
<i>Studiul ritualurilor politice: o retrospectivă istoriografică (Adrian Cioflâncă)</i>	3
<i>Contribuții privind ceremoniile organizate pentru primirea și înscăunarea lui Mihail Sturdza (Arcadie M. Bodale)</i>	18
<i>Sărbătoarea culturală și imaginea publică a puterii în Moldova primilor ani ai regimului regulamentar (Cristian Ploscaru)</i>	34
<i>Pisica, sicriul și revoluția: dimensiunile culturale ale unui ritual politic la 1848 (Nicolae Mihai)</i>	51
<i>Rolul funeraliilor în construcția panteonului pașoptist (Mihai Chiper)</i>	59
<i>Rituri funerare și retorici patrimoniale: înmormântarea lui Al. I. Cuza (Andi Mihalache)</i>	76
<i>Organizarea ceremoniilor încoronării de la 10 mai 1881 (Suzana Bodale)</i> ...	109
<i>Inaugurarea statuii lui Ștefan cel Mare. Ritualuri, nostalgii, polemici (1883) (Liviu Brătescu)</i>	119
<i>Sămănătorismul și cultura festivalului (Sorin Mocanu)</i>	142
<i>Utilizarea sărbătorilor ca mijloc de negociere diplomatică: aniversarea de la 10 mai 1905 (Ionuț Nistor)</i>	151
<i>Autour de l'image posthume d'Alexandru I. Cuza (Alexandru Zub)</i>	162
<i>Timpul liturgic și cronologiile profane: sărbătoarea Paștelui în polemicile dintre Biserică și intelectualitatea interbelică (1928-1929) (Constantin Mihai)</i>	177
<i>Biserica ortodoxă, puterea politică și viața publică. Iași, 1930-1937 (Bogdan Moșneagu)</i>	188
<i>Sărbătorile comuniste sub supravegherea Securității (Sorin D. Ivănescu)</i> ...	214
<i>Sărbătorile comuniste și propaganda românească în America (Paul Nistor)</i>	221
<i>Restitutio: Discurs la inaugurarea statuii lui Alexandru Ioan Cuza din Iași (A. D. Xenopol)</i>	232

XENOPOLIANA

**publicație trimestrială a Fundației Academice „A. D. Xenopol”
Str. Lascăr Catargi, 15, 700107 – Iași, România**

Abonamente se pot face la redacție.

Fiindcă revista se autofinanțează, orice contribuție bănească este binevenită.

**Cod IBAN RO90BRDE240SV07637882400,
BRD Sucursala Iași, România**

XENOPOLIANA

**quarterly published by the „A. D. Xenopol” Academic Foundation
Str. Lascăr Catargi, 15, 700107 – Iași, România**

Any financial contributions are welcomed.

Cod IBAN RO17BRDE240SV10502782400 (USD);

RO08BRDE240SV16261852400 (euro)

Romanian Bank for Development Bucharest (BRDEROBU), România

Xenopoliana
Buletinul Fundației Academice „A. D. Xenopol”

Din tematica numerelor viitoare:

CONSERVATORISMUL ROMÂNESC

*

CLIO DUPĂ GRATH

*

EXIL, EMIGRAȚIE, DIASPORĂ

*

EXPERIENȚE CARCERALE SUB DICTATURI

*

ORDINE, CONTESTAȚIE, REPRESIUNE

*

DISCURS ȘI LIMBAJ ISTORIC

*

INSTITUȚIONALISM ROMÂNESC

*

EXTREMISME ȘI EXTREME POLITICE

*

TRADIȚIONALISM ȘI EUROPENISM

*

PARTIDE, GRUPURI DE PRESIUNE, SOCIABILITĂȚI POLITICE

ISSN: 1223-9941